

e —

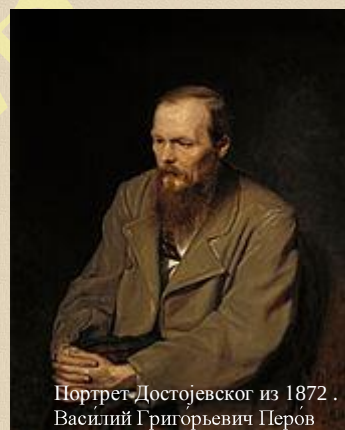
Ф. М. ДОСТОЈЕВСКИ

❖ ПОНИЖЕНИ И УВРЕЂЕНИ

— УНИЖЕННЫЕ И ОСКОРБЛЕННЫЕ —

Превео: ЈОВАН МАКСИМОВИЋ

1975

Портрет Достоевског из 1872.
Василий Григорьевич Перов

САДРЖАЈ

ПОНИЖЕНИ И УВРЕЂЕНИ			
ПРВИ ДЕО	ДРУГИ ДЕО	ТРЕЋИ ДЕО	ЧЕТВРТИ ДЕО
ГЛАВА ПРВА ГЛАВА ДРУГА ГЛАВА ТРЕЋА ГЛАВА ЧЕТВРТА ГЛАВА ПЕТА ГЛАВА ШЕСТА ГЛАВА СЕДМА ГЛАВА ОСМА ГЛАВА ДЕВЕТА ГЛАВА ДЕСЕТА ГЛАВА ЈЕДНАЕСТА ГЛАВА ДВАНАЕСТА ГЛАВА ТРИНАЕСТА ГЛАВА ЧЕТРНАЕСТА ГЛАВА ПЕТНАЕСТА	ГЛАВА ПРВА ГЛАВА ДРУГА ГЛАВА ТРЕЋА ГЛАВА ЧЕТВРТА ГЛАВА ПЕТА ГЛАВА ШЕСТА ГЛАВА СЕДМА ГЛАВА ОСМА ГЛАВА ДЕВЕТА ГЛАВА ДЕСЕТА ГЛАВА ЈЕДНАЕСТА	ГЛАВА ПРВА ГЛАВА ДРУГА ГЛАВА ТРЕЋА ГЛАВА ЧЕТВРТА ГЛАВА ПЕТА ГЛАВА ШЕСТА ГЛАВА СЕДМА ГЛАВА ОСМА ГЛАВА ДЕВЕТА ГЛАВА ДЕСЕТА	ГЛАВА ПРВА ГЛАВА ДРУГА ГЛАВА ТРЕЋА ГЛАВА ЧЕТВРТА ГЛАВА ПЕТА ГЛАВА ШЕСТА ГЛАВА СЕДМА ГЛАВА ОСМА ГЛАВА ДЕВЕТА ЕПИЛОГ ПОСЛЕДЊЕ УСПОМЕНЕ

ПОНИЖЕНИ И УВРЕЂЕНИ

ПРВИ ДЕО

ГЛАВА ПРВА

Лањске године, двадесет другог марта, свечера, десила ми се чудна ствар. Целог дана ишао сам по граду и тражио стан. Стари стан ми беше врло влажан, а тада сам већ био почео некако сумњиво да кашљем. Још с јесени сам хтео да се селим, али се некако задржан до пролећа. Целог дана не могах наћи ништа згодно. Пре свега, хтео сам да нађем засебан стан, а не код каквих станара, а затим, макар само једну собу, али неизоставно велику, а, наравно, у исти мах и што јевтинију. Приметио сам да су у тескобном стану и мисли човекове стешњене. А ја сам, кад бих смишљао своје будуће приповетке, свагда волео да шетам по соби. Збилља: увек ми је било пријатније смишљати своја дела и сањати како ћу их написати него их после писати, и, верујте, то није било из лености. А да из чега?

Још изјутра сам осећао да ми није добро, и око сунчева заласка било ми је сасвим рђаво: почињало је нешто налик на грозницу. А осим тога сам још целог тога дана био на ногама, и уморио се. Пред вече, у први мрак, пролазио сам Вазнесенским проспектом. Волим мартовско сунце у Петрограду, нарочито сунчев залазак - разуме се кад је ведар, студен дан. Сва улица се тада наједном заблиста, обасјана јарком светлошћу. Све куће као да наједаред затрепери од сјаја. Сиве, жуте и мутнозелене њихове боје изгубе за тренутак сву своју суморност; у души као да ти се разведри, чисто задрхтиш, или се пренеш, као да те је неко гурнуо лактом. Нови призори, нове мисли... Чудна ствар, шта је кадар да учини један сунчев зрак од душе човекове!

Али сунчев зрак се угасио; мраз је стегао све јаче и почињао да штима за нос; смркавало се све већма; гасна светлост заблиста из радњи и дућана. Дошавши према Милеровој посластичарници, наједном стадох као укопан, па се загледах на ону страну улице, као да сам предосећао да ће ми се онога часа догодити нешто необично; и баш у том тренутку, на супротној страни, угледах старца и његово псето. Врло се добро сећам да ми се срце стегло од некаквог врло непријатног осећања, тако да ни сам нисам могао објаснити какво је то осећање било.

Ја нисам мистик; у предосећања и враџбине скоро не верујем; али мени се, као можда и свима, десило у животу неколико случајева доста необјашњивих. Ето баш тај старац, на пример: зашто сам, при тадашњем свом сусрету са њим, одмах осетио да ће ми се истог вечера десити нешто не сасвим обично? Уосталом, био сам болестан; а болесничка осећања су скоро увек варљива.

Старац се лаганим, несигурним кораком приближавао посластичарници, дижући и спуштајући ноге као мотке, скоро не савијајући их, згуривши се и лако ударајући штапом о тротоарске плоче. Свога века нисам видео тако чудну, нескладну појаву. И раније, пре тог сусрета, када бих га затицао код Милера, он би ме свагда болно изненађивао. Његов висок стас, погурена леђа, беживотно лице осамдесетогодишњака, похабан капут, распаран по шавовима, изгњечен, округлао, богзна кадашњи шешир, који покриваше његову ћелаву главу, на којој беше преостао, на самом потиљку, један чуперак косе, сад већ не ни седе, него жућкасте; сви његови покрети, које је он чинио некако

бесмислено, као навијена опруга - све је то и нехотице изненађивало сваког ко би га први пут видео. И збиља, било је некако чудновато видети таквог старца, који је преживео свој век, самохрана, без помоћи - тим пре што је он изгледао као какав умоболник који је побегао од својих чувара. А много сам се чудио и његовој необичној мршавости: меса на њему као да није ни било и као да му је преко костију била навучена само кожа. Велике, али мутне његове очи, уоквирене модрим колутовима, увек би гледале укочено, право преда се, никада у страну, и ништа нису опајале - убеђен сам у то. Иако је гледао у вас, ишао је право на вас, као да је пред њим празан простор. То сам неколико пута приметно. Он је к Милеру почео да долази одскора, не зна се откуда, и стално са својим псето. Никад се нико од гостију посластичарнице није упуштао с њим у разговор, а ни он сам не би почињао разговор ни с ким од њих.

»И зашто се само довлачи к Милеру, и шта тражи овде?« мислио сам стојећи на другој страни улице и некако преко воље се загледајући у њега. Обузимаше ме некакав јед, последица болести и умора. »О чему ли он мисли?« настављах у себи, »шта ли му је у глави? А и мисли ли он уопште о чему? Лице му је у толикој мери мртво да већ савршено ништа не изражава. И где само нађе ту наказу од псета, које се не одмиче од њега, баш као да с њим чини неразводну целину, и које толико личи на њега?«

Па и том несрећном псету као да беше једно осамдесет година. Да, то је неизоставно морало и бити. Пре свега, оно је на изглед било толико маторо колико пси уопште не могу бити, а друго, зашто је мени, чим сам га видео, одмах дошло на памет да то псето не може бити онакво какви су остали пси; да је оно - псето необично; да у њему неизоставно мора да има нечег фантастичног, омађијаног; да је то, можда, какав Мефисто у псећем облику, и да му је судба некаквим тајновитим, незнатим ланцима сједињена са судбом његовог господара. Кад бисте га погледали, одмах бисте помислили да је јамачно каквих двадесет година прошло откако је последњи пут јело. Мршава као какав костур или (куд ћете тачнијег упоређења?) као његов господар. Било се све олињало, чак и на репу, који је висео као какав штап, увек много подавијен. Дуго-уха глава увек туробно спуштена. Никад у животу нисам видео тако наказног пса! Кад су обоје ишли улицом, господар напред, а псето одмах за њим, онда би псећа њушка сасвим додиривала крајеве старчева капута, баш као прилепљена за њ. И њихов ход, и сав њихов изглед само што нису говорили на сваком кораку: »Остарели смо, брате, остарели - много смо остарели!«

Сећам се још како ми је једаред пало на памет да су старац и псето некако измилели између страница Хофманових прича са илустрацијама Гаварнија, па се сад шећу по белом свету, као живи огласи за ново издање тих прича.

Пређох преко улице и уђох одмах за старцем у посластичарницу. У посластичарници се старац некако чудно држао, и Милер, стојећи за тезгом, почео је већ, у последње време, да показује на лицу незадовољство при улазу тога немилог посетиоца. Пре свега, тај чудни гост никад ништа није поручивао. Сваки пут би отишао право у угао код пећи, па би тамо седао на столицу. А ако би његово место код пећи било заузето, он би, постојаши неко време у бесмисленој недоумици према господину који му је заузео место, прелазно, чисто збуњен, у други угао код прозора. Ту би изабрао какву столицу, полако би седао на њу, скидао шешир, остављао га крај себе на под, штап би метао поред шешира, а затим би, забацивши се на наслон од столице, остајао тако непомичан по читава три-четири часа. Он никада не би узимао у руке ниједне новине, не би проговорио ни једне речи, никад не давши од себе гласа; само би седео, гледајући преда се избеченим очима, али таквим тупим, беживотним погледом да би се човек могао кладити да он од свега што је око њега ништа не види, нити што чује. А псето, окренувши се уокруг два-три пута на једном месту, мрзовољно би се скупало крај његових ногу, загњурило своју њушку између његових ципела, дубоко уздахнуло, па би и оно, испруживши се колико је дуго по поду, остајало непомично целог вечера; као да је било мртво све то време. Изгледало је да та два створа цео дан леже негде мртви, па чим се сунце смири, они наједном оживе једино зато да дођу до Милерове посластичарнице, те да тим испуне некакву тајанствену, незнату дужност. Пошто би се тако наседео једно три-четири часа, старац би најзад устајао, узимао би свој шешир, па би одлазио некуда кући. Дизало се и псето, па би, опет подвукавши реп и опустивши главу, полаганим пређашњим кораком, механички ишло за њим. Гости посластичарнице почеше најзад на све начине избегавати старца, нису чак ни седали крај њега, баш као да је изазивао њихову мржњу према себи. Али он ништа од свега тога није опажао.

Посетиоци те посластичарнице су већим делом Немци. Они се купе овамо са целог Вазнесенског проспекта; све сами сопственици радионица: бравари, пекари, молери, шеширџије, седлари - све људи патријархални у немачком смислу. Код Милера се уопште пазило на патријархалност, често би посластичар прилазио познатим гостима, седао би с њима за сто, па би тако у друштву попили извесну количину пунча. И пси и мала деца посластичарева излазили би неки пут гостима, и гости би миловали и децу и псе. Сви су били међу собом познати и сви су узајамно један другог ценили. И кад се гости задубе у читање немачких новина, иза врата, у домаћиновом

стану, разлегао би се *»августин«*¹, који је на расклиматаном клавиру свирала најстарија посластичарева кћи, плава Немица са локнама, која је личила на белог миша. Валцер се примао са задовољством. Ја сам одлазио Милеру првих дана сваког месеца да читам руске часописе које је он примао.

Ушавши сад у посластичарницу, спазих да старац већ седи код прозора, а псето лежи, као и пре, испруживши се крај његових ногу. Ћутећи седох у угао, па у мислима поставих себи питање: »Зашто сам улазио овамо кад ту немам баш никаква посла, кад се не осећам добро, те би ми потребније било да се пожурим кући да попијем чај, па да легнем у постељу? Ваљда тек нисам овамо дошао само зато да посматрам овог старца?« Обузе ме јед. »Шта се он мене тиче«, размишљао сам сећајући се оног чудноватог, болног осећања с којим сам га посматрао још на улици. »И шта се мене тичу ти сви досадни Немци? Нашто ми то фантастично душевно расположење? чему то непотребно узбуђење због трица, које опажа у себи у последње време, а које ми смета да живим и да јасно гледам на живот, што ми је већ и замерио један мудри критичар, оцењујући моју последњу приповетку? Али, тако размишљајући и јадикујући, ипак сам остајао на месту, а слабост ме је, међутим, све више освајала, те ми је најзад било и жао да оставим топлу собу. Узех *»Франкфуртске новине«*, прочитах два-три реда и задремах. Немци ми нису сметали. Они су читали, пушили, и тек би овда-онда саопштавали један другоме, на махове и полугласно, по неку новост из Франкфурта, или какав виц или досетку знаменитог немачког хумористе Сафира, после чега би се са удвострученим националним поносом опет задубили у читање.

Продремах једно пола часа, па се тргох од јаке језе. Крајње је време било да идем кући. Али у том тренутку један нем призор, који се збивао у соби, још једаред ме задржа. Казао сам већ како старац, чим би се наместио на столицу, одмах би се у нешто укочено загледао, па целог вечера после не би преносио поглед на какав други предмет. Дешавало се да и ја доспем под тај његов поглед који бесе туп и упоран и који ништа пред собом није разазнавао; то осећање ми је било веома непријатно, чак и несносно, и ја бих обично што пре мењао своје место. У овај мах жртва старчева беше један омален, пуначак и необично уредан Немчић, са тврдом, добро уштирканом крагном и необично црвеним лицем, гост који је допутовао из Риге, трговац Адам Иванић Шулц, као што сам после дознао, Милеров блиски пријатељ, али који још није познавао старца, ни многе од посетилаца. читајући усласт *»Сеоског берберина«*² и срчући пунч, он наједаред, подигавши главу, опази како се старац укочено у њега загледао. То га збуни. Адам Иванић беше човек веома осетљив и увредљив, као и уопште сви *»благородни«* Немци. Њему се сад учини чудновато и увредљиво што га неко тако упорно и дрско посматра. Са скривеним негодовањем скиде поглед са тог неделикатног госта, промрмља нешто кроз зубе, па се ћутећи заклони новинама. Али не издржа, те после нека два-три минута опет подозриво извири иза новина: опет онај исти упоран поглед, исто бесмислено разгледање. Адам Иванић и овог пута оћута. Али кад се то исто понови и по трећи пут, он плану и сматраше за дужност да узме у заштиту своје достојанство и да пред овом часном публиком не осрамоти дивну варош Ригу, држећи се, ваљда, за њеног представника. Нестрпљивим покретом баци новине на сто, љутито лупну оним штапом што је држао новине, па се и он, ватрено чувајући лично достојанство, сав поцрвенео од пунча и честољубља, загледа својим мајушним зажареним очицама у досадног старца. Изгледало је да су обојица, и Немац и његов противник, хтели да надјачају један другога магнетском снагом својих погледа, те чекаху ко ће се пре збунити и оборити очи. Лупа новинског штапа и ексцентричан став Адама Иванића обратили су на себе пажњу свих гостију. Сви одмах оставише ствари којима су били заузети, па значајно, с неким љубопитством, почеше посматрати противнике. Призор је постајао врло смешан. Али магнетизам изазивачких очица зајапуреног Адама Иванића пропаде сасвим узалуд. Старац, не осврћући се ни на шта, и даље је гледао нетремице разгоропађеног г. Шулца, те очигледно није ни опажао да је он предмет опште радозналости; као да му је глава била на месецу, а не на земљи. Но, стрпљење издађе Адама Иванића, и он плану:

— А што ви тако гледате у мене? - обрецну се он на њега немачки оштрим, продорним гласом и са претећим изразом.

Али је његов противник и даље ћутао, као да није разумео или да чак није ни чуо питање. Адам Иванић се одлучи да проговори руски:

— Ја вас питати, зашто ви на мени тако пажљив гледати? - викну он са удвострученом љутњом. - Ја сам у двор позната, а ви нисте у двор позната - додаде он скочивши са столице.

Али старац се и не помаче. Међу Немцима се зачу љутито гунђање. И сам Милер, привучен грајом, уђе у собу. Кад виде у чему је ствар, он помисли да је старац глуп, па му се наже над само уво.

— Господин Шулц вас молил, не гледат пажљив на нега - проговори он што је могао јаче, добро се загледајући у непознатог госта.

¹ »Мили мој Августине« - популарна немачка песма у малограђанској средини оног доба

² Немачке новине оног доба

Старац махиално погледа у Милера и наједаред му се на лицу, дотле непомично, показаше знаци некакве брижне мисли, некаквог немирног узбуђења. Он се поче врпољити, саже се, стењући, до свог шешира, брзо шчепа и шешир и штап, диже се са столице, па са некаквим јадним осмехом -- понизним осмехом сиромашка кога терају с места које му не припада, спреми се да изиђе из собе. У тој смиреној, покорној журби јадног, оронулог старца било је много нечега што изазива сажаљење и што човека неки пут у срце дарне, тако да су сви присутни, почев од Адама Иванића, наједаред променили своје раније држање. Било је јасно да тај старац не само што није могао никога увредити него је сам сваког тренутка осећао да га одасвуд могу отерати као просјака.

Милер је био човек добар и сажаљив.

— Не, не - рече он тапкајући старца по рамену и храбрећи га - останит. Абер хер Шулц врло вас молил не гледат тако пажлив на нега. Он у двор познат.

Но јадник ни ту не разумеде; он се ужурба још више но пре, саже се да подигне своју стару, поцепану плаву марамицу која му је испала из шешира, па стаде звати псето, које је непомично лежало на поду и, очигледно, чврсто спавало, заклонивши њушку обема шапама.

— Азорка, Азорка! - промрмља он дрхтавим старачким гласом. - Азорка.

Азорка се не маче.

— Азорка, Азорка! - тужно понови старац па гурну псето штапом, али оно остаде непомично у ранијем положају.

Штап му испале из руку. Он се саже, клече, па обема рукама подиже Азоркину њушку. Јадни Азорка! Псето беше мртво. Скапало нечујно, крај ногу свог господара, можда од старости, а можда и од глади. Старац га је гледао неко време, као убијен, чисто не схватајући да је његов Азорка већ мртав. Затим се тихо наже ка своје бившем слуги и пријатељу, па притиште своје бледо лице уз његову мртву њушку. Прође један минут ћутања. Сви смо били дирнути... Најзад се јадник подиже. Био је блед и дрхтао као у грозници.

— Може се *шушељ*³ направити - поче Милер самилосно јер је желео да на неки начин утешити старца - Може се добар шушељ направити; Фјодор Карлович кригер направиће изврстан шушељ; Фјодор Карлович Кригер је велики мајстор за направити шушељ - понављао је Милер дижући штап са земље и пружајући га старцу.

— Да, ја ћу изврсно направити шушељ - скромно прихвати сам *хер*⁴ Кригер иступајући напред. То је био висок, сувоњав, врло уредан Немац са риђом уваљаном косом и наочарима на кукастом носу.

— Фјодор Карлович Кригер има велики таленат да направи сваки превашодан шушељ - додаде Милер, кога је све више одушевљавала његова идеја.

— Да, ја имам велики таленат да направим сваки превасходни шушељ - поново потврди хер Кригер - и ја ћу вам од вашег псета направио шушељ сасвим бадава - додаде у наступу великодушности и самопрегора.

— Не, ја ћу вам платио за то што ви правити шушељ - повика као ван себе Адам Иванић Шулц, сав поцрвеневши и, са своје стране, топећи се од великодушности и безразложно сматрајући да је он крив за целу ту несрећу.

Старац је слушао све то без разумевања и још увек дршћући целим телом.

— Причекајте! Попијте чашицу добар коњак! - викну му Милер видећи да се загонетни гост спрема да иде.

Донесоше коњак. Старац механички узе чашицу, али су му се руке тресле и, пре но што принесе пиће устима, он половину просу, па ни капи не сркнувши, врати чашицу на послужавник. Затим, осмехнувши се са некако чудним осмехом који није одговарао у овој прилици, он убрзаним, неуједначеним кораком изиђе из посластичарнице, оставивши мртвог Азорку.

Сви су били пренеражени; зачуше се усклици:

— *Schwernot! Was für eine Geschichte*⁵? - повикаше Немци бечећи очи један у другог.

А ја полетех устоце за старцем. На неколико корака од посластичарнице, кад се скрене од ње надесно, има једна улицица, узана и мрачна, омеђена огромним кућама. Нешто ми је говорило да је старац неизоставно овамо скренуо. Ту се зидала друга кућа, десно, и сва је била опкољена скелама. Ограда око куће захватила скоро пола улице; поред оgrade биле су намештене даске за пролазнике. У мрачном углу, између оgrade и куће, нађох старца. Седео је на ивици дашчаног тротоара и, налакћен на колена, обема рукама придржавао главу. Ја седох поред њега.

— Чујте - рекох му, скоро не знајући како да почнем - немојте толико туговати за Азорком. Хајдемо, ја ћу вас одвести кући. Умирите се. Идем одмах по фијакер. Где ви станујете?

Старац ми не одговори. Ја нисам знао на шта да се одлучим. Пролазника није било. Наједном, он ме поче хватати за руку.

³ шушељ - погрешно изговорена руска реч »чучело« - пуњена птица или животиња

⁴ Господин

⁵ Невоља! Шта би то сад?

— Гуши ме! - проговори он промуклим, једва чујним гласом - гуши ме!

— Хајдемо вашој кући! - викнух дижући се и дижући силом и њега. - Пићете мало чаја па ћете лећи у постељу ... Сад ћу вам довести фијакер. Позваћу вам и доктора ... Познајем ту једног ...

Не сећам се шта сам му још говорио. Он хтеде да устане, али, подигавши се мало, поново паде на земљу, па опет поче нешто да мрмља, оним истим промуклим, загушеним гласом. Нагнух се још ближе према њему, да чујем шта хоће да каже.

— На Васиљевском острву⁶ - крчаше старац - у Шестој линији... у Шестој линији...

И ућута.

— Ви станујете на Васиљевском острву? Али нисте како треба пошли; то ће бити налево, а не надесно. Ја ћу вас одвести...

Старац се не мицаше. Узех га за руку: рука му паде као мртва. Погледах му у лице, дотакох га се - био је већ мртав. Чинило ми се да све то сањам.

Тај догађај ми је задао много главобоље, али у томе ме моја грозница сама од себе прође. Старчев стан је био пронађен. Само, он није становао на Васиљевском острву, него на неколико корака од оног места где је умро, у Клугеновој кући, под самим кровом, на четвртом спрату, у засебном стану од малог предсобља и једне велике, врло ниске собе са три отвора налик на прозоре, живео је страшно сиромашно. Од намештаја је имао само сто, две столице и један стар престар диван, тврд као камен и из кога је на све стране провиривала лика; па чак је и то било газдино. Пећ се, изгледа, већ давно није ложила; а ни свеће се није могло наћи. Ја сад озбиљно мислим да је старац пронашао да одлази Милеру једино зато да би могао мало да поседи спрам светлости и да се огреје. На столу је стајао празан земљани лончић и кора тврдог хлеба. Новца се не нађе ни паре. чак није било ни рубља за преобуку, да га сахране; неко је дао своју кошуљу. Јасно је да он овако није могао живети сасвим сам, те да га је јамачно неко, макар овда-онда, обилазио.

У столу му се нађе легитимација. Покојник је био странац, али руски поданик, Јеремија Смит, машиниста, стар седамдесет осам година. На столу су лежале две књиге: Кратка географија и Нови завет у руском преводу, исписан оловком са стране и са белегама од ноката. Те сам књиге узео себи. Распитали смо се код станара, код власника куће - нико о њему скоро ништа није знао. Станара у тој кући има врло много, скоро саме занатлије и Немице које издају стан са храном. Надзорник куће, племић, такође је знао мало шта да каже о своме бившем станару осим то да је стан издаван за шест рубаља месечно, да је покојник живео у њему четири месеца, али да за два последња месеца није платио ни паре, тако да су га морали терати из стана. Питали смо да ли му је ко долазио. Али нико није могао на то дати задовољавајући одговор. Кућа је велика: зар мало људи наилази у такав Нојев ковчег? Ко ће то све запамтити. Вратар, који је служио у тој кући пет година, и који би, вероватно, могао макар нешто разјаснити, беше отишао на две недеље пре тога у свој завичај, у госте, оставивши место себе свога нећака, млада момка, који још није упознао ни половину станара.

Не знам тачно чиме се управо завршило тада све то распитивање, али старца, најзад, сахранише. Тих дана, поред других својих послова, отишао сам на Васиљевско острво, у шесту линију, и тек кад сам већ дошао тамо, подсмехнух се самом себи: шта бих могао видети у шестој линији осим низа обичних кућа? Али зашто је, онда, старац, кад је умирао, спомињао шесту линију и Васиљевско острво? Да то није било у бунилу?

Разгледах Смитов опустели стан, и он ми се допаде. Узех га за себе. што је за мене било врло важно, та соба беше велика, премда врло ниска, тако да ми се у прво време чинило да ћу ударити главом о таваницу. Уосталом, ускоро се навикох. За шест рубаља месечно није се могло ни добити нешто боље. Привлачило ме је то што је стан био засебан; остало је још само да се побринем за послугу, јер се сасвим без послуге у њему није могло становати. Вратар ми за прво време обећа да ће долазити макар једаред преко дана, да ме послуша ако затреба. А ко зна, мислио сам, можда ће неко и навратити да пита за старца!

Међутим, прошло је већ пет дана откако је он умро, а нико не дође.

ГЛАВА ДРУГА

У то доба, пре годину дана, још сам сарађивао по часописима, писао чланке, и чврсто сам веровао да ће ми поћи за руком да напишем какву добру, већу ствар. Тада сам седео над својим великим романом; али се ствар свршила тиме што сам, ево, доспео у болницу и изгледа да ћу скоро отићи богу на истину... А ако ћу већ скоро умрети, онда нашто и да пишем успомене?

Сећам се нехотице и непрекидно читаве те тешке, последње године свога живота. Хоћу сад све да забележим; и да нисам измислио себи то занимање, чини ми се, умро бих од туге. Сви ти прошли утисци ме понекад узбуђују до бола, до мучења. Под пером ће они добити мирнији и складнији облик; мање ће личити на бунило, на кошмар. Тако ми изгледа. Већ само писање колико вреди; оно ће ме умирити, расхладити; оживеће у мени раније ауторске навике, претвориће моје успомене и болне снове у стварност, у посао ... Да, добро сам се тога сетио. А после - биће то

⁶ Кварт у Петрограду; линија - улица.

наследство мом лекару: бар ће моћи прозоре облепити мојим успоменама кад буде уметао за зиму двострука прозорска крила.

Него, ово сам своје причање, не знам ни сам зашто, почео из средине. Ако ћу већ све да описујем, онда треба почети с почетка. Дакле, да почнемо из почетка. Уосталом, моја биографија неће бити велика.

Нисам се родио овде, него далеко одавде, у -ској губернији. По свему изгледа да су моји родитељи били добри људи, али су ме још у детињству оставили као сироче, те сам одрастао у кући Николаја Сергејича Ихмењева, малог поседника, који ме је узео к себи из сажаљења. Он је имао само једну кћер, Наташу, дете три године млађе од мене. Ја и она смо расли као брат и сестра... О, мило моје детињство! Како је глупо туговати и жалити за тобом у двадесет петој години и, умирући, сећати се само тебе јединог са ушхићењем и благодарношћу! Тада беше на небу тако јарко, тако непетроградско сунце, и тако су несташно и весело куцала наша мала срца. Тада беху на све стране око нас поља и шуме, а не гомила мртвог камења, као сад.

Какав је диван врт и парк био у властеовству Васиљевском, где је Николај Сергејич био управник имања; у тај врт смо ја и Наташа ишли да шетамо, а иза врта је била велика, влажна шума, у којој смо ми, децà, једном залутали... Златно, дивно време! живот се открио први пут, тајанствено и примамљиво, и било је тако слатко упознавати га. Тада као да је иза сваког жбуна, иза сваког дрвета, још неко живео, за нас тајанствен и незнан; свет бајки се стапао са стварним светом; и кад би се у дубоким долинама згушњавала вечерња магла, те је као седо, вијугаво прамење запињало за жбуње у које су биле зарасле стеновите падине наше велике јаруге - ја и Наташа, на ивици, држећи се за руке, с бојажљивом радозналошћу смо се загледали у дубину и чекали да тек одједном неко изиђе отуд пред нас или да нам се одазове из магле, са дна јаруге, и дадиљине скаске да се покажу као права, необорива истина.

Једаред, већ много после тога, ја некако споменух Наташи како нам тада дадоше једном »штиво за децу«, како одмах отрчасмо у врт, на језеро, где под старим, густим кленом беше наша омиљена зелена клупа; како смо сели тамо и почели читати »Алфонса и Далинду« - волшебну повест. Ни данас не могу да се сетим те приповетке без неког чудног осећања; па кад сам пре годину дана подсетио Наташу на два прва ретка: »Алфонс, јунак моје приповетке, родио се у Португалији; дон Рамиро, његов отац« итд. - умало се не заплаках. То мора да је испало страшно глупо, те се Наташа вероватно стога онако чудно осмехнула на то моје усхићење. Уосталом, одмах се тргла (сећам се тога) па, да би ме утешила, поче и сама да се сећа прошлости. Реч по реч па се и сама разнежи.

Дивно беше то вече. У разговору смо се дотакли свега, и оног када су ме повели у губернијски град у школу - боже, што је тада плакала! - и нашег последњег растанка кад сам заувек остављао Васиљевско. Тада сам већ завршио са школовањем у губернији па сам полазио у Петроград да се спремам за универзитет.

Мени је било седамнаест година, а њој петнаест. Наташа каже да сам тада био тако незграпан и дугајлија да се човек морао насмејати чим би ме видео. Кад сам се опраштао са њом, ја је одведох у страну да јој кажем нешто страшно важно; али језик ми наједном стаде и занеме. Она се сећа да сам био врло узрујан. Разуме се, од нашег разговора није било ништа. Ја нисам знао шта да јој кажем, а она тешко да би ме и разумела. Само се горко заплаках, те тако одох ништа јој не рекавши.

Видели смо се тек после много времена, у Петрограду. То је било пре две године. Старац Ихмењев био је тада дошао овамо да поради око своје парнице, а ја тек што сам ушао међу књижевнике.

ГЛАВА ТРЕЋА

Николај Сергејич Ихмењев био је из породице која је одавно била осиромашила. Уосталом, од родитеља му је остало ипак имање са сто педесет кметова. Кад му је било двадесет година, он се реши да ступи у хусаре. Све је добро ишло; али у шестој години његове службе једног несрећног вечера, изгуби на картама сву своју имовину. Целу ноћ није спавао. Идућег вечера опет седе за карташки сто, метну на карту свога коња — последње што му је још остало. Карта му добије, за њом друга, па трећа, и кроз пола сата он поврати једно од својих имања - сеоце Ихмењевку, које је бројало, према последњем попису, педесет кметова. Ту престаде да игра, а сутрадан затражи пензију. Стотину кметова изгубио је унеповрат. После два месеца био је пензионисан у чин поручника и отишао у своје село. Никад после у свом животу није говорио о оном губитку на картама, и, крај све своје добротоуности, неизоставно би се са сваким посвадио ко би се усудио да му то помене.

У селу се вредно поче бавити газдинством, и кад му беше тридесет пет година, он се ожени сиромашном племићком без икаква мираза, Аном Андрејевном Шумиловом, која је добила образовање у губернијском племићком пансиону, код емигранткиње Мон-Ревеш, чиме се Ана Андрејевна целог свог живота поносила, иако нико није могао никад да види у чему се, управо, састоји то њено образовање.

Николај Сергејич постаде ванредан економ. Од њега су се учила газдинству суседна властела. Тако прође неколико година, кад наједаред на суседно имање, у село Васиљевско, које је бројало девет стотина кметова, допутова из Петрограда властелин, кнез Петар Александрович Валковски. Његов долазак начини у целој околини доста јак утисак. Кнез је био још млад човек, мада не у првој младости, имао је повећи чин, утицајне везе: лепа појава, доста имућан и, најзад, удовац, што беше нарочито занимљиво за даме и девојке целог среза. Причало се о сјајном дочеку који му је у губернијском граду приредио губернатор, коме је био некакав род; о томе како су све губернијске даме »изгубиле памет од његових љубазности«, итд., итд. Једном речју, то је био један од сјајних представника високог петроградског друштва, који се ретко јављају по губернијама, а кад се појаве, праве ванредан ефекат.

Кнез није био од оних љубазних, нарочито према људима који му нису били потребни и које би сматрао макар мало нижима од себе. Са својим суседима по имању он није нашао за потребно да се упознаје, чиме је одмах стекао много непријатеља. И стога се сви врло зачудише кад му наједном паде на памет да начини посету Николају Сергејичу. Додуше, Николај Сергејич је био један од његових најближих суседа.

У породици Ихмењевих кнез остави снажан утисак. Он их обоје одмах очара. Нарочито је била одушевљена Ана Андрејевна. После кратког времена, он им је долазио као свој; долазио сваки дан, позивао их к себи, правио досетке, причао вицеве, свирао на њиховом бедном клавиру, певао. Ихмењеве нису могли да се начуде како се могло о тако милом, златном човеку говорити да је охол, надувен, да је хладан себичњак, као што су у један глас сви суседи повикали. А јамачно се и кнезу морао допасти Николај Сергејич, човек једноставан, искрен, несебичан. Уосталом, ускоро се све објаснило. Кнез је био дошао у Васиљевско да отера свога управника имања, једног распусног Немца, човека амбициозног, агронома, обдареног достојанственим седицама, са наочарима и кукастим носом, али који је поред свих тих преимућстава ипак крао без обзира и устезања, а још поврх свега у гроб отерао неколико сељака. Иван Карлович био је најзад откривен и ухваћен на делу, нашао се врло увређен, много говорио о немачком поштењу, али крај свега тога би отеран, и то доста срамно.

Кнезу је био потребан управник, и његов избор паде на Николаја Сергејича, изврсног економа и врло поштеног човека, о чему, наравно, није могло бити ни најмање сумње. Изгледа да је кнез веома желео да му се Николај Сергејич сам понуди за управника; али овај то не учини, те му кнез једног лепог јутра лично то предложи, у форми најпријатељскије и најучтивije молбе. Ихмењев је с почетка одбијао; али позамашна плата придоби Ану Андрејевну, а удвостручене љубазности молиоца отклонише и све остале сумње. Кнез је постигао свој циљ. Он мора да је био велики познавалац људи. За кратко време свог познанства са Ихмењевом потпуно виде с ким има посла; схватио је да Ихмењева мора човек очарати пријатељским, срдачним начином, да треба привући себи његово срце и да ће без тога новац мало шта моћи учинити. А њему је био потребан такав управник коме би се могао слепо и засвагда поверити, тако да не мора никад долазити у Васиљевско, на шта је заиста и рачунао. Он је тако очарао Ихмењева да је овај искрено поверовао у његово пријатељство. Николај Сергејич је био један од оних предобрих и наивно романтичних људи, који су тако добри код нас у Русији, па нека говори ко шта хоће о њима, и који кад једном кога заволе, онда му се одају свом душом, идући понекад у својој оданости до комичног.

Од тога доба прође много година. Кнежево имање је цветало. Везе између власника Васиљевског и његовог управника одржавале су се без и најмањих непријатности с обе стране и ограничавале су се на суву, пословну преписку. Кнез, не мешајући се ниуколико у наредбе Николаја Сергејича, давао му понекад савете који су изненађивали Ихмењева својом необичном реалношћу и практичношћу. Видело се да кнез не само што није волео да чини непотребне издатке него је чак умео и да стиче. Пет година после посете у Васиљевском, он посла Николају Сергејичу пуномоћ да може купити друго одлично имање, са четири стотине кметова, у истој губернији. Николај Сергејич био је усхићен кнежевим успесима, гласовима о његовој срећи, о његовом напредовању; радовао се као да је у питању његов рођени брат. Али његово усхићење дође до највећег степена кад му кнез заиста указа у једном случају своје превелико поверење. Ево како се то догодило ... Него, на овом месту сматрам за потребно да поменем неке нарочите појединости из живота тог кнеза Валковског, донекле једног од најглавнијих лица моје приповетке.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Већ сам раније поменуо да је кнез био удовац. Био је ожењен још у првој младости, а оженио се због новца. Од својих родитеља, који су били материјално пропали у Москви, није добио скоро ништа. Васиљевско је било заложено и по други пут; оно је било оптерећено дуговима. Младоме кнезу (било му је двадесет две године), који је тада био принуђен да служи у Москви у некаквој канцеларији, не остаде од тога имања ни копјејке, и он је ступио у живот као »гоља - потомак старинске лозе«. Брак са презрелом ћерком некаквог закупца продаје алкохолних пића спасао га је.

Тај закупац му, наравно, није дао сав мираз; али је кнез жениним новцем ипак могао да искупи

породично имање и да стане на ноге. Трговачка кћи, коју је кнез добио, једва да је знала писати, није умела две речи да састави, била је ружна и имала само једну важну врлину: била је добра и покорна. Кнез је потпуно искористио ту њену врлину. После прве године брака, он своју жену, која му је у то време родила сина, остави на врат њеном оцу, закупцу у Москви, а сам оде да служи у -ску губернију, где помоћу протекције једног важног петроградског рођака изради себи доста угледан положај. Душа му је жудела за одликовањем, за напредовањем, за каријером, а израчунавши да са својом женом не може живети ни у Петрограду, ни у Москви, он одлучи да, док се не укаже што боље, отпочне своју каријеру у унутрашњости. Кажу, још прве године живота са женом, умало што је није у гроб отерао својим грубим поступањем. Такви гласови увек су љутили Николаја Сергејича и он је ватрено бранио кнеза. Кад би Николај Сергејич чуо шта о томе, свагда би се љутио на оног ко би тако што рекао, и увек је био на кнежевој страни, тврдећи да кнез није способан да учини нешто нечасно. Али после седам година кнегиња најзад умре, а њен обудовели супруг се одмах пресели у Петроград.

У Петрограду он начини изврстан утисак. Још млад, лепотан, имућан, обдарен многим сјајним особинама, несумњивом духовитошћу, укусом, неисцрпним добрим расположењем, он се није појавио као тражилац среће и протекције, већ доста самостално. Причало се да је у њему збиља било нешто што је очаравало, нешто што је покоравало, нешто снажно. Необично се свиђао женама, и веза са једном великосветском лепотицом прибави му скандалозну репутацију. Расипао је новац нештедице, крај све урођене му чуварности, која се граничила с тврђичењем; губио је на картама кад је то било потребно и није се мрштио чак ни кад би имао огромних губитака. Али, он није дошао у Петроград да тражи забаве: њему је било потребно да једном стане на чврсто тло и да обезбеди себи каријеру. И то је постигао. Гроф Наински, његов високи рођак, који га не би приметио да му се јавио као обичан молилац, врло изненађен његовим успесима у друштву, нашао је за могућно и долично да обрати на њега нарочиту пажњу, па га је чак удостојио да узме у своју кућу на васпитавање његовог седмогодишњег сина. Баш у то доба пада кнежев пут у Васиљевско и његово познанство са Ихмењевима. Напослетку, добивши грофовим посредовањем врло лепо место при једном важнијем посланству, он отпутова у иностранство. После тога су вести о њему биле некаконејасне; говорило се о некаквом непријатном случају који му се десио у иностранству, али нико није могао објаснити у чему је била ствар. Знано се само да је докупио четири стотине кметова, што сам већ поменуо.

Тек после много година вратио се из иностранства с великим чином и одмах заузео угледно место у Петрограду. У Ихмењевци се прочуло да ступа у други брак, те да ће се сродити са некаквом веома угледном, богатом и јаком породицом. »Оде у велможе!« говорио је Николај Сергејич тарући руке од задовољства. Ја сам тада био у Петрограду на универзитету, и сећам се да ми је Ихмењев једном нарочито писао и молио ме да дознам јесу ли истинити гласови о тој женидби. Он је писао и кнезу, молећи га да се заузме за мене; али кнез његово писмо остави без одговора. Знао сам само то да је његов син, који се васпитавао најпре код грофа а затим у лицеју, завршио тада школовање, и било му је деветнаест година. Ја сам о свему писао Ихмењевима; а и о томе да кнез много воли свога сина, да га мази и да већ сада прави планове за његову будућност. Све сам то дознао од другова студената који су познавали младог кнеза. Но у то време Николај Сергејич доби једног лепог дана од кнеза писмо, које га је преко сваке мере зачуђило ...

Кнез, који се дотле, као што већ рекох, ограничавао у односима са Николајем Сергејичем само на хладну, пословну преписку, писао му је сад врло опширно, врло искрено и пријатељски о својим породичним приликама: жалио се на свог сина; писао како му син задаје много једа својим рђавим владањем; да се, наравно, на несташлуке једног таквог дечка не мора још сувише озбиљно гледати (он се, очигледно, трудио да га одбрани), али да је одлучио да казни сина, да га заплаши, наиме да га пошаље на неко време у село, под надзор Ихмењева. Кнез је писао да се потпуно ослања на »свога предоброг, племенитог Николаја Сергејича, а нарочито на Ану Андрејевну«; молио их је обоје да приме његовог ветрогноу у своју породицу, да га у сеоској самоћи уразме; да га заволе, ако је могуће, а што је главно - да му поправе лакомислену нарав и да му »улију спасоносна и строга начела, толико потребна у животу«.

Разуме се, стари Ихмењев се с одушевљењем примио тога посла. Дође и млади кнез. Примили су га као рођеног сина. Николај Сергејич га убрзо страсно заволе, не мање него своју Наташу. Чак се и доцније, већ после потпуног раскида између кнеза-оца и Ихмењева, старац понекад с уживањем сећао свога Аљоше - тако се био навикао да зове младога кнеза Алексеја Петровића. И збиља, то беше необично мио дечко: лепа појава, слабуњав и осетљив као девојка, али у исти мах весео и простодушан, са душом отвореном и способном за племенита осећања, топлог, искреног и захвалног срца - он постаде идол у кући Ихмењевих. И поред својих деветнаест година, био је још право дете. Тешко је било погодити због чега га је отац могао отерати кад га је, како се говорило, много волео. Причало се да је младић у Петрограду водио празан и лакомислен живот, да није хтео да иде у државну службу и да је тиме једио оца.

Николај Сергејич није испитивао Аљошу, јер је кнез Петар Александрович очигледно прећуткивао у своме писму прави узрок због кога је свог сина удаљио. Уосталом, говорило се о

некаквој неопростивој лако-мислености Аљошиној: о некаквој вези с једном дамом, о некаквом изазивању на двобој, о некаквом невероватном губитку на картама; говорило се чак о некаквом туђем новцу, који је младић, наводно, проневерио. Чуло се и то да кнез није одлучио да удаљи свог сина због неке кривице, већ услед неких нарочитих себичних планова. Николај Сергејич је са осудом одбацивао тај глас, тим пре што је Аљоша необично волео свога оца, кога није познавао за време свога детињства и дечаштва. Он је говорио о њему с усхићењем, са заносом: јасно је било да се сасвим потчинио очевом утицају. И Аљоша би неки пут причао о некаквој грофици, око које су и он и тата у исти мах облетали, па је он, Аљоша, победио, а тата се на њега страшно озлоједио. Он би о томе свагда причао са одушевљењем, са детињском простодушностју, са звонким, веселим смехом; али би га Николај Сергејич одмах заустављао. И Аљоша је потврђивао вест да отац хоће да се жени.

Он тако проведе скоро целу годину дана у изгнанству; у извесним размацима писао је оцу учтива и паметна писма, али се, најзад, толико навикао на Васиљевско да кад кнез сам дође преко лета у село (о чему је раније известио Ихмењева) - изгнанник поче молити оца да му допусти да што дуже остане у Васиљевском, уверавајући га да је сеоски живот његово опредељење. Све Аљошине одлуке и страсти потицале су из његове претеране нервне осетљивости, из ватреног срца, из лакомислености, која би се понекад граничила са бесмислицом; из нарочите способности да се потчињава сваком спољашњем утицају, и из потпуног недостатка воље. Али кнез је некако подозриво примио његову молбу... Уопште, Николај Сергејич је тешко могао да позна свога ранијег »пријатеља«: кнез Петар Александрович се много изменио. Он постаде безразложно ситничар у односу према Николају Сергејичу; приликом проверавања рачуна од имања испољио је некакву одвратну грамзивост, тврдичење и необјашњиву неповерљивост. Све је то ужасно једило честитог Ихмењева; он дуго није хтео да верује самом себи. Овога пута је све ишло обрнуто у поређењу са првим кнежевим доласком у Васиљевско, пре четрнаест година: овог пута се кнез упознао са свим суседима, наравно, са најважнијима; а Николају Сергејичу ниједанпут не дође у посету, и држао се према њему као према своме потчињеном.

Али једнога дана догоди се нешто сасвим непојмљиво: без икаква видна разлога дође до огорченог раскида између кнеза и Николаја Сергејича. чуле су се плаховите, увредљиве речи са обе стране. Дубоко огорчен, Ихмењев напусти Васиљевско; али ствар тиме још није била свршена. По целој околини се наједном рашири одвратна сплетка. Увераваху да је Николај Сергејич, прозревши карактер младога кнеза, имао намеру да искористи све његове недостатке; да је његова кћи, Наташа (којој је тада било већ седамнаест година), успела да заврти мозак двадесетогодишњем младићу; да су и отац и мати тој љубави повлађивали, мада су се правили да ништа не виде; да је лукава и безобзирна Наташа напослетку потпуно залудила тог младића, који због ње читаву годину није видео скоро ни једну праву племићку девојку, које у великом броју стасају по честитим кућама околне властеле. Увераваху, најзад, да се заљубљени пар договорио да се венча, у селу Григорјеву, на петнаест врста од Васиљевског, тобож потајно од Наташиних родитеља, а који су, у ствари, знали све до најмањих ситница и упућивали кћер својим гнусним саветима. Једном речју, у читаву књигу не би могло стати све оно што су прије оба пола по целом срезу насплеткариле поводом тог случаја.

Али је најчудноватије то што је кнез потпуно поверовао свему томе, тако да је чак допутовао и у Васиљевско једино због тога, после једне анонимне доставе, коју му је неко из унутрашњости послао у Петроград. Наравно да нико ко је ма и најмање знао Николаја Сергејича не би могао поверовати ни једној речи од свих тих оптужаба које су измишљали против њега; а, међутим, као што то већ бива, сви се беху узмивали, сви су говорили, сви су се огађивали, сви су махали главом и... ипак осуђивали, коначно. А Ихмењев је био сувише поносит да брани своју кћер пред пријама, а Ани Андрејевној строго забрани да ступа ма у каква објашњења са суседима. Сама Наташа, тако оклеветана, ни после целе године дана још није знала скоро ни једне речи од свега тога торокања и сплетака: од ње су брижљиво крили целу ту ствар, и она беше весела и невина као дванаестодишње дете.

А за то време је неспоразум и раздор бивао све већи. Услужни људи нису стајали скрштених руку. Јавише се потказивачи и очевици, те најзад уверише кнеза да се дугогодишње пословање Николаја Сергејича у Васиљевском нимало није одликовало узоритим поштењем, штавише: да је Николај Сергејич пре три године, приликом продаје шуме, утајио у своју корист дванаест хиљада у сребру, и да се о томе могу поднети најјаснији, несумњиви докази пред судом; тим пре што он за продају шуме није имао од кнеза никакве законите пуномоћи, него је радио на своју руку, уверивши тек доцније кнеза о прекој потреби те продаје и предавши кнезу за шуму кудикамо мању суму него што је добио. Наравна ствар, све су то биле пукле клевете, како се доцније и показало, али кнез свему томе поверова, и пред сведоцима назва Николаја Сергејича лупежом. Ихмењев не отрпе, него одговори исто тако тешком увредом; дође до страшне сцене. После тога одмах поче и парница. Николај Сергејич, пошто није имао неких докумената, а, што је главно, немајући ни заштитника, ни искуства у вођењу таквих ствари, одмах поче губити изгледе да ће добити парницу. На имање му штавише забрану. Озлојеђени старац остави све и одлучи најзад да се пресели у Петроград да лично поради око своје ствари, а у губернији остави место себе вештог адвоката. Међутим, кнез као да

убрзо поче схватати да је безразложно увредио Ихмењева. Али увреда са обеју страна била је тако велика да није могло бити ни говора о измирењу, и наљуђени кнез је употребљавао сва средства да ствар окрене у своју корист, то јест да у ствари одузме своје бившем управнику и последњи комад хлеба.

ГЛАВА ПЕТА

Дакле, Ихмењеви се преселише у Петроград. Нећу описивати свој састанак са Наташом, после врло дугог растанка. За све те четири године нисам је никад заборављао. Наравно, нисам потпуно схватао оно осећање с којим сам је се сећао; али кад смо се опет видели, убрзо сам увидео да ми је њу судба доделила. С почетка, првих дана после њихова доласка, све ми се чинило да се она некако мало развила за то неколико година, као да се нимало није изменила, и да је остала иста она шипарица каква је била и пре нашег растанка. Али доцније, сваког дана уочавах код ње понешто ново, дотле мени сасвим непознато, од мене баш као нарочито скривено, као да се девојка у њој од мене нарочито крила - и како је дивно било то одгонетање! Старац, преселивши се у Петроград, беше у прво време мрзовољан и жучан. Његове ствари су ишле рђаво, он је негодовао, био ван себе, петљао с актима, и није му било до нас. А Ана Андрејевна је ишла као изгубљена, и у први мах дуго није могла ништа да схвати. Петроград ју је плашио. Она је уздисала и падала духом. Плакала је за пређашњим животом, за Ихмењевком; плакала је због тога што је Наташа већ одрасла девојка, а о њој нико ни да помисли; и упуштала се са мном у врло чудну поверљивост, у недостатку неког другог који би био способнији за такву пријатељску искреност.

Баш у то време, некако пред њихов долазак, ја сам завршио свој први роман, онај којим је отпочела моја каријера; и, као почетник, у први мах нисам знао куда да га дам. Код Ихмењевих о томе нисам ништа говорио; а они умало што се нису са мном посвађали због тога што »крадем богу дане«, то јест што нисам у служби, а и не трудим се да нађем себи место. Старац ме је горко, чак јетко укоравао, наравно, из очинског саучешћа према мени. А ја сам се просто стидео да им кажем шта радим. И како, збиља, и да им кажем отворено да нећу да идем у службу, него да хоћу да пишем романе! И стога сам их неко време заваривао, говорио сам им да ми не дају место, а да га ја тражим колико могу. Старац није имао времена да то проверава. Сећам се како ме је једном Наташа, наслушавши се наших разговора, тајанствено одвела у страну па ме са сузама у очима молила да помислим на своју будућност; и узела ме на испит: шта ја то управо радим? И када нисам хтео ни њој да се исповедим, она ме нагна да се закунем да нећу себе упропастити као ленштина и беспосличар. Истина, мада ни њој нисам признао чиме се бавим, сећам се да бих био готов да за једну њену похвалну реч о моме раду, о моме првом роману, дам све, по мене најласкавије одзиве критичара и познавалаца, које сам о себи после слушао. Најзад, једног дана појави се и мој роман. Већ много пре његове појаве био се дигао читав лом и галама у књижевном свету. Прочитавши мој рукопис, Б. се обрадовао као дете. Не! Ако сам ма када био срећан, онда то није било за време првих заносних тренутака мога успеха, него када још нисам ни читао ни показивао никоме свој рукопис: оних дугих ноћи усред усхићених нада и снова и страсне љубави према раду, када сам се саживео са творевинама своје фантазије, са личностима које сам створио, као са рођенима - баш као да су заиста постојале; волео сам их, радовао сам се с њима и жалостио, а понекад и плакао најискренијим сузама над својим једноставним јунаком. Сада не могу описати колико су се стари обрадовали моме успеху, премда у први мах нису могли довољно да се начуде: толико их је то изненадило. Ана Андрејевна, на пример, никако није хтела поверовати да је тај нови писац кога сви хвале и уздижу - да је то овај наш Вања, који је итд., итд., и непрестано је махала главом. Старац дуго није попуштао, и с почетка, кад се први пут почело о мени причати - он се чак уплаши; поче говорити о упропаћеној чиновничкој каријери и о неуредном владању свих писаца уопште. Али непрестани нови гласови, огласи по часописима, и најзад неколико похвалних речи што их је о мени чуо од таквих личности којима је он са страхопоштовањем веровао — примораше га да измени своје гледиште. А још кад виде да се ја одједном оновчих, и кад дознаде какав се хонорар може добити за књижевни рад, онда и последње његове сумње ишчезоше. Брз у прелазима од сумње ка потпуној, пламеној вери, радујући се као дете мојој срећи, он наједаред поче са претераним надама, са најблиставијим сновима о мојој будућности. Сваки дан је стварао неке нове каријере и планове за мене; а чега све није било у тим плановима! Поче чак да ми указује неко нарочито, дотле невиђено поштовање. Па, ипак, сећам се, дешавало се да га тек наједном обузму сумње, често усред најусхићенијег маштања, те би га опет збуњивале.

»Списатељ, песник! Некако ми то чудно... Јер, кад су ти песници постајали људи, добијали чинове? Ипак је то свет некако ветрењаст, несигуран!«

После сам још приметио да су такве сумње и сва та тугаљива питања долазила најчешће пред веће, кад се смркавало (тако се сећам свих тих ситница и свег оног златног доба!). Пред вече би наш старац увек постајао некако нарочито нервозан, осетљив и сумњив. Наташа и ја смо то већ знали, па смо му се већ унапред смејали. Сећам се како сам га храбрио анедотама о генералству Сумарокова, о томе како је Державину била послата из двора табакера пуна дуката, како је сама

царица посетила Ломоносова; причао сам му о Пушкину и Гогољу.

— Знам, брате, све ја то знам - одвраћао је старац, који је то можда први пут у животу слушао. - Хм! чуј, Вања, а знаш, ипак ми је мило што та твоја работа није у стиховима написана. Песме су ти, брате, трице и кучине; ти ћути и веруј мени; ја ти желим добро; којешта - узалудно траћење времена! Песме треба оставити гимназистима; песме доводе вас, омладину, до луде куће ... Признајем, Пушкин је великан, то нико не спори! Али, ипак су то само песмице, и ништа више; тако нешто ефемерно ... Уосталом, ја сам га мало и читао.

А проза је већ нешто друго! Ту писац може чак и да поучи - ето, рецимо, о љубави према отаџбини, или онако уопште о врлинама... да! Ја, брате, само не могу да се изразим, али ти ме ваљда разумеш; ја ти то из љубави говорим. Но па дела - прочитај нам штогод! - заврши он са некаквим покровитељским изразом, кад ја, најзад, донесох књигу, и кад, после чаја, седосмо сви за округли сто - прочитај нам шта си то измајсторисао. Много су се нешто распричали о теби! Де, де, да видимо!

Отворих књигу и спремих се да читам. Тог вечера тек што је мој роман изишао из штампе, и ја, добивши најзад један примерак, дотрчех до Ихмењевих да им читам своје дело.

Колико сам жалио и једио се што им га нисам могао прочитати раније, из рукописа, који је био у рукама издавача! Наташа је чак плакала од јада, свађала се са мнош, пребацивала ми што ће туђи прочитати мој роман пре него она ... Али, ево, најзад, седимо за столом. Старац је начинио физиономију необично озбиљну и критичарску. Он је хтео строго, строго да суди, »сам да се увери«. Старица је такође изгледала врло свечано, и мало те није за читање метнула на главу нов чепац. Она је већ одавно била приметила да ја са бескрајном љубављу гледам на њену неоцењиву Наташу; да ми стаје дах и да ми мркне пред очима кад са њом почињем разговор, а да и Наташа некако ведрије него пре погледа на мене. Да! Дође, напослетку, то време, дође у часовима успеха, златних нада и најпотпуније среће, све заједно, све наједном дође! А приметила је старица и то да је и њен старац некако сувише почео да ме хвали и да некако нарочито погледа на мене и на кћер ... па се старица наједном уплаши: јер, ипак, ја нисам био ни гроф, ни кнез, нити какав принц, па чак ни колешки саветник, млад, са ордењем, и леп. Ана Андрејевна није волела да жели нешто упола ...

»Хвале човека«, размишљала је о мени, »а не знаш зашто. Писац, песник ... Па шта ми је то - писац?«

ГЛАВА ШЕСТА

Прочитао сам им свој роман за једно вече. Почели смо били одмах после чаја, па преседесмо до два сата после поноћи. Старац се с почетка намршти. Очекивао је нешто ненадмашно високо, што ни сам ваљда не би могао разумети, само неизоставно високо; но, уместо тога, наједном - сама свакидашњица и све нешто толико познато - просто у длаку исто оно што се обично око нас дешава⁷. Па бар да је мој јунак био какав велики или интересантан човек, или кад би то било нешто историјско, као, на пример, *Рослављев или Јурије Милославски*⁸; него нам изнео некаквог малог, затуцаног и чак пригласног чиновничкиња, коме су и дугмад са вицемундира отпадала; и све то тако једноставним језиком описано, ни додај ни одузми, баш као што ми сами говоримо ... чудновато!

Старица је упитно погледала у Николаја Сергејича и чак се мало и надурила, као да се нашла због нечег увређена: »Па има ли то смисла, такве глупости штампати и слушати; још им и паре за то дају«, могло се читати на њеном лицу.

Наташа се била сва претворила у уво, слушала жељно, није скидала очију с мене, загледала ми се у усне, пазила како изговарам сваку реч па је и сама мицала својим дивним усницама.

И шта се десило? Пре но што сам дочитао до половине, свима мојим слушаоцима су текле сузе низ образе. Ана Андрејевна је искрено плакала, из свег срца жалећи мог јунака и пренаивно желећи да му чиме било помогне у његовим невољама, што сам видео из њених усклика. Старац више није очекивао нешто високо: »Ето, од првог корака се види да је далеко корњачи до орла. Онако, обична причица. Али зато човека дира у срце« - говорио је. - »Зато ти постаје јасно и урезује се у памет шта се око тебе дешава; осећаш да је и најбеднији, последњи човек, ипак човек, и да ти је брат.«

Наташа је слушала, плакала и испод стола ми крадом снажно стезала руку. читање се завршило. Она устаде; образи су јој горели, у очима јој бежу сузе; наједном она узме моју руку, пољуби је и истрча из собе. Отац и мати згледаше се.

— Хм! Видиш каква је сањалица - проговори старац, веома изненађен поступком своје кћери. - То, уосталом, није ништа, то је добро, добро, то је племенит порив! Она је добра девојка ... - мрмљао је, прешавши погледом преко жене као желећи да оправда Наташу, а у исти мах некако мене да одбрани.

А Ана Андрејевна, крај свега тог што је за време читања била у извесном узбуђењу и ганута, гледала је сад тако као да је хтела рећи:

⁷ Достоевски овде мисли на свој први роман »Бејне људе«

⁸ Јунаци истоимених романа патриотског малограђанског писца. М. И. Загоскина (1789-1852)

»Оно, наравно, Александар Македонски је био јунак али нашто столице ломити?«⁹ итд.

Наташа се убрзо врати, весела и срећна, и, пролазећи крај мене, лагано ме уштину. Старац опет поче да »озбиљно« оцењује моју приповетку, али од радости не издржа у својој улози па се одушеви:

— Е, брате, Вања, лепо је, лепо! Обрадовао си ме! Тако си ме обрадовао да се чак ни надао нисам. Није високо, није велико, то се види... Ено тамо ми је »Ослобођење Москве« - у Москви је и написано - али ту се, брате, од првог реда види да се човек некако у орловске висине залетео ... А знаш ли, Вања, код тебе је то некако простије, разумљивије. А ја баш зато и волим што је разумљивије! Некако ми је присније; баш као да се све то мени дешавало. А оно тамо високо, шта ми је то? Ни тај што је писао не би разумео. Али стил бих ти исправио; јер, ја ово хвалим, али, како му драго, ипак је мало узвишенога... Него, сад је већ касно: наштампано је. Мањ у другом издању? А што, брате, ваљда ће и друго издање бити? И тада опет паре ... Хм!

— Па зар сте заиста толики новац добили, Иване Петровичу? - примети Ана Андрејевна. - Гледам вас, па све некако не могу да верујем. О, боже, ето за шта данас свет даје паре!

— А знаш шта, Вања? - настави старац, све се више загревајући - иако није служба, ипак је каријера. Прочитаће то и високе личности. Ето, ти рече да Гогољ добија годишњу потпору и да су га послали у иностранство. А шта велиш кад би и тебе тако? А? Или је, ваљда, то још рано. Треба још нешто да напишеш? Е, па онда пиши, брате, пиши - што пре! Не спавај на ловорикама! Немој да дангубиш!

И он је то говорио са тако убеђеним изразом, са таквом добродушношћу да човек није имао срца да га заустави и да му мало расхлади уобразиљу.

— Или ти, на пример, тек пошаљу табакеру... Шта велиш? За дарове нема прописа. Желеће да те охрабре. А ко зна, можда ћеш и у царски двор доспети - додаде он полушапатом и са важним изразом, зачкиљивши левим оком - или не? Можда ти је за двор још рано?

— Е, ви већ брже и у двор! - рече Ана Андрејевна, бајаги увређена.

— Још мало па ћете ме и за генерала произвести - одговорих ја смејући се од срца.

Старац се такође засмејао. Био је необично задовољан.

— Ваше превасходство, је ли по вољи да вечерате? - викну несташна Наташа, која нам је за то време била спремила да вечерамо.

Она прсну у смех, притрча оцу па га снажно загрли својим топлим ручицама: - Добри, добри мој тата! Старац се разнежи.

— Но, но, лепо, лепо! ... Ја то ... онако ... од срца говорим. Генерал или не, а ми ћемо сад да вечерамо. О, ти осетљива - додаде он потапшавши Наташу по зајапуреном образу, што би у свакој згодној прилици чинио. - Знаш, Вања, ја ти то из чистог срца кажем! Него, иако ниси генерал (далеко смо још од генерала!), али ипак си чувен човек, списатељ.

— Данас, тата, кажу: писац.

— А не списатељ? Нисам знао. Но, па рецимо и писац. Него, ево шта сам хтео да кажем: за коморника те, наравно, неће поставити што си роман написао; на то не вреди мислити; али ипак можеш човеком постати; на пример да постанеш неки аташе. Могу те у иностранство послати, у Италију, на опоравак, или ради неког усавршавања у наукама, рецимо; помоћи ће те новчано. Разуме се да треба све то и с твоје стране да буде поштено: да за рад, за стварни рад новац и одликовање примиш, а не да онако, неком протекцијом ...

— Па немој тада да нам се понесеш, Иване Петровичу - додаде, смејући се, Ана Андрејевна.

— Ама њему треба одмах звезду да даду, тата, а ви ту непрестано аташе, па аташе!

И она ме опет уштину за руку.

— А ова ми се непрестано подсмева! - узвикну старац, са уживањем посматрајући Наташу, којој се бену зажарили образи, а очи јој се весело сијале као зве-зде. - Ја сам, децо, заиста мало далеко зашао, у Алнаскаре се записао; и увек сам вам такав био ... Само знаш, Вања, гледам те: много си ми нешто обичан.

— Ох, боже мој! Па какав би имао да буде, татице?

— Ама не, не кажем ја то. Само ипак, Вања, лице ти је, брате, некако онако ... то јест, сасвим као да ниси песник... Они су онако, знаш, бледи, кажу, ти песници, па са оном њиховом косом, а у очима онако нешто ... Знаш, тамо некакав Гете, или какав други.. ја сам то у »Абадони«¹⁰ читао ... А што? Да нисам опет нешто погрешео? Гледај само, враголанку једну, како ми се смеје! Ја, пријатељи моји, нисам учеван, али могу да осећам. Најпосле, лице - лице - то баш није тако велика несрећа; мени је и твоје лице добро, и врло ми се допада; и нисам то хтео да ти кажем... Него само да будеш поштен, Вања, да будеш честит, то је главно; живи поштено и немој да се уобразиш! Пред тобом је широк пут. Служи часно својој ствари: то сам хтео да кажем, то сам управо хтео да кажем!

⁹ Речи градоначелника у Гогољевом »Ревизору« упућене наставнику који је падао у ватру кад год је говорио о тој историјској личности.

¹⁰ Аббадонна - романтична приповетка Н. А. Пољевог (1796-1846).

Дивно је било то време! Све слободне часове, све вечери проводио сам код њих. Старцу сам доносио вести о књижевном свету, о књижевницима, за које он наједном, не знам откуд, поче необично да се интересује; чак поче да чита критичке чланке Б., о коме сам му много напричао и кога он скоро није разумевао, али га је одушевљено хвалио и горко се жалио на његове непријатеље, који су писали у *»Северном труту«*¹¹. Старица је будним оком мотрила на мене и на Наташу; али јој све беше узалуд! Међу нама је већ била изговорена једна речца, и ја чух, најзад, како ми Наташа, оборивши главу и упола отворивши уста, скоро шапатом рече: да. Али и стари дознадоше; почеше о томе да размишљају, да се саветују; Ана Андрејевна дуго је махала главом. Било јој је некако чудно, а помало се и бојала. Није имала много поуздања у мене.

— Јер, лепо је кад је ту успех, Иване Петровичу - говорила је она - а тек наједном не дође успех, или се деси ма шта друго, па шта ћемо тад? Да имате какву било службу!

— А знаш шта ћу ја теби да кажем, Вања - одлучи старац после дужег размишљања. - Ја сам још тамо то видео, приметио и, признајем ти, чак сам се и обрадовао што сте се ти и Наташа... но, шта ту ваздан! ... Видиш, Вања: обоје сте ви још врло млади, и Ана Андрејевна право каже. Да причекамо. Ти си, рецимо, таленат, чак необичан таленат... но, ниси баш геније, као што су у први мах почели о теби да трубе, него онако, просто таленат (баш сам, ето, данас читао критику о теби у *»Труту«*. Него, гадно те тамо, брате, цепају; али зар су то, опет, неке новине!). Да! Дакле, видиш: то још нису паре у банци - тај твој таленат; а ви сте обоје сиромашни. Него да причекамо, тако једно годину и по, или макар и годину: па ако ти пође добро, учврстиш ли се сигурно на свом путу - Наташа је твоја; ако ли не успеш, размисли и сам. Ти си човек честит; промисли! ...

На томе и остадосмо. А после годину дана ево шта је било.

Да, то је било скоро тачно после годину дана! Једног ведрога септембарског дана, пред вече, ја дођох мојим старима, болестан, стрепећи у срцу, и стропоштах се на столицу скоро у несвести, тако да се они чак уплашише гледајући ме таквог. Али моја вртоглавица и онај бол у срцу нису долазили отуд што сам тог дана десет пута прилазио њиховим вратима и десет се пута враћао натраг пре но што сам ушао; не стога што нисам успео у својој каријери, и што још нисам имао ни славе ни пара - нити стога што још нисам постао какав *»аташе«* и што сам био далеко од тога да ме пошљу у Италију на опоравак - него стога што човек може да проживи десет година за једну, а за ту једну годину је проживела десет година и моја Наташа. Читава се бесконачност испречила између мене и ње ... И ево, сећам се како сам тада седео пред старцем, ћутао и гњечио расејаном руком и иначе изгужван обод свога шешира; седео сам и чекао, не знам ни сам зашто, кад ће се појавити Наташа. Моје одело било је бедно и рђаво ми је стајало; у лицу сам се био изгубио, омршавео, пожутео - па ипак ни издалека нисам личио на песника; у очима ми, пак, не беше ничег великог, што је некад тако желео добри Николај Сергејич. Старица ме је посматрала са искреним и пренагљеним сажаљењем, а у себи је мислила:

»Сачувај нас, боже - овај умало што не постаде Наташин младожења!«

— Па, Иване Петровичу, јесте ли за чај (самовар је врио на столу)? Па како нам, ви, господине, живите? Нешто сте ми се много изгубили - запита ме она жалостивим гласом, као да је сад чујем.

И као да је сад гледам: говори ми она, а у очима јој се види друга брига, она иста брига од које се и њен старац снуждио и с којом је сад седео над охлађеном шољом чаја и мислио своје. Знао сам да их је тада бацао у бригу процес с кнезом Валковским, који је узео за њих не сасвим повољан обрт, и да су се код њих догодиле још неке нове непријатности, које су пореметиле чак и здравље Николаја Сергејича. Млади кнез, због кога је почела читава та парница, пет месеци пре тога нашао је прилику да посети Ихмењеве. Старац, који је волео свога милог Аљошу као рођеног сина, и који га се сећао скоро сваког дана, дочека га радосно. Ана Андрејевна се сетила Васиљевског, па се заплака. Аљоша им је почео долазити све чешће, крадом од оца. Николај Сергејич, частан, отворен, искрен, са негодовањем одбаца сваку опрезност. Из благородне гордости он не хтеде ни да помисли шта ће рећи кнез ако дозна да је његов син опет примљен у кућу Ихмењевих, и у мислима је презирао сва та ружна подозрења. Али старац није знао хоће ли имати снаге да издржи нове увреде. Млади кнез поче им долазити скоро сваки дан. И старима беше врло пријатно и весело с њим. По читаве вечери и дуго после поноћи остајао је он код њих.

Разуме се да је отац дознао, напослетку, за све. Испаде најодвратнија сплетка. Он увреди Николаја Сергејича једним ужасним писмом, опет са оном истом темом као и раније - а сину изрично забрани да посећује Ихмењеве. То се догодило две недеље пре мога доласка њима. Старац се страшно сневеселио. Како! Зар његову Наташу, невину, благородну, опет уплетати у такву прљаву клевету, у ту нискост! Њено име је и раније једном увредљиво изговорио човек који га је већ једаред толико увредио... Па зар да се то сад остави без задовољења! Првих дана он од очајања паде у постељу. Све сам ја то знао. Цела та ствар је дошла до мене у свим потанкостима, иако се, болестан и утучен, за то последње време, око три недеље, нисам код њих појављивао; лежао сам у своје

¹¹ В. Г. Бјелински *»Северный Трутень.«* - Бјелинском непријатељске новине *»Северная пчела«*.

стану. Но знао сам још и... али не! Тада сам само предосећао; знао сам, али нисам веровао да, осим те ствари, има код њих нешто што их је морало узнерниравати више од свега на свету, и са болном сетом сам их посматрао. Да, ја сам се мучио; бојао сам се да не погодим, бојао сам се да верујем, и из све снаге сам желео да удалим кобни тренутак. А, међутим, баш сам и дошао био због њега. Као да ме је нешто вукло њима тог вечера.

— Да, Вања - запита наједном старац, као да се сетио нечега - да ниси био болестан? што те нема тако дуго? Осећам се кривим пред тобом: одавна сам те хтео обићи, па све некако ... - И он се опет замисли.

— Био сам болестан - одговорих.

— Хм! болестан - понови он после пет минута.

— Наравно, болестан! А јесам ли ти говорио и опомињао те тада, а ти не слушаш! Хм! Не, Вања, брате мој: види се да је муза, откако је света и века, седела на мансарди гладна, па ће тако и одада седети. Дабоме!

Да, старац није био добре воље. Него, да он није имао своју рану на срцу, не би са мношћем запоео разговор о гладној музи. Загледах му се у лице: пожутело, у очима му се огледала некаква недоумица, некаква мисао у облику питања на које он није био кадар да одговори. Био је некако нагао, и, као никад, једак. жена је погледала на њега брижно и махала главом. Кад се он једанпут окрену на другу страну, она ми кришом климну главом према њему.

— Како је Наталија Николајевна? Је ли код куће? - запитах забринуту Ану Андрејевну.

— Код куће је, господине, код куће - одговори ми она, баш као да сам је доводио у неприлику својим питањем. - Сад ће она доћи да вас види. Није шала, три недеље вас није виђела! Ама што нам је она постала чудна, не можеш да видиш је ли здрава, или је болесна, не зна човек шта јој је. - И ту бојажљиво погледа у мужа.

— Како? Ништа јој није - одазва се Николај Сергејич, нерадо и одсечно - здрава је. Просто, одрасла девојка, престала да буде дете, и то ти је све. Ко ће ту да се разабере ... у тим девојачким јадним ћудима?

— Ето сад, ћуди! - прихвати Ана Андрејевна увређеним гласом.

Старац оћута и стаде лупкати прстима по столу. »Боже, да није већ било шта међу њима?« помислих у страху.

— Но, а како је тамо код вас? - поче он опет. - А шта, Б. још увек пише критике?

— Да, пише - одговорих.

— Ех, Вања, Вања - заврши он одмахнувши руком. - Ништа, брате, од тих ваших критика?

Врата се отворише и уђе Наташа.

ГЛАВА СЕДМА

Имала је у рукама шешир; ушавши, остави га на клавир; затим ми приђе па ми ћутећи пружи руку. Усне јој се мало покренуше; баш као да је хтела да ми каже нешто, какав поздрав, али ништа не рече.

Три недеље како се нисмо видели. Гледао сам је у недоумици и са страхом. Како се изменила за те три недеље! Срце ми се стеже од туге кад сам видео те упале, бледе образе, усне запечене као у грозници, и очи које се испод дугих, угаситих трепавица сијају грозничавом ватром и некаквом страсном одлучношћу.

Али, боже мој, како је била лепа! Никада, ни раније, ни доцније, нисам је видео такву каква је била тога судбоносног дана. Зар је ово она, она Наташа, зар је то она девојчица која је, још пре годину дана не скидајући с мене очију и мичући за мношћем усницама, слушала мој роман, и која се онако весело, онако безбрижно смејала и шалила оно вече са оцем и са мношћем, за вечером? Је ли то она Наташа која ми је тамо, у оној соби, сагнувши главицу и сва поруменевши, рекла: да!

Разлеже се пуно брујање звона, које је позивало на вечерње. Она се трже; стара се прекрсти.

— Ти си хтела на вечерње, Наташа, а ето већ звони - рече јој мати. - Иди, Наташа, иди, помоли се, добро што је близу. Па и прошегај. Стално си у соби. Погледај како си бледа; као да су те урекли!

— Данас ... можда ... нећу ићи - проговори Наташа лагано и тихо, скоро шапатам. - Није ми добро - додаде она и побледе као крпа.

— Боље је да идеш, Наташа! Па хтела си малопре, и шешир си, ето, донела. Помоли се, Наташењка, помоли се да ти бог здравље да - убеђивала ју је Ана Андрејевна, бојажљиво гледајући у кћер, баш као да је се боји.

— Да, да, иди; па ћеш се мало и прошетати - додаде старац, који се такође брижно загледао у лице своје кћери - право каже мама. Ето, Вања ће те отпратити.

Учини ми се да горак осмејак прелете преко Наташиних усана. Она приђе клавиру, узе шешир и метну га на главу; руке су јој дрхтале. Сви су јој покрети били чисто несвесни - баш као да није схватала шта ради. Отац и мати се помно у њу загледаше.

— Збогом! - рече она једва чујно.

— А што се прашташ, анђеле мој, нећеш на неки далеки пут! Бар ће те мало ветар продувати; погледај се како си бледа. Ах, боже! А ја и заборавила (сад све нешто заборављам!), довршила сам ти амајлију, ушила сам у њу молитву, анђеле мој; то ме је лане монахиња из Кијева научила; молитва која помаже; малочас сам је зашила. Метни је око врата, Наташа. Неће ли ти Господ бог здравља послати. Ти си нам све наше.

И старица извади из своје корпице за рад златан крстић; на истој трачици била је и амајлија, малочас ушивена.

— Носи наздравље! - додаде она стављајући јој крст и прекрстивши кћер. - Некад сам те овако свако веће крстила пред спавање, молитву сам читала, а ти си је за мном понављала. А сад си нам се нешто променила, и не да ти Господ душевног мира. Ах, Наташа, Наташа! Не помажу ти сад ни молитве материне. - И старица се заплака.

Наташа јој ћутећи пољуби руку па коракну према вратима, али се наједном брзо врати натраг и приђе оцу. Груды су јој се јако надимале.

— Татице! Прекрстите и ви... своју кћер - проговори она пригушеним гласом, па клече пред њим.

Сви смо се сневеселили због тог њеног изненадног, одвећ свечаног поступка. Отац ју је неколико тренутака посматрао сасвим збуњен.

— Наташењка, чедо моје, кћери моја, злато моје, ма, шта је с тобом! - узвикну он најзад, а сузе му грунуше из очију. - Што си тако тужна? Зашто плачеш и дању и ноћу? Ја све видим; читаве ноћи не спавам, устајем и ослушкујем код твоје собе! ... Реци ми све, Наташа, исповеди ми се слободно, па ћемо ...

Она се грчевито приљуби уз његове груди и сакри лице на његовом рамену.

— Ништа, ништа, то је само тако ... не осећам се добро ... - понављала је гушећи се од неиспаканих, пригушених суза.

— Нека те бог благослови као што те ја благосиљам, чедо моје мило, драго моје дете! - рече јој отац. - Нека ти он посије заувек душевни мир и нека те сачува од сваке невоље. Помоли се богу, мила моја, да моја грешна молитва доспе до њега.

— И мој, и мој благослов нека је с тобом! - додаде старица, обливена сузама.

— Збогом! - прошапутала Наташа.

На вратима застаде, још једном их погледа као да је хтела још нешто да каже, али није могла и брзо изиђе из собе.

Ја похитах за њом предосећајући зло.

ГЛАВА ОСМА

Ишла је ћутећи, брзо, оборене главе и не гледајући ме. Али кад прође улицу и изиђе на кеј, наједном застаде па ме ухвати за руку.

— Не могу да дишем! - прошапутала она - стеже ме нешто око срца ... једва дишем!

— Врати се, Наташа! - викнух ја, уплашен.

— Па зар не видиш, Вања, да сам ја отишла сасвим, да сам отишла од њих, и да им се више никад нећу вратити? - рече она гледајући ме са неизрецивом тугом.

Срце престаде да ми куца. Све сам то предосећао још док сам ишао к њима; све сам то већ слутио, као у магли, можда још много пре тога дана, али ме сада њене речи поразише као гром из ведрог неба.

Тужно смо ишли по кеју. Нисам могао да говорим; хтео сам да схватим ствар, размишљао сам, и потпуно сам се изгубио. Почео да ми се врти у глави. То ми се чинило тако бесмислено, тако немогуће!

— Ти ме осуђујеш, Вања - рече она најзад.

— Не, али... ја не верујем; то не може бити!... - одговорих јој, не знајући ни сам шта говорим.

— Не, Вања, то је сад већ свршено. Отишла сам од њих, и не знам шта ће с њима бити... а не знам шта ће бити ни са мном!

— Ти идеш њему, Наташа? Је ли?

— Да! - одговори Наташа.

— Али то је немогуће! - узвикнух ја ван себе - знаш ли ти да је то немогуће, Наташа, јаднице моја! Та то је лудост. Ти ћеш их убити, а и себе ћеш упропастити. Знаш ли ти то, Наташа?

— Знаш; али шта да радим, то је јаче од мене - рече она, а у гласу јој је било толико очајања као да иде на губилиште.

— Врати се, врати се, док није касно - молио сам је, и што сам више осећао колико су узалудна моја саветовања и колико су неумесна у овом тренутку, утолико сам је све ватреније и све упорније молио. - Разумеш ли ти, Наташа, шта ће бити са твојим оцем? Јеси ли мислила о томе? Његов отац је непријатељ твога оца; ипак, кнез је увредио твога оца, посумњао је на њега да је присвојио новац; назвао га лоповом. И они се сад парнице ... Али то још није ништа, то је ситница. А знаш ли ти, Наташа (о, боже, па ти све то знаш!), знаш ли да је кнез посумњао на твоје родитеље да

су те они намерно подводили Аљоши кад је Аљоша био код вас у селу? Размисли само колико је препатио твој отац због те клевете. Та он је, ето, сав оседео за ове две године - погледај га! А што је главно: ти све то добро знаш, Наташа, ох, боже! Нећу ни да говорим о томе како ће им бити ако те заувек изгубе! Ти си њихово благо, све што им је још у старости остало. О томе просто нећу ни да говорим; то треба и сама да знаш; сети се да твој отац сматра да си криво оклеветана, увређена од тих гордељиваца, и да још није дошла освета! А сад, баш сад се све то наново распламтело, појачало се старо, мучно непријатељство због тога што сте Аљошу примали у кућу. Кнез ти је опет увредио оца, у старцу још ври озлојеђеност од те нове увреде, и сада ће се наједаред све, све то, све те оптужбе показати као оправдане! Сви они који знају како је текла ствар, сви ће сада дати за право кнезу, а кривице тебе и твога оца. Па шта ће тад бити с њим? Та то ће га сместа убити! Брука, срамота, а због кога? Због тебе, његове кћери, његовог јединог, драгог детета! А мати? Она неће преживети старца... Наташа, Наташа! шта то радиш? Врати се! Освести се!

Она је ћутала; најзад ме погледа, чисто прекорно, и толико је љутог бола, толико патње било у њеном погледу да сам схватио да се и без мојих речи њено рањено срце сада облива крвљу. Разумео сам шта је њу стајала та одлука, и како сам је мучио и убијао својим узалудним речима које су сад већ биле задоцнеле; све сам то разумео, па ипак се нисам могао уздржати, него сам и даље говорио.

— Па ти си сама малочас рекла Ани Андрејевној да, може бити, нећеш ни ићи од куће ... на вечерње. Дакле, ти си помишљала и да останеш; ниси се, дакле, још сасвим одлучила?

Она се, место одговора, само горко осмехну. И што сам је ја то сад и питао? Ипак, могао сам разумети да је све већ било неповратно одлучено. Али и ја сам био ван себе.

— Па зар си га баш толико заволела? - викнух и сав претрнух, гледајући је и скоро и сам не разумевајући шта питам.

— Шта да ти одговорим, Вања? Видиш и сам! Рекао ми је да дођем, и ја сам ту, чекам га - проговори она, са истим горким осмехом.

— Али, чуј ме само - почех је опет преклињати, хватајући се за сламку - све се то још може поправити, може се то и на други начин учинити, на неки сасвим други начин! Можеш и да не одлазиш од куће. Научићу те шта да радиш, Наташења. Узимам на себе све да уредим, све, и ваше састанке, и све... Само не одлази од куће! Носићу ваша писма; зашто не бих? Јер, и то би боље било него ово. Моћи ћу све то да урадим, задовољићу вас обоје. Видећете да ћу задовољити. И ти се онда нећеш упропастити, Наташења, као сада. Овако се сасвим упропашћаваш! Признај и сама, Наташа: све ће бити и дивно и срећно, а ви ћете се волети, колико вам срце иште... А кад вам се очеви престану свађати (а они ће неизоставно престати да се свађају), онда...

— Доста, Вања, немој - прекиде ме она, чврсто ми стегнувши руку и осмехнувши се кроз сузе. — Добри, добри мој Вања! Како си ти добар, частан! Себе ни једном речцом не помињеш! Ја сам тебе оставила, а ти ми све прашташ, па само о мојој срећи мислиш, чак и писма хоћеш да нам носиш.

Она се заплака.

— Знам, Вања, колико си ме волео, колико ме и сад волиш, а ни једним прекором, ни једном горком речју ниси ме прекорио за све ово време. А ја, ја... Боже мој, како сам много крива. Сећаш ли се, Вања, сећаш ли се и нашег времена? Ох, боље да њега нисам ни познала, да га нисам никада ни видела. живела бих с тобом, Вања, с тобом, златни мој, драги мој! ... Не, ја тебе не заслужујем! Ето видиш каква сам ја: у оваквом тренутку ја те још подсећам на нашу минулу срећу, као да ти и без тога не патиш! Ето, три недеље ниси долазио: кунем ти се, Вања, ниједанпут ми није пало на памет да си ме проклео и да ме мрзиш. Знала сам зашто си отишао: ниси хтео да нам сметаш и да нам будеш живи укор! А зар теби није било тешко да нас гледаш? А како сам те чекала, Вања, како сам те чекала! чуј, Вања, премда Аљошу волим безумно, лудо, тебе као свог пријатеља, можда још и више волим. Већ осећам и знам да без тебе нећу моћи живети. Ти си ми потребан, твоје срце ми је потребно, твоја златна душа ... Ох, Вања! Како горко, какво тешко време настаје!

Она се гушила у сузама. Да, било јој је тешко.

— Ах, како сам желела да те видим! - настави она угушивши сузе. - Како си измршавео, како си болан и блед! Јеси ли збиља био болестан, Вања? А ја те и не питам! Све о себи причам! Но, а како иду твоји послови са журналистима? Како твој нови роман, одмиче ли?

— А зар је мени сад до романа, Наташа? А и шта ће ми ти моји послови! Онако, добро, и нек иду збогом! Него, ево шта, Наташа: је ли то он сам захтевао да му одеш?

— Не, није он сам, то сам више ја. Он је, додуше, помињао, али ја сам и сама... Видиш ли, мили мој, све ћу да ти испричам: за њега просе једну девојку, богату и из угледне породице; у сродству је са људима високог положаја. Отац неизоставно тражи да се он њоме ожени, а његов отац је, то ти знаш, страشان интригант; употребљава сва могућа средства, јер таква му се прилика неће ни у десет година указати. Ту су везе и новац ... А она је, кажу, врло лепа; а и образовање, и срце ... све јој је добро. Аљоша је већ очаран њоме. А, осим тога, отац би и сам да га што пре скине с врата: он би и сам да се жени, па је стога неизоставно, и по сваку цену, одлучио да раскине нашу везу. Он се боји мене и мога утицаја на Аљошу ...

— Па зар кнез - прекидох је са чуђењем - зна за вашу љубав? Јер он је само сумњао; па и то не сигурно.

— Зна, све зна.

— А ко му је казао?

— Па Аљоша му је недавно све испричао. Сам ми је рекао да је све испричао оцу.

— Господе! Па шта ви то радите! Зар баш он сам испричао, па још у такво време ...

— Немој да га кривиш, Вања - прекиде ме Наташа - немој да му се смејеш! Њега не можеш осуђивати као друге. Буди правичан. Јер он није такав као, ето, ја и ти. Он је право дете; њега нису ни васпитали као нас. Зар он схвата оно што чини? Први утисак, први туђ утицај у стању је да га одбије од свега чему се пре неколико часака предавао и заклињао. Он је слабио. Сад ће ти се заклети да ће бити твој, а тога истог дана ће се, исто тако истински и искрено, окренути другом; и још ће ти сам први доћи да ти то исприча. Чак је кадар и да учини нешто рђаво; али га човек неће окривити за тај рђав поступак, него ће га још жалити. Он је и за самопожртвовање способан, и још какво! Али и то само до каквог новог утиска - а тад ће опет све заборавити. Па тако ће и мене заборавити ако не будем стално уз њега. Ето какав је он.

— Ах, Наташа, па можда ништа од тога није истина, можда су то само приче. Јер откуд он, још дечко, да се жени!

— Отац му има неке нарочите, своје планове, кажем ти.

— А откуд ти знаш да му је девојка тако лепа и да се он већ занео њоме?

— Па сам ми је казао.

— Шта, наопако?! Зар ти је сам рекао да може другу волети, а овамо од тебе такву жртву тражи?

— Не, Вања, не! Ти не знаш њега, ти си мало био са њим; њега човек мора изближе упознати, па тек; после судити. Нема на свету правичнијег и чистијег срца од његовог! Па, лепо! Зар би лепше било да ме је лагао? А што се он занео - знаш, доста је да се ја с њим само недељу дана не видим, он ће ме заборавити и заволети другу; а кад ме после види, опет ће крај мојих ногу бити. Не! То је још и добро што ја знам и што није сакрио од мене; јер иначе бих умрла од сумње. Да, Вања! Ја сад знам на чему сам ... Ако ја не будем уз њега, увек, стално, сваког тренутка, он ће охладнети према мени, заборавиће ме и оставити. Такав је он. Њега свака друга може занети. А шта ћу ја тада да радим? Ја ћу тада умрети! И волела бих да сад умрем! Овако ... какав ми је живот без њега! То је горе од саме смрти, горе од свих мука! О, Вања, Вања! Ту мора да нешто има кад сам ја, ето, сад због њега и мајку и оца оставила! Немој да ме одговараш; све је одлучено. Он мора бити крај мене сваког часа, сваког тренутка; ја се не могу вратити. Знам да сам пропала, и да сам друге упропастила ... Ах, Вања! - узвикну она наједаред и сва уздрхта - а шта ћу ако ме он збиља више не воли! Шта онда ако си истину о њему малочас рекао (ја то никад нисам рекао), да он мене само вара и да се само прави тако правичан и искрен, а у ствари је рђав, и сујетан! Ја, ето, њега сад браним ту пред тобом; а он је можда у овом истом тренутку са неком другом и смеје ми се у себи... а ја, ја, ниска, оставила сам све, и идем улицама, тражим га ... Ох, Вања!

Тај вапај јој се с таквим болом откиде од срца да ме душа заболе од туге. Видео сам да је Наташа већ изгубила сваку власт над собом. Само ју је слепа и безумна љубомора у највећем степену могла довести до такве луде одлуке. Али у мени самом плану љубомора и изби из срца. Не издржах: понесе ме ружно осећање.

— Наташа - рекох - само једно не разумем: како га можеш волети после свега што си сама о њему овог часа говорила? Не уважаваш га, не верујеш чак ни у његову љубав; а овамо му неповратно одлазиш и све упропашћујеш због њега? Па шта је то? Измучиће те за цео живот... а ти њега. Сувише га волиш, Наташа, сувише! Не разумем такву љубав.

— Да, волим га лудо - одговори она побледевши као од бола. - Тебе никада нисам толико волела Вања. А и сама знам да сам памет изгубила и да не волим како треба. То није добра љубав ... чуј, Вања-и пре сам знала, па сам чак и у најсрећнијим нашим часовима предосећала да ћу од њега доживети само патње. Али шта да радим кад су мени чак и те патње од њега - срећа? Зар на неко добро идем к њему? Зар не знам унапред шта ме чека код њега и шта ћу имати код њега да претрпим? Он ми се и клео да ће ме волети, и те како ми је обећавао; али ја свим тим његовим обећањима нимало не верујем, ни за шта их не сматрам, нити сам их икада сматрала, премда сам знала да ме није лагао, нити може слагати. Сама сам му рекла, сама, да ничим нећу да га везујем. Са њим је тако боље: ланце нико не воли, па ни ја, прва. А ипак волим да му будем робиња, добровољна робиња; да трпим од њега све, све само нека је уз мене, само да га могу гледати! Чини ми се да бих пристала и другу да воли само да то буде преда мном, да и ја будем ту крај њих... Каква нискост, Вања? — запита она наједном, гледајући у мене некаквим грозничавим, усплашеним погледом. (Један часак ми се учини као да је у бунилу.) - Па то је нискост, имати такве жеље? Па нека! И сама кажем да је нискост, али ако ме напусти, поћи ћу за њим на крај света, па макар ме и одбијао и терао од себе. Ето, ти ми сам саветујеш да се вратим; а шта би било од тога? Вратићу се, а сутра ћу му опет отићи; наредиће ми, и отићи ћу; звизнуће, вабнуће ме као псетанце, а ја ћу потрчати за њим ...

Патње! Не бојим се ја никаквих патњи ради њега, знаћу да патим због њега... Ох, та то се све ни исказати не може, Вања!

»А отац, а мати?« - помислих ја. Она као да је већ заборавила на њих.

— Па то се он неће с тобом венчати, Наташа?

— Обећао је, све је обећао. И он ме сад зато и зове да се сутра потајно венчамо, ван вароши, али он не зна шта ради. Он можда не зна ни како се венчава. И зар он личи на мужа! Смешно, богами. А кад се ожени, осетиће се несрећним, почеће да ми пребацује ... А ја не бих хтела да ме он ма кад и ма због чега прекори. Све ћу му дати, а он мени не мора ништа ... Јер, ако ће он бити несрећан због женидбе, зашто онда да га унесрећавам?

— Не, то је нека опсена, Наташа - рекох. - И хоћеш ли ти сад право к њему?

— Не, он је обећао да ће овамо доћи, да ме одведе; договорили смо се ... - И она жељно погледа у даљину, али још никог није било.

— И њега још нема; и ти си прва дошла! - узвикнух ја с негодовањем.

Наташа се поведе као од ударца. Лице јој се болно искриви.

— Он лако може и да не дође - проговори она с горким осмејком. - Прекјуче ми је писао, ако му не дам реч да ћу доћи, онда ће, и против своје воље, морати одложити своју одлуку да пође са мном на венчање; а отац ће га одвести његовој заручници. И то је тако просто, тако природно написао као да је то нека ситница ... А шта ако је заиста отишао њој, Вања?

Ја не одговорих. Она ми снажно стиште руку - и очи јој засијаше.

— Он је код ње - проговори она једва чујно. - Он је држао да ја нећу доћи овамо, да би отишао к њој, па да после каже да он није крив, јер ме је унапред обавестио, а ја нисам дошла. Ја сам му досадила, па ме сад избегава ... Ах, боже! Полудела сам! А он ми је и сам ономад рекао да сам му досадила... И шта чекам онда?

— Ено га! - узвикнух, угледавши га наједном у даљини на кеју.

Наташа сва уздрхта, врисну, загледа се у Аљошу који се приближавао, и наједном, испустивши моју руку, потрча к њему. И он убрза кораке, и после једног минута она је већ била у његовом загрљају. На улици, осим нас, не беше скоро никога. Они су се љубили, смејали; Наташа се и смејала и плакала у исти мах, баш као да су се после бескрајног расстанка опет састали. Руменило јој обли образе; била је као ван себе ...

Аљоша ме примети и одмах ми приђе.

ГЛАВА ДЕВЕТА

Пажљиво се загледах у њега, иако сам га раније више пута виђао, загледах му се у очи, као да би његов поглед могао да разбије све моје сумње, чиме и како је могло то дете да је очара, да изазове у њој такву безумну љубав, љубав која је ишла до заборава најпрече дужности, до неразумишљеног жртвовања свега оног што је за Наташу дотле било највећа светиња? ... Кнез ме узе за руке, снажно их стиште, а његов поглед, кротак и ведар, продре ми у срце.

Осетио сам да сам се могао варати у својим закључцима о њему, већ по томе што је био мој супарник. Да, ја га нисам волео и, признајем, никад га нисам ни могао заволети - можда једини ја између свих оних који су га познавали. Много шта ми се на њему никако није допадало, па чак ни његова отмена и лепа појава - можда баш због тога што је она била некако сувише лепа. Доцније сам увидео да сам и ту судио пристрасно. Он је био висок, стасит, витак; лице му је било дугуљасто, увек блеђо; плава коса, велике плаве очи, благе и замишљене, у којима би неки пут заблистала најпростодушнија, најдетињастај веселост. Пуне, мале, румене усне, ванредно оцртане, имале су скоро увек некакав озбиљан израз; тим неочекиванији и тим заноснији био је осмејак који би се на њима наједном појавио, толико наиван и простодушан да бисте и сами, одмах за њим, па ма у каквом расположењу били, истог тренутка осећали потребу да се и ви њему исто тако осмехнете. Он се није носио префињено, али увек елегантно; видело се да га та елеганција у свему није стајала нимало труда, да му је била урођена. Истина је да је код њега било неколико рђавих особина, неколико ружних навика отменог света: лакомисленост, уображеност, учтива дрскост. Али у срцу је био сувише ведар и једноставан, те је сам први осуђивао те своје навике, кајао се због њих и исмевао их. чини ми се да то дете никад, чак ни у шали, не би могло слагати, а ако би и слагало, верујте, то би било стога што у томе није видело ништа рђаво. Чак и сама себичност код њега била је некако привлачна, и то можда баш стога што је била отворена, а не сакривена. У њему није било ничег прикривеног. Био је слаб, поверљив и кротка срца; своје воље уопште није имао. Њега увредити, обманути, била би и грехота и жалост, као што је грехота обманути и увредити дете. За своје године био је сувише наиван, и скоро ништа није разумевао у стварном животу; уосталом, и са четрдесет година он се не би од живота ничему научио. Такви људи као да су осуђени на вечиту малолетност. Мислим да није било човека који би могао да га не заволи; он би вам се умилио као дете.

Наташа је добро рекла: он би можда могао учинити и што рђаво, приморан на то ма чијим јаким утицајем; али видевши последицу таквог свога поступка, мислим да би умро од кајања. Наташа је инстинктивно осећала да ће бити његова господарица и владарка; да ће он бити чак њена жртва.

Она је већ унапред осећала сласт: волети безумно и мучити до бола онога кога волиш - баш зато што волиш; зато је можда и похитала да му се прва жртвује.

Али и у његовим очима сијала је љубав, и он је са заносом гледао у њу. Она ме, ликујући, погледа. Заборавила је у том тренутку све - и родитеље, и растанак с њима, и сумње ... Била је срећна.

— Вања - узвикну она - крива сам пред њим, и нисам га достојна! Мислила сам да већ нећеш ни доћи, Аљоша. Забрави моје ружне мисли, Вања. Све ћу то поправити! - додаде, загледавши се у њега с бескрајном љубављу.

Он се осмехну, пољуби јој руку, па, не испуштајући је рече обраћајући се мени:

— Ни мене не кривите. Већ одавно желим да вас загрим као рођеног брата; како ми је много она о вама причала. Ја и ви једва да се познајемо, и некако се нисмо спријатељили. Будимо пријатељи и... опростите нам - додаде он полугласно и мало поцрвеневши, али са тако дивним осмејком да нисам могао да се свим својим срцем не одазовем на његов поздрав.

— Да, да, Аљоша - прихвати Наташа - он је наш брат, он нам је већ опростио и без њега ми не можемо бити срећни. Већ сам ти говорила... Ох, ала смо ми немилосрдна деца, Аљоша! Него, ми ћемо живети у троје ... Вања - настави она а усне јој задрхташе — ето, ти ћеш се сад вратити њима, кући; ти имаш тако златно срце да они, мада ми неће опростити, кад виде да си ти опростио, можда ће макар мало бити блажи према мени. Испричај им све, све, својим речима из срца. Нађи такве речи... Одбрани ме, спаси ме; реци им све узроке, онако како си сам разумео. Знаш ли, Вања, да се ја можда и не бих на о в о одлучила да се ти ниси данас нашао уз мене! Ти си мој спас: одмах сам се поуздала у тебе да ћеш им умети тако испричати, да ћеш им бар ублажити тај први ужас. О боже мој, боже! ... Реци им од моје стране, Вања, да знам да ми се сад и не може опростити: јер да ми они баш и опросте, бог неће опростити. Али, ако ме и прокуну, ја ћу их ипак благосиљати и молити се за њих целог века. Цело ми је срце код њих! Ах, што нисмо сви срећни! Зашто, зашто! ... Боже, шта сам ово учинила! - узвикну она наједном, као да се оствестила, и тресући се сва од ужаса, покри лице рукама. Аљоша је загрли и ћутећи је снажно привуче к себи. Прође неколико тренутака ћутања.

— Како сте могли захтевати од ње такву жртву! - рекох ја погледавши га с прекором.

— Не кривите ме - понови он - уверавам вас да су све ове несреће, мада су велике и тешке, само за тренутак. У то сам потпуно убеђен. Сад треба имати само одлучности да се издржи тај тренутак; исто ми је то и она говорила. Ви знате: свему је узрок та породична гордост, те потпуно непотребне свађе, и некакве тамо парнице! ... Али... (ја сам о томе дуго размишљао, уверавам вас)... све то мора да престане. И сви ћемо се опет сложити и тада ћемо сигурно бити сви потпуно срећни, тако да ће се чак и наши стари помирити посматрајући нас. Ко зна, можда ће баш наш брак послужити као почетак њиховом измирењу. Мислим да чак не може ни бити друкчије. Како ви мислите?

— Ви рекосте: брак. Па кад ћете се венчати? - запитах, погледавши у Наташу.

— Сутра или прекосутра; али прекосутра ... већ поуздано. Ето видите, још ни сам не знам тачно и, право да вам кажем, ништа вам тамо ја нисам спремио. Мислио сам да Наташа можда неће ни доћи данас. Осим тога, отац ме је неизоставно хтео да води данас мојој вереници (јер мени су нашли вереницу; је ли вам причала Наташа? Али ја не пристајем). Дакле, стога нисам ни могао да све тачно смислим. Али ћемо се ипак сигурно прекосутра венчати. Бар се мени тако чини, јер друкчије се не може. Сутра полазимо псковским друмом. Ја имам ту близу, у селу, једног друга, лицејац, врло добар човек; можда ћу вас упознати с њим. Тамо у селу има и свештеник, уосталом, тачно баш не знам има ли или нема. Требало се за то раније распитати, но, ето, нисам стигао ... Уосталом, ако ћемо право, све су то ситнице. Само о оном главном треба водити рачуна. А може се и из каквог суседног села позвати свештеник; како ви мислите? - јер тамо сигурно има суседних села! Једно ми је само криво, што досад нисам доспео да напишем тамо макар две-три речи; требало је јавити унапред. Ко зна, мој пријатељ није можда код куће ... Али то је још најмање! Само кад човек има одлучности, после већ све иде само од себе, зар није тако? А засад, до сутра, или макар и до прекосутра, она ће пробавити овде код мене. Узео сам засебан стан, у коме ћемо становати и кад се вратимо с пута. Јер ја се нећу враћати оцу, зар не? Ви ћете доћи к нама. Стан сам удесио ванредно пријатно. Мени ће долазити наши лицејци; завешћу вечерња посела...

Посматрао сам га тужан и не знајући шта да мислим о њему. Наташа ме је преклињала погледом да не судим строго о њему и да будем блажи. Она је слушала његово причање са некаквим сетним осмејком, а у исти мах као и да је уживала у њему, онако као што се ужива у малом веселом детету слушајући његово неразумно али мило чаврљање. Са прекором погледах у њу. Било ми је неподношљиво тешко.

— А ваш отац? - запитах ја - јесте ли ви чврсто убеђени да ће вам он опростити?

— Неизоставно, јер шта му друго остаје? То јест, разуме се, он ће ме у први мах проклетити; ја сам чак уверен у то. Такав вам је он; и одвећ је строг према мени! Дабогме, можда ће се коме потужити; једном речју, употребиће очинску власт... Али све то није тако озбиљно. Он ме неизмерно воли; разљутиће се, па ће и опростити. Тада ће се сви измирити, и сви ћемо бити срећни. Па и њен

отац.

— А ако вам не опрости? Да ли сте и на то помишљали?

— Неизоставно ће опростити, само можда не тако брзо. Но, па шта онда? Доказаћу му да и ја имам карактера. Он ме непрестано грди како немам карактера, и да сам лакомислен. Па сад ће видети да ли сам лакомислен или нисам. Јер, постати ожењен човек, то није шала; онда више нећу бити дечко ... то јест, хтео сам рећи, тада ћу бити исти као и други... но, ти породични људи, живећу од свог рада. Наташа каже да је то много лакше него живети на туђ рачун, као што сви ми живимо. Кад бисте само знали колико ми много лепих ствари она говори! Ја се свега тога никад не бих могао сетити; нисам се развијао како треба, погрешно су ме васпитавали. Истина, и сам знам да сам лакомислен и да нисам скоро ни за шта способан; али, знате ли, ономад ми се јавила чудна мисао. Па, премда томе сад није време, али ја ћу вам ипак испричати, јер то и Наташа треба да чује, а ви ћете нам дати савет.

Дакле, видите: хоћу да пишем приповетке и да их продајем часописима, као и ви. Ви ћете ми помоћи са журналистима, зар не? Уздао сам се у вас, и сву прошлу ноћ сам смишљао један роман, онако, тек за пробу; и знате ли: дивна би стварчица могла испасти. Сиже сам узео из једне Скрибове¹² комедије ... Али то ћу вам после причати. Главно је да ћу за њега добити пара ... јер и вама, ето, плаћају!

Нисам се могао уздржати да се не осмехнем.

— Ви се смејете - рече он осмехнувши се одмах за мном. - Не, молим вас - додаде са несхватљивом простодушностју - не гледајте какав ја утисак остављам. Не, богами, ја имам необично велику моћ опажања; ето, видећете и сами. Најзад, што не бих покушао? Можда ће нешто и да буде од тога... Уосталом, ви сте можда и у праву; јер ја не знам ништа од стварног живота; и Наташа ми то каже; то ми, уосталом, сви говоре; па какав ћу онда бити писац? Смејте се, смејте се, исправљајте ме; јер тиме ћете и за њу нешто учинити, а ви њу волите.

Рећи ћу вам истину: Наташу не заслужујем; ја то осећам; то ми је врло тешко, и не знам због чега ме је она толико заволела. А ја бих, чини ми се, сав свој живот дао за њу! Богами, досад се нисам нимало бојао, а сад се бојим: шта смо ми ово наумили?! О, боже! Па зар ће заиста човеку, кад се потпуно предао своме задатку, баш као упркос, недостати вештине и одлучности да га изврши? Помозите нам макар ви, пријатељу наш! Ви сте нам још једини остали пријатељ. Јер, како ћу се ја снаћи у свему овоме сам! Опростите што на вас тако рачунам: ја вас сматрам за сувише племенитог човека и за много бољег од себе. Али ја ћу се поправити, будите уверени, и бићу достојан вас обоје.

Ту ми опет стиште руку, и у његовим дивним очима заблиста добро, дивно осећање. Он ми је тако поверљиво пружао руку, тако је веровао да сам му пријатељ!

— Она ће ми помоћи да се поправим - настави он. - Уосталом, немојте мислити нешто сасвим рђаво, немојте много очајавати због нас. Ја имам много наде, а у материјалном погледу ћемо бити потпуно збринути. Ја, на пример, ако ми не пође за руком роман (још сам малочас, признајем, помислио да је роман глупост, а сад сам га поменуо тек онако, да чујем ваше мишљење), ако не успем са романом, у крајњем случају, могу давати часове из музике. Ви нисте знали да сам учио музику? Не стидим се да живим ни од таквог рада. Ја сам у том погледу човек сасвим нових идеја. А осим тога, имам много скупих дрангулија, украсних стварчица; што ће ми оне? Продаћу их, и знате колико ћемо времена живети од тога! Напослетку, баш кад дође до крајњег, можда ћу збиља ступити у службу. Оцу ће то бити мило; он ме непрестано нагони да тражим службу, а ја се све изговарам да нисам здрав. (Уосталом, већ се негде и водим као чиновник.) А кад види да ми је женидба донела користи, да ме је уозбиљила, и да сам заиста почео да служим, он ће се обрадовати и опростити ми.

— Али, Алексеју Петровичу, јесте ли ви помишљали каква ће сад распра да испадне између вашег и њеног оца? Како ви мислите, шта ће вечерас бити у њиховој кући?

И ја му указах на Наташу, која је била премрла од мојих речи. Био сам немилосрдан.

— Да, да, ви имате право, то је ужасно! - одговори ми он - већ сам мислио о томе, и патио! ... Али шта да радим? Ви добро кажете: само да нам њени родитељи опросте! А колико их ја волим обоје, кад бисте само знали! Јер, они су ми исто што и најрођенији; а ја, ето, како им се одужујем! Ох, та проклета неслога, те парнице! Нећете веровати како нам је сад то непријатно! И што да се толико свађају! Ми сви једно друго тако волимо, а свађамо се! Треба лепо да се измиримо и свршена ствар! Богами, ја бих тако учинио да сам на њиховом месту. После тога што сте ми сад рекли, мене је страх! Наташа, ово је страшна ствар на коју смо се ја и ти одлучили! То сам и раније говорио ... Али ти то хоћеш ... Него, знате шта, Иване Петровичу, можда ће се ипак све то набоље окренути; како ви мислите? Јер, кад-тад, они ће се ипак морати измирити! Ми ћемо их помирити. То има да буде, неизоставно има да буде; они се неће моћи одупрети нашој љубави... Па нека нас и проклињу, ми ћемо их ипак волети, мораће попустити. Нећете ми веровати како је мој стари понекад добар. Он само гледа онако попреко на човека, а иначе је необично разложен. Кад бисте само знали како је данас са мном био благ у разговору, како ме је саветовао! А ја, ево, данас радим против његове

¹² Француски комедиограф

воље; и то ми врло тешко пада. А све због тих тричавих предрасуда! Просто - лудило! Кад би је само мало боље упознао и провео са њом макар пола сата! Та он би нам одмах све дозволио.

Говорећи то, Аљоша нежно и страшно погледа у Наташу.

— Хиљаду сам пута са уживањем размишљао - настави он своје брбљање - како ће је он завоleti кад је упозна, и како ће их она све задивити. Јер нико од њих овакву девојку никад ни видео није! Отац је уверен да је она просто нека сплеткашица. Моја је дужност да повратим њену част, и ја ћу то и учинити! Ах, Наташа! Тебе сви воле, сви; нема човека који би могао да те не воли - додаде он одушевљено. - И мада нисам тебе достојан, ти ме ипак воли, Наташа, а ја ћу се већ ... него ти мене знаш! И зар нама много треба за нашу срећу?! Не, ја верујем, верујем да ће ово веће морати донети свима нама срећу, мир и слогу! Нека је благословено ово вече! Је ли тако, Наташа? Али шта је теби? Боже мој, та шта ти је?

Она је била бледа као смрт, а све време док је Аљоша причао она га је пажљиво посматрала; али је њен поглед постајао све мутнији и укоченији, лице све блеђе. Мени се чинило да га она већ више није ни слушала, него је била у некаквом заносу. Усклик Аљошин наједном као да је пробуди. Она се прену, погледа око себе и наједном полете према мени. Одмах, затим, као журећи и као кријући се од Аљоше, она извади писмо из џепа и даде ми га. Писмо је било за њене старе, и још јуче написано. Дајући ми га, она ме је нетремице гледала, као да се приковала за мене својим погледом. У том погледу било је очајање; никад нећу заборавити тај страшни поглед. Страх обузе и мене; виђен да је она тек сад потпуно осетила сву страхоту свога поступка. Напрезала се да ми нешто каже; чак поче и да говори, али се наједном онесвести. Ја је придржан. Аљоша побледе од страха; трљао јој је слепоочнице, љубио руке, усне. После два-три минута она дође к себи. Недалеко су стојале кочије у којима је дошао Аљоша Он зовну кочијаша. Седајући у кочије, Наташа, као ван себе, зграби моју руку, и врела суза опече моје прсте. Кола кренуше. Још дуго сам стајао на месту, пратећи је погледом. Сва моја срећа пропаде у том тренутку, и живот ми се преломи надвоје. Ја то болно осетих ... Поново пођох натраг, истим путем, старима. Нисам знао шта ћу им рећи, како ћу пред њих изићи. Моје мисли су трнуле, ноге ми се подсекоше... И ето - то вам је цела повест моје среће. Тако се завршила и решила моја љубав. А сад да наставим прекинуту приповетку.

ГЛАВА ДЕСЕТА

На једно пет дана после Смитове смрти преселих се у његов стан. Целог тога дана осећао сам неподношљиву тугу. Време је било влажно и хладно; падао је мокар снег, помешан с кишом. Тек пред вече, само за тренутак, указа се сунце, те некакав залутао зрак, ваљда из радозналости, завири у моју собу. Почех се кајати што сам се преселио овамо. Соба је, уосталом, била велика, али тако ниска, почађавела, загушљива и тако немилу празна, мада је у њој било нешто намештаја. Одмах помислих да ћу у овом стану сигурно изгубити и оно мало преосталог здравља. Тако је и било.

Цело то јутро задржао сам се око својих рукописа, разгледајући их и доводећи их у ред. Како нисам имао торбе, пренео сам их у јастучници; а ту се све згужвало и измешало. Затим седох да пишем. Тада сам још писао свој велики роман; али посао ми опет није ишао од руке. Другим мислима била је заузета моја глава ...

Бацих перо и седох крај прозора. Смркавало се, а у души ми је било све суморније. Обузимале су ме разне тешке мисли. Све ми се чинило да ћу у Петрограду сасвим пропасти. Приближавало се пролеће; мислио сам, просто бих се препородио кад бих се извукао из ове јазбине на светлост божју, кад бих могао да се надишем мириса свежих поља и шума, а ја их тако давно нисам видео ...

Сећам се, и ово ми је дошло на памет: како би добро било кад бих могао да неким чаролијама или чудом сасвим заборавим све што је било, што сам проживео последњих година. Све да заборавим, да освежим главу, па да опет почнем с новом снагом. Тада сам још маштао о томе и надао сам се свом препороду. »Макар у лудницу да одем«, одлучих ја напослетку, »да ми се сав мозак у глави некако преврне и да заузме нов положај, па после опет да се излечим.« Та жудео сам за животом, и веровао сам у њега! Али, сећам се, одмах сам се насмејао. »Шта ли бих радио после луднице? Зар опет да пишем романе?«

Тако сам маштао и туговао, а време је, међутим, пролазило. Дође ноћ. За то веће сам имао уговорен састанак са Наташом; она ме је писмом још синоћ много молила да дођем. Скочих па почех да се спремам. И без тога сам хтео да се ишчупам што пре из овог стана, па куда било - макар и на кишу и на лапавицу.

Што се више смркавало, соба ми је постајала некако пространија, као да се све више ширила. Био сам уобразио да ћу сваке ноћи, у сваком углу, виђати покојног Смита: он ће седети и гледати непомично у мене, као у посластичарници на Адама Ивановича, а крај ногу ће му лежати Азорка. И ето, баш у том тренутку десио ми се догађај који ме је врло потресао.

Уосталом, морам све отворено признати: да ли због растројства живаца, због нових утисака у новом стану, или од недавне потиштености - но ја мало-помало и постепено од првог сумрака почех да долазим у оно душевно стање у коме се тако често налазим сада, овако болестан, ноћу, а које

називам мистичким страхом. То је најтежа мучна страва од нечега што ни сам не могу да одредим; од нечега непојмљивог, и у реду ствари непостојећег, али што ће се неизоставно, можда, још овог тренутка, остварити, као у подсмех свим разлозима разума; доћи ће ми па ће стати пред мене као неодољива чињеница, ужасна, одвратна и неумољива. Бојазан та расте обично све више и више, без обзира на све могуће разлоге разума, тако да се најзад разум, упркос томе што у тим тренуцима добија још већу оштрину, ипак лишава сваке могућности да се бори са осећањима. Њега нико не слуша, он постаје непотребан, и тај расцеп још више појачава бојажљиви терет очекивања, чини ми се да је, донекле, такав душевни терет код људи који се боје мртваца. Али у мом осећању неодређеност опасности још повећава мучење.

Сећам се, стајао сам леђима окренут вратима и узимао сам са стола шешир, и наједаред, тога истог тренутка, паде ми на памет да ћу, кад се окренем неизоставно угледати Смита: најпре ће полако отворити врата, застаће на прагу, па ће погледати у собу. Затим ће лагано, оборене главе, ући, стати преда ме, управити у мене своје мутне очи и наједаред, ће ми се право у очи насмејати дугим, безубим и нечујним смехом, а тело ће му се затрести, и још дуго ће се трести од тог смеха. Цело ми се то привиђење необично јасно и јарко оцрта у мојој уобразиљи, а уједно утврди у мене дубоко непоколебљиво уверење да ће се то неминовно и догодити, да се то већ и догодило, али ја само не видим пошто сам леђима окренут вратима, и да се, може бити, баш у овом тренутку, врата већ отварају. Брзо се окренух, и шта мислите? Врата су се заиста отвара, лагано, нечујно, исто онако како ми се малочас и привиђало. Викнуо сам. Дуго се нико није појављивао, као да су се врата сама отвара. Одједном се на прагу указа некакав чудан створ: нечије су ме очи, колико сам могао видети у мраку, посматрале пажљиво и упорно. По целом телу ме прође језа. На мој највећи ужас, виђен да је то дете, девојчица - и да је то био чак и Смит, ни он ме, ваљда, не би толико уплашио као ова чудновата, неочекивана појава непознатог детета у мојој соби, у овом часу и у ово доба.

Већ сам казао да је она отвара врата тако нечујно и полако као да се бојала да уђе. Пошто се појавила, она застаде на прагу, па ме је дуго гледала запрепашћена, скоро скамењена. Најзад, тихо, лагано крочи два корака напред па се заустави преда мном још ништа не говорећи. Размотрих је боље. Била је то девојчица од дванаест-тринаест година, омалена, мршава, бледа, као да је недавно преболела тешку болест. Утолико су сјајније блистале њене крупне црне очи. Левом руком придржавала је на грудима стару исцепану мараму покривајући њоме груди, које су дрхтале од вечерње хладноће. Њено одело се заиста могло назвати ритама. Густа, црна коса била јој је неочешљана и куждрава. Стајали смо тако једно време, нетремице гледајући једно у друго.

— Где је деда? - упита она најзад, једва чујним и промуклим гласом, као да су је болеле груди или грло

Сав мој мистички страх ишчезе при том питању. Тражила је Смита; изненада му се јављаху трагови

— Твој деда? Па он је умро! - рекох ја одједном, потпуно неспреман да дам одговор на то њено питање, али се одмах покајох. Стајала је неколико тренутака у пређашњем положају, па онда одједном сва уздрхта, и то тако јако као да ће добити тежак живчани напад. Скочих да је придржим, да не падне. После неколико минута би јој лакше, и ја јасно видех како се страшно напреже да би сакрила од мене своје узбуђење.

— Опрости ми, опрости ми, мила! Опрости ми, дете моје! - говорио сам - ја сам ти то тако нагло саопштио, а ко зна ... можда то и није тачно ... сиротице! ... Кога тражиш? Старца који је овђе живео?

— Да - прошапта она посматрајући ме с напрезањем и узнемирено.

— Он се звао Смит? Је ли?

— Д-да!

— Дакле, он је... па да, он је умро ... Само, немој много да очајаваш, мала моја. А зашто ниси долазила? Одакле сад долазиш? Јуче смо га сахранили; умро је изненада, напрасно ... Дакле, ти си му унука?

Девојчица не одговараше на моја брза и несређена питања; она се ћутећи окрену па се полако упути да изиђе из собе. Био сам тако изненађен, да је већ нисам ни задржавао, нити је даље испитивао. Она се још једном заустави на прагу па, окренувши се упола према мени, запита:

— Је ли и Азорка умро?

— Да, и Азорка је умро - одговорих јој, и учини ми се чудно то њено питање: као да је и она била уверена да је Азорка неизоставно морао умрети заједно са старцем. Саслушавши мој одговор, девојчица нечујно изиђе из собе, пажљиво притворивши за собом врата.

Одмах истрчах за њом да је стигнем, и било ми је страшно криво што сам је пустио да оде. Она је тако тихо била изишла да нисам ни чуо како је отворила друга врата што су излазила на степенице. Мислио сам да се још није могла спустити низ басамаке, па застадох у ходнику да послушнем. Али све је било мирно и никакви се кораци нису чули. Само се негде на доњем спрату залупише врата, па се опет све утиша.

Почех журно силазити. Степенице су баш од мога стана, од четвртог до трећег спрата, биле

завојите; а од трећег су почињале праве. То су биле прљаве, последње и увек мрачне степенице, једне од оних што се виђају обично по великим кућама са малим становима. "У том тренутку, на њима је било већ потпуно мрачно. Пипајући, сиђох до трећег спрата, застадох и наједном као да ми нешто пришапну да је онде, у ходнику, неко био и крио се од мене. Почех пипати рукама; девојчица је била ту у самом углу и, окренута лицем зиду, тихо и нечујно плакала.

— Па чега се бојиш! - почех. - Ја сам те тако уплашио; ја сам крив. Деда, кад је умирао, говорио је о теби, то су биле његове последње речи... Код мене су и његове књиге остале; сигурно су твоје. Како се зовеш? Где станујеш? Он ми је рекао да си негде у Шестој линији. ..

Али ја не заврших. Она врисну од страха, баш као стога што ја знам где она станује; одгурну ме својом мршавом, кошчатом руком и истрча низ степенице. Ја за њом; њене кораке сам још могао чути одоздо. Наједном их нестаде. Кад истрчах на улицу, ње тамо већ није било. Отрчавши све до Вазнесенског проспекта, виђен да су сва моја трагања узалудна: она је ишчезла. »Мора да се негде сакрила од мене«, помислих, »још кад је силазила са степеница.«

ГЛАВА ЈЕДАНАЕСТА

Али тек што ступих на каљав, мокар тротоар Проспекта, кад се наједном сударих са једним пролазником, који је ишао, очигледно, дубоко замишљен, оборене главе, брзо и некуда се журећи. На моје највеће изненађење познадох старог Ихмењева. То је било за мене вече неочекиваних сусрета. Знао сам да је старац, пре три дана, био озбиљно оболео, кад наједном, налазим га по овом невремену на улици. А, осим тога, он ни раније скоро никад није излазио увече; а од оно доба како је отишла Наташа, то јест већ скоро пола године он је постао прави чуваркућа. Сад ми се није обрадовао као иначе, него ме, као човек који је, најзад, нашао пријатеља с којим може поделити своје мисли - ухвати за руку, снажно је стеже па, и не запитавши куд сам пошао, повуче ме за собом. Био је нечим узнемирен, ужурбан, нагао. »Куд ли је он то ишао?« помислих у себи. Да га питам, било би незгодно; постао је ужасно сумњичав, па би каткад у најобичнијем питању или примедби видео неку злураду напомену и увреду.

Одмерих га искоса: лице му је било као у болесника; у последње време много је ослабео; браду ваљда недељу дана није бријао. Коса, сасвим оседела, стрчала му је у нeredу испод изгужваног шешира и, у дугом прамењу, лежала на јаци његовог старог, изношеног горњег капута. Још раније сам био приметио да се он у извесним тренуцима као заносио; заборављао би, на пример, да није сам у соби, разговарао би са самим собом, гестикулирао. Тешко је било гледати га.

— Па како си ми, Вања, како си ми? - поче он. - Куд си то пошао? А ја, ето, изишао послом ... Па јеси ли ми здрав?

— А ви јесте ли здрави? - одговорих ја. - Били сте још недавно тако болесни, а већ излазите.

Старац не одговори, баш као да ме није ни чуо. - Како је здравље Ане Андрејевне?

— Здрава је, здрава ... Уосталом, и она није најбоље. Нешто ми се растужила... тебе се сећала: што те нема? Па ти си то сад к нама пошао, Вања? ... Је ли? Да те нисам, можда, што смео; можда ти сметам у чему? - запита он наједном, некако се неповерљиво и подозриво загледајући у мене. Сумњичави старац постао је толико осетљив и раздражљив да би се, кад би му сад одговорио да нисам пошао к њима, неизоставно нашао увређен и хладно би се растао са мном. Брже му одговориох потврдно, да сам баш пошао да обиђем Ану Андрејевну, мада сам знао да ћу тако не само задоцнити него да можда никако нећу ни доспети да свратим до Наташе.

— Но, то је лепо од тебе - рече старац потпуно умирен мојим одговором - то је лепо ... - Па наједном заћута и замисли се, као да нешто прећуткује.

— Да, то је лепо! - механички понови после једно пет минута, баш као да се прену из дубоке замишљености. - Хм ... видиш, Вања, ти си нама био увек као рођени син. Мене и Ану Андрејевну није бог обдарио ... сином ... али нам је, ето, послао тебе; ја сам увек тако мислио. И стара такође ... да! И ти си се увек понашао према нама пажљиво, нежно као рођени, благођаран син. Нека те бог благослови за то, Вања, као што те и нас двоје старих благосиљамо и волимо... да!

Глас му задрхта, он причека један часак.

— Да ... но, па како је? Да ниси што био слаб? што те тако дуго нема код нас?

Испричах му читав случај са Смитом, извињавајући се да ме је Смитова ствар задржала, да, осим тога, умало што се нисам разболео и да ми је, поред свих тих брига, било и далеко да долазим до њих на Васиљевско (они су тада становали на Васиљевском). Ја умало што се не изговорих да сам ипак, и за то време, нашао прилику да свратим до Наташе, али се на време уздржах.

Смитов случај заинтересова старца. Он постаде пажљивији. Дознавши да је мој нови стан влажан и да је можда још гори од пређашњег, а да плаћам за њега шест рубаља месечно, он чак паде у ватру. Уопште, постао је необично пргав и нагао. Само је још Ана Андрејевна знала како треба с њим у таквим тренуцима, али ни то не увек.

— Хм... све је то твоја литература, Вања! - узвикну он скоро љутито. - Кад те је довела до тавана, довешће те и до гробља! Јесам ли ти говорио тада и предсказивао! ... А како твој Б., пише ли још увек критику?

— Па он је већ умро, од сушице. Ја сам вам, чини ми се, већ говорио о томе.¹³

— Умро, хм ... умро! Па, наравно. А је ли оставио што жени и деци? Јер ти си ми, канда, говорио да је и жену имао ... И зашто се само ти људи жене!

— Не, ништа није оставио - одговорих му.

— Ето, кажем ја! - узвикну он с таквом жестином као да га се та ствар блиско, родбински тицала и као да му је покојни Б. био рођени брат. - Ништа! Ето, видиш - ништа! А знаш, Вања, ја сам још одавно предосећао да ће он тако свршити, још тада кад си ми га, сећаш се, често хвалио. Није то шала рећи: ништа није оставио! Хм ... славу је постигао ... Рецимо, можда и бесмртну славу, али, брате, од славе човек не може бити сит. Ја сам и за тебе тада све ово унапред погодио, Вања; хвалио сам те, а у себи сам све наслутуио. Дакле, умро Б.? Како и да не умре? И живот му је био красан, и... место красно, ето, погледај!

И он ми брзим, нехотичним покретом руке показа магловиту перспективу улице, слабо осветљену фењерима, који су једва жмиркали у влажној магли; прљаве куће, плоче на тротоару сјајне од влаге, туробне, љутите и покисле пролазнике - целу ту слику, коју је обухватила црна, као тушем преливена купола петроградског неба. Излазили смо већ на трг; пред нама се, у мраку, дизао споменик, осветљен одоздо гасним сијалицама, а тамо даље се дизала мрачна, огромна маса Исакијевског храма која се нејасно издвајала од мрачног неба.

— Ти си говорио, Вања, да је он био човек добар великодушан, симпатичан, осетљив, добра срца, но, па и ето, сви су они такви, сви ти твоји симпатични и срдачни људи! Све што знају то је да сирочад множе! Хм, могу мислити како му је било умирати! Е-е-ех! Отићи куд било одавде, макар и у Сибир! ... шта је, мала? - упита он одједаред, приметивши на тротоару дете које је просило.

Било је то мало, жгољаво девојче, од седам-осам година, не више, обучено у прљаве рите; мале јој ножице беху обувене, на босу ногу, у исцепане ципеле. Она се трудила да своје мало, прозебло тело покрије неким бедним капутићем, из којег је већ одавно била израсла. Њено мршаво, бледо и болно лице било је окренуто нама: бојажљиво је и без речи гледала у нас, па са неким покорним страхом да не буде одбијена, пружала своју дрхтаву ручицу. Старац просто сав задрхта кад је опази, и тако јој се брзо окрену да ју је чак уплашио. Она се трже и нагло се одмакну од њега.

— Шта, је, шта је теби, девојчице? - узвикну он. - шта је? Ти просиш? Је ли? Ево, ево ти... На, узми!

И он, журећи се и дрхтећи од узбуђења, стаде тражити по џепу, па извади две или три сребрне паре. Али му се учини да је то мало. Извуче новчаник па, извађивши из њега новчаницу од рубље - све што је тамо било - спусти новац у руку малог просјачета.

— Христос нека те чува, мала ... чедо моје! Анђео божји нека је с тобом!

И он неколико пута дрхтавом руком прекрсти сироту, али се наједном, опазивши да сам и ја ту и да га гледам, намргоди, па брзим корацима пође даље.

— То ја, видиш ли, Вања, не могу да гледам - поче он после доста дугог љутитог ћутања. - Како та мала, невина створења дрхте од зиме на улици.. због тих несрећних матера и очева. Него и то ... каква би опет мати послала такво дете на овакву страхоту ако и сама није најнесрећнија! ... По свој прилици, тамо у углу собе, узетој под најам, седе јој још други сирочићи, а ово је најстарије. Мајка им је и сама болесна; и... хм! Нису кнежевска деца! Много има, Вања, на свету ... те кнежевске деце! Хм!

Он поћута један часак, као да му је било нешто тешко.

— Ја сам, видиш, Вања, обећао Ани Андрејевној - поче он збуњујући се и заплићући се - обећао сам јој ... то јест, ја и Ана Андрејевна смо се договорили неко сироче под своје да узмемо... тако, неко сирото, то јест, и мало... у кућу, сасвим; разумеш ли? Јер је овако досадно нама старима: сами смо, хм ... Само видиш: Ана Андрејевна је почела нешто да се противи! Па, дакле, разговарај ти с њом, онако, знаш, не као с моје стране, него као са своје... убеди је... разумеш? Одавно сам се канио да те замолим ... да је наговориш да пристане ... Некако ми је незгодно, врло, да је ја сам молим ... Него, не вреди око тога речи трошити! шта ме се тиче та девојчица? Не треба ми! Ја то тек онако, да заборавим бригу... да чујем дечји глас... а уосталом, баш ако хоћемо, ја то више због старе чиним; њој ће бити веселије него са мном самим! Него, све су то трице! Знаш, Вања, овако ми скоро нећемо кући стићи, хајде да узмемо кола; има ту још доста да се иде, а и Ана Андрејевна нас већ одавно чека.

Било је седам и по кад смо стигли Ани Андрејевној.

ГЛАВА ДВАНАЕСТА

Стари су врло волели једно друго. И љубав и давнашња навика везали су их нераскидно. Али Николај Сергејич, не само сад него чак и пре, у најсрећнијем времену, био је некако затворен према Ани Андрејевној, неки пут чак и оштар, нарочито пред страним светом. Код неких људи, који иначе нежно и фино осећају, јавља се каткад некакво упорство, нскакво стидљиво устезање да се откривају

¹³ В.Г.Бјелински умро је од туберкулозе 7. јуна 1848. г.

и да чак и своје најмилијем указују нежности, не само пред другима но чак и насамом; насамом још више. Само неки пут избија из њих милошта, и избија тим жешће, тим необузданије што је дуже била задржавана. Такав је унеколико био и стари Ихмењев према својој Ани Андрејевној, још из младости. Он ју је ценио и безгранично волео, и поред тога што је била само добра жена која ништа друго није знала него да га воли, и било му је врло криво што је она, са своје стране, због своје простодушности, била према њему понекад чак и сувише и необазриво отворена.

Али после Наташиног одласка они постадоше некако нежнији једно према другом; болно су осетили да су остали сами на овоме свету. Па премда је Николај Сергејич бивао понекад необично мрачан, они се ипак ни на два часа не би могли без туге и без бола растати једно од другог. О Наташи су се они, некако прећутно, били споразумели да не говоре ни речи, као да је и нема на свету. Ана Андрејевна се чак није усуђивала ни да што боље јасније напомене о њој пред мужем, премда јој је то врло тешко падало. Она је Наташи већ одавно у срцу опростила. Између мене и ње било је некако утврђено да јој при сваком својем доласку донесем какву вест о њеном милом, незаборавном чеду.

Старица би се разболела кад не би дуго добијала вести, а кад бих јој их донео, она би се интересовала и за најмању ситницу, испитивала би ме са грчевитом радозналошћу, па би јој »одлакнуло на срцу« од мојих прича. А једном умало што није умрла од страха кад се Наташа била разболела, па чак умало што није и отишла к њој. Али то је био крајњи случај. С почетка се Ана Андрејевна чак ни преда мном није усуђивала да изрази жељу да се види са ћерком и, скоро увек после наших разговора, кад би ме већ све испитала, сматрала је за потребно да некако преда мном стегне срце, па да неизоставно потврди да, иако се она интересује за судбину своје кћери - ипак је Наташа грешница, којој се опростити не може. Али све је то било намештено. Дешавало се да је Ана Андрејевна туговала до изнемоглости, плакала, називала преда мном Наташу најмилијим именима, горко се тужила на Николаја Сергејича, а пред њим би почела да прави алузије, додуше врло опрезно - на људску охолост, на бездушност, на то да не умемо опраштати увреде, те да ни бог неће опростити онима који не праштају; али даље од тога пред њим није ишла.

У таквим тренуцима старац би одмах постајао хладан и туробан, па би мрачно ћутао или би наједном, обично сувише неспретно и гласно, започињао разговор о нечем другом, или би, најзад, одлазио у своју собу, остављајући нас саме и пружајући на тај начин Ани Андрејевној могућност да у сузама и јадиковању потпуно излије преда мном свој бол. Исто тако би одлазио у своју собу увек кад бих им ја дошао, и то одмах, чим бисмо се поздравили - да би ми тако дао времена да саопштим Ани Андрејевној све последње вести о Наташи. Тако учини и сад.

— Сав сам мокар - рече јој он тек што уђе у собу - одох у своју собу, а ти, Вања, остани ту. А да видиш шта се њему догодило са станом; де, испричај јој, а ја ћу се одмах вратити...

И он се пожуре да оде, трудећи се чак да нас и не гледа, као да се стидео што нас је сам састављао. У таквим случајевима, а нарочито кад би нам се после враћао, постајао би увек натмурен и једак, и према мени и према Ани Андрејевној, па чак и заједљив, као да се на самог себе љутио и једио због своје блакости и попустљивости.

— Ето, такав вам је он - рече стара, која је у последње време у опхођењу према мени изоставила сву своју важност и све своје задње мисли - увек је такав према мени; а зна добро да ми сва та његова лукавства разумемо. шта му то треба да преда мном улоге изиграва! Јесам ли му ја туђа, шта ли? Па такав је и према кћери. Јер могао би да јој опрости, чак би канда и хтео да јој опрости. Бог ће га знати! Ноћу плаче, сама сам чула! А овамо се јуначи. Охолост га је обузела ... Драги Иване Петровичу, причај ми брже: куда је он то ишао?

— Николај Сергејич? Не знам, баш сам вас хтео да питам.

— Сва сам била премрла кад је изишао из куће. Болестан, па још по таквом времену, и ноћу; мора бити, мислим ја, да је каквим важним послом; а шта би било важније од познате вам ствари? Мислим то у себи, а опет не смем да га запитам. Више не смем ни за шта да га питам. Господе боже, сва сам обамрла и због њега и због ње. Но, мислим, ако је к њој отишао; да се није можда одлучио да јој опрости? Јер он је све дознао, све последње вести о њој зна; држим за сигурно да зна. А откуд му обавештења, не разумем. Јуче је био много тужан, а и данас исто тако. Ама, што ви ћутите? Говорите, господине, чега још новог има тамо? Као анђела божјег сам вас чекала, очи ми побелеше изгледајући вас. - А шта? Онај злотвор оставља Наташу?

Одмах испричах Ани Андрејевној све што сам знао. Са њом сам био увек и сасвим искрен. Саопштих јој како изгледа да ће између Наташе и Аљоше доћи до раскида, и да је ово сад озбиљније но оне њихове пређашње несугласице; да ми је Наташа јуче писала и молила ме да јој дођем вечерас, у девет часова, и да, према томе, чак нисам ни помишљао да свраћам данас до њих, него ме је довео сам Николај Сергејич. Испричах јој и објасних потанко да је сада стање уопште критично; да Аљошин отац, који се пре две недеље вратио с пута, неће ништа ни да чује, и да је почео са Аљошом врло строго; али је важније од свега то што Аљоша, изгледа, ни сам не бежи од веренице, и да се, како се чује, чак, и заљубио у њу. Додао сам још да сам могао приметити да је Наташино писмо писано у великом узбуђењу. Она пише да ће се вечерас све решити - а шта - то се не зна. Чудно је и

то што је писмо писала још јуче, а каже ми да дођем данас, па ми је још и време одредила: у девет часова. Па сад морам неизоставно ићи, и то што пре.

— Иди, иди, драги, неизоставно иди - ужурба се старица - ето, чим он дође, ти се напиј чаја, па ... Ах, па та још није донела самовар! Матрјона! шта је са самоваром? Разбојница, а не служавка! ... Тако, па кад попијеш чај, а ти нађи какав згодан изговор, па брже иди. А сутра неизоставно дођи да ми све испричаш; и сврати што раније. Господе! Да се није још нека несрећа десила. Него, куд ћеш горе несреће од ове! Ама Николај Сергејич је већ све дознао. Срце ми каже да је дознао. Ја преко Матрјоне много дознам, а она преко Агаше, а Агаша, а Агаша је, опет, кумче Марије Васиљевне - оне што живи код кнеза... Али ти то већ све знаш. Мој је Николај данас био страшно љутит. Ја, те ово, те оно, а он замало што се не развика на мене; после као да му би жао па каже: остали смо без пара. Као да би он због новаца викао. Ти већ знаш наше прилике. После ручка оде да прилегне. Ја погледах кроз пукотину у његову собу (има једна таква пукотина на вратима; он и не зна за њу); а он, јадник мој, на коленима пред иконом, моли се богу. Кад видех то, ноге ми се подсекоше. Нити је чаја пио нити је спавао, него узе шешир па оде. У пет часова је отишао. Нисам га смела ни запитати: развикао би се на мене. Почео је често да виче, већином на Матрјону, а, богами, и на мене; па чим викне, а мени се одмах ноге укоче и срце ми претрне. А он то само тек онако, знам да је онако, али је опет страшно. Богу сам се читав сат молила кад је отишао, да га наведе на добру мисао. А где ти је њено писмо, дед' да га видим.

Показах јој га. Знао сам да је Ана Андрејевна имала једну омиљену, заветну мисао: да ће се Аљоша, кога је она називала час злотвором, час неосетљивим, глупим дераном, оженити најзад Наташом, и да ће му његов отац, кнез Петар Александрович, то допустити. Она ми се неколико пута и нехотице о том изговорила, иако се после кајала и одрицала тих својих речи. Али се нипошто не би усудила да искаже своје наде пред Николајем Сергејичем, иако је знала да их старац код ње наслуђује, па ју је још, не једном, околишно, и прекоревао. Ја мислим да би он коначно проклео Наташу и ишчупао је из свог срца засвагда кад би сазнао за могућност тога брака.

Сви смо ми тада тако мислили. Он је очекивао и желео кћер свим својим срцем, али је очекивао њу саму, као покајницу, која би ишчупала из свога срца чак и успомену на Аљошу. То је био једини услов опроштаја; додуше, неизговорен, али за старца разумљив и несумњив.

— Он је слабио ... дериште без своје воље ... без воље и бездушно, ја сам то увек говорила - поче опет Ана Андрејевна. - Нису га знали ни васпитати, те је тако испао неки ветропир; оставља је поред такве њене љубави. Господе боже! шта ли ће бити од ње, јаднице! И да ми је само знати шта је нашао у тој новој?

— Чуо сам, Ана Андрејевна - приметих ја - да је та вереница дивна девојка, па и Наталија Николајевна каже то за њу ...

— Ама, не веруј! - прекиде ме старица. - Каква сад опет дивна девојка? Вама, пискаралима, свака је дивна, само не је у сукњи. А што њу Наташа хвали, то чини што има племенито срце. Не зна она да га задржи: све му прашта, а сама пати. Колико ју је већ пута изневерио! Зликовци немилосрдни! Мене, Иване Петровичу, просто страх хвата. Сви су помахнитали од охолости. Да бар овај мој хоће да се смири, да јој опрости, мом чеду, па да је доведемо кући. Зажелела сам се да је видим и да је загрлим. Је ли ослабела?

— Ослабела је, Ана Андрејевна.

— Срце моје! А ја сам, Иване Петровичу, на муци. Целу ноћ и цео данашњи дан сам преплакала ... А и како не бих! После ћу ти причати! ... Колико сам пута већ наговештавала, онако издалека, да јој опрости: отворено не смем, него само онако издалека, онако на вест начин. А све страхујем: разљутиће се, мислим па ће је коначно проклетити! А проклетство још од њега нисам чула ... па сад све страхујем да је не прокуне. Јер, шта ће тада бити? Ако је отац прокуне, и бог ће је оставити!

Ето, тако и живим, по целе дане дрхтим од страха. А и тебе, Иване Петровичу, треба да је срамота: ти си у нашој кући одрастао, и родитељску љубав код нас уживао, а сад си измислио - дивна! А шта се то тебе тиче? Откуд је дивна? А, ето, њихова Марија Васиљевна паметније говори. (Јер ја сам погрешила, па сам је једном на кафу позвала, кад је мој на цело преподне због послова отишао.) Па ми је она све до ситница објаснила. Тај кнез, Аљошин отац, био је са грофицом у недозвољеној вези. Грофица му је одавно, кажу, пребацивала што неће да се венча с њом, а он се непрестано извлачио. А та се грофица, још док јој је муж био жив, зазорним владањем одликовала, чим јој муж умре - она у иностранство: почела је са Италијанима и Французима, имала је неке бароне; тамо је и кнеза Петра Александровича упецала! А пасторка, од првог јој мужа, ћерка закупца пића, међутим је расла и расла. Грофица, маћеха, све је проћердала, а Катарина Фјодоровна, међутим, поодрасла, а порастоше и она два милиона што их јој је отац, вински купац, у банци оставио. Сад она, кажу, има три милиона; а кнезу паде на памет: како би било да оженим Аљошу! (Мајстор је то: тај не пропушта кад му се укаже прилика!) А гроф, онај што је на двору, великаш, сећаш се, њихов рођак, такође пристаје; три милиона нису шала! Добро, вели, разговарајте с том грофицом. И кнез саопшти грофици своју жељу. Она се помами: нека жена, веле, без морала и горопадна! Овде је већ

веле, неки и не примају, није то као у иностранству. Не, рече она, него ти, кнеже, мене да узмеш, а моја пасторка неће поћи за Аљошу. А девојка, та пасторка, воли је из свег срца, гледа у своју маћеху као у бога, и у свему јој је послушна. Таква некако кротка, кажу, анђeosка душа! Види кнез у чему је ствар, па вели: ти, грофице, не бери бригу. Ти си своје имање спирила и задужила си се до грла. А кад се твоја пасторка уда за Аљошу, то ће бити пар: и та твоја наивна и мој шашавко Аљоша. Узећемо их у руке и заједнички ћемо се старати о њима, те ћеш тада и ти доћи до пара. А овако, шта ти вређи да се за мене удајеш? Видра од човека! Фармазон! Тако је било пре пола године - грофица није хтела да пристане; а сад су, чујем, у Варшаву путовали, и тамо су се договорили. Ето како сам ја чула. То ми је све Марија Васиљевна испричала, све до ситница, а она је, опет, чула од поузданог човека. Дакле, ето у чему је ствар: паре су ту, милиони, а не - дивна.

Прича Ане Андрејевне ме је запрепастила. Она се потпуно поклапала са оним што сам и сам недавно чуо од самог Аљоше. Причајући ми, он се храбрио да се нипошто неће оженили за паре. Али га је Катарина Фјодоровна освојила и занела. А и то сам чуо од Аљоше, да ће се и његов отац можда оженили, премда он побија такве гласове - да не наљути грофицу пре времена. Рекао сам већ да је Аљоша веома волео оца и хвалио се њиме и веровао у њега као у пророка.

— Јер није од грофовског рода, ни она, та твоја - дивна! - настави Ана Андрејевна, страшно озлојеђена што сам похвалио будућу вереницу младога кнеза. - А Наташа би за њега била још боља партија. Јер оно је кћи једног закупца, а Наташа од старинског властeosког рода, девојка племенита соја. Мој стари је синоћ (заборавих да вам причам) отворио свој ковчежић, онај оковани, знате? - па је цело вече према мени седео и старе наше повеле прелиставао. Много се био уозбиљио. Ја чарапу плетем, па и не гледам у њега, бојим се. Види он да ја ћутим, наљути се, па ме сам ослови, те ми је цело веће наше родословље објашњавао. Дође му, дакле, да смо ми, Ихмењеви, још за време цара Ивана Васиљевича Грозног били властела, а мој род, Сумилови, био је још у доба Алексеја Михайловича¹⁴ познат, и документа имамо, и то се и у Карамзиновој¹⁵ историји помиње. Дакле, ето ти, драги мој, како то стоји: ни ми нисмо у том погледу гори од других. Кад поче стари да ми објашњава, ја одмах видех шта му је у памети. Очигледно, и њему је криво што на Наташу преко рамена гледају. Јер они су само богатством од нас бољи. Па нека га, нека се тај разбојник, Петар Александрович, брине о богатству: јер цео свет зна да је он човек бездушан и хала ненасита. Кажу да се у Варшави потајно у језуите уписао. Да ли је то истина?

— Глупе приче - одговорих, и нехотице заинтересован упорношћу тих гласова. Али вест о Николају Сергејичу, да је разгледао своје хартије, била је врло занимљива. Прегледао је он никада није хвалио својим родословом.

— Све су то бездушни зликовци! - настави Ана Андрејевна. - Но, а шта она, чедо моје? Тугује и плаче? Ах, време је већ да идеш к њој! Матрјона, Матрјона! Разбојник, а не служавка! А да је нису вређали? Та, говори, Вања!

Шта сам јој могао одговорити? Старица се заплака. Запитах је каква јој се то још неприлика десила, о којој ми је малочас хтела да прича.

— Ах, драги мој, зар ми је мало било овог јада, него, ето, као да још нисам сву чашу до дна испила. Сећаш ли се, драги мој, или си заборавио: имала сам златан медаљон за успомену, а у њему Наташин портрет, кад је била мала, осам јој је година било тада, чедо моје. Ја и Николај Сергејич смо га били тада наручили код једног пролазника сликара - али ти си то, изгледа, заборавио. Сликара је био добар, насликао ју је као Купидона: косица јој је била тада светла, лепршава. У муслинској кошуљици ју је приказао, тако да јој се скоро и њено мало тело провиди - и тако је испала лепа да је се човек није могао нагледати. Ја замолах сликара да јој дода још и крилца, али уметник не пристаде. Е па, ето, драги мој, после оне наше несреће тај медаљон сам из шатуле извадила, те га на гајтану себи на груди обесила. И тако сам га носила на грудима поред крста, али сам једнако страховала да мој не спази. Јер он је тада био заповедио да се све њене ствари и куће избаце или сагоре, да нас већ ништа више не љу:... подсећа. А мени, опет, да је да макар само њен портрет погледам; неки пут се исплачем гледајући га, па ми буде лакше, а други пут кад останем сама, не могу сита да га се наљубим, као да саму њу љубим; нежна имена јој надевам, а и за ноћ је сваки пут прекрстим. Разговарам са њом гласно кад останем сама, запитам је нешто и замислим као да ми је одговорила, па је опет нешто запитам! Ох, Вања, драги мој, тешко ми је и да ти причам! Е па ето: била сам срећна што он бар за тај медаљон не зна, и није га приметио. Кад ја јуче изјутра погледах, а медаљона нема, само гајтан виси, прекинуо се, ваљда, па је медаљон пао. Сва претрнух. Почех брже да га тражим. Тражила сам га, тражила - нигде га нема! Нема га, као да је у земљу пропао! И куд да се дене? Сигурно ми се, помислих, у постељи откинуо. Све сам испреметала - нема га! Ако се откинуо и пао некуд, онда га је можда неко и нашао, али ко да га нађе осим њега и Матрјоне? Но, на Матрјону не могу ни да помислим, она ми је свим срцем одана ... (Матрјона, хоће ли бити једанпут готов самовар?) Но, помислих, ако га је он нашао, шта ли ће тада бити? - Седим тако тужна и јадна,

¹⁴ Руски цар, отац Петра Великог (1645-1676)

¹⁵ Руски писац и историчар

плачем, плачем, никако сузе да задржим. А Николај Сергејич је све пажљивији те пажљивији према мени. Гледа у мене и тугује, као да зна зашто плачем, и жали ме. А ја још мислим откуд би он могао знати? А да није он нашао медаљон, па га избацио кроз прозор? Јер у љутњи он би био кадар и то учинити. Избацио га је, а сада му тешко, жали што га је бацио. Већ сам ишла са Матрјоном да тражим напољу испод прозора - али ништа не нађосмо. Тог вечера је први пут нисам за ноћ прекрстила. Ох, то не слути на добро, Иване Петровичу! Већ други дан како без престанка плачем. Вас сам чекала, драги мој, као анђела божјег, да мало олакшам душу.

Ту се старица горко заплака.

— Ах, да! - умало не заборавих да вам кажем - поче она наједаред, обрадовавши се што се сетила - јесте ли чули од њега што о сирочету?

— Чуо сам, Ана Андрејевна, казивао ми је да сте вас двоје наумили да узмете под своје неко сирото девојче. Је ли то истина?

— Ни мислила нисам, драги мој, ни мислила! Нити хоћу да знам за какво сироче! Оно би ме само подсећало на нашу горку судбину, на нашу злу срећу. Осим Наташе, нико ми не треба. Једну сам кћер имала, једна ће и остати. Само шта му то сад значи, драги мој, што је сироче измислио? шта мислиш ти, Иване Петровичу? Да ли да мене утеши, јер му је тешко да гледа моје сузе, или да своју рођену кћер сасвим избаци из срца, па да се приљуби уз неко друго дете? шта је он путем говорио с вама о мени? Какав вам се учинио - натмурен, љутит! Ево га, иде! После ћете ми, драги мој, казати, после! ... А сутра немој заборавити да дођеш..

ГЛАВА ТРИНАЕСТА

Уђе старац. Он нас погледа љубопитљиво и, као стидећи се нечега, намргоди се па приђе к столу.

— Шта је са самоваром - запита он - зар га досад још нису могли донети?

— Носи га, носи; но, ево га - узруја се Ана Андрејевна.

Матрјона се одмах појави са самоваром чим је угледала Николаја Сергејича, као да је само чекала да он изиђе па да га одмах изнесе. То је била стара, искусна и одана служавка, али ваљда најтврдоглавија од свих служавки на свету, која је вечито гунђала и била својеглава и упорна.

Прибојавала се Николаја Сергејича, и пред њим би се увек »ујела за језик«. Али би то потпуно надокнађивала на рачун Ане Андрејевне; пркосила јој је на сваком кораку, и отворено показивала претензију да господари над својом госпођом, премда је у исто време и од срца волела и њу и Наташу. Ту Матрјону сам знао још у Ихмењевци.

— Хм... непријатна је ствар кад човек до коже покисне; па још после неће чај да ти спреме - гунђао је полугласно старац.

Ана Андрејевна ми одмах намигну. Он је страшно мрзео та тајанствена намигивања и, премда се у тај мах трудио да нас не гледа, по лицу му се могло приметити да је Ана Андрејевна мени сад баш на њега намигнула и да он то тачно зна.

— Ишао сам послом, Вања - поче он наједаред говорити. - Ствари су се гадно окренуле. Јесам ли ти говорио? Хоће, богме, да ме осуде. Нема, бајаги, никаквих доказа; потребних уверења немам; подаци су, тобоже, нетачни... Хм ...

Он је то говорио о својој парници са кнезом. Та парница се још непрестано отезала, али је сада узимала најгори обрт по Николаја Сергејича. Ћутао сам не знајући шта да му одговорим. Он ме подозриво погледа.

— Па шта! - прихвати он наједаред, као да се љутио што ми ћутимо - што пре, то боље. Подлацем ме начинити не могу, па макар они тамо пресудили да морам платити. На мојој страни је - моја савест. А они тамо, нек пресуђују. Бар ће се ствар једаред окончати, разрешиће ме, упропастиће ме ... Баталићу све, па ћу отићи у Сибир.

— Господе, куда да идемо! Зашто у такву даљину! - не издржа да не каже Ана Андрејевна.

— А чему си овде близу? - запита је он грубо, баш као да се обрадовао њеној примедби.

— Па, ипак ... људима ... - поче да му одговара Ана Андрејевна, па тужно погледа у мене.

— Каквим људима? - викну он преносећи ужагени поглед са мене на њу, и обратно - каквим људима? Пљачкашима, клеветницима и издајцима? Таквих свуда има много, не брини, таквих ћеш и у Сибиру наћи. А ако нећеш са мном да пођеш, ти остани овде; ја те не приморавам.

— Николају Сергејичу, рођени! Па с ким бих ја ту без тебе остала? - викну једна Ана Андрејевна. - Та ја на свету, осим тебе, нигде никог немам.

Она се загрцну, ућута и упуту к мени уплашен поглед, као да ме моли за помоћ и за заштиту. Старац је био озлојеђен, све му је сметало, није му се смело противречити.

— Не бојте се, Ана Андрејевна - рекох ја - у Сибиру није баш тако рђаво као што изгледа. А ако би се десила несрећа те бисте морали продати Ихмењевку, онда је намера Николаја Сергејича чак и врло добра. У Сибиру се може наћи пристојна приватна служба, и тада...

— Ах, хвала богу кад бар ти, Иване, паметно говориш. Ја сам тако и мислио. Баталићу све, па ћу отићи.

— Но, томе се никад не бих надала! - викну Ана Андрејевна плеснувши рукама. - Па зар и ти, Вања? Но, томе се од тебе, Иване Петровичу, не бих надала ...

Ја мислим да ви осим добротe ништа друго од нас нисте дочекали, а сад . . .

— Ха, ха, ха! А шта си ти мислила! Па од чега ћемо живети, помисли! Новац смо потрошили, последњу копејку трошимо. Да нећеш, можда, да ми посаветујеш да пођем до кнеза Петра Александровича да га за опроштај молим?

Чувши за кнеза, старица сва задрхта од страха. чајна кашичица у њеној руци поче звонко да звецка о тањирџић.

— Не, збиља - прихвати Ихмењев распаљујући сам себе љутитом и упорном радошћу - како мислиш ти, Вања? Па, богами, и да одем! А зашто да идем у Сибир? Него, ето, да се ја сутра лепо удесим, да се очешљам и загладим. Ана Андрејевна ће чисту, уштиркану кошуљу да ми спреми (јер таквом господину се и не може друкчије), а да би бонтон био потпун, треба и рукавице да купим, па да пођем до његове светлости: господине, ваша светлости, хранитељу наш, оче рођени! Опрости ми и смилуј ми се, дај ми парче хлеба - жена, мала деца! ... Је ли тако, Ана Андрејевна? желиш ли то?

— Ништа ја нећу, рођени. Ја сам то онако, из глупости, рекла; опрости ако сам те што разљутила, само не вичи - проговори она, све већма дршћући од страха.

Уверен сам да му се срце цепало у том тренутку гледајући сузе и страх свог јадног друга; убеђен сам да је њему било много теже но њој; али он се не могаде уздржати. Тако то бива неки пут са иначе врло добрим али слабих живаца људима, који се, крај све своје добротe, толико занесу својом жалошћу и гневом (па чисто уживају у томе), тражећи да искажу пошто-пото што им је на срцу, па макар и на штету другог, често најближег им човека, који ту ништа није крив. Жена, на пример, има неки пут просто потребу да се осећа несрећном и увређеном, па макар и да уопште нема никаквих ни увреда ни несреће. Има много људи који су у том погледу слични женама, и то чак људи који нису слаботиње, у којима никако нема тако много женскога. Старац је осећао потребу да се свађа, премда је патио од те потребе.

Сећам се, мени сину у тај мах мисао: а да није он збиља пре тога учинио какав испад, у оном смислу како је претпостављала Ана Андрејевна? Ко зна, да га није бог упутио, те је можда пошао био Наташи, али се путем предомислио, или му нешто тамо није пошло за руком, пореметило се нешто од његових намера — као што се и морало десити - па се сад вратио кући, љутит и понижен, стидећи се својих скорашњих жеља и осећања и тражећи сад на коме би срце искалио због своје слабости, и бирајући баш оне на које је највише подозревао да то исто желе и осећају. Може бити, желећи да опрости кћери, он је управо и замишљао усхићење и радост своје јадне Ане Андрејевне, и тек кад ствар није успела, она је, наравно, прва имала да за то искија.

Али њен утучени изглед и њено дрхтање пред њим од страха - дирнули су га. Он као да се застиде своје љутње, па се за часак уздржа. Сви смо ћутали; трудио сам се да не гледам у њега. Али тај добри тренутак не потраја дуго. Њему је пошто-пото било потребно да се исказе па макар неким јаким испадом, макар проклетством.

— Видиш ли, Вања - рече он наједаред - мени је жао, не бих хтео да говорим, али је дошао такав тренутак па морам да се објасним отворено, без околишења, као што личи сваком искреном човеку ... разумеш, Вања? Баш ми је мило што си дошао, и стога хоћу гласно да кажем пред тобом, тако да и други чују: да су мени све те глупости, све те сузе, уздаси, несреће - најзад досадили. Оно што сам ишчупао из свог срца, можда и са крвљу и с болом, никад се више не поврати у моје срце! Да! Рекох то па ћу тако и учинити. Говорим о оном што је било пре пола године, разумеш ли, Вања! - и говорим о томе тако отворено, тако искрено баш зато да ти никако не би могао погрешно схватити моје речи - додаде он гледајући ме зажареним очима и очигледно избегавајући преплашене погледе своје жене. - Понављам: то су глупости; ја то нећу! ... Нарочито сам због тога бесан што ме, као будалу, као најнижег подлаца с в и сматрају способним да имам тако ниска, тако нестална осећања ... мисле да ћу да полудим од жалости... Којешта! Одбацио сам, заборавио сам стара осећања! За мене нема успомена ... да! да! да! да! ...

Он скочи са столице и лупи песницом о сто тако јако да шоље зазвечаше.

— Николају Сергејичу! Па зар вам није жао Ане Андрејевне? Погледајте шта ви са њом чините - рекох ја не могући да се уздржим, и скоро са осудом гледајући у њега. Али тиме сам само долио уља на ватру.

— И није ми жао! - викну он задрхтавши и пребледевши - јер ни мене нико не жали! Није ми жао стога што се у мојој кући праве завере против моје осрамоћене главе, а за развратну кћер која заслужује проклетство и казну!...

— Николају Сергејичу, рођени, не куни је! ... Све што год хоћеш, само кћер не проклињу - врисну Ана Андрејевна.

— Проклећу је! - викаше старац двапут јаче но пређе - јер се и од мене, увређеног и осрамоћеног, тражи да идем тој проклетој те да још ја њу молим за опроштај! Да, да, тако је то. Тиме ме киње свакодневно, дан и ноћ, у мојој рођеној кући, са сузама, уздасима и глупим алузијама! Хоће да ме ражалосте ... Види, види, Вања - додаде он, ужурбано вадећи дрхтавим рукама из бочног џепа

неке хартије - ето, то су преписи наших парничних списка. По овој парници излази данас да сам ја лупеж, да сам варалица, да сам олгачкао свог добротвора! ... Ја сам обешчашћен и осрамоћен због ње! Ево, погледај, погледај само! ...

И он поче избацити из бочног џепа разне хартије, једну за другом, на сто, нестрпљиво тражећи међу њима ону коју је хтео да ми покаже; али тај потребни спис, као за пакост, никако да нађе. У нестрпљењу он истргну из џепа све што је у њему руком зграбио, кад наједаред - нешто паде на сто ... Ана Андрејевна врисну. То беше изгубљени медаљон.

Не могах да верујем очима. Крв појури у старчеву главу, образи му поцрвенеше; он задрхта. Ана Андрејевна стајаше скрштених руку и преклињући гледаше у њега. Лице јој сину од светле и радосне наде. Та румен у лицу, та збуњеност старчева пред нама... да, она се није преварила, она схвати сад како је њен медаљон нестао!

Разумела је да га је он нашао, обрадовао се своме наласку, па га, можда, дршћући од радости, љубоморно скривао код себе од свачијих очију; да је негде сам, кришом од свих, са бескрајном љубављу гледао у лице свога вољеног чеда - гледао и није могао да се нагледа; да се можда и он, као и јадна мајка, затварао и усамљивао од свих да се разговара са својом најдражом Наташом, да измишља њене одговоре те да сам на њих одговара; а ноћу, обрван жалосћу, са пригушеним јецањем, миловао је и љубио милу слику и, место проклетства, молио од бога опроштај и благослов за ону коју није хтео да види и проклињао је пред свима.

- Драги мој, ти је, дакле, још волиш! - узвикну Ана Андрејевна, не уздржавајући се више пред строгим оцем, који је још малочас клео њену Наташу.

Али тек што је чуо њен узвик, безумна јарост сину му у очима. Зграби медаљон, снажно га тресну о под и стаде га поамно газити ногом.

— Занавек, занавек да си проклета од мене! - кркљао је, губећи дах - занавек, занавек!

— Господе! - повика старица - зар њу, та зар њу! Моју Наташу! Њено лишће ... гази ногама! Ногама! Тиранине! Неосетљиви, немилосрдни гордељивче!

Кад чу женин вапај, избеумљени старац стаде, ужаснут оним што је учинио. И наједаред дохвати с пода медаљон па појури из собе, али, начинивши два корака, паде на колена, одупре се рукама о канабе што беше пред њим, и изнемогао спусти главу.

Јецаше као дете, као жена. Јецаше му је стезало груди, као да хоће да их раскине. Страшни старац у тренутку постаде слабији од детета. О, он сад већ није могао да проклиње: он се већ није стидео од нас, и у грчевитом пориву љубави опет је, пред нама, безбројним пољупцима обасипао слику, коју је до малочас газио ногама. Изгледаше да је сва нежност, сва његова љубав према кћери, коју је он тако у себи гушио, хтела сад да избије и са неодољивом силом и свом снагом сатирала цело његово биће.

— Опрости јој, опрости јој! - викала је Ана Андрејевна јецајући, сагнувши се над њим и загрливши га. - Врати је у родитељску кућу, рођени, па ће ти и сам бог на Страшном суду признати твоју смиреност и милосрђе! ...

— Не, не! Нипошто и никад! - викао је он промуклим гласом, који се чисто гушио - никада, никада!

ГЛАВА ЧЕТРНАЕСТА

Дођох Наташи већ доцкан, у десет часова. Она је тада становала на Фонтанки, код Семјоновског моста, у прљавој кући за ренту трговца Колотушкина, на трећем спрату. У прво време после њеног одласка из родитељске куће, она и Аљоша су становали у врло лепом стану, омањем, али елегантном и удобном, на другом спрату, на Литејној. Али новчана средства младог кнеза брзо су се исцрпла. Учитељ музике није постао, али поче узимати паре на зајам, и упаде у дугове који за њега беху огромни. Новац је трошио на улепшавање стана, на поклоне Наташи, која се бунила против тог његовог расипања, корила га је, а неки пут би чак и плакала.

Осетљиви и срцем проницљиви Аљоша, који би неки пут по читаву недељу дана са уживањем смишљао како би јој нешто поклонио и како ће она поклон примити; који је од тога правео себи праве празнике и мени унапред саопштавао своје наде и маштања у том погледу - клонуо би духом од њених укора и суза, тако да ми га је бивало жао, а после је између њих двоје због тих поклона долазило до пребацивања, до једа и свађе. Осим тога, Аљоша је трошио силан новац крадом од Наташе; удварао се као и његови другови и изневеравао је. Одлазио је разним Жозефинама и Минама; а, међутим, он ју је ипак веома волео. А волео ју је некако патећи, често би ми долазио нерасположен и невесео, говорећи како он не вреди ни за мали прст своје Наташе; како је он груб и зао, није кадар да је разуме, и не заслужује њену љубав.

Донекле је био у праву. Њих двоје беху сасвим различити. Он се пред њом осећао као дете, а она га је увек за дете и сматрала. Плачући, кајао би се преда мном за своје познанство са Жозефином, у исти мах молећи ме да ништа о томе Наташи не говорим. И када би он, бојажљиво и стрепећи, неки пут, после свих тих исповести, пошао са мном к њој (неизоставно са мном, уверавајући ме да се боји да јој после свих злочина погледа у очи, и да му ту само ја могу помоћи) -

Наташа би на први поглед знала у чему је ствар. Она је била врло љубоморна, али би му, не разумем зашто, увек праштала све те његове неозбиљности. То се обично овако дешавало: Аљоша уђе са мнош, збуњено почне разговор с њом, са бојажљивом нежношћу јој гледа у очи. Она одмах погађа да је он скривио, али не да се то позна, никад неће прва почети о томе разговор; ништа не испитује, него, напротив, још удвостручи своју милошћу; постане нежнија, веселија - и то није била каква игра или смишљено лукавство с њене стране. Не, за тај дивни створ била је нека бескрајна наслада да прашта и помилује; баш као да је у самом чину праштања Аљоши налазила неку нарочиту утанчану чар.

Истина, тада се још цела ствар тицала само жозефине. Видећи је тако кротку и где прашта, Аљоша се већ не би могао уздржати, и одмах би се сам за све кајао, без ичијег захтева - да олакша срцу, и, »да буде као и пре«, говорио би он. Добивши опроштај, он би долазио у усхићење, неки пут би чак и плакао од радости и милине, љубио је и грлио. Затим би се одмах развеселио, па би почињао са детињском искреношћу да прича све појединости својих авантура са Жозефином; смејао би се, кикотао, благосиљао и хвалио Наташу, и вече би се завршавало срећно и весело. Кад му несташе пара, поче продавати ствари. На Наташино наваљивање, нађен је мали, али јевтин стан на Фонтанки. Ствари су се и даље продавале. Наташа продаде чак и своје хаљине и поче да тражи посао. Кад Аљоша за то дознаде, његовом очајању није било граница. Проклињао је себе, викао да презире себе, али ствар није могао да поправи. У то време пресахнули су им чак и ти последњи извори; остао им је само посао, али је зарада била ништавна.

Од самог почетка, док су још живели заједно, Аљоша се беше посвадио због тога са оцем. Тадашње кнежеве намере да сина ожени Катарином Пјодоровном Филимоновом, грофичином пасторком, биле су тада још само у пројекту, али се кнез много заузимао за тај пројекат. Он је водио Аљошу будућој невести, наговарао га да гледа да јој се допадне, приволевао га и строгошћу и разлосима; али се ствар због грофице покварила. Тада и отац поче да гледа на синову везу са Наташом кроз прсте, остављајући све времену, а знајући какав је Аљоша ветропир и лакомислен, он се надао да ће та љубав брзо проћи. А да би се Аљоша могао оженити Наташом, тога се кнез све до последњег времена скоро није бојао. Што се тиче самих љубавника, они су целу ствар одлагали до формалног помирења са оцем и, уопште, док се прилике не измене. Уосталом, Наташа очевидно није хтела ни да почиње разговор о томе. Аљоша ми се избрбљао у поверењу да је отац као донекле и волео што ствар тако стоји - њему се у свему томе допадало што је то понижење за Ихмењева. А он је само форме ради продужавао да и даље изјављује своје незадовољство сину: смањено му је, и иначе мало, издржавање (он је према њему био страхан тврдица), претио да ће му одузети све. Али наскоро затим кнез отпутова у Пољску, за грофицом, која је имала тамо посла - још непрестано и неуморно држећи се свога пројекта да Аљошу ожени. Истина, Аљоша је био још сувише млад за женидбу; али је заручница била сувише богата - тако да би била штета упустити такву прилику. Кнез напослетку дође до свог циља. До нас допреше гласови да је ствар око просидбе, на крају крајева, пошла добрим путем.

У то време, које описујем, кнез тек што се вратио у Петроград. Сина је примио љубазно, али чврстина његове везе са Наташом га је непријатно изненадила. Он поче да сумња и да се плаши. Строго и упорно затражи раскид; али се убрзо досети да употреби много боље средство; па поведе Аљошу грофици. Њена пасторка била је безмало лепотица, скоро још шипарица, али ретког срца, ведре неискварене душе, весела, паметна, нежна. Кнез прорачуна да је ипак пола године морало учинити своје, да Наташа сад већ није имала за његовог сина чари новине, и да он сад већ неће онаквим очима гледати на своју будућу вереницу као пре пола године. Но погодио је само унеколико ... Аљоша се збиља занесе. Додајем још и то да је отац наједном постао необично нежан према сину (мада му новац ни сад није давао). Аљоша је осећао да се под том нежношћу крије неумољива, неопозива одлука, и он је туговао, али не тако као што би туговао кад не би сваки дан виђао Катарину Фјодоровну. Знао сам да је већ пети дан како га Наташа није видела. Идући њој од Ихмењевих, узнемирено сам нагађао шта би она хтела да ми каже. Још издалека угледах светлост у њеном прозору. Између нас је било одавно уговорено да она ставља свећу у прозор кад јој је веома и неизоставно потребно да ме види, тако да ако бих ја онуда пролазио (а то се дешавало скоро свако вече), онда бих ипак могао, по необичној светлости у прозору, закључити да ме чека и да сам јој потребан. У последње време она је често стављала свећу ...

ГЛАВА ПЕТНАЕСТА

Наташу сам затекао саму. Полако је ходала по соби горе-доле, скрстивши руке на грудима, дубоко замишљена. Самовар, који се хладио, стајао је на столу и већ ме одавно очекивао, ћутећи и са осмехом, она ми пружи руку. Лице јој је било бледо, са болесничким изразом. У осмеху је било нешто паћеничко, нежно, стрпљиво. Њене плаве, јасне очи дошле су чисто веће но пре, коса чисто гушћа - све је то тако изгледало због мршавости и болести.

— А ја сам мислила да већ нећеш доћи - рече она пружујући ми руку - већ сам хтела Мавру да пошаљем до тебе да види шта је. Помислих, да се ниси опет разболео?

— Не, нисам се разболео, него су ме задржали, сад ћу ти испричати. Али шта је с тобом, Наташа? шта се догодило?

— Ништа се није догодило - одговори она чисто као зачуђена. - А што?

— Па ти си ми писала ... јуче си ми писала да дођем, па си још одредила и час, ни раније ни доцније; то некако није као иначе.

— Ах, да! То сам ја њега синоћ чекала.

— Па шта је с њим? Још никако није долазио?

— Не. Тако сам и мислила: ако не дође, онда ће бити потребно да с тобом поразговорам - додаде поћутавши.

— А вечерас, јеси ли га очекивала?

— Не, нисам; вечерас је тамо.

— Па шта мислиш, Наташа; да ти он већ никако неће долазити?

— Разуме се да ће доћи - одговори она, некако ме нарочито погледавши.

Њој се не свиђаше брзина мојих питања. Заћутасмо ходајући и даље по соби.

— Ја сам те непрестано очекивала, Вања - поче она опет са осмехом - и знаш шта сам радила? Ходала сам овде горе-доле и напамет рецитовала стихове. Сећаш се - звонце, зимски пут: »Самовар ми ври на храстовом столу ...« То смо заједнички читали:

Стишала се мећева; месечина сија,
Ноћ нас гледа милионима мутних очију...

А затим:

Час ми се учини као да некакав страстан глас пева,
И складно се ори са звонцем:
»Ах, кад ли ће ми драги доћи
Да се на мојим грудима одмори!
Зар није леп живот код мене!
Тек што зора заруди
И зраци јој почну да се играју
На мојим замрзнутим прозорима.
Мој самовар већ ври на храстовом столу,
А ватра пуцкара у мојој пећи,
Обасјавајући у углу
Постељу иза шарене завесе ...«

— Како је то лепо! Како су то болни стихови, Вања! И каква фантастична, широка слика. Ту је само основа, а шара тек наговештена - вези што желиш. Два осећања: раније и последње. Тај самовар, та цицана завеса - све је то тако блиско ... То је као по малограђанским кућама у нашој среској варошици; ја и ту кућу као да гледам: нова, од брвана, још необложена даскама...

А затим друга слика.

час опет чујем: исти глас пева,
Тужно очекујући уз звонце;
Где ли је мој стари пријатељ? Бојим се, ући ће.
Па ће ме, умиљавајући се, загрлити!
Али какав је ово живот? - И тескобна је и мрачна,
И доседна моја соба; ветар дува кроз прозор .
Иза прозора остала је још само вишња,
Ал' се ни она кроз замрзла окна не види,
И ко зна? Можда се давно и осушила.
Какав ми је ово живот? Избледеле су шаре на завеси;
Ја се болна потуцам, и не одлазим родбини,
Нема ко да ме покара - нема ни мога драгана
Само стара бака гунђа ...¹⁶

— »Ја се болна потуцам« ... то »болна«, како је ту баш на своме месту! »Нема ко да ме покара«, колико је нежности и милоште у томе стиху и мука од успомена, и то мука што си их сам изазвао, па уживаш у њима ... Госпође, како је то лепо! Како то често у животу бива!

Она ућута, као савлађујући гушење у грлу.

— Добри мој Вања! - рече ми после једног часка, па одједном опет ућута као да је била заборавила шта је хтела да каже, или је то рекла онако, без икаквих мисли, услед каквог изненадног осећања.

¹⁶ Из песме Полонског: Звонце

Међутим, ми смо се непрестано шетали по соби. Пред иконом је горело кандило. У последње време Наташа је постајала све побожнија и није волела кад би ко о томе с њом почео да говори.

— Је ли сутра празник? - запитах је. - Код тебе је кандило упаљено.

— Не, није празник ... Та седи, Вања - сигурно си се уморио. Хоћеш ли чаја? Па ти још ниси пио!

— Да седнемо, Наташа. А чај сам пио.

— А откуд идеш сад?

— Од њих.

Ја и она смо увек тако звали њен родитељски дом.

— Од њих? Како то? Јеси ли сам свратио? Или су те звали? . . .

Она ме засу питањима. Лице јој од узбуђења још више побледе. Испричах јој свој састанак са старцем, разговор са матером, сцену са медаљоном - све јој то испричах потанко и са свима присенцима. Никад ништа нисам крио од ње. Она ме је слушала жељно, гутајући сваку моју реч. Сузе јој навреше на очи. Сцена са медаљоном веома ју је узбудила.

— Чекај, чекај, Вања - говорила је, често прекидајући моје причање - говори подробније, све, све, што је могуће подробније. Ти то не причаш довољно потанко! ...

Ја понових други и трећи пут, сваки час одговарајући на њена непрестана питања о појединостима.

— И зар ти збиља мислиш да је он ишао к мени?

— Не знам, Наташа, и чак не знам шта да мислим. Да он тугује за тобом и да те воли, то је јасно као дан; али да је ишао к теби, то ... то ...

— И велиш, љубио је медаљон? - прекиде ме - а шта је говорио кад га је љубио?

— Нешто без везе, неки узвици; давао ти је најлепша имена, звао те је ...

— Звао?

— Да.

Она се тихо заплака.

— Јадници! - рече. - А кад он све зна - додаде после краћег ћутања - онда није ни чудо. Он има о Аљошином оцу подробна обавештења.

— Наташа - рекох неодлучно - да одемо до њих...

— Кад? - запита ме погледавши и једва приметно подигавши се са наслоњаче.

Мислила је да је зовем сад, одмах.

— Не, Вања - додаде она метнувши ми обе руке на рамена и смешећи се сетно - не, драги; ти увек то говориш, али... боље немој ни говорити о томе.

— Па зар се никада, никада неће сврши ти. тај ужасни раздор! - викнух ја растужен. - Па зар си ти у толикој мери охоло да нећеш да учиниш први корак. Ти си то дужна, ти треба прва да га учиниш. Можда твој отац само то и чека, па да ти опрости... Отац је! Увредила си га! Имај обзира према његовом поносу; он је оправдан и природан! Мораш то учинити. Покушај само, видећеш да ће ти опростити без икаквих услова.

— Без услова! То је немогућно; и немој да ме узалуд прекореваш, Вања. О томе сам читаве дане и ноћи мислила и мислим. После онога како сам их оставила, није можда било дана да о њима нисам мислила. А и колико сам пута баш с тобом о томе говорила! Та ти знаш и сам да је то немогућно.

— Покушај!

— Не, пријатељу, није могућно. Ако и покушам, само ћу га више озлоједити против себе. Што је отишло унеповрат, не враћа се. И знаш ли шта се ту управо не може повратити? Нико ми већ не поврати оне детиње, срећне дане што сам их проживела заједно са њим. Да ми отац баш и опрости, сад ме ипак не би познао. Он ме је волео као девојчицу, велико дете. Уживао је у мојој детињој простодушности; кад би ми исказивао љубав, миловао би ме по глави, исто као кад сам била седмогодишња девојчица и кад сам, седећи на његовом крилу, певала своје дечје песме. Од најранијег мог детињства па до последњег дана он је долазио мојој постељи па би ме пред спавање прекрстио. Месец дана пред нашу несрећу купио ми је минђуше, кришом од маме (све сам била дознала), и радовао се као дете замишљајући како ћу се обрадовати поклону, и страшно се био разљутио на све, а највише на мене кад је дознао да ја већ одавно знам за ту његову куповину.

На три дана пре мога одласка он примети да сам жалосна; одмах се и сам тако ражалости, скоро да се разболе; и... шта мислиш? Да би ме развеселио, паде му на памет да ми купи улазницу за позориште!... Богами, хтео је тиме да ме излећи! Понављам ти, он ме је знао и волео као девојчицу, а није хтео ни да помисли да ћу некад и ја постати жена... Њему то ни на памет није падало. А сад, кад бих се вратила кући, не би ме ни познао. Да ми баш и опрости, али кога ће сад видети у мени? Ја већ нисам она, нисам више дете, много сам преживела. Па ако му и учиним по вољи он ће ипак уздисати за минулом срећом, туговаће што ја више нисам она која сам била раније када ме је још као дете волео; а човеку старо увек лепше изгледа! човек га се сећа са извесним болом! О, како је лепа прошлост, Вања! - викну она заносећи се и прекидајући саму себе тим ускликом који јој се с болом са

срца откинуо.

— Све је то истина - рекох - што говориш, Наташа. Значи, он треба да те сад позна, па да те поново заволи. А што је најглавније: да те позна. А што? Он ће те и заволети. Тек ваљда не мислиш да он није у стању да те позна и да те разуме - он, он, такво срце!

— Ох, Вања, не буди неправичан! Па шта има у мени нарочито да се разуме? Ја нисам о томе говорила. Него видиш шта је: и очинска је љубав љубоморна. Њему је криво што се све то без њега почело и свршило са Аљошом, а он није знао - промакло му. Он зна да то није ни предосећао, а несрећне последице наше љубави, моје бекство, приписује само мојој незахвалној повучености. Нисам му дошла још у самом почетку, затим се нисам пред њим кајала због сваког покрета свог срца, од самог почетка своје љубави; напротив, све сам то затајила у себи, крила сам се од њега и, уверавам те, Вања, то у души још више вређа и боли него и саме последице љубави - то што сам отишла од њих и сва се предала љубавнику. Рецимо, он би ме сад дочекао као отац, топло и благо, али клице непријатељства ће остати. Другог, трећег дана почеће јед, сумњичење, пребацивање. А осим тога, он неће опростити без услова. Ја ћу му, рецимо, казати, и казаћу му истину из дубине своје душе: да увиђам колико сам га увредила, у коликој сам мери крива пред њим. Па, мада ће ми бити тешко ако он не усхте да разуме колико сам сама скупо платила сву ту срећу са Аљошом, шта сам све и сама препалила, угушићу свој бол, све ћу издржати - али њему ће и то бити мало. Он ће тражити од мене да прокунем своју прошлост, да прокунем Аљошу и да се покајем због своје љубави према њему. Затражиће оно што је немогуће: да врати прошлост и да избрише из нашег живота последње пола године. Али ја никога нећу да прокунем, ја се не могу покајати... То ми је било суђено, тако се догодило ... Не, Вања, сад не могу. Још није дошао час.

— А кад ће доћи тај час?

— Не знам . . . Требало би опет некако и нашу будућу срећу одболовати; да је купимо каквим новим мукама. Патњом се све пречишћава . . . Ох, Вања како је живот пун бола!

Ја заћутах и замишљено гледах у њу.

— Зашто ме гледаш тако, Аљоша, то јест, Вања? - проговори она погрешивши и смешећи се својој погрешци.

— Гледам сад твој осмех. Наташа. Откуд ти он? Пређашњи ти осмех није био такав.

— А шта то има у мом осмеху?

— Пређашње детињске простодушности, истина, још у њему има. Али, кад се сад смешиш, као да те у исто време много у срцу заболи. Па си, ето, и измршавела, Наташа, а коса као да ти је дошла гушћа . . . Каква ти је то хаљина? Јеси ли ти то код куће шила?

— Како ти мене волиш, Вања! - одговори она нежно ме погледавши. - Но, а ти, шта ти сад радиш? Како иду твоји послови?

— Све по старом. Још непрестано роман пишем. Али иде потеже, не иде од руке. Надахнуће ми је извекло. Надвоје-натроје би се још и могло написати, и занимљиво би испало; али жао ми је да кварим добру идеју. Јер ова ми је сад замисао једна од мојих најмилијих. А морам на време неизоставно предати у часопис. чак мислим да оставим роман, па да смислим приповетку, мало краћу, онако, макар нешто лако и љупко, и никако у мрачном духу ... То никако . . . Сви треба да се веселе и радују! . . .

— Јадни мој трудбениче! А како Смит?

— Па Смит је умро.

— А није ти долазио? Озбиљно ти говорим, Вања, ти си болестан, твоји су живци растројени; имаш неке чудне мисли. Кад си ми причао како си узимао тај стан, ја сам све то на теби приметила. А какав ти је тај стан? Је ли влажан, није добар?

— Да! - И још ми се једна ствар десила, вечерас . . . Уосталом, после ћу ти испричати.

Она већ није слушала и седела је дубоко замишљена.

— Не разумем - како сам могла тада отићи од њих? Била сам у неком бунилу - проговори она најзад, гледајући ме тако као да не очекује одговор.

Да сам у тај мах почео што с њом да говорим, не би ме чула.

— Вања - рече она једва чујним гласом - молила сам те да дођеш ради једне ствари.

— А шта то?

— Растајем се с њим.

— Да ли си се растала или се растајеш?

— Треба да се сврши са оваквим животом. Стога сам те и звала да ти искажем све, све што се сад скупило и што сам од тебе досад крила.

Она би увек тако почињала са мном кад би ми поверавала своје тајне намере, али је скоро увек излазило на то да сам све те тајне већ одавно од ње саме знао.

— Ах, Наташа, па ја сам то већ сто пута чуо од тебе! Наравно, ви заједно живети не можете. Ваша је веза некако чудна. Ви ничега заједничког немате. Али, да ли ћеш ти имати снаге за то?

— Пре сам то само намеравала, Вања; а сад сам се коначно одлучила. Волим га бескрајно, а овако испада да сам му још ја највећи непријатељ. Ја упропашћујем његову будућност. Треба га

ослободити. Јер он мене не може узети; он нема снаге да пође против оца. А нећу ни да га везујем. И стога ми је чак мило што се сад заљубио у ту девојку за коју му проводиш. Бар ће му бити лакше да се растане са мном. Ја то морам учинити. То ми је дужност... Ако ја њега волим, онда треба све за њега да жртвујем - треба да му докажем своју љубав, то ми је дужност! Зар није тако?

— Али ти га нећеш привољети на то.

— Па ја га и нећу привољети. Ја ћу са њим као и до сада, па макар ево и сад да уђе. Али морам наћи начин да му олакшам да ме остави без гризе савести. Ето шта ме мучи, Вања; помози ми. Би ли ми ти што могао саветовати?

— Има само један начин - рекох ја - да сасвим према њему охладниш и да заволиш другог. Али не верујем да би и то био згодан пут. Јер ти знаш његов карактер. Он сад, ето, пет дана к теби не долази. Замисли да те је сасвим оставио; али довољно би било да му само пишеш да га остављаш и он би онога часа дотрчао к теби.

— Зашто ти њега не волиш, Вања?

— Ја?

— Да, ти, ти! Ти си његов непријатељ, тајни и јавни. Ти ниси кадар говорити о њему без пакости. Већ сам хиљаду пута приметила да је за тебе највеће уживање да га понижаваш и оцрњујеш! Нарочито да га оцрњујеш, истину ти говорим!

— Хиљаду пута си ми већ говорила то. Доста, Наташа; манимо се тог разговора.

— Хтела бих да се преселим у други стан - поче она опет после извесног ћутања. - Али немој да се љутиш, Вања ...

— Па он ће ти и у други стан доћи, а ја се, богами, не љутим.

— Љубав је јака; а нова љубав може да га веже. Ако се и врати к мени, то ће бити можда само на часак. Како ти мислиш?

— Не знам, Наташа; код њега ти је све то у највећој мери збркано и ни на шта налик; он хоће и њом да се ожени и тебе да воли! Он је некако кадар и једно и друго у исти мах да учини.

— Кад бих поуздано знала да он њу воли, лако бих се одлучила ... Вања! Немој крити ништа од мене! Знаш ли ти нешто што нећеш да ми кажеш, или не знаш?

Она се загледа у мене немирним, испитујућим погледом.

— Ништа не знам, драга Наташа, дајем ти часну реч. Према теби сам увек био искрен. Уосталом, ево шта још мислим: да се он можда уопште није ни заљубио у ту грофичину пасторку тако много као што ми мислимо. Просто тренутан занос ...

— Мислиш, Вања? Боже, кад бих то сигурно знала! О, како бих желела да га видим у овом тренутку, само да га погледам! Све бих му то на лицу прочитала! А нема га! Нема га!

— Па зар га ти чекаш, Наташа?

— Не, он је код ње; знам; обавестила сам се. А како бих желела и њу да видим ... Чуј, Вања, рећи ћу глупост, али зар је мени баш сасвим немогућно да је видим, зар се нигде не бих могла састати са њом? Како ти мислиш?

Она је узнемирено очекивала шта ћу јој рећи.

— Видети је још и можеш. Али да је само видиш, то ти је мало.

— Доста би ми било макар само и да је видим, а после бих већ и сама схватила. Чуј: ја сам просто оглупавила; ходам, ходам овде, непрестано сама - па само мислим; а мисли су ми као какав вихор. Тако ми је тешко! Па ево шта сам измислила, Вања: би ли се ти могао упознати с њом? Јер, грофица је - ти си ми то сам једном причао - похвалила твој роман; ти идеш неки пут на вечерња посела кнеза Р., а и она тамо одлази. Удеси да те њој представи. А могао би, можда, и Аљоша да те упозна с њом. И тако би ми, ето, могао све испричати о њој.

— Наташа, драга моја, после о томе. Него, ево шта: зар ти збиља мислиш да ћеш имати снаге да се растанеш с њим? Погледај се само сад, па зар си ти мирна?

— И-ма-ћу! - одговори она једва чујно. - За њега ћу све дати! Али знаш, Вања, не могу да поднесем што је он, ето, сад код ње, а мене се не сећа. Седи код ње, прича, смеје се ... сећаш се, као кад је некад овде седео ... Гледа јој право у очи - он увек тако гледа - ни на памет му сад не пада да сам ја овде... с тобом.

Она не доврши, и с очајањем погледа у мене.

— Па, ти си, Наташа, још малочас ... овога часа си још говорила ...

— Нека се сви, сви скупа растанемо! - прекиде ме она с погледом који је севао. - Сама ћу дати благослов на то ... Али је тешко, Вања, кад ме он сам, први, заборави! Ах, Вања, какве су то муке! Ни сама себе не схватам: по разуму је тако, а у ствари није. Шта ли ће са мном бити!

— Но, Наташа, доста, умири се! ...

— И ево већ пети дан, сваког часа, сваког тренутка ... било да сањам или да спавам - све о њему, о њему! Знаш, Вања, хајдемо тамо, испрати ме!

— Остави то, Наташа.

— Не, да идемо! Само сам тебе чекала, Вања! Већ три дана о томе мислим. Због тога сам ти и писала ... Ти ме мораш отпратити; не треба да ми то одбијеш ... Већ три дана те чекам ... Тамо се

данас приређује вече ... он је тамо ... хајдемо!

Она беше као у бунилу ...

У предсобљу се зачу неки жагор; Мавра као да се с неким препирала.

— Чекај, Наташа, ко је то? - запитах - слушај! Она ослушну с неповерљивим осмехом и наједном страшно пребледе.

— Боже мој! Ко је то? - проговори она једва чујним гласом.

Она ме хтеде већ задржати, али ја изиђох у предсобље к Маври.

Тако је. То је био Аљоша. Нешто је питао Мавру. Она у први мах није хтела да га пусти.

— А откуд ти? - запита га она као да има неку власт. - Куд се ти то скиташ? Но, улази, марим ја. Мени нећеш очи замазати. Улази! Како ћеш се извући?

— Никога се не бојим! Ја ћу ући! - говорио је Аљоша, али ипак прилично збуњен.

— А ти улази! Гле ти њега!

— Па и ући ћу! И ви сте ту? - рече он спазивши ме - како је то лепо што сте и ви ту! Но, ево и мене; ето видите ... Него, како ћу ја сад ...

— Просто, уђите - одговорих - чега се бојите?

— Ничега се не бојим, уверавам вас, јер ја, богами, нисам крив. Ви можда мислите да сам крив? Ево видите: одмах ћу се оправдати. Наташа, могу ли да уђем? - викну он с некаквом извештаченом смелашћу, заставши пред затвореним вратима.

Нико му не одговори.

— Па шта је то? - запита он узнемирено.

— Ништа, малочас је ту била - одговорих - осим ако није нешто ...

Аљоша опрезно отвори врата, па бојажљиво баци поглед по соби. У њој не беше никога.

Наједном је угледа у углу, између ормана и прозора. Она је стајала тамо, као да се сакрила - ни жива ни мртва. Још и данас, кад се сетим тога, морам да се насмејем. Аљоша јој полако и пажљиво приђе.

— Наташа, шта је то с тобом? Здравно, Наташа - бојажљиво поче он, гледајући је некако уплашено.

— Но, па шта, није то ништа... - одговори она страшно збуњена, као да је она била крива. - Хоћеш ли чаја?

— Наташа, чуј... - рече јој Аљоша, сасвим збуњен. - Ти си, можда, уверена да сам ја крив... Али ја нисам крив; нимало нисам крив! Све ћу ти сада испричати.

— Али нашто то? - прошапта Наташа - не, не, немој ... боље дај ми руку и... свршена ствар ... као и увек ...

И она изиђе из угла; румен поче да јој прелива образе.

Она се загледа у земљу, као да се бојала да погледа у Аљошу.

— О боже мој! - узвикну он у усхићењу - да сам ја што крив, сад јој не бих смео ни у очи погледати! Ето, видите! - викну он обраћајући се мени - ето: она ме сматра за кривца; све је против мене, све је очигледно против мене! Јер ја већ пет дана не долазим! чује се да сам код веренице - и шта бива? Она ми већ прашта! Она већ каже: »Дај ми руку, и свршено« ... Наташа, драга моја, анђеле мој! Ја нисам крив, знај то! Нисам крив ни оволично! Напротив! Напротив!

— Али... требало би да си сад тамо ... Тебе су тамо звали... Откуд ти овде? Ко... колико је часова?

— Десет и по! Па, ја сам био тамо ... Али сам им рекао да сам болестан, па сам отишао, и - ово је први пут, за ових пет дана што сам слободан, што сам могао да се ишчупам од њих, те да дођем к теби, Наташа. То јест, могао сам и раније доћи, али намерно нисам долазио! А зашто? Одмах ћеш дознати, објаснићу ти: зато сам и дошао да ти објасним. Само, тако ми бога, овог пута нисам ти ништа крив - ништа!

Наташа диже главу па га погледа... Али у погледу којим јој је одговорио сијала је таква искреност, лице му је било тако радосно, тако честито, тако весело да му је човек морао веровати. Мислио сам да ће они сад кликнути и полетети једно другом у загрљај, као што је то већ неколико пута пре бивало при сличном мирењу. Али Наташа, као под навалом среће, обори главу на груди, па се наједном ... тихо заплака. Ту Аљоша није могао издржати. Он јој паде пред ноге. Љубљаше јој руке, ноге; био је као ван себе. Ја јој примакох наслоњачу. Она седе. Ноге су јој се одсекле.

ДРУГИ ДЕО ГЛАВА ПРВА

После неколико тренутака сви смо се смејали као луди.

— Ама, пустите ме, пустите ме да вам испричам - надвикивао нас је Аљоша својим звучним гласом.

— Они мисле да је све ово као и пре ... да сам дошао због којекаквих трица ... Кажем вам да имам једну врло занимљиву ствар. Та хоћете ли умукнути већ једном!

Необично је желео да прича. По његовом изгледу могло се видети да има неке важне

новости. Али његова намештена важност због наивног поноса што зна такве новости засмеја Наташу. И ја се, и нехотице, засмејах одмах за њом. И што се више он на нас љутио, ми смо се све више смејали. Јед, а затим Аљошино детињасто очајање доведоше нас, напослетку, до тог степена да је доста било да нам неко само прст покаже, као оно Гогољевом потпоручнику¹⁷, па да одмах прснемо у смех. Мавра, изашавши из кухиње, стајала је на вратима и гледала нас са озбиљним негодовањем, љутећи се што Наташа није добро натрљала нос Аљоши, као што се она са уживањем надала свих ових пет дана, и што су, место тога, сви још тако весели.

Напослетку Наташа, видећи да наш смех вређа Аљошу, престаде да се смеје.

— А шта ти то имаш да нам причаш? - запита она.

— Како велите, хоћу ли да подложим самовар? - запита Мавра прекидајући реч Аљоши без икаквог респекта.

— Иди, Мавра, иди - одговори јој он машући на њу рукама и журећи да је отера. - Причаћу вам све што је било, све што јесте и све што ће бити, јер ја то све знам. Видим, пријатељи моји: ви бисте хтели да чујете где сам био ових дана - па то баш и хоћу да вам испричам, а ви ми не дате. Но, пре свега, ја сам те све време обмањивао, Наташа, све ово време, богзна откад сам те обмањивао, и то баш и јесте најглавније.

— Обмањивао си ме?

— Да, обмањивао ... већ цео месец. Почео сам још пре очевог доласка, а сад је настао час потпуне искренности. Пре месец дана, док отац још није дошао, наједаред добих од њега грдно велико писмо, али сакрих то од вас. У том писму ми он отворено и просто - и, обратите пажњу, таквим озбиљним тоном да сам се чак поплашио - саопштава да је ствар са мојом веридбом већ свршена и да је моја вереница, једно савршенство; да ја ње, наравно, нисам достојан, али да се ипак морам оженити њоме. И стога да се за то припремим, да избијем из главе све своје лудости, и тако даље, и тако даље - но, знамо већ какве су то лудости. И, ето, то сам писмо од вас затајио.

— Ко каже да си затајио! - прекиде га Наташа. - Нашао чиме да се хвали! А излази да си нам брже-боље све испричао. Сећам се још како си наједаред постао тако послушан, тако нежан, и ниси се одмицао од мене, као да си ми нешто скривио, па си нам цело то писмо мало-помало, у појединим одломцима, испричао.

— Не може бити! Оно што је најглавније знам да вам нисам испричао. Можда сте вас обоје наслутили нешто, то је већ ваша ствар, али нисам причао. Ја сам то крио од вас, и било ми је страшно тешко.

— Сећам се, Аљоша, ви сте се са мном тада сваки час саветовали, и све сте ми испричали, једно по једно, наравно, у виду претпоставки - додадох, погледавши у Наташу,

— Све си испричао! Не хвали се, молим те - прихвати она. - Па зар си ти кадар нешто од кога сакрити? Зар ти да будеш варалица? Чак је и Мавра све дознала. Јеси ли знала, Мавра?

— Но, како не бих знала! - одазва се Мавра промоливши к нама главу - све је већ прва три дана испричао. Зар ти неком да подвалиш?

— Ух, ала је досадно с вама разговарати! Ти све то из љутње чиниш, Наташа! А и ти се, Мавра, вараш. Сећам се, тада сам био као луд; сећаш ли се, Мавра?

— Како се не бих сећала. Па ти си и сад као луд.

— Не, не, ја не говорим о томе. Сећаш ли се? Тада нисмо имали новаца, па си ти ишла да моју сребрну кутију за цигарете даш у залог; а што је главно, допусти да ти приметим, Мавра, ти се страшно заборављаш према мени. То те је све Наташа научила. Но, рецимо, ја сам вам збиља све испричао још тада, једно по једно (сад се сећам). Али тон писма ви не знате, а у писму је главна ствар - тон. А сад о томе говорим.

— Но, па какав је тон? - запита га Наташа.

— Чуј, Наташа, ти то питаш... баш као да се шалиш са мном. Немој да се шалиш. Уверавам те, то је врло важна ствар. Такав тон да сам просто главу изгубио. Никад отац није са мном тако говорио. То јест, пре ће **Лисабон**¹⁸ у земљу пропасти него да не буде како он хоће; ето какав је тон.

— Но, но, причај! А зашто ти је требало да то кријеш од мене?

— Ах, боже мој! Па да те не уплашим. Надао сам се да ћу све сам довести у ред. Али, ето, после тога писма, тек што је отац допутовао, отпочеше моје муке. Био сам се припремио да му одговорим одлучно, јасно, озбиљно, али ми све некако није полазило за руком. А он ме чак није ни питао, лисац! Напротив, изгледало је као да је читава ствар већ решена, те да међу нама више не може ни бити никаквих разговора ни питања, чујеш ли, чак не може бити, толико је он у себе поуздан. А са мном је постао тако љубазан, тако мио. Просто сам се чудио. Кад бисте само знали, Иване Петровичу, како је паметан! Тај вам је све читао и све зна. Само вас једанпут погледа, и већ зна све ваше мисли као своје. Зато су га сигурно прозвали језуитом. Наташа не воли кад га ја хвалим. Немој да се љутиш, Наташа. Но, дакле... А, збиља! Он ми с почетка новаца није давао а сад је дао, јуче!

¹⁷ Потпоручник Дирка, о коме прича у Гогољевој »Женидби« поручник Жевакин

¹⁸ Лисабон је страдао од земљотреса 1755. год

Наташа! Анђеле мој! Сад је дошао крај нашој сиротињи! Ево погледај! Све што ми је за казну смањено за ово пола године, све ми је јуче надокнадио; погледај колико - нисам још избројао. Мавра, погледај шта је ту пара! Сад већ нећемо кашике и златну дугмад залагати.

Он извади из џепа подебео свежањ новчаница, једно хиљаду и по рубаља, па метну на сто. Мавра са уживањем погледа новац и похвали Аљошу. Наташа га је страшно журила.

— Но, дакле, мислим се шта да радим! - настави Аљоша. - Како да му се успротивим? То јест, кунем се обома: кад би он био зао према мени, а не овако добар, не бих се колебао. Просто бих му рекао да нећу, да сам већ зрео човек, и да је сад - крај! И верујте, истерао бих своје. А овако - шта знам да му кажем? Али немојте ни мене да кривите. Видим, ти си канда незадовољна, Наташа. што се вас двоје згледате? Сигурно мислите: ето, већ су га сплели, и нема ни трунке одлучности. Ама, имам ја одлучности, имам, и то више но што ви и мислите. А доказ вам је то што сам ја, без обзира на свој положај, одмах рекао себи: то је моја дужност; морам све, све оцу исказати, па му почех говорити, и изговорих му све, и он ме саслуша

— Ама шта? шта си ти њему, управо, изговорио? - упита Наташа узнемирено.

— Па то, да ја нећу никакву другу вереницу, јер већ имам једну - а то си ти. То јест, ја му отворено још досад не рекох, него сам га само припремио, па ћу му сутра рећи; то је сад већ готова ствар. Најпре му рекох да је то срамота и неблагодарно женити се због новца, и да је то просто глупо што се ми сматрамо за неке аристократе (јер ја сам са њим сасвим искрен, као брат с братом). Затим му одмах објасних да сам ја *tiers-état, a tiers-état c'est l'essentiel*¹⁹; да се ја поносим тиме што сам исто што и други, и нећу да се издвајам ... Једном речју, изложих му све те здраве идеје ... Говорио сам ватрено, одушевљено. И сам сам се себи чудео. Доказах му, најзад, баш и са његовог гледишта ... отворено му рекох: зар смо ми неки кнезови? Само по пореклу; а, у ствари, шта има на нама кнежевског? Пре свега, неког нарочитог богатства нема, а богатство је главно. Сад је најглавнији кнез - Ротшилд. Друго, у правом великом свету одавно се већ за нас није чуло. Последњи је био стриц Семјон Валковски, али и он је само у Москви био познат, па и то по томе што је својих последњих триста кметова проћердао, и да отац није стекао пара, његови би унуци, можда, земљу орали, као што имамо таквих кнезова. Немамо, дакле, разлога да се правимо важни.

Једном речју, све сам му рекао што ми је било на срцу - све оштро и искрено, нешто сам чак и додао. Он ми чак није ни одговарао, него ми просто поче пребацивати што сам престао одлазити у кућу грофа Наинског, а после ми рече да треба да се некако додворим кнегињи К., мојој куми, јер, вели, ако ме кнегиња К. лепо прими, то значи да ћу свуда бити примљен, и каријера ми је осигурана, па кад ти поче вести! Све су то алузије на то што сам их, откад сам се зближио с тобом, Наташа, све оставио; да је то, дакле, твој утицај. Али он отворено досад о теби није говорио, чак, очигледно, то избегава. Обојица се довијамо, вребамо и хватамо један другог, и буди уверена, Наташа, да ће и нама једном сванути...

— Па добро. Али чиме се свршило, шта је он сад наумио? То је главно. И какав си ти брбљивац, Аљоша...

— А бог би га знао, не можеш му ухватити рачуна шта је наумио. Ко каже да сам ја брбљивац? Све ја ово озбиљно говорим; он чак и није ништа одлучивао, него се само на све разлоге смешкао, али тако као да ме сажалева: »Ја, вели, разумем да је то понижење, али мене није од тога стид. Ја се, вели, потпуно с тобом слажем, али кад одемо грофу Наинском, ти пази да ништа од овог тамо не говориш. Јер ја те разумем, али они те неће разумети.« Изгледа да чак ни њега сви они не разумеју сасвим добро; нешто се, канда, љуте на њега. Уопште, у свету мог оца сад нешто не маре. Гроф ме је у први мах необично охоло примио - сасвим са висине; па чак као да је сасвим заборавио да сам одрастао у његовој кући, поче да се присећа, богами! Он се просто љути на мене што сам незахвалан, а, верујте ми, ту није било од моје стране никакве незахвалности: у његовој кући је страшно досадно - па нисам хтео да идем.. Он је и оца предусрео страшно немарно; тако непажљиво да просто не разумем како мој отац уопште може и да му одлази. Све је то мене разљутило. Јадни отац мора да му се клања скоро до земље. Разумем да је све то ради мене, али мени ништа не треба. Већ хтедох после да искажем оцу сва своја осећања, али се уздржах. А и нашто? Његова убеђења тиме нећу изменити, само ћу га онерасположити, а њему је ионако тешко. Но, рекох, да употребим лукавство, да их све надмудрим: да нагнам грофа да ме поштује - па шта мислите? Одмах сам све постигао: за један дан све се изменило! Гроф Наински не зна сад већ шта би са мном. И све сам то ја учинио, ја сам; својим сопственим лукавством, тако да се мој отац само крстио од чуда! ...

— Чуј, Аљоша, боље нам причај о ствари! - узвикну нестрпљива Наташа. - Мислила сам да ћеш нам ти што о нашој ствари причати, а ти би само хтео да испричаш како си се ти тамо показао код грофа Наинског. Шта се мене тиче твој гроф!

— Шта те се тиче? Чујете ли је, Иване Петровичу: шта је се тиче? Ама у томе и јесте цела ствар! И сама ћеш видети: после ће ти све бити јасно. Само ме пусти да испричам... А, најпоследње, што

¹⁹ Трећи сталеж, а трећи сталеж је оно главно. - Трећи сталеж је у Француској, у времену пре 1789, био народ, као противност племству и свештенству

вам не бих искрено рекао! Знаш шта, Наташа, а и ви, Иване Петровичу: можда сам збиља, неки пут, врло, непромишљен; но, рецимо чак - јер и то је неки пут бивало - просто глуп. Али овде сам ја, уверавам вас, показао много лукавства ... па најзад, чак и памети. Тако да сам мислио да ћете се и ви обрадовати што нисам баш увек... неразуман.

— Ах, та шта ти то, Аљоша? Немој тако! Драги мој!

Наташа није могла поднети да Аљошу сматрају неразумним. Колико пута се она тако дурила на мене, не говорећи ми ништа, кад бих ја, без околишења, доказивао Аљоши да је учинио какву глупост. То је било осетљиво место у њеном срцу. Она није могла поднети да неко Аљошу потцењује и, вероватно, тим већма што је и сама увиђала његову ограниченост. Али своје мишљење му никако није исказивала, и бојала се да не увреди његов понос. А он би у таквим случајевима бивао некако проицљив, те би свагда погађао њена тајна осећања. Наташа је то видела и врло би се због тога жалостила, одмах би му се умиљавала и мазила га. И зато њу сад те његове речи болно такнуше у срце.

— Доста, Аљоша, ти си само лакомислен, а никако ниси такав - додаде она - што ти себе да понижаваш?

— Но, добро; па пустите ме већ да вам до краја испричам. После пријема код грофа, отац се чак наљутио на мене. Мислим се ја: чекај! Ми смо тада ишли кнегињи. Већ сам одавно био чуо да је она од старости скоро сасвим излапела, а уз то још глува, и страшно воли кучиће. Има чопор, а пази их као мало воде на длану. Крај свега тога, она има огроман утицај у вишим круговима, тако да чак гроф Наински, тај *le superbe*²⁰, неки пут мора да чека на ред да га она прими. Дакле, ја вам тада путем сковах план за све своје потоње поступке, па шта мислите: на чему сам га засновао? На томе што мене сви пси воле, тако ми бога! То сам приметио. Да ли је у мени неки магнетизам, или што и ја сам много волим животиње, то не знам, али пси ме воле, па то вам је! Него, кад споменух магнетизам, теби то још нисам причао, Наташа: ових дана смо духове дозивали, био сам код таквог једног дозивача, то је страшно занимљиво, Иване Петровичу, просто ме је запрепастило. Ја сам дозивао Јулија Цезара.

— Ох, боже мој! А шта ће ти Јулије Цезар? - узвикну Наташа гушећи се од смеха. - Само ти је још он фалио!

— Ама зашто ... па зар сам ја неки... Зашто да ја немам права дозивати Јулија Цезара? шта ће му бити? Гле је, молим те, како се смеје.

— Па, наравно, ништа му неће бити... Ах, мили мој! Но, па шта ти је рекао Јулије Цезар?

— Па ништа није рекао. Ја сам само држао писаљку, писаљка је сама ишла по хартији и писала. То, кажу, Јулије Цезар пише. Али ја у то не верујем.

— А шта ти је написао?

— Па написао је нешто на форму »обмокни«, као код *Гогоља*²¹ ... али немој да се смејеш.

— Ама причај о кнегињи!

— Па ви ме, ето, непрестано прекидате. Дакле, дођосмо кнегињи, и ја почех тиме што стадох да се удварам Мирни. Та Мирни - то је неко маторо, наказно, шугаво куче, а уз то још и пакосно, па хоће да уједа... Кнегиња просто лудује за њом, само што је у недра не метне; једних су, канда, година она и то куче. Ја почех тим што сам Мирни стао да частим слаткишима, и за непуних десетак минута научих је да шени и да пружа шапицу, што је целог века нико није могао научити. Кнегиња је била просто усхићена; само што не плаче од радости: »Мирни! Мирни! Мирни! зна шапицу да пружа!« Дође ли јој неко, она одмах: »Мирни зна шапицу да пружи! Мој кумић ју је, ето, научио!« Долази Наински: »Мирни шапицу пружа!« А у мене гледа скоро са умилним сузама. Ванредно добра бакица; просто ми је жао. Него, ја не буди лењ - те јој опет поласках: она има на својој бурмутици сопствени портрет, кад је још вереница била, пре једно шездесет година. Она некако испусти ту бурмутицу. Ја је дигнем и рекнем, као да не знам: *Quelle charmante peinture!*²² То је идеална лепота! Ту се она већ сасвим растопи, те поче са мном разговарати о овом и оном, и где сам се школовао, и коме одлазим, и како имам дивну косу па поче да прича без краја. А и ја њу насмејех, испричах јој једну скандалозну историју. Она то воли; само што ми прстом припрети, али иначе се слатко смејала. На растанку ме пољуби и прекрсти, и позва ме да јој дођем тако сваки дан да је разонодим. Гроф ми стеже руку; очи му чисто дошле зејтињаве; а мој тата, премда је врло добар и честит и племенит човек, али - веровали ви мени или не веровали - умало се не заплака од радости кад дођосмо кући. Грлио ме, поче да ми се исповеда - некакве тајанствене исповести у погледу каријере, својих веза, новца, бракова, тако да много штошта нисам ни разумео. Те ми ту и пара даде. То је синоћ било. Сутра ћу опет кнегињи, али отац је мој ипак племенит човек - немојте што да помислите, па иако ме удаљује

²⁰ Величанствени

²¹ »Обмокни« - умочи (овде - перо у мастило). Овај израз значи написати нешто сасвим нечитко. Узет је из Гогољеве драме »Парница«, у којој се чиновник Бурђуков жали свом секретару да је његова тетка, на самрти, кад већ није владала руком, потписала своје име Јевдокија тако да су га прочитали »обмокни«

²² Каква дивна слика!

од тебе, Наташа, то је стога што је заслепљен, што се полакомио на Каћине милионе, а ти их немаш. А тај новац он жели само за мене, и само је из необавештености неправичан према теби. А који отац не жели срећу своме сину? Јер он није крив што је навикао да милионе сматра за срећу. Такви су ти они сви. На њега треба гледати само са те тачке, а не друкчије; и одмах ћеш видети да је у праву. Ја сам нарочито журио к теби, Наташа, да те уверим у то, јер знам, ти имаш неко предубеђење о њему и, наравно, ниси за то крива. Ја те и не кривим ...

— Дакле, само ти се то десило што си каријеру код кнегиње начинио? Је ли ти то све твоје лукавство? - запита га Наташа.

— Како? Шта то говориш? То је тек почетак ... Причао сам о кнегињи зато што ћу ја, разумеш ли, помоћу ње оца у руке да узмем, а главна моја историја још није ни почела.

— Но, па испричај нам је!

— Данас ми се десио још један случај, и чак врло чудноват. И ја сам и сад запрепашћен - настави Аљоша. - Морам вам приметити да, иако су мој отац и грофица уговорили нашу веридбу, али званично још досад ничега није било, тако да се ми, ако хоћете, овог часа можемо и разићи, и никаквог скандала неће бити. Једино гроф Наински што зна, али он се сматра као рођак и покровитељ; па не само то него, мада сам у току ове две недеље ближе упознао Каћу, све до вечерас ја и она нисмо ни реч проговорили о будућности, то јест о браку и... но, па ни о љубави. Осим тога и утврђено је да се најприје добије пристанак кнегиње К., од које се очекују не знам какве протекције и - златна киша. што рекне она, то ће рећи и виши свет; она има велике везе. А мене неизоставно хоће да уведу у виши свет и да ми удесе каријеру, али нарочито се заузима за све те планове грофица, Каћина маћеха. Али ствар је у томе што стара кнегиња њу још можда неће ни примити због њеног неозбиљног владања у ино-странству; а кад је кнегиња не прими, онда је, вероватно, ни други неће примити. А ово је сад грофици дошло као наручено - моја веридба с Каћом. Стога се грофица, која је у први мах била против те веридбе, данас необично обрадовала моме успеху код кнегиње. Него, то на страну, и ево шта је главно: Катарину Фјо-доровну познајем још од лањске године; али тада сам још био дечак и ништа нисам могао да разумем, те стога и нисам ништа опазио на њој.

— Боље реци, тада си више мене волео - прекиде га Наташа - стога је и ниси добро загледао, а сад ... - Ни реци, Наташа - узвикну Аљоша ватрено - грдно се вараш и вређаш ме! ... Ја ти чак и не одговарам на то; саслушај до краја, па ћеш све видети... Ох, кад би ти познавала Каћу! Кад би ти знала како је то нежна, чиста, голубија душа! Али ти ћеш је упознати; само ме саслушај до краја! Пре две недеље, када ме је отац, по њиховом доласку, повео Каћи, почео сам је пажљиво посматрати. Приметио сам да и она мене посматра. То је сасвим привукло моју радозналост; сад не говорим о томе како сам већ имао нарочиту намеру да је упознам изближе - намеру још од оног очевог писма које ме је онако изненадило. Нећу ништа да говорим, нећу да је хвалим, рећи ћу само једно: она је редак изузетак из целог тог друштва. То је тако оригинална природа, тако јака и искрена душа, јака баш својом чистотом и искреношћу, да сам ја према њој просто дечко, њен млађи брат, и поред тога што је њој тек седамнаест година. И још сам нешто приметио: она је пуна неке сете, као неке тајне; ћутљива је, у кући скоро увек ћути, као да је нечим застрашена.. Она као да нешто премишља. Мог оца као да се боји. Маћеху не воли - то сам одмах приметио; то сама грофица говори на све стране, ради некаквих циљева, да њу њена пасторка необично воли; све је то лаж. Каћа њу само покорно слуша, и као да се у томе споразумела са њом. Пре четири дана, после свих мојих посматрања, одлучих се да извршим своју намеру и вечерас је изврших. То је: да испричам Каћи све, да јој све признам, да је приволим на нашу страну, и онда да одједном свршим ствар.

— Како? Шта да јој испричаш, шта да јој признаш? - запита га Наташа узнемирено.

— Све, баш све - одговарао је Аљоша - и нека је хвала богу који ми је дао ту мисао, али чујте само, чујте! Пре четири дана овако сам одлучио: да се повучем од вас, па све сам да свршим. Да сам остао с вама, непрестано бих се ломио, слушао бих вас и никако се не бих одлучио. А овако, сам, и ставивши баш себе у такав положај где сам морао непрестано да понављам себи да то треба да се сврши, и да ја то морам свршити, напрегох све силе, и - сврших! Био сам одлучио да вам се вратим само с нечим готовим, и ево - вратио сам се са свршеним чином.

— Ама, шта је, шта је то било? Причај брже!

— Врло просто! Пришао сам јој отворено, часно и смело ... Али, у првом реду, морам вам испричати један случај пре тога, који ме је страшно поразио. Пре него што ћемо поћи, отац је добио некакво писмо. Ја сам у тај мах улазио у његов кабинет и застадох на вратима. Он ме није видео. У толикој је мери био изненађен тим писмом да је разговарао сам са собом, узвикивао нешто, као ван себе ходао по соби, и најзад прснуо у смех, а у рукама држи писмо. Ја се чак побојих да уђем, очекух мало, па тада уђох. Оцу беше тако мило због нечега, тако мило. Почео сам мном некако чудновато да разговара; затим наједном прекиде и рече ми да се одмах спреим да пођемо, премда је било још врло рано. Код њих данас никога није било, осим нас, и ти си погрешно мислила, Наташа, да су тамо били позвани гости. Теби су то погрешно казали ...

— Ах, не удаљавај се од ствари. Аљоша. молим те! Кажу нам како си ти то све испричао Каћи!

— Срећа је те сам ја с њом читава два часа остао насамо. Просто сам јој рекао да, иако они

хоће да нас вере, наш брак је ипак немогућан; да, иначе, осећам према њој много симпатије, и да ме само она може спасти. И онда јој откријем све. Замисли само она ништа није знала о нашој ствари, о мени и теби. Наташа! Да си могла виђети како ју је то дирнуло. С почетка се чак и уплашила. Сва је била пребледела. Испричах јој сву нашу повест: како си ти због мене оставила родитељски дом, како смо сами живели, како се сад мучимо и свега се бојимо; и да се сад њој обраћамо (Ја сам и у твоје име говорио, Наташа) те да и она пређе на нашу страну и да отворено каже маћехи да неће да пође за мене; да је у томе сав наш спас и да се ми немамо ниоткуда ничему надати. Она је све то слушала с таквим интересовањем, са таквом симпатијом. Да си јој само видела очи у том часу! Чини ми се да јој се сва душа била претворила у поглед. Очи су јој сасвим плаве. Захваљивала ми је што нисам посумњао у њу и дала ми је реч да ће нам помагати колико год буде могла. Затим је почела да се распитује о теби. Казала је како би веома волела да се упозна с тобом, замолила ме да ти кажем да те већ воли као сестру, те да и ти њу као сестру волиш. А кад је дознала да те ја већ пет дана нисам видео, одмах ме поче гонити да одем к теби...

Наташу то дирну.

— И ти си још могао да нам пре тога причаш о својим подвизима код тамо некакве глуве кнегиње! Ах. Аљоша, Аљоша! - узвикну она гледајући га прекорно. - А шта Каћа? Је ли била задовољна, весела кад те је пуштала од себе?

— Да, задовољна је што је успела да учини племенито дело, а плакала је. Јер, Наташа, и она ме воли! Признала ми је да је почела већ да ме воли; да се она просто ни с ким не виђа и да сам јој се већ одавно допао. Она ме је издвајала нарочито стога што је свуда око ње само лукавство и лаж, а ја сам јој се учинио човек искрен и частан. Она устаде и рече: »Нека вам је богом просто, Алексеју Петровичу, а ја сам мислила ...« Не доврши, заплака се и оде. Договорили смо се да сутра каже маћехи да неће да пође за мене, а и ја да одмах сутра све кажем оцу, али да му то кажем одлучно и смело. Она ме је прекоревала што му још раније нисам рекао, јер: »частан човек ничега не треба да се боји!« Она је тако племенита. Ни она не воли мога оца; каже ми да је он препреден, и да је њему само до пара стало. Ја сам га бранио; она ми није веровала. А ако не успем сутра код оца (а она сигурно држи да нећу успети), онда и она пристаје да прибегнем покровитељству кнегиње К. Тада се већ нико неће усудити да буде против нас. Ја и она смо дали једно другом реч да будемо као брат и сестра. О, кад би ти знала и њен живот - како је она несрећна; како је њој одвратан тај живот код маћехе, и све што је око ње ... Она то није отворено говорила, као да се и мене бојала, али ја сам из неких речи све то наслутио. Наташа, драга моја! Како би се она обрадовала кад би те видела! И како има добро срце! Са њом је тако лако. Вас две сте створене да будете једна другој сестре, и треба да волите једна другу. Непрестано сам о томе мислио. Не, богами: ја бих вас две саставио заједно, па бих стајао поред вас и уживао у вама. Немој помислити ништа рђаво, Наташењка, и допусти ми да говорим о њој. Нарочито хоћу с тобом о њој да говорим, а са њом о теби. А ти добро знаш да ја тебе волим више од свих, више од ње ... Ти си мени све.

Наташа га је ћутећи посматрала - и нежно и некако сетно. Његове речи су је чисто миловале, а и као да су је нечим мучиле.

— Одавно сам, још пре две недеље, оценио Каћу - настави он. - Јер ја сам свако вече одлазио к њима. Вратим се, рецимо, кући, па све мислим, све мислим о вама двојма, непрестано вас упоредујем једну с другом.

— Па која ти је од нас две излазила боља? - пита Наташа смешећи се.

— Неки пут ти, неки пут она. Али би увек излазило да си ти боља! А кад говорим са њом, увек осећам да постајем некако бољи, паметнији, племенитији. Али сутра, сутра ће се све решити!

— Па зар ти је није жао? Јер она тебе воли! Ти кажеш да си и сам то приметио?

— Па ја је жалим, Наташа! Но, ми ћемо се све троје међусобно волети, а тада ...

— А тада збогом - проговори Наташа тихо, чисто за себе. Аљоша је погледа у недоумици.

Али наш разговор би наједанпут прекинут на начин коме се нико не би надао. У кухињи, која је у исти мах била и предсобље, зачу се некакав нејасан жагор, као да је неко ушао. После кратког времена Мавра отвори врата, па кришом поче махати главом на Аљошу, позивајући га да изиђе. Ми се сви окренусмо према њој.

— Овде те неко тражи, изиђи један час - рече Мавра некако тајанственим гласом.

— Ко би сад могао да ме тражи? - рече Аљоша погледавши у нас у недоумици. - Идем да видим!

У кухињи је стајао ливрејисан лакеј кнеза, његовог оца. То је кнез, враћајући се кући, зауставио своје кочије пред Наташним станом, па послао момка да види да ли је ту Аљоша. Рекавши то, лакеј одмах изиђе.

— Чудновато! То се још никад није дешавало - рече Аљоша, збуњено нас погледавши - откуд то сад?

Наташа се брижно загледа у њега. Наједном Мавра опет отвори врата.

— Кнез! Он лично! - рече она убрзаним шапатам, па се одмах изгуби.

Наташа пребледе и устаде са свог места. Очи јој наједном плануше. Стајала је лако се

ослонивши о сто и са узбуђењем је гледала у врата на која је требало да уђе незван гост.

— Ти се ништа не бој, Наташа, ти си са мном! Ја нећу допустити да те вређа - прошапута збуњени, али још присебни Аљоша.

Врата се отворише, а на прагу се појави сам кнез Валковски, лично.

ГЛАВА ДРУГА

Он нас одмери брзим, пажљивим погледом. По том погледу се још није могло познати да ли нам је као непријатељ или као пријатељ дошао. Али да опишем потанко његову спољашњост. Тога вечера ме је нарочито поразио.

Ја сам га виђао и раније. То је био човек око четрдесет пет година, не више, са правилним и необично лепим цртама лица, чији би се израз мењао према приликама; а мењао се нагло, потпуно, необичном брзином, прелазећи од најпријатнијег у најмргоднији или најнезадовољнији, као да је на један мах била тргнута каква опруга. Правилан овал лица, мало црномањастог; ванредно лепои зуби, мале и доста танке усне, лепо оцртане; прав, мало подужи нос, високо чело, на коме се још није видела ни најмања бора; зелене, доста крупне очи - све га је то чинило скоро лепим, али му лице, ипак, није остављало пријатан утисак. То је лице одбијало нарочито тиме што му је израз био као да није његов, него увек извештачен, срачунат, тако да би се у вама рађало неко слепо убеђење да вам никад неће успети да му докучите прави израз.

Загледајући се пажљивије, ви бисте почели да под свакидашњом маском наслуђујете нешто зло, подмукло и у највећем степену себично. Нарочито би заустављале вашу пажњу његове, на изглед, дивне очи, зелене, отворене. И као да се једино оне нису могле сасвим потчинити његовој вољи. Он би као и хтео да вас погледа благо и љубазно, али зраци његовог погледа као да су се цепали, те су између благих, умиљатих зракова избијали и опори, неповерљиви, радознали и зли... Био је доста висока раста, лепо развијен, нешто мршав, и изгледао необично млад за своје године. Загаситосмеђа и мека коса скоро му није ни почела да седи. Уши, руке, ноге биле су му ванредно лепе. То је била права расна лепота. Био је одевен са префињеном елеганцијом, у све ново, али са извесним младићким особинама, што му је, уосталом, лепо стајало. Изгледао је као Аљошин старији брат. Бар нико не би могао веровати да је он отац тако одраслог сина.

Он приђе право Наташи, па јој рече, гледајући је упорно:

— Мој долазак к вама у ово доба и без пријаве - чудноват је и одступа од уобичајеног реда; али се надам да ћете ми веровати да сам у стању, ако не шта више, оно бар да увидим сву ексцентричност свога поступка. Знам и с ким имам посла; знам да сте проицљиви и великодушни. Поклоните ми само десет минута и надам се да ћете ме и сами разумети и оправдати.

Он све то изговори учтиво, али снажно и са некаквом упорношћу.

— Седите! - рече му Наташа, која се још није ослободила прве збуњености и извесне заплашености.

Он се лако поклонии и сео.

— Пре свега, допустите да кажем само две речи њему - поче он показујући на сина. - Аљоша, тек што си отишао, не сачекавши ме, па чак и не опростивши се с нама, грофици јавише да је Катарина Фјодоровној позлило. Она пожуре к њој, кад наједном Катарина Пјодоровна уђе сама у собу, растројена и врло узрујана. Одмах нам отворено рече да не може бити твоја жена. Рече још да ће отићи у манастир, да си је молио за моралну потпору и да си јој признао да волиш Наталију Николајевну. Такво невероватно признање Катарине Фјодоровне и, на крају крајева, у таквом часу, разуме се да је било изазвано твојим сувише чудним објашњењем са њом. Она је била скоро ван себе. Можеш замислити како сам био пренеражен и уплашен. А сад, пролазећи овуда, приметих у вашим прозорима светлост - настави он обраћајући се Наташи. - Мисао која ми се већ одавно намеће у толикој мери тада овлада мноме да већ нисам био кадар да се одупрем првом пориву, те свратих к вама. Зашто? Рећи ћу вам одмах, али унапред молим да се не чудите извесној оштрини мога објашњења. Све је то тако изненада

— Надам се да ћу разумети и како треба оценити то што ћете нам рећи - проговори Наташа замуцкујући.

Кнез се у њу добро загледа, као да је хитао да је потпуно проучи у једном тренутку.

— Уздам се у вашу проицљивост - настави он — и што сам допустио себи да дођем к вама сада, то је нарочито стога што сам знао с ким имам посла. Ја вас одавно познајем, иако сам некад био тако неправичан и крив према вама. Саслушајте ме! Ви знате: између мене и вашег оца постоје давнашње несугласице. Сад нећу да себе оправдавам; према њему сам, можда, више крив него што сам то досад мислио. Али, ако је тако, то значи да сам био обманут. Ја сам неповерљив, и признајем то. Наклоњен сам да у свему гледам пре нешто рђаво него добро - црта несрећна, својствена хладном срцу. Али немам обичај да кријем своје недостатке. Ја сам поверовао свима сплеткама, и кад сте ви оставили своје родитеље, ужаснуо сам се за Аљошу. Али ја вас тада још нисам познавао. Подаци што сам их о вама прикупљао мало-помало ме сасвим охрабрише. Посматрао сам, изучавао, и најзад се убедио да су све моје сумње без основа. Дознадох како сте се завадили са својом

породицом, а знам и то да је ваш отац у великој мери противан вашем браку с мојим сином. И већ само то што се ви, који имате такав утицај, такву, може се рећи, власт над Аљошом, што се нисте користили досад том влашћу и нисте га приволели да се ожени вама - већ само то вас приказује са врло добре стране. Па, ипак, признајем пред вама потпуно, тада сам се био одлучио да свим силама ометам могућност ваше удадбе за мога сина. Знам, изражавам се сувише отворено, али у овај мах искреност је најпотребнија. И сами ћете се с тим сложити кад ме до краја саслушате. Ускоро после тога, пошто сте ви оставили родитељску кућу, ја сам отпутовао из Петрограда; али, одлазећи, већ нисам страховао за Аљошу јер сам се уздао у ваш племенити понос. Ја разумедох да ни ви сами нисте желели брак пре но што се заврше наше породичне непријатности. Ви нисте хтели да реметите добре односе између Аљоше и мене, јер му ја никад не бих опростио брак с вама. И нисте хтели да свет после прича како сте тражили младожењу-кнеза и везе с нашом кућом. Напротив, ви сте чак показали неку равнодушност према нама, па сте, можда, још чекали тренутак кад ћу ја сам доћи са молбом да нам учините част, те да дате руку моме сину. Али ја сам ипак упорно остајао и даље рђаво расположен према вама. Нећу се правдати; али своје разлоге нећу од вас да кријем. Ево их: ви нисте ни из старе угледне породице, ни богати. А ја, мада имам имање, нама ипак треба више. Наша породица пропада. Потребне су нам везе и новац. Пасторка грофице Зинаиде Фјодоровне, премда нема веза, врло је богата. Да смо макар мало оклевали, појавили би се други просци, па би нам преотели девојку. А није се смела губити таква прилика, те, макар да је Аљоша млад, ја се одлучих да га женим. Видите, ништа не кријем. Сад можете гледати с презрењем на оца који сам признаје да је из себичности и из предрасуда наводио свог сина на рђав поступак. Јер, оставити великодушну девојку, која му је све жртвовала, и пред којом је он толико крив - то је рђав поступак. Но, ја себе и не правдам. Други је узрок пројектоване женидбе са пасторком грофице Зинаиде Фјодоровне тај што та девојка у великој мери заслужује љубав и поштовање. Она је лепа, врло добро васпитана, има ванредан карактер, и врло је интелигентна, мада је још у много чему дете. Аљоша је слабић, лакомислен, врло непромишљен - у својој двадесет трећој години он је још право дете - и можда са само једном лепом особином, добрим срцем, особином чак опасном кад су ту други недостаци.

Већ сам одавно приметио да мој утицај на њега почиње да слаби; плаховитост, младићки заноси узимају своје и чак надвлађују поједине праве дужности. Ја га, можда, и сувише пламено волим, али долазим до убеђења да му је већ мало да га само ја водим. А, међутим, он неизоставно мора бити под нечијим сталним благотворним утицајем. По природи је поводљив, слаб, али пун љубави: радије ће волети и покоравати се него заповедати. Такав ће и остати целог свог века.

Можете, дакле, замислити како сам се обрадовао кад сам у Катарини Фјодоровној нашао идеал девојке коју бих желео за жену своме сину. Али та моја радост дошла је касно; над њим је већ неодољиво загосподарио други утицај - ваш. Будно сам га посматрао кад сам се пре месец дана вратио у Петроград, и са чуђењем сам приметио код њега значајну промену набоље. Лакомисленост, оно детињасто код њега је скоро исто, али су се у њему учврстиле и неке племените тежње. Он почиње да се интересује не само играчкама но и оним што је узвишено, племенито, часно. Идеје су његове чудне, несталне, неки пут и бесмислене; али његове жеље, наклоности, али срце му је - боље, а то је основа за све; и све то најбоље у њему - неоспорно је од вас. Ви сте га преваспитали. Признајем вам, мени тада сину у глави мисао да бисте га ви, пре него ико, могли усрећити. Но, ја сам одагнао ту мисао, нисам желео те мисли. Било ми је потребно да га пошто-пото отргнем од вас. Почео сам да дејствујем, и мислио сам да сам постигао свој циљ. Још до пре једнога часа мислио сам да је победа на мојој страни. Али догађај у грофичином дому одједном преокрену све моје планове, а надасве ме порази неочекивана чињеница: та чудновата озбиљност код Аљоше, непоколебљива оданост према вама, жилавост и упорство те оданости. Понављам вам: ви сте га сасвим преваспитали. Наједном видех да промена у њему иде још даље но што сам чак и мислио. Данас он наједном испољи преда мном доказ о својој интелигенцији, коју нисам ни наслуђивао код њега, и у исто време о необичној нежности и осетљивости срца. Он је изабрао најпоузданији пут да се извуче из положаја који је сматрао као тежак. Додирнуо је и изазвао најплеменитије особине људског срца, а то је: праштати и враћати великодушношћу за учињено зло. Предао се у власт бића које је увредио, и обратио му се с молбом за учешће и помоћ. Дарнуо је у понос једне жене која га је већ волела, отворено јој признавши да она има супарницу, и у исти мах изазвао је у њој симпатије према њеној супарници, а за себе опроштај и обећање несебичног братског пријатељства. Решити се на такво објашњење па ипак не нанети увреду - за то понекад нису способни чак ни најискуснији мудраци, а способна су нарочито срца свежа, чиста и с лепим тежњама, као што је његово. Убеђен сам да ви, Наталија Николајевна, нисте учествовали у његовом данашњем поступку ни речју ни саветом. Можда сте тек сада и дознали за све од њега самог. Је л' те да се не варам? Зар није тако?

— Не варате се - понови Наташа, којој је све лице горело, а очи јој сијале некаквим чудним сјајем, као неким надахнућем. Говорничка вештина кнежева почињала је да чини своје. - Пет дана нисам видела Аљошу - додаде она. - Све је сам смислио, и урадио.

— Неизоставно је тако - потврди кнез - али, крај свега тога, сва та неочекивана његова виспреност, сва та одлучност, осећање дужности, најзад та благородна истрајност - све је то

последница вашег утицаја на њега. О свему томе сам размислио и коначно се убедио малочас, возећи се кући; а увидевши то, осетих одједном снагу да се и ја одлучим. Могућност да се опријатељимо са грофичином кућом уништена је и обновити се не може; али баш кад би се и могла - то сад већ не може бити. А и што да буде кад сам се и сам уверио да му само ви можете донети срећу, да сте прави његов руководилац и да сте ви већ положили темељ за његову будућу срећу.

Нисам сакрио од вас ништа, не кријем ни сад; ја сам велики пријатељ каријере, пара, угледа, па чак и положаја. Свесно сматрам много шта од тога за предрасуду, али волим те предрасуде и никако нећу да их се одричем. Но има околности кад човек мора и друкчије да мисли, кад је немогуће да се мери све једном мером... Осим тога, ја много волим свога сина. Једном речју, дошао сам до закључка да Аљоша не треба да се растаје од вас, јер ће без вас пропасти. И хоћете ли да вам кажем? Има, можда, већ месец дана како сам то одлучио, али тек сад сам се и сам уверио да сам одлучио правилно. Наравно, да вам све кажем, ја сам вас могао посетити и сутра, а не да вас скоро у поноћ узнемирујем. Али ова садашња моја журба показује вам, можда, како се топло и, што је главно, како се искрено лаћам те ствари. Нисам дете; не бих се могао, у својим годинама, одлучити на неки непромишљен корак. Кад сам улазио овамо, код мене је већ све било смишљено и одлучено. Али осећам да ћу морати још дуго чекати да вас потпуно уверим у своју искреност... Него, да пређемо на ствар! Треба ли да вам сад објашњавам зашто сам дошао овамо? Дошао сам да извршим своју дужност према вама и -свечано вас, са свим својим безграничним поштовањем према вама, молим да усрећите мога сина и да му дате своју руку. О, немојте сматрати да се ја сад јављам као некакав страшни отац, који се, најзад, одлучио да опрости својој деци, па да милостиво пристане на њихову срећу. Не! Не! Ви ћете ме понизити ако претпоставите код мене такве мисли. Нити сматрајте да сам био унапред уверен у ваш пристанак, рачунајући на то шта сте све жртвовали за мога сина. Ни то не. Први ћу, ево, гласно рећи да он вас не заслужује и... (он је добар и чиста срца) - он ће вам то и сам потврдити. Него, то још није све. Није ме вукло овамо, у ово доба, само то ... дошао сам овамо ... (он се ту с поштовањем и некако свечано диже са свога места), дошао сам овамо зато да будем ваш пријатељ! Знам да на то немам ни најмање права, напротив! Но допустите ми да заслужим то право! Допустите ми да се макар надам! ...

Поклонивши се с поштовањем Наташи, он је очекивао њен одговор. За све време док је говорио, пажљиво сам га посматрао. Он то примети.

Свој говор је изговорио хладно, са неким претензијама на беседничку вештину, а на неким местима чак са неком лежерношћу. Тон целог говора неки пут није одговарао оном пориву који нам га је довео у такав, за прву посету неуобичајен, час, а нарочито у оваквим односима. Некоји његови изрази били су приметно намештени, а на неким местима свога дугог и својом дужином чудноватог говора он као да се намерно представљао као чужак који се труди да под видом хумора, немарности и шале сакрије осећање које навире. Али све сам то схватио касније, а тада је било друкчије. Последње речи је изговорио тако одушевљено, са таквим осећањем, са таквим изразом најискренијег поштовања према Наташи да нас је све освојио. Чак му се на трепавицама указа нешто налик на сузу. Племенито Наташино срце било је потпуно убеђено. Она се, одмах за њим, подиже са свога места, па му ћутећи, дубоко узбуђена, пружи руку. Он је прихвати нежно и тронуто пољуби. Аљоша је био ван себе од усхићења.

— Шта сам ти говорио, Наташа? - узвикну он. - Ниси ми веровала! Ниси веровала да је то најплеменитији човек на свету! Видиш, видиш и сама! ...

Он полете оцу и ватрено га загрли. Овај му одговори тако исто, али похита да скрати тај дирљиви приказ, као стидећи се да исказе своја осећања.

— Доста! - рече он, па узе свој шешир - ја идем. Молио сам вас само за десет минута, а преседео сам читав час - додаде он смешећи се. - Али ја одлазим са жарком жељом да се опет с вама што пре видим. Хоћете ли ми допустити да вас што чешће посећујем?

— Да, да - одговори Наташа - што је могуће чешће! Хоћу да вас што пре ... заволим ... - додаде она збуњено.

— Како сте ви искрени, како сте честити! - рече кнез смешећи се на њене речи. - Ви нећете да сте неискрени чак ни кад изговарате обичну учтивост. Али ваша искреност је драгоценија од свих тих лажних учтивости. Да! Признајем да ћу се морати још дуго трудити да бих заслужио вашу љубав.

— Немојте тако говорити, немојте ме хвалити... Доста! - шапутала је Наташа снебивајући се. Како је била лепа у том тренутку!

— Па нека је и тако! - одлучи кнез. - Него још две речи о томе. Помислите само како сам несрећан. Јер, сутра не могу бити код вас; ни сутра, ни прекосутра. Вечерас сам добио писмо толико важно за мене - оно захтева моје неодложно учешће у једном послу, који никако не могу избећи. Ујутру путујем из Петрограда. Молим вас, немојте помислити да сам дошао к вама овако касно само стога што сутра не бих имао кад, ни сутра, ни прекосутра. Ви то, наравно, нећете помислити, али ето вам једног примера моје сумњичавости. Зашто ми се учинило да бисте неизоставно морали то помислити? Да, та сумњичавост много ми је сметала у животу, и читав тај раздор са вашом породицом можда је само последица мога несрећног карактера! ... Данас је уторак. У среду, у

четвртак и у петак нећу бити у Петрограду. У суботу се, пак надам да се неизоставно вратим, и тога истог дана бићу код вас. Реците ми, могу ли вам доћи на цело вече?

— Неизоставно, неизоставно! - узвикну Наташа. — У суботу увече вас очекујем! Са нестрпљењем вас очекујем!

— А како сам ја тек срећан! Па ћу вас тако све више и боље упознати! Али... идем. Не могу да одем а да не стиснем и вашу руку - настави он окренувши се наједном мени - извините: сви сад говоримо тако без везе. Имао сам већ неколико пута задовољство да се виђам с вама, па смо чак једном били представљени један другом. Не могу да изађем одавде а да не изразим како би ми било пријатно да обновим с вама познанство.

— Ја и ви смо се виђали, то је истина - одговорих му прихватајући његову руку - али, извините, не сећам се да смо се ја и ви упознали.

— Код кнеза Р. прошле године.

— Извините, заборавио сам. Али, уверавам вас, овог пута нећу заборавити. Ово вече је за мене нарочито значајно.

— Да, право кажете, за мене исто тако. Одавно знам да сте ви прави, искрени пријатељ Наталије Николајевне и мога сина. Надам се да ћу међу вама ја бити четврти. Је ли тако? - додаде он окренувши се Наташи.

— Да, он је наш искрен пријатељ, па треба да смо сви заједно - одговори Наташа с дубоким осећањем. Јадница! Она сва сину од радости кад виде да кнез није заборавио да приђе и мени. Како ме је волела!

— Наилазио сам на многе поштоваоце вашег талента - настављаше кнез - и познајем две врло одушевљене ваше поштоватељке. Оне би тако волеле да се и лично с вама упознају. То је грофица, мој најбољи пријатељ, и њена пасторка, Катарина Фјодоровна Финмонова. Допустите ми да се надам да ми неће одрећи ту пријатност да вас представим тим дамама.

— За менé је то врло ласкаво, премда сад имам мало познанства ...

— Али ви ћете ми дати своју адресу. Где станујете? Ја ћу имати то задовољство ...

— Не примам код куће, кнеже, бар не сада.

— Али, премда нисам заслужио да правите изузетак ... но ...

— Изволите, ако баш желите, и мени је врло пријатно. Станујем у Н. улици, у Клугеновој кући.

— У Клугеновој кући! - узвикну он као нечим изненађен. - Та шта говорите! А да ли одавно тамо живите?

— Не, не одавно - одговорих, и нехотице се загледавши у њега. - Мој стан је број четрдесет четврти.

— У четрдесет четвртом? Станујете ли ви... сами?

— Сасвим сам.

— Да-да! Ја то стога... што канда знам ту кућу. Тим боље ... Свакако ћу доћи до вас! Потребно ми је да о много којечем разговарам с вама, и много очекујем од вас. Ви ме можете много задужити. Видите ли, ја одмах почињем с молбом. Али до виђења! Још једном вашу руку!

Он се рукова са мном и с Аљошом, још једном пољуби Наташину руку, па изиђе не позвавши Аљошу да иде с њим.

Нас троје остасмо врло збуњени. Све се то десило тако неочекивано, тако изненада. Сви смо осећали да се у једном часу све изменило, и да почиње нешто ново, непознато. Аљоша, ћутећи, седе поред Наташе и тихо јој је љубио руку. Овда-онда би јој погледао у лице, као да је ишчекивао шта ће она рећи.

— Драги Аљоша, иди одмах сутра Катарини Фјодоровној - проговори она најзад.

— Ја сам и сам то мислио - одговори јој он - неизоставно ћу отићи.

— А можда ће јој и тешко бити да се сад с тобом види... Како би се то могло учинити?

— Не знам, мила моја. И о томе сам мислио. Гледаћу ... видећу ... па ћу одлучити. А шта велиш, Наташа, код нас се сад све изменило - не издржа Аљоша да не каже.

Она се осмехну, па га погледа дугим и нежним погледом.

— Па како је само деликатан. Видео је какав ти је сиромашки стан, па ни речи...

— О чему?

— Но ... да се преселиш у други... или нешто тако - додаде он поцрвеневши.

— Остави, Аљоша! Зашто би!

— Па то баш и кажем - да је он врло деликатан. А како те је хвалио! Јер, казао сам ти... казао! Не, он је кадар све да разуме и да осети. А о мени је као о детету говорио; сви они мене за таквога сматрају! Па ако! ... Па ја сам стварно такав.

— Ти си дете, али си проницљивији од нас свих. Врло си ти добар, Аљоша!

— А он је рекао да мени моје добро срце шкоди. Како то? Не разумем! А знаш ли шта, Наташа? Како би било да што пре пођем к њему? А сутра ћу, чим сване, бити код тебе.

— Иди, иди, драги мој. То си се добро сетио. И неизоставно му се јави, чујеш? А сутра доћи што можеш раније. Сад, ваљда, нећеш од мене по пет дана бежати? - додаде она лукаво, милујући га

погледом.

Сви смо били у некој тихој, у некој потпуној радости.

— Хоћеш ли са мном, Вања? - викну Аљоша излазећи из собе.

— Не, он ће остати. Ја и ти ћемо још мало да разговарамо, Вања. Али, пази, сутра чим сване!

- чим сване! Збогом, Мавра.

Мавра је била узбуђена, чула је све што је кнез говорио, све је прислушкивала, али много штошта није разумела. Хтела је и да сама погоди, и да пита. Али је засад изгледала тако озбиљно, чак поносито. И њој је већ било јасно да се много шта изменило.

Остали смо сами. Наташа ме узе за руку и неко време ћуташе, као да је тражила шта да каже.

— Уморна сам! - проговори најзад славим гласом. - Чуј, ти идеш сутра намама!

— Неизоставно.

— Мама реци, али њему не говори.

— Па ја иначе о теби никад с њим не говорим.

— То је добро, јер он ће то ионако дознати. Него, пази шта ће рећи. Како ће примити. Боже мој, Вања! Зар ће ме он заиста проклетити због ове удџбе? Не, то не може бити!

— Све то мора кнез удесити - прихватили ја брзо.

— Кнез се по сваку цену мора с њим измирити, па ће се онда све уредити.

— Ох, боже мој! Само да хоће! Само да хоће! - викну она молећиво.

— Умири се, Наташа, све ће се добро свршити. Ето, пошло је већ на то.

Она се пажљиво загледа у мене.

— Вања, шта ти мислиш о кнезу?

— Ако је искрено говорио, онда мислим да је он заиста племенит човек.

— Ако је искрено говорио? шта то значи? Па зар би он могао и неискрено говорити?

— Па и ја бих рекао - одговорих. »Мора бити да јој се јавља каква мисао«, помислих у себи. -

Чудновато!

— Ти си непрестано гледао у њега ... ниси одвајао очи...

— Да, он је мало чудан - учинило ми се.

— И мени. Он то све некако онако говори... Уморна сам, мили мој. Знаш шта? Иди и ти кући. А сутра ми од њих раније дођи. И чуј и ово: то, ваљда, није била увреда кад сам му рекла да хоћу што пре да га заволим?

— Не ... а што да је увреда?

— И... није глупо? То јест: то је значило да га ја засад још не волим.

— Напротив, то је било дивно, наивно, брзо. Ти си била тако лепа у том тренутку. Био би глуп кад то не би разумео, поред свога светског васпитања!

— Ти као да се срдим на њега, Вања? Него, како сам опет и ја рђава, сумњалица, и како сам сујетна! Немој да се смејеш, јер пред тобом ништа не кријем. Ах, Вања, пријатељу мој мили! Ако ме опет снађу јади, ти ћеш се сигурно опет наћи ту, крај мене. Једини ти ћеш, можда, бити уза ме. Али чиме да ти се одужим за све? Немој никад да ме кунеш, Вања!

Вративши се кући, одмах се свукох и легох да спавам. У мојој соби било је влажно и мрачно као у подруму. Окупиле су ме многе чудне мисли и осећања, и још дуго нисам могао да заспим.

Али како мора да се у том часу смејао један човек пре но што ће заспати у својој удобној постељи - ако нас је уопште још удостојио да нам се подсмехне. По свој прилици, није нас удостојио.

ГЛАВА ТРЕЋА

Ујутро око десет часова, кад сам излазио из свог стана журећи се на Васиљевско острво ка Ихмењевима - да бих отишао што раније Наташи - одједном се сукобих са својом јучерашњом посетитељком, Смитовом унуком. Она је улазила к мени. Не знам зашто, али сећам се, ја јој се врло обрадовах. Јуче нисам био стигао ни да је честито видим, а сад на дану, још ме је више изненадила. А тешко би било наћи чудноватије и оригиналније створење, бар по спољашњем изгледу. Малена, са блиставим, црним, некако неруским очима, са необично густом, црном чупавом косом, и са загонетним, немим и упорним погледом, она би морала привући на себе пажњу сваког пролазника на улици. Нарочито је поражавао њен поглед: у њему је блистао ум а заједно са њим и некаква инквизиторска неповерљивост, чак подозривост. Овештала и прљава хаљиница је при дневној светлости још већма но јуче личила на риту. Изгледало ми је да она болује од неке дуготрајне, упорне и сталне болести која поступно али немилосрдно разара њен организам. Њено бледо и мршава лице имало је некакав неприродан загаситожут, жучан присенак. Но, уопште, крај свих непријатних и ружних трагова сиротиње и болести, она је била ипак лепа. Обрве јој бежу оштро оцртане, танке и лепе; нарочито јој беше лепо широко чело, нешто ниско; и усне, дивно оцртане, са некаквим поносним, смелим изразом, али бледе, једва приметно румене.

— Ах, опет ти! - узвикнух - па знао сам да ћеш доћи. Хајде, уђи.

Она уђе полако, прекорачивши праг као и јуче, и неповерљиво се базирајући око себе. Пажљиво разгледа собу у којој је пре живео њен деда, као да би хтела да уочи колико се соба код

овог другог станара изменила. Но, какав деда, таква и унука, помислих А да није померила памећу? Она још непрестано ћутах. Ја очекивах.

— По књиге сам дошла - прошапута она најзад, оборивши очи.

— Ах, да! Твоје књиге; ево их, узми! Ја сам ти их нарочито сачувао.

Она ме радознало погледа и некако чудновато искриви уста, као да је хтела да се неповерљиво осмехне. Али жеља да се осмехне прође, па је одмах замени ранији опори и загонетни израз.

— А зар вам је деда говорио о мени? - запита она иронично ме посматрајући од главе до пете.

— Не, о теби ми није говорио, али је ...

— Па откуд сте знали да ћу доћи? Ко вам је рекао? - запита она упадајући ми брзо у реч.

— Отуд што ми се чинило да твој деда није могао живети сам, од свих остављен. Он је био тако стар и слаб, па сам зато и помислио да му је неко морао долазити. Ево, узми своје књиге. Да ли ти из њих учиш?

— Не.

— Па шта ће ти оне?

— Деда ме је учио док сам му долазила.

— А зар после ниси долазила?

— После нисам долазила... разболела сам се - додаде она, чисто се правдајући.

— А имаш ли ти кога свога: мајку, оца?

Она наједаред набра обрве, па ме некако уплашено погледа. Затим обори очи, ћутећи се окрену и лагано пође из собе, не удостојивши ме одговора, исто онако као јуче. Са чуђењем сам је пратио погледом. Али она се заустави на прагу.

— Зашто је он умро? - одсечно запита, једва приметно ми се окренувши, тачно истим изразом и покретом као и јуче кад ме је, излазећи и лицем према вратима, запитала за Азорку.

Приђох јој и почех јој укратко причати. Она ћуте и радознало слушаше, оборивши главу и окренувши ми леђа. Испричах јој и то како је старац, на самрти, помињао шесту линију. »Одмах сам се сетио«, додадох, »да тамо мора да станује неко од његових милих, те сам се стога и надао да ће неко доћи да се распита о њему. Он мора да те је волео кад те је помињао у последњем часу.«

— Не - прошапта она чисто нехотице - није ме волео.

Била је веома узбуђена. Причајући, ја сам се нагињао према њој и загледао јој се у лице. Приметио сам да се она страшно напрезала да савлада своје узбуђење, као из поноса преда мном. Она је све више и више бледела, па се јако угризе за доњу усну. Али ме нарочито пренерази чудновато куцање њеног срца. Оно је лупало све јаче, тако да се најзад могло чути на два-три корака, као у аневрizmu²³. Мислио сам да ће наједаред бризнути у плач, као и јуче; али се она савлада.

— А где је плот?

— Какав плот?

— Под којим је деда умро.

— Показаћу ти га кад изиђемо. Него чуј: како се зовеш?

— Није вам потребно ...

— Шта није потребно?

— Није потребно; ништа ... никако се не зовем - изговори она одсечно и као љутито, па учини покрет као да ће да иде.

Ја је задржах.

— Чекај мало. Баш си ти чудновата девојчица! Па ја теби добра желим; мени те је жао још од јучерашњег дана кад си тамо у углу на степеницама плакала. Тешко ми је да се и сетим тога ... А после, твој деда је на мојим рукама умро, и сигурно је на тебе мислио кад је помињао Шесту линију, а то значи као да те је мени остављао. Ја га често сањам ... Па сам ти, ето, и књиге сачувао, а ти си тако дивља, као да ме се бојиш. Ти мора да си врло сирота и да немаш никога свог? Можда си код туђина; је ли тако?

Ја сам је из свег срца уверавао, а ни сам не знам чиме ме је тако привлачила. Осећао сам поред сажаљења још и нешто друго. Да ли тајанственост свега оног што је било у вези са тим догађајем, да ли утисак који је учинио на мене Смит, да ли фантастичност мога личног расположења - не знам, али ме је нешто неодољиво привлачило овом детету. Учини ми се да су је моје речу гануле! Она ме некако чудновато погледа, али сад не опором, него благо и дуго. Затим опет "обори очи, као размишљајући.

— Јелена - прошапута она наједном, неочекивано и сасвим тихо.

— То се ти зовеш Јелена?

— Да ...

— Па хоћеш ли долазити к мени?

²³ Проширење артерије и срца

— Не могу... не знам... дођу ћу - прошапута она, као у некој борби и размишљању.

У том тренутку негде поче да избија часовник. Она уздрхта, па загледавши се у мене са неизрецивом болном тугом прошапута:

— Колико је то часова?

— Биће да је десет и по. Девојчица врисну од страха.

— Боже мој! - проговори она и наједном потрча. Али ја је још једном зауставих у ходнику.

— Тако те нећу пустити - рекох јој. - чега се бојиш? Да ниси задоцнила?

— Да, да, отишла сам кришом! Пустите ме! Она ће ме тући! - викну она, очевидно рекавши више но што је желела и отимајући се из мојих руку.

— Слушај и не отимај се! Ти идеш на Васиљевско острво, а и ја идем тамо, у Тринаесту линију. И ја сам задоцнио, па ћу узети фијакер. Хоћеш ли са мном? Ја ћу те одвести. Брже је него пешке ...

— К мени не можете, не можете - викну она још више заплашена. Чак јој се и црте на лицу искривише од некаквог ужаса већ при самој помисли да бих ја могао доћи онамо где живи.

— Ама кажем ти да идем у Тринаесту линију својим послом, а не к теби! Нећу ићи за тобом. Фијакером ћемо зачас стићи. Хајдемо!

Брзо стрчасмо доле. Ја узех првог кочијаша кога сам спазио, са неким бедним колима. Очигледно се Јелена много журила кад је пристала да седне са мном. Најзагонетније беше то што чак нисам смео ни да је питам. Она само замаха рукама, и умало што не скочи с кола кад је запитах кога се то она код куће толико боји. Каква је то тајанственост? - помислих.

У колима јој беше врло незгодно да седи. Чим би се кола мало труцнула, она би се ухватила за мој горњи капут левом руком, прљавом, малом и испуцаном. У другој руци чврсто је држала своје књиге. По свему се видело да су јој те књиге врло миле. Поправљајући на себи одело, она одједаред некако обнажи ногу и ја, на своје велико запрепашћење, видех да је била само у неким поцепаним ципелама, без чарапа. Мада сам се био одлучио да је ни о чем не испитујем, али овде опет не могах да се уздржим.

— Па зар ти немаш чарапа? - запитах је. - Како можеш ићи боса на оваквој влази и зими?

— Немам - одговори она нагло.

— Ах, боже мој, па ти, ваљда, живиш код некога? Што ниси замолила од кога чарапе кад си морала да идеш.

— Сама тако хоћу.

— Ама тако ћеш се разболети и умрети!

— Па нека умрем.

Она очигледно није хтела да одговара, па се љутила на моја питања.

— Ето ту је он умро - рекох ја показујући јој кућу крај које је старац умро.

Она пажљиво погледа и наједном, окренувши ми се, рече преклињући:

— Ако бога знате, не идите за мном. А ја ћу доћи, доћи ћу! чим само будем могла, одмах ћу доћи.

— Добро, већ сам ти рекао да нећу к теби. Али, чега се бојиш? Ти мора да си много несрећна. Тешко ми је да те такву гледам ...

— Ја се никога не бојим - одговори она са неком љутњом у гласу.

— Али малочас си рекла: »Она ће ме истући!«

— Па нек ме туче! - одговори она, а очи јој севнуше. - Нек туче! - понављала је горко, а горња јој се усница некако презриво подиже и задрхта ...

Најзад стигосмо на Васиљевско. Она задржа кочијаша на почетку шесте линије и скочи с кола, бојажљиво се осврћући око себе.

— Идите сад, а ја ћу доћи, доћи ћу! - понављала је страшно уплашена, молећи ме да не идем за њом. - Идите брже, брже!

Ја пођох. Али прошавши кејом неколико корака, отпустих кочијаша, па, вративши се натраг у шесту линију, брзо претрчах на другу страну улице. Угледах је: још није стигла да много одмакне, премда је ишла врло брзо и непрестано се освртала, чак у један мах и застаде за часак, да боље разгледа идем ли за њом или не. Али се ја сакрих под капију на коју сам наишао, те ме она не опази. Она пође даље, ја за њом, све другом страном улице.

Моја радозналост била је пробуђена у највећој мери. Премда сам одлучио да не улазим за њом, неизоставно сам хтео да видим кућу у коју ће ући - за сваки случај. Био сам под тешким и чудним утиском, сличним ономе што га је на мене у посластичарници оставио њен деда кад му је Азорка скапао ...

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Ишли смо дуго, до самог Малог проспекта. Она је скоро трчала; напослетку уђе у дућан. Стадох да је причекам. Али она сигурно не станује у дућану - помислих.

И збиља, после једног минута она изиђе, али већ без књига. Место њих је имала у рукама

некакав земљани чанак. Прошавши мало, уђе у капију неке неугледне куће. Кућа је била омања, али од цигала, стара, на спрат, обојена прљавожутом бојом. У једном од три прозора приземља штрчао је мали, црвен мртвачки сандук - фирма малог продавца погребних потреба. Прозори на спрату били су необично мали и сасвим четвртасти, са мутним, зеленим и напуклим окнима, кроз која су се провиделе ружичасте памучне завесе. Пређох преко улице, приђох тој кући и прочитах на гвозденој плочици над капијом: кућа грађанке Бубнове.

Но тек што прочитах натпис, кад се наједаред у дворишту код Бубнове разлеже продорна женска цика а затим псовка. Погледах кроз капију. На степеницама дрвоног трема стајала је гојазна жена, обучена као грађанка, у црној капици и у зеленом шалу. Лице јој беше одвратно црвене боје; мале, у сало урасле и закрвављене очи севале су од злобе. Видело се да није трезна, мада је било преподне. Она је сиктала на јадну Јелену, која је стајала пред њом као упокана, са чанком у рукама. Са степеница, иза леђа црвене жене, извиривало је чупоглаво, набељено и нарумењено женско биће. Мало затим отворише се врата сутеренских степеница што воде у приземље, и на њима се појави, сигурно привучена виком, сиромашки одевена средовечна жена, пристojна и скромна изгледа. Кроз одшкринута врата провириваху и остали станари приземља, оронuo старац и девојка. Стасит и снажан сељак, по свој прилици вратар, стајао је насред дворишта, с метлом у руци и лено посматрао цели приказ.

— Ах, проклетнице, ах, крвопијо, гњидо једна! - цичала је жена избацујући одједном псовке што се беху у њој накупиле, већином без зареза и без тачака, некако грцајући - зар да ми тако плаћаш за моје старање, чупавице! Ја је послала само по краставце, а она ухватила маглу. А знала сам да ће ми умаћи кад сам је слала. Слутило је то моје срце. Синоћ сам јој косу, због тога, почупала, а она и данас побегла! Ама, куд имаш ти да идеш, пропалице једна? Ко ме то идеш, ђаволе проклети, гаде прљави, отрове, коме? Говори ђубре једно, или ћу те одмах ту удавити.

И ту разјарена жена скочи на сирото девојче; али опазивши ону жену што је гледала са степеница, станарку из приземља, наједаред застаде, па обраћајући јој се, поче да сикће још јаче но малочас, млатарајући рукама, као да је зове за сведока злочина њене јадне жртве.

— Мати јој је цркла! Ви сви то знате, добри људи: сама је остала на свету, као сува грана. Видим да је остала на вама, на сиротињи, која ни сама нема шта да једе; па дај, рекох, да се помучим, бога ради, да узмем сироче. И узех је. Па шта мислите? Држим је ево већ два месеца - сву ми је крв за два месеца попила, цело ми је тело измождила! Пијавица! Хала змајевита! Упорна сатана! Можеш је убити, у бездан бацити - она ћути, као хладна стена! Срце ми кида - ћути. Ама шта мислиш ти о себи, за кога ли се сматраш, рђо једна, мајмуне шугави? Па да није било мене, ти би на улици од глади скапала. Ноге да ми переш, па ту воду да пијеш, изроде, зарђана кустуро француска. Липсала би без мене!

— А што се тако кидате, Ана Трифоновна? шта вам је сад опет натрунила? - запита је учтиво жена којој се обраћала разјарена вештица.

— Како шта, пријо, како шта? Не дам да се против моје воље ради! Нека је твоје од злата, а ти чини моје од блата - ето каква сам ја! Та умало ме данас није у гроб отерала! Послах је у пиљарницу по краставце, а она се тек после три сата вратила! Срце ми предосећало кад сам је слала; тиштало ме, тиштало, тиштало! Где је била? Куд је ишла? Какве је заштитнике нашла? Зар је мало добра од мене дочекала? Та ја сам њеној рђи матери четрнаест рубаља дуга опростила, о свом трошку сам је сахранила, штене сам њено под своје узела, друго слатка, знаш, добро знаш! Па зар ја, после свега тога, немам неке власти над њом? Требало би да то осећа, али она место тога иде против мене. Ја сам њену срећу желела. Та ја сам њу, поган ниједну, у муслинску хаљину обукла, у чаршији сам јој ципеле купила, као пауницу сам је нагиздила - да станеш и да гледаш. Па шта мислите, добри људи! За два дана је сву хаљину исцепала, на пармапарчад је испараклаисала, па сад иде као неко страшило. И шта мислите -намерно ју је исцепала; нећу да лажем, уходила сам је. »Баш ћу, вели, у поцепаном да идем, нећу у муслинском!« Али сам искалила срце на њој, добро сам је излемала, а после сам лекара звала и паре му платила. А да те удавим, гњидо једна, само недељу дана да не пијем млека - то би ми била сва казна. За казну сам јој одредила да риба под. Па шта мислите? Риба, риба, мрцина, риба! Кида ми срце - риба! Но, рекох, ова ће сигурно да бежи од мене! И тек што сам то помислила - а она ми јуче збилља умаче! Сами сте чули, људи, како сам је јуче за то истукла, све сам руке изгрувала о њу, чарапе и ципеле сам јој одузела, неће ми боса умаћи, мислим. А она ето и данас! Где си била? Говори! - Ко ме си се, змијо, жалила, коме си ме тужила? Говори скитнице, циганчуро једна, говори!

И у том беснилу она се баци на девојче, обамрло од страха, зграби је за косу и тресну је о земљу, чанак с краставцима одлете у страну и разби се. То још више разјари бес пијане *mégère*²⁴. Она је ударала своју жртву по лицу, по глави; али Јелена упорно ћуташе не дајући од себе ни гласа, ни једног узвика, ни једног вапаја - чак ни под њеним ударцима. Ја утрчах у двориште, скоро ван себе од негодовања, право пред пијану жену.

²⁴ Име једне богиње у грчкој митологији, оличава завист, освету и омразу

— Шта радите ви то? Како смете да тако злостављате сирото дете? - викнух ја хватајући ту фурију за руку.

— Шта је то! Ко си ти? - цикну она оставивши Јелену и подбочивши се. - шта тражите ви у мојој кући?

— Тражим то што сте ви немилосрдни! - викао сам. - Како смете злостављати једно дете? Она није ваша; чуо сам да је она само ваше под својче, сироче без родитеља...

— Господе Исусе! - завапи фурија - а ко си ти, те се трпаш ту? ... Ти си с њом дошао, а? Ама сад ћу ја одмах старешини кварта! Мене и сам Андрон Тимофејич као племићку уважава! А она то, ваљда, к теби иде? Ко си ти? Дошао си у туђу кућу да лармаш и да се дереш. У помоћ!

И она полете на мене стиснутих песница. Али у том тренутку се наједном разлеже продоран нељудски јавк... Погледах - Јелена, која је стајала као скамењена, наједном се, са страшним, неприродним криком, стропошта на земљу и поче се трзати у страшним грчевима. Лице јој се унакази. Споао ју је наступ падавице. Рашчупана девојка и жена одоздо потрчаше, подигоше је и брзо понесоше горе.

— Марим ја, нек цркне, проклета! - цикну она жена одмах за њом. - За месец дана већ трећи напад ... Марш, протуво! - па опет кидиса на мене.

— Зашто стојиш ту, вратару? Зашто примаш плату.

— Иди, иди! Хоћеш да ти врат испеглам? - лено промумла вратар, колико тек форме ради. - Кад се двоје проводе, трећи нек се не меса. Збогом - и чистац!

Шта сам знао радити, изиђох на капију, убедивши се да је овај мој покушај био потпуно некористан. Али је озлојеђеност кипела у мени. Застајох на тротоару спрам капије па стадох гледати кроз вратанца. Тек што изиђох, она жена полете на спрат, а и вратар се, учинивши своје, изгуби некуда. После једног минута она жена која је помагала да се однесе Јелена сиђе на степенице, журећи се доле у свој стан. Спазивши ме, она се заустави па се радознало загледа у мене. Њено добро и мирно лице охрабри ме. Ја опет уђох у двориште и приђох правој њој.

— Допустите да вас запитам - почех - откуд овде та девојчица и шта ради с њом та вештица? Не мислите, молим вас, да то питам из просте радозналости. Ја сам виђао ту девојчицу, и због једне околности се за њу веома интересујем.

— Па кад се интересујете, онда боље да је к себи узмете, или да јој неко место нађете, него да овде пропада - проговори некако преко воље та жена, учинивши покрет као да хоће да иде својим путем.

— Али, ако ме ви не упутите, шта могу ја учинити? Кажем вам да ништа не знам. То мора да је сама Бубнова, власница куће?

— Да, власница.

— А како је та мала доспела к њој? Је ли јој мајка овде умрла?

— Па, ето ... доспела је ... То није мој посао ... И жена опет хтеде да оде.

— Али, молим вас, учините ми то. Кажем вам да ме то веома интересује. Ја бих, можда, могао и учинити нешто. Ко је та девојчица? Ко јој је била мати? Знате ли то?

— Као да је била нека странкиња, досељеница; становала је ту доле, код нас; али је била много болесна - од сушице је умрла.

— Мора бити да је била врло сиромашна кад је имала само постељу у сутерену?

— О, и те како сиромашна! Срце ми се цепало кад бих је погледала. Ето, ми и сами једва крај с крајем хватамо, па је и нама остала дужна шест рубаља за пет месеци што је код нас становала. Ми смо је и сахранили; мој муж јој је сандук начинио.

— А што Бубнова каже да ју је она сахранила?

— Зар она њу сахранила!

— А како се презивала?

— Не могу ни да изговорим, господине; некако запетљано; сигурно је каква Немица.

— Смит?

— Аја, некако другчије. "А Ана Трифоновна узе то сироче к себи; каже - на васпитање. Али не ваља то ...

— Сигурно ју је узела због каквих својих циљева?

— Не говори се о њој добро - одговори жена као размишљајући и колебајући се да ли да каже или не. - Али шта ћемо; то није наш посао ...

— Теби би боље било да скратиш језик! - зачу се иза нас мушки глас.

То је био човек већ у годинама, муж моје сабеседнице; имао је на себи домаћу кошуљу, а преко ње кафтан; по спољашњости, какав занатлија.

— Нема она шта с вама, господине, да дивани; то није наша брига... - проговори он мрко ме погледавши. - А ти одлази!... Прошћавајте, госпођине; ми правимо мртвачке ковчеге. Ако вам, рецимо, нешто због поруџбине треба, с нашим потпуним задовољством. А осим тога, ми ту с вама ништа немамо ...

Изиђох из те куће, замишљен и дубоко узбуђен. Нисам могао ништа да учиним, али сам

осећао да ми је тешко да све то тако оставим. Неке речи занатлијине жене нарочито су ме озлоједили. Иза тога се крије нека ствар; ја сам то предосећао.

Ишао сам оборене главе и размишљајући, кад ме наједанпут неки оштар глас викну по презимену. Погледам - преда мном стоји налит човек, скоро клатећи се, доста уљудно одевен, али у рђавом шињелу и замашћеном качкету. Лице ми је било врло познато. Почех се загледати у њега. Он ми намигну, па се иронично осмехну:

— Не можеш да ме познаш?

ГЛАВА ПЕТА

— А! Па то си ти, Маслобојеве! - викнух ја, наједном познавши у њему некадашњег школског друга, још из губернијске гимназије - какав чудан сусрет!

— Да, сусрет! шест година се нисмо видели. То јест, сретали смо се, али ме ваше превашодство ни погледа није удостојавало. Јер ви сте данас генерал, то јест књижевни! - Говорећи то, он се подсмешљиво осмехивао.

— То ти, брат-Маслобојеве, лажеш! - прекидох га ја. - Прво и прво, генерали, па макар и књижевни, не изгледају као ја, а друго, допусти да ти кажем да се збиља сећам да сам те једно двапут видео на улици, али си ме ти, очигледно, избегавао; а ја немам обичај да се намећем кад видим да ме човек избегава. И знаш шта мислим: да ниси пијан, ти ме сад не би викнуо. Зар није тако? Е па, здраво! Мени је, брате, врло, врло мило што сам те видео.

— Збиља? А да те ја не компромитујем овим мојим ... неодговарајућим изгледом? Но, нашто о томе причати? Изглед није важан. Него, ја се, брате Вања, увек сећам како си ти био згодно момче! А сећаш се како су те место мене шибали? Ти си оћутао, а мене ниси издао, а ја ти се, уместо захвалности, целу недељу дана подсмевао! Ти си адамско колено! Здраво, мили мој, здраво! (Пољубисмо се.) А ја, ето, већ толике године петљам и натежем - од данас до сутра - али старе дане нисам заборавио. Не заборавља се то лако! А како си ти?

— Није ни мени лако, и ја сам петљам ...

Он ме је дуго гледао раздрагано, као човек кога је ухватило пиће. Он је, уосталом, ионако био ванредно добар човек.

— Не, Вања, ти ниси оно што ја! - проговори он најзад, трагичним тоном. - Јер ја сам читао-читао сам те, Вања, читао! ... Него чуј: да се својски поразговарамо! Журиш ли куд?

— Журим и, морам ти рећи, страшно сам забринут због једне ствари. Него, боље, реци ми где станујеш.

— Рећи ћу ти. Али то није боље; да ли да кажем шта је боље?

— Но да чујем.

— Ево шта. Видиш ли - и он ми показа фирму, на десет корака од места где смо стајали - видиш ли: кафана и ресторан, или просто: ресторација - али место згодно. Упозорићу те: локал пристојан, а ракија - да и не говорим! Из Кијева је пешке стигла! Пио сам је, многократно сам је пио, знам је; а мени ту какав бућуриш не смеју ни изнети. Сви знају Филипа Филипча. Јер ја сам Филип Филипич. А? Мрштиш се? Не, пусти ме да искажем. Сад је једанаест и четврт, малочас сам гледао; дакле, тачно у једанаест и тридесет пет минута ћу те отпустити. А дотле да осушимо коју. Двадест минута старом другу! Пристајеш ли?

— Ако је само двадесет минута, онда не браним; јер, мили мој, богами, у послу сам ...

— Е кад не браниш, онда добро. Али сад још нешто, ми реци пре свега: нешто покисао изгледаш, као да су те нешто озлоједили.

— Тако је.

— Видиш како сам погодио. Ја сам ти се сад, брате, бацио на физиономистику, и то је посао! Е, па, дела да идемо, да се поразговарамо. За двадесет минута нека ме, на првом месту, згреје адмирал чајински²⁵, па ћу онда грло да залијем препеченицом, па брезовачом, затим наранџовачом, па са *parfaitamour*, па ћу онда још нешто измудрити. Пијем, брате! Једино што сам ти о празницима, пред службу божју, трезан. А ти, ако нећеш, не мораш. Мени си просто ти сам потребан. А ако још и осушиш коју, доказаћеш нарочиту племенитост душе. Хајдемо! Да се наћаскамо, па после можемо опет десет година да се не видимо. Јер ја, брате Вања, нисам твоје друштво.

— Та не брбљај, него да пожуримо. Двадесет минута су твоји, а после ме пуштај.

У ресторан се требало попети на спрат преко дрвених степеница с покривеним улазом. Али се на степеницама наједном сусретосмо са два господина који беху добро повукли. Спазивши нас, они се, тетурајући, склонили у страну.

Један од њих био је врло младо и младалачку момче, још голобрадо, које су тек гариле наушнице, и са упадљиво пригупим изразом лица. Био је кицошки одевен, али некако смешно: баш као да је био у туђем оделу, са скупоценим прстењем на рукама, са скупом иглом у машини, и страховито глупо очешљан, са некаквим бућем косе напред. Он се непрестано смешкао и церекао.

²⁵ Да попије чај

Његов друг био је већ око педесет година, дежмекаст, трбушаст, одевен доста нехатно, такође са великом иглом у машини, ћелав, са поднадулим, пијаним и рохавим лицем, и са наочарима на носу налик на дугме. Израз тог лица био је злбан и блудан. Погане, злураде и подозриве очи бежу му урасле у сало и извириваху као из рупица. Изгледа да су обојица познавали Маслобојева, али трбушко, кад се сусрете с нама, начини мрзоволњу, премда тренутну, гримасу, а младић се сав распину у некакав удворичко-сладуњав осмех. Он чак скиде качкет.

— Опростите, Филипе Филипичу - промрмља, умилно гледајући у њега.

— А што?

— Извините... овај... (он се зврцну прстом по огрлици). Тамо је Митрошка. То вам је, Филипе Филипичу, подлац!

— Па у чему је ствар?

— Па, ето ... Јер су њему (он климну на друга главом) прошле недеље због тога истог Митроске, на непристојном месту, њушку скорупом намазали... хи, хи!

Друг га љутито муну лактом.

— А не бисте ли с нама, Пилипе Филипичу, попили шампањац код Дисоа? Смемо ли се надати?

— Не, буразеру, сад не могу - одговори Маслобојев. - Имам посла.

— Хи! хи! А ја бих имао један послѣх с вама. Друг га опет гурну лактом.

— После, после!

Маслобојев се некако очигледно трудио да их не гледа. Али тек што уђосмо у прву собу, дуж које се отезала доста чиста кафанска тезга, по којој бену поредане закуске: пирози, буреци с рибом, *растегају*²⁶ и боце са воћним ракијама разних боја - кад ме Маслобојев брзо одведе у страну па ми рече:

— Онај млади, то је трговачки син, Сизобрјухов, син познатог житарског трговца. Остало му од оца пола милиона па сад, ето, банчи. Био је у Паризу, па је и тамо грдан новац страшио. Утуцао би он тамо можда све до последњег гроша, али у тај мах му још једно наследство од стрица припаде те се врати из Париза. И, ето, овде ће да слисти остало, а за годину дана ће, бога молећи, у прошњу. Глуп је као ћуран. Можеш га видети и по првим ресторанима, по подрумима и крчмама, и код глумица, у хусаре хоће да ступи, недавно је молбу поднео. Онај други, старији, је Архипов, и он ти је неки вајни трговац или пословођа. Радио је у монопољу; бештија, протува, данас пријатељ Сизобрјухова, Јуда и *Фалстаф*²⁷ - све заједно. Двапут је банкротирао, одвратна чулна животиња, са перверзним прохтевима. У том погледу ја знам и за једно његово кривично дело, али се извукао. Због једне ствари, мило ми је што сам на њега наишао: откад га тражим. Архипов, наравно, пљачка Сизобрјухова. Зна ти тај све буцаке и јазбине, зато га такви жутокљунци и траже. Ја већ одавно оштрим зубе на њега, а оштри зубе и Митрошка, ено онај јуначина у фином капуту, онај код прозора, са циганским лицем. Он је џамбас - познаје се са хусарима. Нећеш веровати: то ти је таква битанга да ће на твоје очи лажну банкноту начинити, а ти ћеш му је, иако си све видео, ипак разменити. На њему је, истина, кафтан од сомота, без рукава - и доста личи на словенофила (а то му, чини ми се, и доликује), али обуци га сад у фини фрак и слично, одведи га у енглески клуб, па им тамо реци: ово вам је племенити гроф Барабанов, њега ће тамо читава два часа за право грофа сматрати - он ће ти с њима и партију виста одиграти, и грофовски ће разговарати, и нико у њега неће посумњати. Превариће. Он ће рђаво завршити. Па, ето, тај Митрошка баш озбиљно оштри зубе на дебелка, јер Митроски сад не иде најбоље, а дебелко му је преотео Сизобрјухова, његовог некадашњег пријатеља, коме он још није стигао руно да остриже. Кад су се они састали сад у ресторану, ту мора да се нешто одиграло, чак знам и шта, и слутим да је баш Митрошка, и нико други, известио да ће Архипов и Сизобрјухов бити овде и да се смуцају овуда због неког прљавог посла. Митрошкину мржњу према Архипову сад хоћу да искористим, јер за то имам својих разлога; па сам сад и дошао овамо тако рећи због тога. Не желим да Митрошка што примети, а и ти много не загледај у њега. А кад будемо излазили одавде, он ће ми јамачно и сам прићи и рећи ће ми оно што ми треба. А сад хајдемо, Вања, у ону собу, видиш ли? Но, Степане - настави он обративши се келнеру - ти ваљда знаш шта мени треба?

— Знам.

— И задовољићеш ме?

— Задовољићу.

— Е па задовољи! Седи, Вања. Што си се тако загледао у мене? Јер ја видим, ти се нешто загледаш, чудиш се? Ништа се не чуди. Све се човеку може догодити, па и оно што му се у сну није снило, а нарочито тада ... но па, рецимо, тада кад смо ја и ти бубали Корнелија Непота²⁸! Него, знаш шта, Вања, веруј ми једно: иако је Маслобојев скренуо с пута, срце му је оно исто остало, само су се

²⁶ Врста пите

²⁷ Фалстаф - гурман и хвалисавац, јунак из Секспирове комедије »Веселе жене виндзорске«

²⁸ Латински писац биографија I века пре н. е.

прилике промениле. Јер, ако сам и црн, ипак још нисам ђаво. И за доктора сам учио, и за професора националне књижевности сам се спремао, а о Гогољу сам и чланак написао, и копач злата сам хтео да будем, решавао сам се и да се женим - жива душа тражи нешто да се ослади, и она је већ пристајала, мада је у кући било такво благостање да ниси имао чиме мачку да измамиш. Већ сам хтео за свадбу и добре чизме да позајмим, јер ми је на старима већ годину и по сама закрпа на закрпи била... Али се некако не ожених ... Она се удала за учитеља, а ја сам почео у бироу да служим, али не у трговачком, него онако - просто у бироу. Е, тад се све окренуло друкчије. Прохујаше године, и ја ти сад, мада не служим, ипак без муке паре зарађујем: примам мито и браним правду; према овцама сам јунак, а према јунацима овца. Имам и своја правила: знам, на пример, да сила бога не моли и - правим послове. Ја ти се сад бавим углавном дискретним стварима ... Разумеш?

— Ама да ниси неки детектив?

— Не, нисам баш детектив, али се бавим неким пословима - делом званично, а делом из личне наклоности. Него, ево шта је, Вања: пијем ракију! А како ја никад нисам и памет попио, то знам и своју будућност. Моје време је прошло, црни кучак, ма колико га прао, не може побелети. Једно ћу ти рећи: да у мени још не живи човек, ја ти, Вања, данас не бих пришао. Право кажеш: ја сам те сретао, виђао сам те и раније, много пута сам хтео и да приђем, али никад се нисам усуђивао, стално сам то одлагао. Нисам ја тебе достојан. И ти си имао право, Вања, да ово што сам ти сад пришао, то је само стога што сам пијан. Па пошто су све то трице, о мени ћемо да завршимо. Боље да о теби разговарамо. Но, драги мој: читао сам! читао сам, и ја сам прочитао! Ја то, пријатељу, говорим о твоме првенцу. Па кад прочитах - а ја умало што и сам не постадох честит човек! Умало, кажем ти, умало; али се ипак предомислих па одлучих да је боље да и даље останем оваква рђа као што сам. Ето тако.

И много ми је још причао. Он се све више опијао, и почињао много да се разнежава, скоро да се расплаче. Маслобојев је увек био добар друг, али не увек искрен, и развитак му није био у складу са његовим снагама-лукав, довитљив, протува и шпицлов, још док је био у школи, али ипак, није био без срца; укратко - пропао човек. Таквих људи има много међу Русима. Они су често врло даровити; али се све то код њих некако испретура, а поврх свега, они су у стању и да свесно против своје савести поступају - из слабости у појединим стварима; па не само да увек пропадају него још и сами унапред знају да иду у пропаст. Маслобојев је, између осталог, био утонуо у пиће.

— А сад, пријатељу, још једну реч - настави он. - Слушао сам како се твоја слава из почетка на све стране орила; затим сам читао разне критике о теби (веруј богу, читао сам; ти ваљда мислиш ја ништа не читам). Затим сам те виђао у поцепаним ципелама, по блату без каљача, у изгужваном шеширу; па сам видео у чему је ствар. Сад си пером почео хлеб да зарађујеш?

— Да, Маслобојеве.

— Значи, постао си поштанско кљусе?

— Па, слично томе.

— Е, брате, знаш шта ћу на то да ти кажем: боље је пити! Ето, ја се напијем, извалим се на диван (а имам један одличан диван - на федерима), па мислим да сам ја, на пример, тамо неки Хомер, или Данте, или неки Фридрих Барбароса - човек може све да замисли. А ти, видиш, не можеш да си ни Данте, ни Фридрих Барбароса, прво, зато што ти хоћеш да будеш свој, а друго, зато што је теби свака жеља забрањена, јер ти си поштанско кљусе. Ја имам машту, а ти стварност.

А сад да ми отворено и братски кажеш (иначе ћеш ме за читавих десет година увредити и понизити): треба ли ти новаца? Ја имам. Немој да се мрштиш. Узми паре, раздужи се са издавачима, скини те амове са себе, затим обезбеди живот за целу годину, па седни, отелотвори мисао која ти је најдража, пиши велико дело! А? шта велиш?

— Слушај, Маслобојеве! Ја твоју братску понуду ценим, али ти засад ништа не могу одговорити - а зашто? - то бих ти морао дуго причати. Такве су прилике. Уосталом, обећавам, све ћу ти касније испричати као брату. Хвала ти на понуди, обећавам да ћу ти доћи, и то више пута. А ево у чему је ствар: ти си са мном искрен, па сам стога и ја одлучио да затражим од тебе савет тим пре што си ти, изгледа, мајстор за такве ствари.

И ту му испричах цео случај са Смитом и његовом унуком, почев од посластичарнице. чудновата ствар: кад сам му то причао, по његовим очима учинило ми се да он понешто већ зна о томе. Ја га запитах о томе.

— Не, не знам - одговори он. - Уосталом, о Смиту сам онако, понешто слушао - да је умро неки старац у посластичарници. А о мадам Бубновој збиља понешто знам. Од те даме сам ја пре два месеца већ узео уцену. » *Je prends mon bien, où je le trouve* «²⁹ - и само у том погледу личим на Молијера. Али, иако сам јој дигао сто рубаља, ипак сам тада дао себи реч да је олакшам не за сто него и за пет стотина рубаља. Погана жена! Недозвољеним пословима се бави. Најзад, ђаво да је носи, али некад баш сасвим прѣтера. Ти, молим те, немој да мислиш да сам ја какав Дон Кихот. Цела је ствар у томе што мени ту може лепа пара да падне, и кад сам оно, пре пола сата, видео

²⁹ »Ја узимам своје добро где га нађем« - омиљена Молијерова узречица

Сизобрјухова, веома сам се обрадовао. Сизобрјухова су овамо, очевидно, довели - а довео га је онај трбоња; а како ја знам којом се врстом послова тај трбоња бави, то и закључујем ... Него, укебаћу ја њега ... Мени је врло мило што сам од тебе чуо о тој девојчици, те сам сад наишао још на један траг. Јер, ја ти се, брате, разним приватним налозима бавим, и још са каквим људима се познајем! Истраживао сам недавно једну стварчицу за једног кнеза, и могу ти рећи - такву стварчицу да се таквом чему од једног кнеза нико не би надао. Или, ако хоћеш други случај о једној удатој жени да ти испричам? Ти, брате, дођи к мени, ја сам ти таквих сижеа накупио да, кад их опишеш, нико ти неће веровати.

— А како се презива тај кнез? - прекидох га предосећајући нешто.

— А што ће ти то? Валковски.

— Петар?

— Да. Познајеш се с њим?

— Знам га, али не баш нарочито. Но, Маслобојеве, ја ћу сад због тога господина чешће навраћати - рекох устајући - веома си ме заинтересовао.

— Ето видиш, стари смо пријатељи, па навраћај колико год хоћеш. Умем ја да причам бајке, али до извесних граница - разумеш? Иначе бих кредит изгубио и част, наравно, пословну - и тако даље.

— А ти онда колико ти част дозволи.

Ја сам био чак и узбуђен. Он то примети.

— Па шта велиш за тај случај што сам ти сад испричао? Јеси ли смислио већ што или ниси? - запитах га ја.

— О твом случају? Па, ето, причекај ме часак, само да платим.

Он пође према шанку, и тамо се, тобоже нехотице, наједаред нађе поред оног младића у капуту, кога су сви тако фамилијарно звали Митрошка. Учини ми се да га је Маслобојев познавао ближе но што ми је казао. У сваком случају, било је очевидно да није први пут што се овако налазе. Митрошка је на изглед био младић доста оригиналан. У оном своме капуту, у црвеној свиленој кошуљи, са оштрим, али мирним цртама лица, још доста младолик, црномањаст, са одважним сјајним погледом - остављао је на човека и занимљив и пријатан утисак. Његови покрети били су некако извештачено енергични, а, у исти мах, он се у овом тренутку очевидно уздржавао, желећи да дâ себи изглед нарочито послован, солидан и достојанствен.

— Знаш шта, Вања - рече Маслобојев вративши се - сврати данас к мени у седам часова, па ћу ти можда нешто и казати. Ја сам, као што сам ти рекао, ништа не значим; некад сам нешто значио, а сад сам само једна пијаница, а и удаљио сам се од посла. Али сам ипак сачувао некадашње везе; могу понешто да испипам; у томе лежи моја снага. Истина, у слободним, то јест у трезним тренуцима, и сам понешто послујем, опет преко познаника ... већином добављање података ... Али, шта ту ваздан! Доста ... Ево ти и моје адресе: шестипавочна улица. А сад, брате - ја сам већ мало више повукао. Да сручим још једну златну, па кући! Да мало прилегнем. Кад ми дођеш - с Александром Семјоновном ћу те упознати, а ако буде времена, и о поезији ћемо разговарати.

— Но, а о ономе?

— Па добро, можда и о ономе.

— Добро, доћи ћу, сигурно ћу доћи...

ГЛАВА ШЕСТА

Ана Андрејевна ме је већ одавно чекала. Оно што сам јој јуче рекао о Наташином писамцету веома је узбудило њену радозналост, те ме је очекивала ујутро много раније, бар до десет часова. А кад сам се појавио код ње после један, муке очекивања достигле су код јадне старице ваљда последњи степен. Осим тога, она је једва чекала да ми повери своје наде које су јуче искрснуле код ње и да разговара са мном о Николају Сергејичу, коме јуче нешто није било добро, те је постао суморан, а у исто време је са њом био некако нарочито нежан.

Кад се појавих, она ме дочека са незадовољним и хладним изразом на лицу, једва процедивши кроз зубе отпоздрав, и, не показујући нимало радозналости, као да је хтела да каже: Но, што си дошао? што си, братац, закупио сваки дан са тим визитама! Она се љутила што сам тако доцкан дошао, но ја сам се журио, те јој стога, без великог околишења, испричах целу јучерашњу сцену код Наташе. Чим старица чу за посету старог кнеза и за његову свечану просидбу, са ње одмах спаде сва она извештачена мрзовоља. Сад немам довољно речи да опишем колико се она обрадовала, чак се некако сва збунила, крстила се, плакала, клањала се пред иконом дубоко до земље, грлила ме, и одмах хтела да отрчи Николају Сергејичу да му саопшти своју радост.

— Забога, синко, Николај Сергејич је то све услед разних понижења и увреда мрзовољан, а видећеш сад, кад сазна да је Наташа добила потпуно задовољење, одмах ће све заборавити.

Једва сам је одвратио од тога. Добра старица, мада је двадесет година с мужем провела, још увек га је слабо познавала. Сад она тако исто страшно зажеле да одмах пође са мном Наташи. Ја јој изложих да Николај Сергејич не само што можда неће одобрити њен поступак него да ћемо тиме

целој ствари још нашкодити Она се једва предомислила, али ме ипак задржа још пола часа, за које је време непрестано само она говорила.

— Па с ким ћу сада остати - говорила је она — са толиком радошћу, па још овако сама, међу четири зида?

— Ја је најзад уверих да треба да ме пусти да идем, објаснивши јој да ме сад Наташа са највећим нестрпљењем чека. Старица ме прекрсти неколико пута пред полазак, посла по мени Наташи нарочит благослов, и замало што се не заплака кад ја одлучно одбих да дођем још једном тога истог дана, увече, ако се Наташи не деси нешто нарочито. Николаја Сергејича тога пута нисам видео: он целе ноћи није спавао, жалио се на главобољу, на грозницу, и сад је спавао у кабинету.

И Наташа ме је читаво преподне чекала. Кад уђох к њој, затекох је где по своме обичају хода по соби, скрстивши руке и размишљајући о нечем, чак и сад, кад је се сетим, никако је друкчије не замишљао него увек саму, у сиромашној собици, замишљену, остављену, у вечитом очекивању, са скрштеним рукама, обореним очима, како бесциљно хода горе-доле по соби.

Она ме тихо, не прекидајући свој ход, запита што сам тако задоцнио. Укратко јој испричах све своје авантуре, али она ме скоро није слушала. Видело се да је због нечег нарочито забринута.

— Шта има ново? - запитах је.

— Ново нема ништа - одговори ми она, али са таквим изгледом да сам по њему одмах видео да има нешто ново, те ме је она зато и чекала да ми исприча ту новост, али да ми је, по свом обичају, неће одмах испричати, него тек кад пођем кући. Тако је то код нас увек бивало; Ја сам се на то већ био навикао, и чекао сам.

Наравно, почели смо разговор о јучерашњим догађајима. Мене је при том нарочито поразило то што су наши утисци о старом кнезу били потпуно исти: он се њој нимало није допадао, још много мање него јуче.

И кад смо до ситница претресли целу његову јучерашњу посету, Наташа наједном рече:

— Слушај, Вања, па то увек тако бива, да кад ти се човек у први мах не допадне, то је већ скоро сигуран знак да ће ти се после допасти. Бар код мене је увек тако било.

— Дај боже да тако буде, Наташа. Али ево ти и мог коначног мишљења: ја сам све претресао и закључио сам да, мада је кнез можда и језуита, он ипак пристаје на ваш брак - истински и озбиљно.

Наташа застаде наред себе, па ме мргодно погледа. Цело њено лице се измени; чак јој и уснице лако задрхташе.

— Па зар би он могао у таквој прилици почети са лукавствима и... лажима? - запита она са охолом недоумицом.

— Право кажеш, право кажеш! - пожурих ја да се сложим са њом.

— Разуме се, није лагао. Чини ми се, о томе не треба ни мислити. Не би се могао пронаћи чак ни разлог за неко лукавство. И, најзад, шта сам ја то у његовим очима да ми се он у толикој мери подсмева? Зар би човек могао бити способан за такву увреду?

— Наравно, наравно! - потврђивао сам, а у себи помислих: »Ти сигурно сад о томе мислиш шетајући се по соби, сиротице моја, па сумњаш можда још више него и ја.«

— Ах, како бих желела да се он што пре врати! - рече она. - И тада је хтео да цело вече остане код мене ... Мора бити да је каквих важних послова имао кад је све оставио и отишао. Не знаш ли какви су то послови, Вања? Да ниси чуо што?

— А бог би га знао. Па он непрестано само новац гомила. Чуо сам да учествује у некој лиферијацији, овде у Петрограду. Ми се, Наташа, у тим пословима ништа не разумемо.

— Дабоме да се не разумемо. Аљоша је јуче поменуо некакво писмо.

— Сигурно каква вест. А зар ти је долазио Аљоша?

— Јесте.

— Рано?

— У дванаест часова. Ти знаш да он дуго спава Седео је неко време, па сам га отерала да иде Катарини Фјодоровној. Нема смисла, Вања.

— А зар он сам није мислио да иде тамо?

— Јесте, и сам је хтео ...

Хтеде још нешто да дода, али оћута. Ја се загледах у њу, па сам чекао. Лице јој беше тужно. Хтедох да је запитам нешто, али она неки пут никако није волела да је човек испитује.

— Чудан је то дечко - рече најзад, искрививши мало уснице и чисто старајући се да не гледа у мене.

— А што? Мора да је нешто било између вас?

— Не, ништа; онако... Он је, уосталом, био чак пријатан ... Само ...

— Па сад су се и све његове бриге и јади завршили - рекох ја.

Наташа пажљиво и испитивачки погледа у мене. Можда је она сама желела да ми одговори: »Није он баш тако много брига и јада ни раније имао«; али њој се учини да се у мојим очима крије иста мисао. И стога се наљути на мене.

Одмах затим постаде опет предусретљива и љубазна. Овога пута беше необично кротка.

Остао сам код ње више од једнога часа. Била се нешто много забринула. Бојала се кнеза. Приметих по њеним неким питањима да би веома волела да тачно дозна какав је јуче утисак-учинила на кнеза. Да ли се држала како треба? Да није сувише показала своју радост? Да није била сувише увредљива? Или, обрнуто, чак и сувише предусретљива? Да не уобрази он нешто? Да је не исмеје? Да не осети презир према њој? ... При тој помисли образи јој плануше као ватра.

— Зар се може човек толико узрујавати само због тога што ће један рђав човек нешто помислити? Па нека мисли шта хоће! - рекох ја.

— Због чега је он рђав? - упита она.

Наташа је била претерано осетљива, али чиста срца и простосрдачна. Та њена прекомерна осетљивост потицала је из чистог извора. Она је била поносита, и то благородно поносита, није могла да поднесе да се оно што је њој било више од свега на свету излаже подсмеху - па још на њене очи. На презирање неког ниског човека она би, наравно, одговарала такође само презирањем, али би јој ипак сигурно било тешко на души да се неко смеје ономе што она сматра за светињу, па ма од кога тај подсмех долазио. И то код ње није долазило због недостатка карактера. Долазило је делом услед сувише малог познавања света, због тога што није била навикнута на друштво, и због њене повучености од света. Она је цео свој живот провела у своме домаћем куту, скоро и не излазећи из њега. И, најзад, особина врло добродушних људи, коју је она, можда, наследила од оца - да прецени и да сувише хвали неког човека, да га упорно сматра за бољег него што је у ствари, да у првом одушевљењу преувелича све што је добро на њему - била је код ње развијена у великој мери.

Тешко пада таквим људима кад се после разочарају; још теже кад осећају да су сами криви. Зашто су очекивали више него што им се може дати? А такве људе сваког тренутка очекује такво разочарање. И онда је за њих најбоље ако мирно седе у запећку, па и не излазе у свет. Ја сам чак приметио да они воле своје запећке толико да просто подивљају у њима. Уосталом, Наташа је претрпела многе несреће, много увреда. Она је била већ болесно биће, и грех би био да је човек оптужује, ако су моје речи оптужба.

Али ја сам се журио, те устадох да идем. Она се запрепасти и само што се не заплака што одлазим, иако за све време док сам седео није била са мном нарочито нежна, чак је била скоро хладнија него обично. Она ме ватрено пољуби и некако ми се дуго загледа у очи.

— Чуј - рече ми она - Аљоша је данас био врло смешан и чак ме је задивио. Био је веома златан, изгледао је врло срећан, али је улетео као лептир, прави кицош, непрестано се вртео пред огледалом. Сад се већ некако и не снебива сувише преда мном... а није се дуго ни задржао. Па замисли: бомбоне ми донео!

— Бомбоне? Зашто? Па то је лепо, и простодушно. Е, што сте вас двоје! Ето, већ сте сад почели да вребате једно друго, да се шпијунирате, једно другом изразе лица да хватате, скривене мисли из њих да читате (иако се у томе ништа не разумете). Него, он је још и којекако. Он је весео и ћаскић, као и пре. Али ти, ти!

И увек кад би Наташа мењала тон, па ми прилазила било са жалбом на Аљпшу, или ради решења других каквих тугаљивих недоумица, или са неком тајном и са жељом да је од прве речи разумем, онда ме је, сећам се, увек гледала показујући зубиће, и као молећи ме да неизоставно решим ствар некако тако да јој одмах лакне на срцу. Али се сећам и тога да сам ја у таквим случајевима увек некако узимао строг и оштар тон, као да некога хоћу жестоко да изгрдим. И то се код мене дешавало сасвим ненамерно, али ми је увек полазило за руком. Та моја строгост и озбиљност биле су умесне, изгледале су ауторитативније, а човек некада осећа неодољиву потребу да га неко испрескаче. Наташа је одлазила од мене понекад потпуно утешена.

— Не, видиш ли, Вања - настави она држећи једну своју руку на мом рамену, док је другом стезала моју руку, а очима је, умиљавајући ми се, гледала у моје очи - учинило ми се као да код њега некако није било довољно осећајности... учинио ми се као да је већ какав прави *mari*³⁰, знаш као да је већ десет година ожењен, али још увек човек љубазан према жени. Зар није то још сувише рано? ... Смејао се, вртео се ту, али као да се све то на мене само онако, тек унеколико, односи, а не као некад ... Много се журио Катарини Фјодоровној ... Ја му говорим, а он не слуша или почиње неки нов разговор, знаш она ружна господска навика, од које смо га нас двоје одучавали. Једном речју, био је тако ... скоро равнодушан ... Али, шта је мени? Већ сам почела да ти досађујем. Ах, како смо сви ми строги, Вања, какви смо ђудљиви деспоти! Тек сада видим! Ниједну безначајну промену на лицу не можемо човеку да опростимо, а богзна зашто му се лице тако изменило! Био си у праву, Вања, што си ме малочас укорио! За све ово сама сам крива! Сами себи задајемо јаде, па се после жалимо! Хвала ти, Вања; ти си ме потпуно утешио. Ах, да хоће данас да дође! ... Али зашто? Можда ће се још разљутити због оног малопре.

— А да се ви нисте већ посвађали? - узвикнух зачуђено.

— Ја ничим нисам показала! Само сам била мало тужна, а он се, дотле весео, наједаред замислио, и, како ми се учинило, опростио се са мном доста хладно. Али ја ћу послати по њега ...

³⁰ Муж

Дођи и ти, Вања, вечерас.

— Сигурно, само ако се не задржим због једног посла.

— Ето сад! Какав сад посао?

— Ама, натоварио сам себи бригу! Уосталом, надам се да ћу неизоставно доћи.

ГЛАВА СЕДМА

Тачно у седам часова био сам код Маслобојева. Он је живео у Шестилавочној улици, у једној омањој кући у дворишту, у доста нечистом стану од три собе, али које нису биле сиротињски намештене. Могло се приметити чак и да су домаћини доброг стања, а у исто време и нехат у домаћинству. Врата ми отвори веома лепа деветнаестогодишња девојка, врло једноставно али укусно одевена, врло чиста и са веома добрим, веселим очима. Одмах сам се сетио да ће то бити она Александра Семјоновна коју ми он узгред помену недавно, као да ме је мамио да се са њом упознам. Она ме запитала ко сам, и кад чу име, рече да ме он очекује, али да сад спава у својој соби, куда ме и одведе. Маслобојев је спавао на дивном меканом дивану, покривен својим прљавим капутом, са кожним, похабаним јастуком под главом. Био је врло лак на сну: чим уђосмо, одмах ме викну по имену.

— А, то си ти! чекам те. Баш сам сад сањао како си дошао, па ме будиш. Значи, време је. Хајдемо.

— Куда ћемо?

— Једној дами.

— Којој? Зашто?

— Мадам Бубновој, да је удесимо. Али што је то лепота! - отеже он обраћајући се Александри Семјоновној, и чак пољуби врхове прстију поменувши мадам Бубнову.

— Ех, развезао, мани! - рече Александра Семјоновна, сматрајући да она ту свакако треба да се наљути.

— Не познајете се? Па ето, упознајте се: ево, Александра Семјоновна, препоручујем га твојој пажњи, ово ти је литерарни генерал; њих можеш само једаред годишње бесплатно посматрати, а у остало време - за паре.

— Е сад, нашао будалу. Немојте га, молим вас, слушати: он увек тако тера шегу са мном. Откуда су они генерали?

— Па не рекох ли вам да није обичан? А ти, ваше превасходство, немој мислити да смо ми глупи; ми смо, у ствари, много паметнији него што на први поглед изгледамо.

— Ама не слушајте га! Увек ме тако пред финим светом срамоти, бестидник! А никад да се сети да ме у позориште одведе.

— Волите, Александра Семјоновна, своје домаће? А да нисте заборавили какве сам вам то домаће казао да треба да волите? Нисте заборавили реч? Знате, оно што сам вас учио.

— Наравно да нисам. Сигурно значи опет неку глупост.

— Но, па дед нам реците која је то реч?

— Нећу, ваљда, да се брукам пред гостом, шта знам, можда то значи и нешто срамотно. Нек ми се језик осуши ако кажем.

— Дакле, заборавили сте?

— Баш нисам заборавила: пенате ... Волите своје пенате³¹... Ето видите шта је измислио! Можда ти пенати никад нису ни постојали; и што имам да их волим? Све лаже.

— Али зато се код мадам Бубнове ...

— Бестрага ти глава са твојом Бубновом.

И ту Александра Семјоновна побеже из собе страшно љута.

— Време је! Хајдемо! Збогом, Александра Семјоновна!

Изиђосмо.

— Слушај, Вања, пре свега да узмемо ова кола. Е, тако. А друго, ја сам ти, кад сам се недавно растао с тобом, још неке стварчице дознао али то није неко нагађање, него сигурна ствар. Остао сам после на Васиљевском још цео сат. Онај трбоња је страشان подлац, прљав је, гнусан, са разним поганим и животињским прохтевима. А и та Бубнова је већ одавно због таквих послова озлоглашена. Ових дана умало што није доспела у бувару опет због неке девојчице из добре куће. Оне муслинске хаљине у које је облачила оно сироче (знаш, што си ми данас причао) нису ми давале мира, пошто сам и пре тога нешто начуо. А данас сам још нешто дознао, истина сасвим случајно, али, изгледа, тачно. Колико има та мала година?

— На изглед, рекао бих, једно тринаест.

— А по узрасту мање. Е, тако ће она и радити. Ако јој за муштерију затреба, рећи ће једанаест, а можда и петнаест. Па пошто ова јадница нема одбране, ни породице, то ће она ...

— Ама није могуће!

³¹ Пенати - стари римски богови, чувари домаћег огњишта

— А да шта ти мислиш? Не би мадам Бубнова тек из сажањења узела к себи сироче. А кад се још и трбоња тамо навадио, онда знај да је тако. Он је јутрос био са њом. А оном лудову, Сизобрјухову, обећала је за данас лепотицу, удату, жену вишег чиновника. Ти трговачки синови, кад бекријају, много полажу на то: увек најпре питају за ранг. То ти је као у латинској граматичи, сећаш се: значење речи је важније од наставка, уосталом, ја сам, канда, још од јутрос пијан. Но, а Бубнова не сме да се бави таквим стварима. Она хоће и полицији да подвали; али ћемо јој ми добро запржити чорбу! Зато ћу јој подвикнути, јер она зна да код мене нема шале ... но, и остало, разумеш?

Био сам страшно запрепашћен. Све те вести узбудише ми душу. Непрестано сам се бојао да ћемо задоцнити, па сам једнако журио кочијаша.

— Ама, не бој се; мере су предузете - говорио је Маслобојев. - Тамо је Митрошка. Сизобрјухов ће платити у новцу, а онај трбушаста неваљалац - у натури. Тако смо још јутрос решили, што се Бубнове тиче - она мени пада у део ... Јер нећу да јој дозволим ...

Стигосмо и заустависмо се пред рестораном; али човека који се звао Митрошка тамо не нађосмо. Пошто смо рекли кочијашу да нас чека пред улазом, пођосмо Бубновој. Митрошка нас је чекао пред капијом. Из прозора се расипала јака светлост и чуо се пијан, гласан смех Сизобрјухова.

— Сви су тамо, већ четврт сата - обавести нас Митрошка. - Стигли сте таман кад треба.

— Али како ћемо ући? - запитах.

— Као гости - одговори Маслобојев - она ме зна, а зна и Митрошку. Истина, све је закључано, али то не важи за нас.

Он полако куцну на капију, и она се одмах отвори. Отвори им настојник, па намигну на Митрошку, који му се исто тако одазва. Уђосмо лагано; они у кући нису нас ни чули. Настојник нас поведе уза степенице па закуца. Упитах ко је; он одговори да је сам: »Имам, вели, посао.« Врата се отворише, а ми банусмо сви одједном. Настојник се изгуби.

— Ах, ко је то? - узвикну Бубнова, пијана и чупава, стојећи у мајушном предсобљу, са свећом у руци.

— Ко је? - прихвати Маслобојев. - Па како то, Ана Трифонова, зар ви овакве госте не познајете? Па ми смо, брате, ко ће да буде други? Филип Филипич.

— Ах, Филип Филипич! То сте ви... Драги госте ... Па како ви то ... ја, ето ... ако, ако ... изволите овамо.

И она се сасвим збуну.

— Куд овамо? Па ту је нека преграда ... Не, примите нас мало боље. Ми ћемо код вас попити нешто хладно, а имаћете ваљда и нешто младо?

Газдарица се одмах охрабри.

— За тако миле госте ћу макар испод земље ископати; из кинеског царства ћу их набавити...

— Само још нешто, драга Ана Трифонова: је ли ту Сизобрјухов?

— О ... овде је.

— Е, њега тражим. Како је смео, нитков, без мене да се проводи?

— Али он вас сигурно није заборавио. Све чека неког, сигурно вас.

Маслобојев гурну врата, и ми се нађосмо у малој соби са два прозора, с геранијама у саксијама, плетеним столицама и с некаквим жалосним клавиром - све као што следује. Али још пре него што смо ушли, још док смо разговарали у предсобљу, Митрошка се некуд изгубио. После сам чуо да није ни улазио, него је чекао пред вратима. Имао је ко после да му отвори. Она чупава и набељена женска што је јутрос извиривала Бубновој иза леђа била му је кума.

Сизобрјухов је седео на танком диванчићу од лажног махагонија, за округлим столом покривеним чаршавом. На столу су биле две боце смлаченог шампањца и флаша неког лошег рума. Ту су били и тањирићи са бомбонама, медањацима, орасима од три врсте. За столом, према Сизобрјухову, седело је једно одвратно чељаде од каквих четрдесет година, рохаво, у хаљини од црног тафта, са месинганим бразлетнама и брошевицама. То је била, очевидно, тобожња жена вишег чиновника. Сизобрјухов је био пијан и врло задовољан. Његов трбоња-пратицац није био са њим.

— Зар се тако ради?! - рикну из свег грла Маслобојев - а овамо зовеш још код Дисоа!

— Филипе Филипичу, усрећили сте ме! - промрмља Сизобрјухов дижући се нама у сусрет, сав блажен.

— Пијеш?

— Извините.

— Ајде, не извињавај се ту, него понуди госте. Дошли смо да се почастимо с тобом. Ево, довео сам ти још једног госта: пријатељ.

Маслобојев указа на мене.

— Драго ми је, то јест, усрећили сте ме ... Хи, хи!

— И то ми је неки шампањац! Личи на сурутку!

— Вређате ме.

— Па ти код Дисоа не смеш ни да се покажеш, а овамо ме још зовеш!

— Малочас ми је причао да је и у Паризу био - прихвати жена вишег чиновника - али сигурно

лаже!

— Педосја Титишна, не вређајте. Били смо. Ишли смо тамо.

— Па зар и такви геаци иду у Париз?

— Били смо. Могло нам се. Ја и Карп Васиљич смо се тамо показали. Изволите ли познавати Карпа Васиљича?

— А шта ја имам да знам твог Карпа Васиљича?

— Па онако ... ствар је политична. А ми смо тамо, у местанцету Паризу, код мадам жубер, енглеску триму³² на парампарчад разбили.

— Шта велиш да сте разбили?

— Триму, молићу. Била је то таква трима преко целог зида, све до таванице. А Карп Васиљич се тако напио да је већ са мадам Жубер на руски окренуо. Стао ти он код триме, па се налактио. А жуберка му виче на њиховом: »Трима кошта седам стотина франака, разбићеш је!« (А франак им је наша два и по гроша.) Он се смешка, па у мене гледа; а ја седим наспрам њега на канабету, а уза ме лепотица, не оваква њушка као ова, него бомбона, да кажеш. А он вели: »Степане Терентичу, еј, Степане Терентичу! Важи ли по пола, а?« Ја му кажем: »Важи!« Кад ти он звизну оном ручердом по трими - трас! - Само се парчад разлетеше. Жуберка врисну, полете му у очи: »шта ти је, разбојнице, шта ти мислиш где си?« (већ тамо на њиховом). А он њој: »Ево ти, вели, мадам Жубер, паре, колико си рекла, а моју ћуд немој да спречаваш«, па јој одмах онде изброја на длан шест стотина педесет франака. Педесет смо исцењкали.

У том тренутку разлеже се страхан, продиран врисак, који је долазио однекуд иза неколико врата - две-три собе од оне у којој смо ми седели. Ја уздрхтах, па и ја викнух. Познао сам тај врисак: то је био Јеленин глас. Одмах после тога очајног вапаја зачуше се други узвици, псовке, гунгула, и најзад јасни, звучни, разговетни шамари шаком по лицу. То се, вероватно, Митрошка с неким разрачунавао. Одједном се врата нагло отворише, а Јелена, бледа, унезверених очију, у белој муслинској, али потпуно изгужваној и поцепаној хаљини, са очешљаном, али као у борби смакнутом косом, улете у собу. Ја сам стојао спрам врата, а она јурну право к мени, па ме обгрли. Сви скочише узбуђени. Кад је улетела, чули су се узвици и крици. Одмах за њом на вратима се указа Митрошка, вукући за косу свог трбушастог противника, који је био сав рашчупан. Он га довуче до прага, па нам га убаци у собу.

— Ево га! Узми га! - проговори Митрошка, потпуно задовољан.

— Слушај - рече ми Маслобојев, мирно прилазећи и лупнувши ме по рамену - узми нашег кочијаша и узми ово дете, па иди кући, овде више немаш посла. Сутра ћемо остало довести у ред.

Нисам чекао да ми се двапут каже. Узевши Јелену за руку, изведох је из те јазбине. Како су они тамо свршили, не знам. Нас нико није задржавао; газдарица је била запрепашћена. Све се то одиграло тако брзо да није могла ни да смета. Кочијаш нас је чекао напољу, и за двадесет минута био сам већ код куће. Јелена је била као полумртва. Ја јој раскопчах хаљину, попрсках је водом и положих је на диван. Код ње поче да се јавља ватра и бунило. Гледао сам њено бледо лице, њене бескрвне усне, њену црну, пажљиво очешљану и напомаћену косу, која се била смакла на страну, целу њену тоалету, оне црвене трачице које су јој остале читаве још овде-онде на хаљини - и ја сад коначно разумедох цео тај одвратни случај. Јадница! Било јој је све горе. Нисам се одмицао од ње и одлучих да то вече не идем Наташи. Јелена би понекад дизала своје дуге трепавице, па би се дуго и упорно загледала у мене, као напрежући се да ме позна. Тек доцније, око један сат ноћу, она заспа. Ја заспах поред ње на поду.

ГЛАВА ОСМА

Устао сам врло рано. Целе ноћи сам се будио скоро свако пола часа, прилазио мојој сиротој гошћи и пажљиво се загледао у њу. Била је у ватри и лаком бунилу. Али пред зору заспа чврстим сном. Дobar знак, помислих, али кад се пробудих, одлучих да што пре, док још јадница спава, отрчим до лекара. Познавао сам једног лекара, нежењеног и добродушног чичу, који је, богзна откад, живео у Владимирској улици, са својом домаћицом Немицом, те се упутих к њему. Он ми обећа да ће доћи у десет. Кад сам био код њега, било је осам часова. Веома сам желео да свратим уз пут и до Маслобојева, али се предомислих; он је, свакако, после ноћашњег бекријања, још спавао, а осим тога, Јелена би се могла пробудити, па би се могла још уплашити кад би се сама нашла у мојој соби. У свом болесном стању могла је и заборавити како је, када и на који начин доспела к мени.

Пробудила се оног тренутка кад сам улазио у собу. Прићох јој и пажљиво је запитах како се осећа. Она ми не одговори, него се само дуго и помно загледа у мене својим изразито црним очима. Учини ми се, по њеном погледу, да све разуме и да је при потпуној свести. А није ми одговорила, вероватно по својој старој навици. И јуче и прејуче, кад је долазила к мени, на поједина моја питања није одговарала ни једном речју, него би ме само погледала својим дугим упорним погледом, у коме се, заједно са чуђењем и бојажљивим љубопитством, огледала још и нека чудна гордост. А данас приметих у њеном погледу нешто мрачно, па чак и као неко неповерење. Ставих руку на њено чело

³² Тримо - високо огледало, обично између два прозора, у коме се види цео човек

да видим је ли још у ватри, али она ћутећи и пажљиво својом малом руком уклони моју, па се окрену од мене, лицем према зиду. Уклонио сам се да је не бих узнемиравао. Имао сам велики месингани чајник. Већ одавно сам га употребљавао место самовара и кувао сам у њему воду. Дрва сам имао; настојник ми је доносио наједном за пет-шест дана. Заложих пећ, донесох воде и поставих чајник. На столу, пак, припремих свој прибор за чај. Јелена се окрете к мени, па је све то радознало посматрала. Запитах је жели ли и она што. Али се она опет окрену од мене и ништа ми не одговори.

»Што ли се она то и на мене љути?« помислих, »чудна девојчица!«

Мој чичица доктор дође, као што је рекао, у десет часова. Он прегледа болесницу са свом немачком тачношћу, и много ме охрабри рекавши да, мада постоји грозничаво стање, ипак нарочите опасности нема. Додаде још да она мора да има неку другу, сталну болест, нешто као ману срца, »али да та ствар захтева нарочито посматрање, но засад је изван опасности«. Преписа микстуру и неке прашкове више обичаја ради него због стварне потребе, па одмах поче да се распитује на који је начин доспела к мени. У исти мах је са чуђењем разгледао мој стан. Чичица је био веома разговоран.

Јелена га је запрепастила; она је истргла своју руку кад јој је пипао пулс, и није хтела да му покаже језик. На сва питања није му ни речи одговарала, него је све време упорно гледала у његов велики *Станислављев орден*³³, који му се клатио о врату. »Њу сигурно много боли глава«, примети старац, »али како она гледа! Како гледа!« Нисам сматрао за потребно да му много причам о Јелени, него се изговорили да је то дугачка историја.

— Ви ми јавите ако затреба - рече он при одласку. - А засад нема опасности.

Одлучих да останем целог дана крај Јелене, и колико год буде могућно, све док не оздрави, да је остављам што мање саму. Али знајући да се Наташа и Ана Андрејевна могу живе искидати узалуд ме ишчекујући, одлучих да макар Наташу известим писмом преко поште да данас к њој не могу доћи. што се Ане Андрејевне тиче, њој се није могло писати. Она ме је и сама молила, једном засвагда, да јој не шаљем писма, и то после онога кад сам јој се јавио за време Наташине болести. »И стари се мршти кад угледа твоје писмо«, рече ми она, »јер он би, сиромаш, и те како хтео да сазна шта има у писму, а не може да пита, не може да се одлучи. И онда је цео дан нерасположен. А осим тога, драги мој, писмом ме само узрујаваш. Шта ми вреди оних десетак редака! Хтела бих да те подробније испитам, а тебе нема.« Стога написах писмо само Наташи, па кад сам носио рецепт у апотеку, уз пут послах и писмо.

Међутим, Јелена опет заспа. Кроз сан је тихо јечала и трзала се. Доктор је погодио: глава ју је много болела. Неки пут би лако вриснула и будила се. Мене је погледала скоро љутито, баш као да јој моја пажња нарочито тешко пада. Признајем да ме је то врло заболело.

Око једанаест часова дође Маслобојев. Био је забринут и чисто расејан; свратио је само на часак, и веома се некуд журио.

— Знаш, брате, нисам ни замишљао да ти живиш не знам како - примети он осврћући се око себе - али, богами, нисам мислио да ћу те наћи у оваквом ћумезу. Јер ово је ћумез, а не стан. Него то, рецимо, још није ништа, али најгоре је што тебе све туђе бриге одвлаче од посла. Ја сам о томе мислио још јуче, кад смо ишли Бубновој. Ја ти, брате, по природи својој и по свом друштвеном положају припадам оним људима који сами ништа озбиљно не раде, а другима држе придики о раду. Сад слушај ја ћу, можда, сутра или прекосутра свратити до тебе, а ти, у сваком случају, сврати к мени у недељу ујутру. Дотле ће се ствар ове девојчице, надам се, сасвим окончати; а онда ћу с тобом озбиљно да поразговарам, јер се и с тобом мора нешто озбиљно учинити. Овако не смеш даље живети. Ја сам ти јуче то само мимогред споменуо, а сад ћу ти логички излагати. И, најзад, реци: зар сматраш за нечасно ако узмеш од мене на неко време новац?

— Ама, немој да гунђаш! - прекидох га. - Боље реци како се тамо синоћ свршило.

— Па шта, свршило се на најповољнији начин и циљ је постигнут, разумеш? Него, сад немам кад. Свратио сам само на тренутак, да те известим да се журим и да ми сад није до тебе; осим тога, да се обавестим мислиш ли ти ту малу да даш некуд или ћеш је задржати код себе? Зато што о томе треба размислити и донети неку одлуку.

— То не знам ни сам поуздано, и признајем ти: чекао сам те да се посаветујем с тобом. Јер, на основу чега бих је, на пример, могао задржати код себе?

— Ама, шта причаш, па рецимо, као служавку.

— Молим те, само лакше говори. Јер она, иако је болесна, ипак је потпуно при свести, и кад те је угледала, приметио сам како се чисто тргла. Значи, сетила се оног синоћњег ...

Ту му је испричах о њеној нарави, и све што сам код ње приметио. Моје речи заинтересоваше Маслобојева. Додадох да ћу је, можда, дати у једну кућу, па тек онако узгред споменух и старе Ихмењеве. На моје изненађење, он је већ унеколико знао за Наташин случај; а на питање откуд он то зна - одговори ми:

— Онако, одавно сам, некако узгред, нешто начуо. Било је у вези са једном ствари. Јер, ја сам ти већ причао да знам кнеза Валковског. А то ти је паметно што хоћеш то девојче да даш тим

³³ Одликовање које се давало чиновницима за ревносну службу

старима. Иначе ће ти само бити на терету. Него, још нешто: њој ипак треба дати какве исправе. О томе не брини: то ја узимам на себе. Збогом, па наиђи чешће. Шта је, спава ли?

— Изгледа - одговорили.

Али тек што је изишао, Јелена ме зовну.

— Ко је то? - упита ме.

Глас јој је дрхтао, али ме је гледала истим оним упорним и као охолим погледом. Друкчије не умем да се изразим.

Рекох јој име Маслобојева и додадох да с његовом помоћу и отео од Бубнове, и да се Бубнова њега веома боји. Образи јој одједном плануше, као од пожара - вероватно због сећања.

— И она сад никад неће доћи овамо? - запита Јелена гледајући ме испитивачки.

Похитах да је охрабрим. Она ућута, узе моју руку својим врелим прстићима, али је одмах испусти, као тргнувши се. »Није могуће да она збиља осећа такву одвратност према мени«, помислих. То је само њен начин понашања, или... или је просто, јадница, већ толико јада доживела да сад никоме на свету не верује.

У одређено време одох по лекове па свратих и у познату гостионицу у којој сам који пут ручавао и где су ми давали на кредит. Тог пута, полазећи од куће, понесох са собом и судове те узех у гостионици порцију пилеће чорбе за Јелену. Али она не хтеде да једе, те чорба остаде на пећи.

Пошто јој дадох лек, седох да радим. Мислио сам да спава, али кад је случајно погледах, приметих да је дигла главу и да помно прати како пишем. Начиних се као да ништа нисам приметио. Напослетку, она збиља заспа, и то, на моје највеће задовољство, мирно, без бунцања и јецања. Ја се замислих; Наташа не само што је могла, и не знајући у чему је ствар, да се наљути на мене зато што данас нисам дошао, него ће јој чак сигурно, помислих, тешко пасти моја непажња, баш у овом тренутку кад сам јој, можда, највише потребан. Она је чак, сигурно, могла имати какву потребу, неку ствар да ми поручи, а мене, као за инат, нема.

Што се Ане Андрејевне тиче, просто нисам знао како ћу се сутра оправдати пред њом. Мислио сам, мислио, па се наједаред одлучих да један час тркнем и до једне и до друге. Цело то моје одсуствовање трајаће укупно само два часа. А Јелена и тако сад спава, па неће чути кад одем. Скоких, навукох капут, узех капу, али баш кад сам хтео да изађем, Јелена ме зовну. Зачудих се: зар је могуће да се она само правила да спава?

Узгред напомињем: иако се Јелена правила да неће да разговара са мном, ипак су то често дозивање, та потреба да ми се обраћа кад год је била у недоумици, доказивали супротно, а то ми је, признајем било чак и пријатно.

— Ко ме ви то хоћете да ме дате? - упита она када јој приђох.

Уопште, она је питања постављала некако одједаред, за мене сасвим неочекивано. Овога пута је и не разумедох одмах.

— Малочас сте разговарали с вашим познаником да хоћете да ме дате у неку кућу. Ја нећу никуда.

Сагох се над њу: била је опет сва у ватри; имала је опет напад грознице. Почех је тешити и храбрити, уверавао сам је да је, ако она жели да остане код мене, нећу никоме дати. Говорећи то, ја скидох капут и качкет. Нисам имао срца да је оставим саму у оваквом стању.

— Не, идите! - рече она осетивши одмах да хоћу да останем. - Хоћу да спавам; одмах ћу заспати.

— Али како ће ти бити самој? - рекох јој неодлучно. - Него, ја ћу се свакако већ кроз два часа вратити...

— Па онда идите. Јер, кад бих ја целу годину овако била болесна, ви онда никад не бисте могли из куће изаћи. - Ту она покуша да се насмеши, па некако чудно погледа, као борећи се с неким добрим осећањем које јој се пробудило у срцу. Јадница! Добро и нежно срце њено показивало се и поред све њене дивљачности и очевидне огорчености.

Најпре отрчах до Ане Андрејевне. Она ме је очекивала са грозничавим нестрпљењем, па ме дочека са пребацивањем. А сама је била страшно узнемирена: Николај Сергејич је одмах по ручку отишао некуд од куће, а куд - то није знала. Предосећао сам да старица није могла да издржи него му је испричала све, по свом обичају, околичним напоменама. Она ми је то, уосталом, скоро и сама признала, рекавши да није могла издржати а да не подели са њим такву радост, али да се Николај Сергејич, по њеним речима, натуштио као ноћ, ништа није рекао, »само је ћутао, чак ми ни на моја питања није одговарао«, и одједном се, после ручка, дигао, и »ето, никако га нема!« Причајући ми то, Ана Андрејевна само што није дрхтала од страха и молила ме је да заједно са њом сачекам Николаја Сергејича. Ја се изговорих и рекох јој скоро одлучне да можда ни сутра нећу доћи, него да сам и сад дошао само зато да је о томе известим. Умало што се тада не посвадисмо. Она се расплака; опоро и горко ми је пребацивала, и тек кад сам већ излазио на врата, она ми се наједаред обисну о врат, чврсто ме загрли обема рукама па ми рече да се на њу, »јадницу« не љутим, и да не узимам за зло њене речи.

Наташу, и преко очекивања, нађох опет саму - и чудна ствар, учини ми се да ми се овога пута

баш није тако обрадовала као јуче, и уопште као други пут. Као да сам јој у нечем био на досади или сметњи. На моје питање: је ли Аљоша данас долазио, она одговори: - Наравно, био је, али само на часак. Обећао је да ће доћи довече - додаде некако замишљено.

— А синоћ је ли био?

— Није. Задржали су га тамо - додаде она брзо. - Па како је, Вања, како стоје твоје ствари?

Видех да она хоће да прекине тај разговор, па да пређемо на друго. Загледах се у њу мало боље: очевидно је била нешто растројена. Уосталом, кад приметим да је ја пажљиво посматрам и да сам се загледао у њу, она ме одједном брзо и некако љутито погледа, и то са таквом оштрином да ме просто осину погледом. »Опет је несрећна«, помислих, »само неће да ми говори о томе.«

Уместо да одговорим на њено питање, испричах јој целу Јеленину повест, са свим подробностима. Моја прича је необично заинтересова и чак је запрепасти.

— Боже мој! И ти си могао да је, онако болесну, оставиш саму! - укори ме она.

Објасних јој да скоро већ нисам ни хтео данас да долазим, али сам помислио да ће се љутити на мене, и да бих јој чак могао бити што и потребан.

— Потребан - рече она за себе, размишљајући о нечему - па дабоме да си ми потребан, Вања, али боље други пут. Јеси ли био код наших?

Ја јој испричах.

— Да, бог зна како ће отац сад примити све ове вести. Него, уосталом, шта има да прими...

— Како шта има да прими? - запитих је - такав преокрет!

— Па тако ... Куд ли је он то сад опет отишао? Прошли пут сте мислили да је к мени долазио. Знаш Вања, дођи ми сутра ако можеш. Можда ћу ти нешто рећи... Незгодно је само да те узнемирујем; а сада ће најбоље бити да идеш кући, својој гошћи. Сигурно је већ прошло два часа како си отишао од куће.

— Прошло је. Збогом, Наташа. Но, а какав је био данас Аљоша према теби?

— Па какав ће да буде? Као и увек... чуди ме само твоја радозналост.

— До виђења, мила моја.

— Збогом!

Она ми пружи руку, па се некако нехатно окрену од мог последњег опроштајног погледа. Одох од ње скоро зачуђен. Него, уосталом, помислих, има и зашто да се замисли. То није мала ствар. Али сутра ће ми сама све испричати.

Кући сам се вратио тужан и био сам страшно изненађен чим сам отворио врата. Било се већ смркло. Спазих да Јелена седи на дивану оборивши главу на груди, чисто дубоко замишљена. На мене ни главе не окрену, баш као да је била у неком заносу. Ја јој приђох; шапутала је нешто за себе. »Да није у бунилу?« помислих.

— Јелена, мала моја, шта је теби? - запитих је седајући крај ње и обухвативши је руком.

— Хоћу да идем одавде... Радије ћу к њој - проговори она, не дижући очи на мене.

— Куда? Кома? - упитих је зачуђен.

— К њој, Бубновој. Она једнако говори како сам јој дужна много пара, да је она маму о свом трошку сахранила ... Ја нећу да она грди маму... Хоћу да радим код ње, па да јој све то одрадим... А после ћу и сама отићи од ње. Но сад ћу опет да се вратим к њој. ...

— Умири се, Јелена, к њој ти нипошто не смеш ићи - рекох. - Она ће те сасвим измучити; она ће те упропастити ...

— Нек ме упропасти, нек ме мучи - прихвати Јелена ватрено - нисам ја једина; друге су и боље од мене па се муче. То ми је једна просјакиња на улици рекла. Ја сам сирота, па ћу и остати сирота. Целог ћу живота да будем сирота; тако ми је мајка рекла кад је умирала. Радићу ... Нећу да носим ову хаљину ...

— Сутра ћу ти купити другу. И књиге ћу ти твоје донети. Ти ћеш бити ту код мене... никоме те нећу дати, осим ако ти то будеш хтела; умири се.

— Ступићу негде као служавка.

— Добро, добро! Само се умири, лези, спавај! Али сирота девојчица брижну у плач. Мало-помало њене сузе пређоше у јецање. Нисам знао шта ћу с њом. Давао сам јој воде, квасио јој слепоочнице, главу. Најзад она паде на диван, сасвим изнемогла, и опет је ухвати језа и дрхтавица. Ја је увих оним што се нашло, и она заспа, али немирно, сваког часа се трзајући и будећи се. Иако тога дана нисам много ходао, ипак сам био страшно уморан па одлучих да што раније легнем. Тешке мисли су ми се ројиле у глави. Предосећао сам да ћу с овом девојчицом имати много бриге. Али највише ме је бацала у бригу Наташа и њен положај. Уопште, сад се сећам, ретко сам кад био у тако тешком душевном расположењу као кад легох да спавам те несрећне ноћи.

ГЛАВА ДЕВЕТА

Пробудих се болестан, доцкан, око десет изјутра Глава ме је болела и вртело ми се као у несвестици Погледах на Јеленин кревет: био је празан. У исти мах, из моје десне собице чули су се некакви звучи, као да неко шушка метлом по поду. Извиђох да видим шта је. Јелена, држећи једном

руком метлу, а другом придржавајући своју парадну хаљиницу, коју никако није скидала још од оног вечера - чистила је под. Дрва, спремна за пећ, беху сложена у углу; сто обрисан чајник орибан, једном речју: Јелена је пословала по кући.

— Чуј, Јелена - викнух - ко те тера да чистиш под? Ја то нећу, ти си још болесна. Зар си овамо дошла да ми будеш служавка?

— Па ко ће вам чистити под? - одговори она исправивши се и право ме погледавши. - Нисам више болесна.

— Али ја тебе, Јелена, нисам узео да ме служиш. Ти као да се бојиш да ћу ти ја пребацивати као Бубнова да бадава једеш мој хлеб? И где си само нашла ту стару метлу? Ја нисам имао метле - додадох, гледајући је зачуђено.

— Ово је моја метла. Сама сам је овамо донела. Ја сам и деди ту собу чистила. А метла је још отада ето, ту, испод пећи, стајала.

Вратих се у своју собу замишљен. Можда сам се и варао, али ми се учинило као да јој тешко пада моје гостопримство и да она по сваку цену хоће да ми докаже да не живи код мене из милости. »Али, ако је тако, онда какво је то озлојеђено биће?« помислих. После два-три минута уђе и она, па, ћутећи, седе на своје јучерашње место на дивану, погледајући ме испитивачки. Међутим, вода је у чајнику проврела ја закувах чај, насух јој једну сољу и дадох јој је са парче том белог хлеба. Она узнећутећи и не противећи се. читав тај дан скоро ништа није била окусила.

— Ето, и ту лепу хаљиницу си упрљала метлом - рекох, приметивши велику прљаву мрљу на скуту њене сукње.

Она се погледа, па наједном, на моје највеће чуђење, остави шољу, зграби муслинску сукњу обема рукама, очевидно хладнокрвно и полако, па је једним потезом расцепи до доле. Учинивши то, она ћутећи подиже на мене свој оштри, севајући поглед. Лице јој беше побледело.

— Шта ти то радиш, Јелена? - узвикнух, убеђен да пред собом имам полуделу.

— Ово је ружна хаљина - изговори она, скоро гушећи се од узбуђења. - Зашто сте рекли да је ова хаљина лепа? Нећу да је носим - узвикну она наједном, скочивши с места. - Сву ћу да је исцепам. Нисам је молила да ме тако облачи. Она ми је то сама обукла, силом. Ја сам јој већ једну такву поцепала, па ћу и ову да поцепам! Поцепаћу је! Поцепаћу! Поцепаћу! ...

И она с јарошћу кидиса на своју несрећну хаљиницу. У трен ока она је исцепа у парампарчад... Кад је свршила, била је тако бледа да се једва држала на ногама. Са чуђењем сам посматрао толику огорченост. А и она је мене посматрала са некаквим изазивачким погледом, као да сам јој и ја нешто крив. Али ја сам сад већ знао шта треба да чиним.

Наумих да јој одмах, још истог јутра, купим нову хаљину. То дивље, озлојеђено створење требало је припитомити добротом. Она је изгледала тако као да никад није ни виђала добре људе. Кад је она већ једаред, и поред сурове казне, на парампарчад исцепала своју прву, овакву исту хаљину, онда с каквим је огорчењем морала гледати на њу сад кад ју је она подсећала на онако ужасан недавни тренутак.

Код старинара се могла врло јевтино купити лепа и једноставна хаљиница. Невоља је била у томе сто сам ја у тај мах био остао скоро сасвим без пара. Али још синоћ, кад сам легао да спавам, одлучио сам да одем на једно место где сам имао наде да ћу их добити, а баш сам морао да идем на ону страну где је старинарница. Узех шешир. Јелена је пратила сваки мој покрет, као да је нешто очекивала.

— Хоћете ли опет да ме закључате? - упита ме кад се наших кључа да закључам за собом стан, као јуче и прекјуче.

— Мала моја - рекох прилазећи јој - немој због тога да се љутиш. Ја закључавам зато што неко може да уђе. А ти би се, тако болесна, могла уплашити. А богзна ко све може наићи; може чак и Бубновој да падне на памет да дође ...

То јој намерно рекох. Закључавао сам је због тога што још нисам могао да јој верујем. Бојао сам се да ће јој тек наједном пасти на памет да оде од мене, па сам одлучио да неко време будем обзривији. Јелена оћута, те је тако и овога пута закључах.

Познавао сам једног књижара-издавача који је већ трећу годину издавао једну велику књигу, у много свезака, често сам код њега добијао посла кад би ми било потребно да хитно зарадим коју пару. Плаћао је уредно. Те тако се сад упутих к њему, и пође ми за руком да добијем двадесет пет рубаља унапред, уз обавезу да му за недељу дана скрпим неки чланак. А ја сам се надао да време потребно за тај чланак откинем од свог романа. То бих често радио кад бих пао у велику оскудицу.

Пошто добих новац, одох на старинарску пијаву. Тамо убрзо нађох познату старицу, која је продавала свакојаке, већ ношене хаљине. Описах јој отприлике колика је Јелена, а она ми одмах изабра светлу, цицану, још сасвим добру хаљиницу, која није могла бити прана више од једанпут, и то врло јевтину. Узгред јој узех и мараму за врат. Плаћајући, сетих се да јој је ипак потребан и какав капутић, ортач или тако нешто. Време је било хладно, а она баш ништа није имала. Али одложих ту куповину за други пут, јер је Јелена била тако лако увредљива, горда. Бог зна како ће примити и ово одело, мада сам нарочито бирао што је могуће простије и угледније, нешто сасвим свакидашње,

какво се само могло наћи. Ипак јој купих чарапе, два пара кончаних и једне вунене. То сам јој могао дати под изговором да је слаба, а у соби је хладно. Требала јој је и кошуља. Али ја све то оставих, док се мало боље не упознам с њом. Но зато купих старе завесе за кревете - ствар врло потребну, а која је Јелену могла веома обрадовати.

Са свим тим вратих се кући тек око један после подне. Моја бртва се откључавала скоро нечујно, тако да Јелена није одмах ни чула да сам се вратио. Спазих је где стоји код стола и претура по мојим књигама и хартијама. Али кад ме чу, она брзо склопи књигу коју је читала и одмаче се од стола, сва поцрвеневши. Погледах књигу, то је био мој први роман, који је изишао у засебној књизи, а на чијим се корицама налазило моје име.

— А док ви нисте били овде, неко је куцао - рече она таквим тоном као изазивајући ме: Ето, вели, кад ме закључаваш!

— Да није доктор? - рекох. - Ниси питала ко је, Јелена?

— Нисам.

Ја не одговорих, узех завежљај, раздреших га, па извадих купљено одело,

— Ево, мала моја - рекох прилазећи јој - у таквим се ритама као што је то на теби не може ићи. Па сам ти купио хаљину, просту, врло јевтину, тако да се немаш због чега бунити. Коштала је свега рубљу и двадесет копјејки. Носи је у здрављу.

Метнух хаљину поред ње. Она порумене, па ме је гледала неко време широко отвореним очима.

Била је необично изненађена, а и у исти мах учини ми се и да се страшно стидела нечега. Али, у њеним очима засија нешто меко, нежно. Видећи је да ћути, окретох се столу. Мој поступак ју је, очевидно, запрепастио. Али се она с напором савлада, па је седела оборивши очи.

Глава ме је болела и вртело ми се све више. Свез ваздух ми ништа није могао помоћи. Међутим, требало је да идем Наташи. Моја се брига због ње није смањивала од јуче - напротив, била је све већа. Наједаред ми се учини да ме Јелена зовну. Окретох се према њој.

— Кад одлазите, немојте да ме закључавате - рече она гледајући у страну и цупкајући прстићем ројте од канабета, баш као да се сва задубила у тај посао. - Ја од вас никуд нећу побећи.

— Добро, Јелена, пристајем. Али ако дође ко стран? Бог зна ко све може да наиђе!

— Онда ми оставите кључ, па ћу се ја изнутра закључати. А ако неко куца, рећи ћу: нема никога код куће. - И она ме лукаво погледа, као говорећи: »Видиш како је то проста ствар!«

— А ко вам пере рубље? - запита она наједном, пре но што сам јој могао ма шта одговорити.

— Овде у овој кући има једна жена.

— И ја умет да перем рубље. Па ћу вам и кувати.

— Иди, молим те, Јелена! шта можеш ти знати да зготовиш? Све ти то само причаш ...

Јелена ућута и обори очи. Видело се да јој је моја примедба тешко пала. Прође најмање десет минута. Обоје смо ћутали.

— Супу - рече она наједаред, не дижући главе.

— Како супу? Какву супу? - упитах је чудећи се.

— Па супу знам да кувам. Ја сам и својој мами кувала кад је била болесна. Ишла сам јој на пијаци.

— Ето видиш, Јелена, како си горда - рекох, прилазећи јој и седајући на диван до ње. - Ти си сад сама, без иког свога, несрећна. Ја бих да ти помогнем. И ти би мени исто тако помогла кад би ми било рђаво. Али ти нећеш то да увидиш, па ти је, ето, тешко да примиш од мене ма и најмањи поклон. Хоћеш одмах да ми за све платиш и одрадиш, као да сам ја Бубнова, па да ти пребацујем. Ако је тако, онда је то срамота, Јелена.

Она ми не одговори, усне су јој подрхтавале. Изгледало је као да је хтела нешто да ми каже, али се уздрза и ништа не рече. Устадох да идем Наташи. Овога пута оставих Јелени кључ, молећи је да се, ако ко наиђе и буде куцао, одазове, али да пита ко је. Био сам скоро уверен да се Наташи морало десити нешто рђаво, али да она засад од мене крије, као што се то међу нама толико пута дешавало. У сваком случају, био сам одлучио да свратим к њој, макар на часак, иначе бих је могао разљутити својом наметљивошћу.

Тако је и било. Она ме опет дочека са незадовољним, хладним погледом. Требало је да је одмах оставим, али ме ноге нису слушале.

— Дошао сам само на часак, Наташа - поћех - да се посаветујем шта да чиним са мојом гошћом? — И ја почех брзо да јој причам све о Јелени. Наташа ме је слушала ћутећи.

— Не знам шта да ти саветујем, Вања - одговори она. - Из свега се види да је неки врло чудан створ. Мора да је, јадница, била тешко увређена и врло наплашена. Пустите је бар нека оздрави. Ти хоћеш да је даш нашим?

— Она једнако говори да неће никуд од мене. Него, бог зна како ће је они тамо примити, те и ја још не могу да се одлучим. Него, како је с тобом, мила моја? Јуче као да ти није било добро? - запитах је бојажљиво.

— Да... па и данас ме глава нешто боли - одговори она расејано. - Да ли си виђао кога од

наших?

— Не, сутра ћу к њима. Јер сутра је субота ...

— Па шта?

— Сутра увече ће ти доћи кнез ...

— Па шта онда? Нисам заборавила.

— Не, ја то тек онако ...

Она стаде право пред мене, па ми се дуго и помно загледа у очи. У њеном погледу беше некаква упорност; нешто грозничаво као у врућици.

— Знаш шта, Вања - рече она - буди добар па иди од мене, ти ми сад много сметаш.

Устадох из наслоњаче, па се загледах у њу са неизрецивим чуђењем.

— Мила Наташа! Та шта је то с тобом? шта ти се то десило? - викнух уплашен.

— Ништа се није десило! Све, све ћеш дознати сутра, а сад бих хтела да будем сама. Чујеш ли, Вања, иди одмах. Мени је тешко, тако ми је тешко да те гледам!

— Али, реци ми бар ...

— Све, све ћеш дознати сутра! Боже мој! Та, што не идеш већ једном!

Ја изађох. Био сам тако запрепашћен да сам био ван себе. Мавра истрча за мном у ходник.

— Шта је, љути се? - запита она. - Ја већ не смем ни да јој приђем.

— Ама шта је то с њом?

— Па то што тај наш још од прекјуче није ни привирио к нама.

— Како од прекјуче? - запитах је зачуђен. - Па она ми је сама јуче рекла да је долазио у јутру и рекао да ће синоћ доћи.

— Какво синоћ! Ни изјутра није био! Кад ти кажем да већ три дана од њега ни трага ни гласа.

Па зар ти је јуче рекла да је изјутра долазио?

— Сама ми је рекла.

— Е - рече Мавра замишљено - мора да ју је то много заболело кад чак ни теби неће да призна да није долазио. Ето какав је!

— Ама шта је то! - узвикнух ја.

— Па ето то да ја сад не знам шта ћу с њом -настави Мавра раширивши руке. - Јуче ме је још двапут слала к њему, али ме је оба пута вратила натраг. Али данас, ето, ни са мном неће да разговара. Кад би ти, некако, могао да га потражиш. Ја сад не смем ни да се макнем од ње.

Као ван себе полетех низа степенице.

— Хоћеш ли свратити к нама, пред вече? - викну за мном Мавра.

— Видећемо - одговорих, не заустављајући се. - Можда ћу само к теби свратити да ми кажеш шта је и како је. Само ако и ја будем жив.

Ја збилга осетих као да ме је нешто посред срца ударило.

ГЛАВА ДЕСЕТА

Одох право Аљоши. Он је живео код оца, у Малој Морској. Кнез је имао доста велики стан, мада је живео сам. Аљоша је заузимао у том стану две лепе собе. К њему сам врло ретко одлазио; раније, чини ми се, свега једном. Он је, пак, долазио к мени чешће, нарочито у почетку, у прво време своје заједнице с Наташом.

Није био код куће. Одох право у његово одељење, па му оставих овакво писамце:

»Аљоша, ви сте, канда, памет изгубили. Пошто је у уторак увече ваш отац сам молио Наташу да вам она учини част да буде ваша жена, и како сте се ви тој молби обрадовали, чему сам и ја сведок, то је, морате и сами признати, ваше понашање у овом случају доста чудновато. Знате ли шта чините с Наташом? У сваком случају, моје писамце ће вас опоменути да је ваше понашање према будућој вам жени у највећој мери недолично и лакомислено. Врло добро знам да немам никаквог права да вас учим реду, али не обраћам на то никакву пажњу.«

»П. С. О овом писму она ништа не зна, ово нисам ни дознао од ње.«

Затворих писмо и оставих му га на столу. На моје питање, слуга одговори да Алексеј Петрович скоро и не долази кући, и да ће се и сад вратити тек ноћу, у зору.

Једва се вратих кући. У глави ми се мутило, ноге су ми малаксале и дрхтале. Врата од мог стана беху отворена. Код мене је седео Николај Сергејич Ихмењев и чекао ме. Седео је за столом и ћутећи зачуђено посматрао Јелену, која га је такође са не мањим чуђењем посматрала, мада је упорно ћутала. »Како ли му се она«, помислих, »морала учинити чудна.«

— Ето, брате, чекам те већ цео час и признајем ти, никад се не бих надао ... овако да те нађем - настави он обазирјући се по соби и неприметно ми показујући очима на Јелену. У очима му се читало да је зачуђен. Али кад се загледах мало изближе у њега, приметих на њему забринутост, и тугу. Лице му је било блеђе него обично.

— Седи, та седи - настави он са забринутим и узрујаним изразом - журио сам к теби, имам једну ствар. Него, шта је то с тобом? што си такав у лицу.

— Нешто ми није добро. Још од јутрос ме хвата несвестица.

— Богами, пази, с тим се није шалити. Да ниси где озебао?

— Не, просто нервни напад. То мени дође понекад. Него, јесте ли ви здрави?

— Па, прилично. То онако, од узбуђења. Него, имам једну ствар. Седи.

Примакох столицу па седох уз сто, према њему. Старац се мало наже према мени па поче, упола шапћући:

— Пази, немој да је гледаш, него се прави као да говоримо о нечем сасвим другом. Каква ти је то гошћа?

— После ћу вам све објаснити, Николају Сергејичу. То је једна сирота девојчица, потпуно сироче: унука оног Смита што је пре мене становао овде и умро у посластичарници.

— А, па он је унуку имао! О, брате, баш је чудна! Како гледа, како само гледа! Право да ти кажем: да још који минут ниси дошао, ја већ не бих могао издржати. Једва ми је отворила врата, и све досад ни речи; просто ме је страх поред ње, као да није људски створ. Али како је доспела овамо? А, знам: сигурно је дошла деди, а није ни знала да је умро?

— Да, била је врло несрећна. Старац ју је помињао кад је умирао.

— Хм, какав деда, таква унука. После ћеш ми све то испричати. Можда ћемо јој моћи некако помоћи, тако нечим, кад је већ тако несрећна... Него, би ли јој ти сад, сине, могао рећи да иде, јер ја имам с тобом озбиљно да разговарам.

— Па она нема куда да иде. Она је ту код мене објасних старцу колико сам могао, у две-три речи додавши да можемо пред њом разговарати, јер је она још дете,

— Па да... наравно да је дете. Само, брате, ти си ме запрепастио, живи ту код тебе - госпoде боже!

И старац је зачуђено погледа још једном. Јелена је, осећајући да је о њој реч, седела ћутећи, оборивши главу, па је цупкала прстићима ројте на канабету. Већ је била успела да обуче нову хаљину, која као да је била за њу кројена. Коса јој је била очешљана брижљивије него обично, можда због нове хаљине. Уопште, да јој поглед није био онако дивљачан, то би била златна девојчица.

— Кратко и јасно, брате, ево у чему је ствар - поче опет старац - дугачка ствар, важна ствар ...

Он је седео оборивши поглед, озбиљан и замишљен, и поред све своје ужурбаности и оног »кратко и јасно«, није могао наћи речи да почне, шта ли ће сад бити? - помислих.

— Видиш, Вања, дошао сам до тебе с великом молбом. Али пре свега... јер ја то сад и сам увиђам: морао бих ти објаснити неке околности... ванредно тугаљиве околности...

Он се накашља, па ме летимице погледа. Погледа ме па поцрвене, и наљути се на себе због своје неспретности. Наљути се, па се одлучи:

— Него, шта имам ту ваздан да ти објашњавам! Ти и сам знаш! Просто-напросто, ја позивам кнеза на двобој, а тебе молим да припремиш ту ствар и да ми будеш секундант.

Ја се нагло одбацих назад, на наслон столице, па се загледах у њега, пренеражен.

— Шта ме гледаш? Нисам, ваљда, полудео!

— Али дозволите, Николају Сергејичу! Какав је повод, каква сврха? И, најзад, како је то могуће...

— Повод! Сврха! - викну старац. - Дивота!

— Лепо, лепо, знам шта ћете ми рећи; али шта може помоћи ваш испад? Зар је двобој неко решење? Признајем, ја ту ништа не разумем.

— Па ја сам и мислио да нећеш ништа разумети. Слушај: наша парница је свршена (то јест, свршава се ових дана; остале су још само голе формалности). Ја сам осуђен. Имам да платим око десет хиљада; таква је пресуда. За исплату је стављена забрана на Ихмењевку. Према томе, сад је тај подли човек већ обезбеђен за свој новац, а ја сам, предавши Ихмењевку, платио, те сад постајем, тако рећи, незаинтересован. Ту сад ја дижем главу. Тако и тако, поштовани кнеже, ви сте мене читаве две године вређали; каљали сте моје име, част моје породице, и ја сам све то морао да трпим! Ја вас тада нисам могао изазивати на двобој. Ви бисте ми онда просто рекли: »А, лукави човече, хоћеш да ме убијеш да не платиш новац за који ћеш - ти то већ предосећаш - бити осуђен да ми га платиш, пре или после! Не, најпре да видимо како ће се решити парница, па ме после изазивај.« Али, уважени кнеже, сад је парница свршена, ви сте обезбеђени, те, према томе, нема никаквих сметњи, и зато, је ли по вољи, овамо, на *баријеру*³⁴! Ето, у чему је ствар. Па зар мислиш да немам права, најзад, да му се осветим за себе, за све, за све!

Очи су му севале. Дуго сам га посматрао ћутећи. Хтео сам да продрем у његову тајну мисао.

— Чујте, Николају Сергејичу - одговорих напослетку, одлучивши да кажем главну реч, без које се нас двојица никад не бисмо разумели. - Можете ли ви са мном да будете потпуно искрени?

— Могу - одговори он одлучно.

— Онда ми реците отворено: да ли вас само осећање освете побуђује на то изазивање или имате у виду и неки други циљ?

— Вања - одговори он - ти знаш да ја не допуштам никоме да се у разговору са мном дотиче

³⁴ Двобој.

извесне ствари; али овога пута чиним изузетак, зато што си ти својим бистрим умом одмах схватио да ми ту ствар сад не можемо обићи. Да, ја имам и други циљ. Тај циљ је: да спасем своју изгубљену кћер и да је избавим са злокобног пута, на који је сад наводе последње околности.

— Али како ћете ви њу тим двобојем спасти, то је питање?

— Тиме што ћу спречити све што су они тамо наумили. Слушај: немој мислити да из мене сад говори некаква очинска нежност или сличне слабости. Све су то трице! Оно што ми је у срцу ја ником не показујем. То не знаш ни ти. Ћерка ме је напустила, отишла је из моје куће са љубавником, и ја сам је ишчупао из свог срца, ишчупао сам је једном засвагда, оног истог вечера - сећаш се? А што си ме видео да плачем над њеном сликом, из тога још не излази да желим да јој опростим. Ни тада јој нисам опростио. Плакао сам за изгубљеном срећом, због неиспуњене наде, али не за њом каква је сад. Можда и често плачем; не стидим се да то признам, као што се не стидим признати да сам волео некад то своје дете више од свега на свету. Све се то на изглед не слаже са мојим намеравањем кораком. Можеш ми рећи: ако је то тако, ако сте равнодушни према судбини оне коју више не сматрате за своју кћер, онда што се мешате у оно што они тамо намеравају? Одговарам: пре свега зато што нећу да допустим ниском, подмуклом човеку да ликује, а друго, и из осећања најобичнијег човекољубља. Јер ако ми и није више кћи, али она је ипак слабо, незаштићено и обмануто створење, које сад све више обмањују, да би га коначно упропастили. Да се непосредно умешам у ствар, то не могу, али посредно, двобојем, могу. Ако погинем или се пролије моја крв, зар ће она прећи преко наше баријере, а може бити и преко мог мртвог тела па поћи са сином мога убице пред олтар, као кћи оног цара (сећаш се, имали смо књигу из које си ти учио читати) што је колима прегазила леш свога оца? И, најзад, ако дође до двобоја, онда ни наши кнежеви неће штети свадбу. Једном речју, ја нећу тај брак, и учинићу све што могу да га онемогућим. Јеси ли ме сад разумео?

— Нисам. Ако ви Наташи желите добра, онда како можете да ометате тај брак, то јест баш оно што може да јој поврати њен добар глас? Јер, она тек почиње да живи на свету; њој је потребно добро име.

— Нек иде до ђавола све то јавно мишљење, ето како она треба да мисли! Треба да јој је јасно да је за њу највећа срамота баш сам тај брак, сама веза са тим подлим људима, са тим ништавним светом. Благородна гордост - то је њен одговор свету. Онда ћу, може бити, и ја пристати да јој пружим руку, и онда ћемо видети ко би се усудио да вређа моје дете!

Тако необуздан идеализам ме запрепасти. Али сам се одмах сетио да је он баш ван себе и да је говорио у жестини.

— То је сувише идеално - одговорих му - па стога и немилосрдно. Ви од ње захтевате снагу коју јој можда нисте дали кад сте је родили. И зар она пристаје на брак зато што хоће да постане кнегињом? Та она воли! То је страст, то је *фатум*³⁵. И најзад: ви од ње тражите да презире мишљење света, а сами до њега толико држите. Кнез вас је увредио, јавно вас осумњачио да имате ниску намеру да се преваром ородите са његовом кнежевском кућом, а ви сад резонујете: ако им она сама откаже сад, после њихове формалне просидбе, то ће, разуме се, бити најпотпуније и јавно побијање раније клевете. Ето чему ви тежите: и сами се клањате мишљењу тога истог кнеза; хоћете да он сам увиди своју грешку. Вас привлачи могућност да га исмејете, да му се осветите и ради тога ви жртвујете срећу своје кћери. Па зар то није себично?

Старац је седео, мрачан и намрштен, и дуго ми не одговараше ни речи.

— Неправичан си према мени, Вања - поче он најзад, а суза му се заблиста на трепавицама - кунем ти се, неправичан си, али оставимо то! Сад ти не могу отворити своје срце - настави он устајући и узимајући шешир - само ти кажем: ти си малочас почео о срећи моје кћери. Ја одлучно и буквално не верујем у ту срећу, и поред тога што од тога брака неће бити ништа и без мог мешања.

— Како то! По чему ви то мислите? Ви можда знате нешто? - узвикнух ја радознало.

— Не, ништа нарочито не знам. Али тај проклети лисац не би могао да се одлучи на тако шта. Све су то трице, само подвале. У то сам уверен, а то запамти да ће тако и бити. Друго, ако би се тај брак и остварио, то јест, само у том случају ако тај подлац има неке своје, тајанствене, ником познате рачуне, због којих би му тај брак био користан - рачуне које ја никако не разумем - онда, размисли сам, запитај своје срце: хоће ли она бити срећна у томе браку? Пребацивања, понижења, жена једног жутокљунца, коме је већ сад њена љубав терет, а још кад се венчају, онога часа ће почети да је не цени, да је вређа и понижава. У исто време, страст ће с њене стране бити све јача уколико он према њој буде више хладнео ... Љубомора, муке, пакао, развод, можда чак и сам злочин. Не, Вања! Ако су они тамо нешто замесили, а ти им још помажеш, ти ћеш, предсказујем ти, одговарати пред богом, само што ће бити већ касно! Збогом.

Ја га зауставих.

— Чујте, Николају Сергејичу, да одлучимо овако: причекајмо. Будите уверени да многе очи прате читаву ту ствар, па ће се можда све то решити на најлепши начин, само по себи, без насилних и вештачких решења, као што је, на пример, тај двобој. Време ће све то најбоље размрсити. А,

³⁵ Судбина

најзад, дозволите да вам кажем да је цео ваш пројекат потпуно немогућ. Како сте могли макар и на часак помислити да ће кнез примити ваш позив на двобој ?

— Како да не прими? шта говориш, освести се!

— Кунем вам се, неће га примити и, верујте, он ће наћи сасвим довољан изговор. Све ће он то учинити са педантном озбиљношћу, и ви ћете, на крају крајева, испасти само смешни...

— Забога, брате, немој тако! Просто си ме убио тиме! Па како то: неће примити. Не, Вања, ти си просто неки песник; баш прави песник! Па зар мислиш да је испод части изићи на двобој са мнош? Нисам гори од њега! Ја сам старац, увређени отац, ти си руски писац дакле, опет угледна личност - можеш бити секундант и... и... Просто не разумем шта би ти још хтео ...

— Видећете. Он ће вам навести такве разлоге да ћете ви сами први увидети да вам је потпуно немогуће да се бијете с њим.

— Хм... Добро, драги мој, нек буде тако како ти кажеш! Причекаћу - извесно време, разуме се. Да видимо шта ће време учинити. Али, ево шта, синко: дај ми часну реч да ни тамо, а ни Ани Андрејевној ништа о овоме нашем разговору нећеш помињати.

— Пристајем.

— А затим, Вања, најлепше те молим, никад више немој са мнош да почињеш разговор о томе.

— Добро, дајем вам реч.

— И, најзад, још једна молба: знам, мили мој, теби је код нас можда и досадно, али долази нам чешће, само ако можеш. Јадна моја Ана Андрејевна те тако воли... и... тако је празно без тебе ... Разумеш ли, Вања?

— Он ми снажно стеже руку. Од свег срца му дадох обећање.

— А, сад, Вања, последње тугаљиво питање: имаш ли пара?

— Пара! - понових, зачуђен.

— Да. - Ту старац поцрвене и обори очи. - Гледам, брате, твој стан ... твоје прилике ... па кад помислим да можда имаш и какве друге, ванредне издатке (а сад сигурно можеш имати), и стога... ево ти, брате, сто педесет рубаља, за прво време ...

— Сто педесет, и то још за прво време, па још кад сте сами изгубили парницу!

— Вања, ти мене, као што видим, нимало не разумеш! Могу се појавити изванредне потребе, разумеј то. Понекад новац обезбеђује човеку независност држања, независност одлуке. Можда ти сад и не треба, али зар не може да ти затреба за нешто доцније? У сваком случају, остављам га код тебе. То је све што сам могао скупити. Ако ти не устреба, ти ћеш ми га вратити. А сад, збогом! Боже, како си блед! Та ти си потпуно болестан ...

Нисам се противио и узео сам новац. Било је сувише јасно зашто ми га оставља.

— Једва се држим на ногама - одговорих му.

— Немој то да занемарујеш, Вања, сине, немој! Данас немој никуд да излазиш. Ани Андрејевној ћу тако и рећи, да ти није добро. Како би било да зовнем доктора? Сутра ћу те обићи; у сваком случају, потрудићу се свим силама, само ако будем могао да се држим на ногама. А сад би требало да легнеш ... Но, збогом ... мала; окренула ми леђа. Слушај, драги мој! Ево ти још пет рубаља; то за девојчицу. Него, ти јој немој рећи да сам јој ја дао, него онако, просто потроши на њу - купи јој какве ципелице, кошуљицу ... Треба ту доста којечега! Збогом, мили мој ...

Ја га испратих до капије. Морао сам да замолим вратара да донесе што за јело. Јер Јелена све досад није ручала.

ГЛАВА ЈЕДАНАЕСТА

Али тек што сам се вратио у стан, ухвати ме несвестица, те се стропоштах наред себе. Сећам се само Јеленине вриске: она плесну рукама и полете да ме прихвати. То је био последњи тренутак који ми се задржао у свести...

Сећам се доцније себе већ у постељи. Јелена ми је после причала да ме је она, заједно са вратарем, који се у тај мах вратио с ручком, пренела на отоман. Неколико пута сам се будио, и сваки пут бих угледао над собом Јеленино самилосно и брижно лице. Али све то памтим као кроз сан, као у магли, и мили лик јадне девојчице је искрсавао преда мнош, у бунилу, као привиђење, као слика. Она ми је додавала воде, намештала ме у постељи, или би седела преда мнош, тужна, преплашена, и гладила ме својим прстићима по коси. Сећам се у једном тренутку њеног тихог пољупца на мом лицу. Други пут, кад сам се једном ноћу траго иза сна, спрам свеће која је догоревала преда мнош на столу, примакнутом до дивана, видех Јелену како је спустила лице на моје узглавље па опрезно спава, упола отворивши своје бледе уснице и подметнувши длан под свој топли обрашчић.

А потпуно сам се освестио тек у рано јутро. Свећа је била сасвим догорела; јарки румени зрак прве зоре већ је играо на зиду. Јелена је седела на столици за столом, па је, наслонивши своју уморну главицу на леву руку, која је лежала на столу, чврсто спавала, а ја сам се, сећам се, загледао у њено детиње лице, пуно, чак и у сну, неке недетињске туге и некакве чудне, болне лепоте; бледо, са дугим трепавицама на мршавим образима, оивичено црном као угљен косом, која је густо и тешко

падала на страну у нехатно сплетеној пунђи. Друга рука јој је лежала на моме јастуку. Полако пољубих ту мршаву ручицу, али се јадно дете не пробуди, него само као да јој осмех прелете преко бледих усница. Дуго сам је тако гледао, па и ја заспах мирним сном који исцељује. Овога пута сам спавао скоро до подне. Кад сам се пробудио, осетих да сам скоро оздравио. Само слабост и тежина у свем телу подсећаху ме на недавну болест. Такве нагле живчане нападе имао сам и раније; знао сам ја њих добро. Болест би обично скоро сасвим пролазила за један дан, што јој, уосталом, није сметало да ме за тај дан тешко и немилосрдно намучи.

Било је скоро подне. Прво што сам угледао биле су раширене у углу собе, на канапу, завесе што сам их јуче купио. То је Јелена пословала и одвојила за себе један угао собе. Седела је испред пећи и грејала воду у чајнику. Приметивши да сам се пробудио, она се весело осмехну, па ми одмах приђе.

— Мала моја - рекох узевши је за руку - ти си ме целу ноћ чувала. Нисам знао да си тако добра.

— А откуда ви знате да сам вас ја чувала; можда сам и ја ћелу ноћ преспавала? - упита она гледајући ме с добродушним и стидљивим лукавством и у исти мах порумевши због својих речи.

— Будио сам се и све сам видео. Ти си тек пред зору мало заспала ...

— Хоћете ли чаја? - прекиде ме она, као да јој је неугодно да настављам тај разговор, што бива са свим чедним, племенитим и према себи строгим људима кад ко пред њима почне о њима да говори похвално.

— Хоћу - одговорих. - Него, да ли си ти ручала јуче?

— Нисам ручала, али сам вечерала. Вратар ми је донео. Него, боље немојте да разговарате, већ лежите мирно: нисте још сасвим здрави - додаде доносећи ми чај и седајући на мој кревет.

— Какво лежање! До мрака ћу, уосталом, и лежати, али тада идем од куће. Неизоставно морам, Леночка.

— Ето сад, морате! А куд ћете? Тек, ваљда, нећете к оном јучерашњем госту?

— Не, нећу к њему.

— Добро је што нећете к њему. То вас је он јуче растројио. Онда к његовој кћери?

— А откуд ти знаш за његову кћер?

— Све сам јуче чула - одговори она оборивши очи. Лице јој се натмури. Обрве јој се скупише изнад очију.

— То је неки рђав старац - додаде она после.

— А зар га ти знаш? Напротив, он је врло добар човек.

— Не, не, он је рђав човек; чула сам - одговори она ватрено.

— Ама шта си чула?

— Па он својој кћери неће да опрости...

— Али он њу воли. Она је скривила пред њим, а он се брине о њој, мучи се.

— А што да јој не опрости? Сад, и да јој опрости, она му се не би вратила.

— Како то? Зашто?

— Зато што он не заслужује да га кћи воли - одговори она жестећи се. - Нека оде од њега заувек, и боље јој је да проси на улици, а он нека види како му кћи проси, и нек се мучи.

Очи су јој севале, образи горели. »Она ово не говори тек онако«, помислих у себи.

— Јесте ли ви хтели да ме дате њему у кућу? - додаде она поћутавши.

— Да, Јелена.

— Не, онда боље да идем да служим.

— О, баш није лепо то што говориш, Леночка. И какве су то глупости: код кога би ти могла да служиш?

— Код сваког сељака - нестрпљиво одговори она, све више обарајући очи.

Очигледно је била плаховита.

— Сељацима нису потребне такве служавке - рекох ја осмехнувши се.

— Онда код господе.

— Зар ти, са твојом нарави, да живиш код господе?

— Да, с мојом.

Што се више узбуђивала, све је одсечније одговарала.

— Не би то могла издржати.

— Издржаћу. Грдиће ме, а ја ћу намерно да ћутим. Тући ће ме, а ја ћу све ћутати, ћутати, нека ме бију, али нипошто нећу заплакати. Они ће се искидати од јада што не плачем.

— Јелена, шта ти то говориш! Откуд толика пакост у теби, и што си тако горда! Ти мора да си много препатила...

Устадох и пођох према свом великом столу. Јелена остаде на дивану, замишљено гледајући у земљу, па је прстићима цупкала ројте на дивану. Ћутала је. Мора бити да се расрдила на моје речи - помислих.

Стојећи крај стола, механички отворих јучерашње књиге што сам био добио да из њих

саставим чланак, па се мало-помало удубих у читање. Мени се то често дешава: приђем, отворим књигу за тренутак, да погледам нешто, па се тако зачитам да на све заборавим.

— Шта ви ту увек пишете? - упита ме Јелена, лагано прилазећи столу са бојажљивим осмехом.

— Па, тако, Леночка, свашта помало. За ово ја паре добијам.

— Молбе?

— Не, не молбе. - И ја јој објасних, колико сам могао, да описујем различите догађаје и различите људе; из тога излазе књиге, које се зову приповетке и романи. Она ме слушаше с великом радозналешћу.

— А како, да ли ви ту све истину описујете?

— Не, него измишљаам.

— А што пишете оно што није истина?

— Ево прочитај, видиш, ову овде књигу. Ти си је једаред већ гледала. Ти, ваљда, знаш да читаш?

— Знам.

— Е, па ту ћеш видети. Ту сам књигу ја написао.

— Ви? Прочитаћу ...

Она је веома желела да ми нешто каже, али очигледно није знала како ће, и била је врло узбуђена. Иза њених питања се нешто крило.

— А да ли вам много плаћају за то? - упита ме она најзад.

— Па, како кад. Неки пут много, а понекад баш ништа немам, јер тај посао не иде сваки пут од руке. Знаш, Леночка, то је тежак посао.

— Значи, ви нисте богати? - Не, нисам богат.

— Онда ћу и ја радити, па ћу вам помагати

Она ме брзо погледа, образи јој плануше, обори поглед, па, ступивши два корака према мени, наједаред ме загрли обема рукама, и лице ми чврсто, чврсто притисну на груди. Гледао сам је са чуђењем.

— Ја вас волим, ја нисам горда - рече она. - Ви сте јуче рекли да сам горда. Не, не... нисам ја таква... ја вас волим. Ви ме једини на свету волите.

Сузе су је гушиле. Тренутак касније оне су јој избиле из груди са таквом снагом као и јуче за време напада. Она паде преда мном на колена, па поче да ми љуби руке и ноге ...

— Ви ме волите! ... - понављала је - ви једини, само ви! ...

Она ми је грчевито грлила колена својим рукама. Цело осећање њено, задржавано толико времена, сад наједанпут изби у несавладљивом пориву и мени постаде разумљива та чудна упорност срца, које се чедно крило, и то утолико упорније, утолико одлучније уколико му је јача била потреба да избије на видело, да се изрази - и све до оног неизбежног порива, када се цело биће одједном до самозаборава предаде тој потреби љубави, захвалности, нежности, сузама ...

Она је толико јецала да доби хистеричан напад. Једва сам уклонио њене руке, које ме беху обгрлиле. Подигох је и пренесох на диван. Дуго је још јецала, загнуивши лице у јастук, чисто судећи се да ме погледа, али чврсто стиснувши моју руку у својој ручици и не одвајајући је од свога срца.

Мало-помало, она се умири; али још никако није дизала према мени лице. Два-три пута, летимично, њене очи пређоше преко мог лица, а у њима беше толико нежности и некаквог плашљивог осећања, које би се одмах скрilo. Најзад сва поцрвене и осмехну се.

— Је ли ти сад лакше? - упитих ја - ти осетљива моја Леночка, болно чедо моје!

— Не Леночка, не ... - прошапта она, још једнако кријући од мене лице.

— Не Леночка? Него како?

— Нели.

— Нели? А што баш Нели? Најпосле, и то је врло лено име. Одсад ћу те тако звати, кад баш хоћеш.

— Тако ме је мама звала ... И нико ме тако није звао, никад, осим ње ... И ја ни сама нисам волела да ме још ко тако зове, осим маме ... А ви ме зовите - сад хоћу ... Увек ћу вас волети, увек ћу вас волети.

»Пуно љубави и поносита срдашце«, помислих, »и како је дуго требало док сам заслужио да и за мене будеш Нели!« Али сад сам знао да ми је њено срце заувек одано.

— Слушај, Нели - запитах је чим се умирила. - Ти, ето, велиш да је тебе волела само мама и нико више. Па зар те твој деда збиља није волео?

— Није ...

— А ти си плакала за њим - сећаш ли се, овде на степеницама.

Она се за тренутак замисли.

— Не, није ме волео ... Он је био зао. - И неко болно осећање се исписа на њеном лицу.

— Али, од њега се није могло ни тражити много, Нели - њега је, изгледа, разум био већ сасвим издао. Он је и умро као ван себе. Јер ја сам ти причао како је умро.

— Да, али он је тек последњег месеца почео да се губи. Седи понеки пут тако по цео дан, и да му ја не дођем, он би и два и три дана тако преседео, а да ништа не једе и не пије. А пре је био много бољи.

— Кад пре?

— Кад је још мама била жива.

— То мора да си му ти, Нели, доносила да једе и да пије?

— Да, ја сам му доносила.

— А од кога си добијала? Од Бубнове?

— Не, од Бубнове никад ништа, нисам примала -упорно одговори она, некако дрхтавим гласом.

— А одакле си узимала кад сама ниси ништа имала? Нели поћута и страшно побледе; а затим се дуго загледа у мене.

— Одлазила сам на улицу, па сам просила ... Испросим пет копјејки па му купим хлеба и бурмута...

— И он је дозвољавао! Нели! Нели!

— Најпре сам сама ишла да просим, а њему нисам казала. А после, кад је дознао, почео је и сам да ме тера да просим. Ја стојим на мосту, просим од пролазника, а он хода поред моста и чека; па чим види да ми је ко шта уделио, он одмах полети па ми отме новац, баш као да бих ја то сакрила од њега и као да ја то не просим за њега.

Рекавши то, она се осмехну неким јетким, горким осмехом.

— То је све било после мамине смрти - додаде она. - Онда је он већ сасвим померио памећу.

— Он је, дакле, много волео твоју маму? Па што онда није становао заједно с њом?

— Не, није он њу волео ... Он је био зао, и никако није хтео да јој опрости, исто као јучерашњи злобни старац - проговори она полако, скоро сасвим нечујно, бледећи у лицу све више.

Ја уздрхтах. Заплет читавог романа чисто ми сину у машти. Та једна жена, која умире у сутерену код продавца мртвачких ковчега, њена кћи, сироче, која овда-онда посећује деду који јој је проклео мајку! ... Безумни старац особењак, који умире у посластичарници, после свога пса! ...

— А Азорка је пре био мамин - рече наједном Нели, осмехујући се на неку своју успомену. - Деда је некад много волео маму, а кад је мама отишла од њега, онда је мамин Азорка остао код њега. Зато је он Азорку онако волео ... Он мами није хтео да опрости, а кад је псето умрло, умро је и сам - строго додаде Нели, а осмех јој ишчезе с лица.

— Нели, а шта је он био пре? - запитих очекујући мало.

— Он је пре био богат човек... Али не знам шта је био - одговори она. - Имао је, мислим, фабрику ... Тако ми је мама причала. Она је у почетку мислила да сам ја још мала, па није хтела све да ми прича. Често ме тако узме на крило, љуби ме, па ми каже: све ћеш ти од мене чути... Доћи ће време па ћеш све дознати, јаднице моја несрећна! И увек би ме звала јадницом и несрећном. Понекад ноћу, кад мисли да спавам (а ја намерно не спавам, него се само правим да спавам), она непрестано плаче нада мном, љуби ме и говори: једна, несрећна моја!

— А од чега је умрла твоја мама?

— Од сушице. Сад ће бити шест недеља.

— А сећаш ли се кад је деда био богат?

— Па ја се онда још нисам ни родила. Мама је, још пре него што сам се родила, отишла од деде.

— С ким је отишла?

— Не знам - одговори Нели, тихо и замишљено. - Она је отишла у иностранство, а ја сам се тамо родила.

— У иностранству? А где?

— У Швајцарској. Ја сам свугде била, била сам и у Италији, и у Паризу.

Ја се зачудих.

— И ти се сећаш свега тога, Нели?

— Сећам се доста ствари.

— Па откуда знаш тако добро руски да говориш, Нели?

— Мама ме је још тамо учила руски. Она је била Русиња, јер је њена мати била Русиња, а деда је био Енглец, али исто као да је био Рус. А кад смо се ја и мама пре годину и по дана вратиле, онда сам сасвим добро научила. Мама је већ тада била болесна. Од нашег доласка ми смо бивале све сиромашније и сиромашније. Мама је непрестано плакала. Најпре је дуго тражила деду ту по Петрограду, увек је говорила да му је скривила, и једнако плакала... Тако је плакала, тако је плакала. А кад је дознала да је деда осиромашео, онда је још више плакала. Она му је често писала писма, али нам он никад није одговарао.

— А зашто се мама вратила овамо? Само због деде?

— Не знам. А тако нам је било лепо! - И ту Нелине очи заблисташе. - Мама је живела сама, са мном. Она је тамо имала једног пријатеља, тако доброг као и ви... Он је њу још овде познавао. Али он

је тамо умро, а мама се онда вратила ...

— Па то је с њим мама отишла од деде?

— Не, није с њим. Мама је отишла од деде с неким другим, али тај ју је оставио ...

— А који је тај, Нели?

Нели ме погледа, али ми ништа не одговори. Она је очевидно знала с ким је отишла њена мама, тај је, по свој прилици, био и њен отац. Њој је било тешко да чак и мени изговори његово име ...

Нисам хтео да је мучим запиткивањем. То је била чудна нарав, нервозна и плаховита, али је угушивала своју плаховитост. Симпатична, али се затварала у свој понос и неприступачност. За све време што сам је знао она је - мада ме је из свег срца волела најсветлијом и најчистијом љубављу, скоро исто као и своју покојну матер, које сад без бола чак није могла ни да се сети - и поред свега тога, она је са мном ретко бивала поверљива и, осим овога дана, ретко је кад осећала потребу да говори са мном о својој прошлости. Ставише, некако је све то строго крила од мене. Али тога дана, за ово неколико часова, у мукама и у грчевитом јецању, којим се њено причање прекидало, она ми је испричала све што ју је највише болело у њеним успоменама, и ја никад нећу заборавити ту страшну исповест. Али главна њена животна повест тек има да дође ...

То је била страшна историја; то је историја напуштене жене која је надживела своју срећу; болесне, измучене и од свих остављене; одбачене и од последњег бића у које је још могла да се нада - од рођеног оца, кога је она некад увредила и који је доцније померио памећу услед неподношљивих патњи и понижења. То је историја жене доведене до очајања; која је ишла са својом ћерчицом (коју је она сматрала још за дете) хладним, прљавим петроградским улицама, па просила милостињу; која је после месецима умирала у влажном сутерену, и којој отац није хтео да опрости до краја њеног живота, и тек се у последњем тренутку освестио и дотрчао да јој опрости, али је тада нашао већ саме хладан леш место оне коју је волео више од свега на свету.

То је била чудна повест о тајанственим, чак једва разумљивим односима између излапелог старца и његове мале унуке, која га је већ разумевала; која је већ схватала, и поред својих детињих година, многе ствари које неки не могу да схвате ни у много старијем добу свога обезбеђеног и лаког живота. Мрачна је то повест - једна од оних мрачних и болних историја које се тако често и неприметно, скоро тајанствено дешавају под тешким петроградским небом, у тамним, потајним буџацама огромнога града, усред сумануте животне јурњаве, тупе себичности, супротних интереса, суровог разврата скривених злочина, усред свега тог преиспољњег пакла, бесмисленог и застрањеног живота.

Али та повест тек има да дође ...

ТРЕЋИ ДЕО ГЛАВА ПРВА

Одавно се већ смркавало, настало је вече, и ја се тек тада пренух из мрачне море и сетих се свега.

— Нели - рекох - ти си, ето, сад болесна, растројена, а ја те морам оставити саму, узрујану и уплакану. Мила моја! Опрости ми и знај да има још једно мени драго биће коме нису хтели да опросте, које је несрећно, увређено и напуштено. Оно ме сад чека. А и мене самог сада, после те твоје приче, вуче срце к њему, па ми се чини да не бих жив остао ако га не видим одмах, овог часа ...

Не знам да ли је Нели разумела све што сам јој рекао. Био сам узбуђен и од приче и од недавне болести; али ја полетех Наташи. Било је већ доцкан, око девет, кад уђох к њој.

Још на улици, пред капијом куће где је Наташа живела, приметих кочије, па ми се учини да су кнежеве. К Наташи се улазило из дворишта. Тек што сам почео да се пењем уз степенице, чух испред себе, за један спрат више, човека који се пео обзриво пипајући, јер му је ово место, очевидно, било непознато. Помислих да ће то бити кнез, али се ускоро почех разуверавати. Непознати је гунђао и проклињао такав улаз, и то све жешће и енергичније што се више пео. Истина, степениште је било узано, прљаво, стрмо и увек неосветљено; али онакве псовке какве почеше да сипају на другом спрату никад не бих могао приписати кнезу; тај господин што се пео псовао је као кочијаш. Од другог спрата почињало је осветљење; пред Наташеним вратима је горела мала светилка. Пред самим вратима стигох непознатог; али какво је било моје изненађење кад у њему познадох кнеза. Као да му је било веома непријатно што је тако неочекивано наишао на мене. У први мах он ме и не познаде; али му се наједаред све лице преобрази. Његов први поглед на мене, љутит и пун мржње, наједаред постаде љубазан и весео, и он ми са неком необичном радошћу пружи обе руке.

— Ах, то сте ви? А ја таман хтео да клекнем па да молим бога за спас живота. Јесте ли чули како сам псовао?

Ту се он врло простодушно засмеја. Али наједаред доби озбиљан и брижан израз.

— И како је само могао Аљоша да Наталију Николајевну стрпа у овакав ћумез! - рече он вртећи главом. - Ето, те такозване ситнице и карактеришу човека. Он ме просто забрињава. Он је добар, има племенито срце, али ево вам примера: воли до лудила, а допушта да она коју толико воли живи у оваквој јазбини! чак сам чуо да понекад ни хлеба није имала - додаде он шапатам тражећи

дршку од звонцета. - Глава хоће да ми прсне кад помислим о његовој будућности, а нарочито о будућности Ане Николајевне, кад једном постане његова жена ...

Он погрешу у Наташином имену, али не примети, очигледно љутећи се што не може да нађе звонце. Али звонцета није ни било. Ја шкљоцнух кваком, а Мавра нам одмах отвори, ужурбано нас предусрећући. У кухињи, која је од премалог предсобља била одвојена дашчаном преградом, могло се кроз отворена врата видети да се нешто спрема: све је било некако друкчије него обично, избрисано и очишћено; у пећи је горела ватра, на столу је стајало неко ново посуђе. Видело се да су нас чекали. Мавра притрча да нам прихвати капуте.

— Је ли Аљоша ту? - запитах је.

— Није долазио - шапну ми она некако тајанствено.

Ми уђосмо к Наташи. У њеној соби није било никаквих нарочитих припрема; све је било као и пре. Уосталом, код ње је увек све тако чисто и пријатно да није имало шта ни да се спрема. Наташа нас дочека стојећи код врата. Мене је запрепастила њена нездрава мршавост и необична бледоћа њеног лица, мада јој за часак руменило изби на беживотним образима. Очи су јој биле грозничаве. Она ћутећи пружи кнезу руку, очигледно збуњена. У мене и не погледа. Стајао сам и чекао ћутећи.

— Ево и мене! - пријатељски и весело проговори кнез - тек сам се пре неколико часова вратио. За све то време нисте ми из главе излазили (он је нежно пољуби у руку); и колико, колико сам размишљао о вама! Колико сам само смислио да вам кажем, да вам саопштим ... Него, имаћемо кад да се наразговарамо! Пре свега, онај мој ветрогоња, кога, како видим, овде још нема...

— Извините, кнеже - прекиде га Наташа поцрвеневши и збунивши се - морам да кажем две речи Ивану Петровичу. Вања, хајдемо ... само две речи...

Она ме ухвати за руку и поведе иза паравана.

— Вања - прошапта она пошто ме је одвела у најмрачнији угао - хоћеш ли ми опростити?

— Та остави, Наташа!

— Не, не, Вања, ти си мени сувише често, сувише много праштао, али свако стрпљење мора имати краја. Никад нећеш престати да ме волиш, знам, али ћеш морати рећи да сам незахвалница, јер сам јуче и прекјуче била према теби, збиља, незахвална, себична, немилосрдна ...

Она наједаред брижну у плач и приону својим лицем уз моје раме.

— Остави, Наташа - похитах да је разуверим. - Био сам озбиљно болестан целе ноћи; чак се и сад једва држим на ногама, зато нисам долазио ни синоћ, ни данас, а ти мислиш да се љутим... Добра моја Наташа, па зар ја не знам како је теби сад у души?

— Онда добро ... Значи, опростио си ми, као и увек - рече она осмехујући се кроз сузе и стежући ми руку да ме је скоро заболела. - Остало ћемо после. Имам много да ти кажем, Вања. А сад хајдемо к њему ...

— Само брже, Наташа; оставили смо га тако наједаред ...

— Видећеш, видећеш шта ће бити - шапну ми она брзо. - Ја сад све знам; свега сам га прозрела. За све је крив он. Ово вече има много шта да одлучи. Хајдемо!

Ја не разумедох, али не стигох да је питам. Наташа изиђе пред кнеза ведра лица. Он је још непрестано стајао са шеширом у руци. Она му се весело извини, прихвати му шешир, сама му додаде столицу, те све троје седосмо око њеног малог сточића.

— Почео сам да говорим о томе свом ветропиру - настави кнез - видео сам га само за тренутак на улици када је седао у кола да се одвезе грофици Зинаиди Фјодоровној. Страшно се журио и, замислите, није хтео чак ни да сиђе с кола па да уђе са мном у кућу после четвородневног растанка. И, чини ми се, Наталија Николајевна, да сам ја крив што он сад није ту код вас и што смо ми дошли пре њега. Искористио сам прилику, па како данас нисам могао стићи грофици, послао сам јој преко њега једну поруку. Но, он ће одмах доћи.

— Је ли вам казао да ће сигурно данас доћи? - запита Наташа гледајући у кнеза са најпростодушнијим изразом.

— О, боже мој, па како да не дође! Како то питате! - узвикну кнез гледајући је са чуђењем. - Него, ја вас разумем: ви се на њега љутите. А и јесте ружно од њега да последњи дође. Али, понављам, за то сам крив ја. А на њега немојте да се љутите. Он је лакомислен, ветропир, нећу да га браним, али неки нарочити разлози захтевају не само да он не напушта грофичину кућу и неке друге везе него, напротив, да одлази тамо што је могуће чешће. А како се он сад сигурно и не одваја од вас, те је заборавио све на свету, то ћу вас морати замолити да се не љутите ако га ја будем узимао на час-два - не више - да изврши моје поруке. И ја сам убеђен да он наједаред од оног вечера није отишао кнегињи К., и тако ми је криво што нисам стигао малочас да га то питам! ...

Погледах у Наташу. Она је слушала кнеза с лаким полуподругљивини осмехом. Али он је говорио тако отворено, тако природно. Изгледало је да је немогуће ма и најмање посумњати у њега.

— Зар ви збиља нисте знали да он за све то време ниједном није био код мене? - запита га Наташа тихим и мирним гласом, као да је говорила о неком за њу најобичнијем догађају.

— Шта? Зар ниједном није био? Молим вас, шта говорите! - рече кнез, на изглед необично запрепашћен.

— Ви сте били код мене у уторак, касно увече. Сутрадан ујутру свратио је он к мени на пола часа, а од то доба га нисам никако видеала.

— Ама, то је невероватно! (Он се чудило све више и више.) А ја сам, видите, мислио да се он просто не одваја од вас. Опростите, то је тако чудновато ... просто невероватно.

— Али је ипак тачно. И како ми је жао: а ја сам баш вас очекивала; мислила сам да ћете ми бар ви моћи казати где се он налази.

— О, боже мој! Па он ће бити овде! Али то што сте ми рекли толико ме је поразило да ја... признајем, да сам од њега све друго очекивао, али тако што ... тако што!

— Како се ви чудите! А ја сам све мислила да ви не само да се нећете чудити него да сте још унапред знали да ће тако и бити.

— Знао! Ја знао? Али, уверавам вас, Наталија Николајевна, да сам га само на тренутак данас видео и да се ни код кога више о њему нисам распитивао. И мени је чудновато што ви као да ми не верујете - настави он погледајући нас обоје.

— Боже сачувај - прихвати Наташа - потпуно сам уверена да сте казали истину.

И она се опет засмеја, право у очи кнезу, тако да се он стресе.

— Објасните ми - рече он збуњено.

— Па ту нема шта да се објашњава. Говорим врло просто. Ви и сами знате како је он ветрењаст, забораван. Па, ето, пошто му је сад дата потпуна слобода, он се заборавио.

— Али није могућно да се човек толико заборави, ту мора да нешто има! И чим дође, примораћу га да нам објасни целу ствар. Него, мене највише чуди то што ви баш као да и мене ту нешто кривите, а ја чак нисам ни био овде. Уосталом, Наталија Николајевна, видим да се ви на њега веома љутите, и то је сасвим разумљиво. Имате на то потпуно право, и... и... разуме се, ја сам први крив, ако ни због чега другог, а оно зато што сам вам се ја сад први ту под руком десио. Зар није тако? - настави он, окренувши се мени са јетким осмехом.

Наташа плану.

— Дозволите, Наталија Николајевна - настави он својим достојанственим тоном - признајем да сам крив, али само утолико што сам одмах сутрадан после нашег познанства отпутовао тако да сте ви, услед извесне подозривости коју примећујем у вашем карактеру, већ променили своје мишљење о мени, тим пре што су томе и прилике ишле на руку. Да нисам отпутовао, упознали бисте ме боље, а и Аљоша не би смео бити тако ветрењаст под мојим надзором. Данас ћете сами чути како ћу му читати.

— То јест, учинићете да му ја почнем бивати на досади. Није могућно да бисте ви, са својим умом, збиља могли помислити како бисте ми тиме помогли.

— А да нећете ви тиме, можда, да кажете да ја ово нарочито удешавам да му постанете досадни? Ви ме вређате, Наталија Николајевна.

— Трудим се да употребљавам што мање алузија, па ма с киме говорила - одговори Наташа. - Напротив, увек настојим да говорим што је могуће искреније, и ви ћете се, можда још данас, у то уверити. Није ми намера да вас вређам, нити за то имам разлога, већ ни стога што моје речи вас и не могу увредити, па ма шта вам ја казала. У то сам потпуно убеђена, јер потпуно јасно разумем наше међусобне односе; ви на њих и не можете гледати озбиљно. Зар није тако? Али ако сам вас збиља увредила, готова сам да молим за опроштај, те да испуним према вама све обавезе... гостољубивости.

Крај свег слободног, па и шаљивог тона којим је Наташа изговорила ту реченицу, са осмехом на уснама, ја је још никад нисам видео у толикој мери озлојеђену. Тек сад сам видео колико је морало препатити њено срце за ова три дана. Њене загонетне речи: да она већ све зна и да јасно види у чему је ствар, уплашише ме; оне су се односиле на кнеза. Она је изменила о њему своје мишљење и гледала на њега као на свог непријатеља - то је било очевидно. Видело се да је његовом утицају приписивала све своје невоље с Аљошом, и имала је, можда, за то и неке разлоге. Бојао сам се да између њих не избије каква изненадна сцена. Њен шаљив тон био је сувише видљив, и сувише неприкривен. А њене последње речи кнезу: да он не може гледати на њихове односе озбиљно; њено извињење због правила гостољубивости; њено обећање у облику претње да ће му још те вечери доказати да она уме и отворено говорити - све је то било у толикој мери јетко и немаскирано да је било просто немогућно да кнез то не примети. Видех да се изменио у лицу, али он је умео да влада собом. Одмах се направи да те речи није ни приметио, да није разумео њихов прави смисао и, разуме се, окренуо је све на шалу.

— Боже сачувај да бих ја тражио извињење! - прихвати он смејући се. - Ни помислио нисам на тако шта, нити имам обичај да од жена тражим извињење. Ја сам вас још при првом нашем састанку донекле упозорио на свој карактер, па се сад, вероватно, нећете наћи увређени због једног мог опажања, тим пре што ће се оно односити на све жене уопште. И ви ћете се, вероватно, сложити с тим мојим опажањем - настави он, љубазно се обраћајући мени. - Наиме, приметио сам да у женском карактеру постоји таква црта да ако је, на пример, жена нешто скривила, она ће пре пристати да после заглади своју кривицу хиљадама љубазности но што ће у даноме тренутку, кад се несумњиво

докаже њена кривица, признати погрешку и молити за опроштај. И стога, ако само претпоставимо да сте ме увредили - ја сад, у овом тренутку, намерно не тражим извињење; пријатније ће ми бити доцније, кад ви увидите своју грешку па зажелите да је загладите ... хиљадама љубазности. А ви сте тако добри, тако чисти, свежи, тако искрени да ће тај тренутак када се ви будете кајали - предосећам то - бити диван. Него, уместо извињења, боље да ми кажете: да ли бих могао још данас да вам чиме било докажем да ја кудикамо искреније и отвореније поступама према вама но што ви о мени мислите?

Наташа поцрвене. И мени се учини да се у кнежевом одговору осећао некакав сувише лак, чак и намеран тон, нека нескромна шаљивост.

— Хтели бисте да ми докажете како сте према мени искрени и простодушни? - запита га Наташа, погледавши га са изазивањем.

— Да.

— Ако је тако, онда испуните моју молбу.

— Унапред вам дајем реч.

— Ево шта бих вас молила: да ни једном речју, ни једном напоменом о мени не узнемирујете Аљошу, ни данас ни сутра. Ни једног прекора за то што ме је заборавио; никакве придики. Нарочито хоћу да га дочекам тако као да међу нама ништа није ни било, те да ништа и не примети. То ми је потребно. Хоћете ли ми дати такву реч?

— Са највећим задовољством - одговори кнез. - И дозволите ми да још од свег срца додам да сам ретко код кога наилазио на увиђајније и јасније погледе на овакве ствари... Али, ево нам, канда, и Аљоше.

И збиља, у предсобљу се чу неки жагор. Наташа уздрхта и као да се нешто припреми. Кнез је седео са озбиљним изразом и очекивао шта ће бити. Помно је пратио погледом Наташу. Уто се врата отворише и у собу улете Аљоша.

ГЛАВА ДРУГА

Он збиља улете сав озарен, радостан, весео. Видело се да је весело и срећно провео та четири дана. С лица му се читало да хоће нешто да нам саопшти.

— Ево и мене! - викну он да се соба заори. — Ево вам онога који је требало да овде буде пре свих. Али сад ћете дознати све, све, све! Малочас ја и ти, тата, не стигосмо ни две речи да проговоримо, а имао сам много штошта да ти кажем. То он мени само у својим добрим тренуцима дозвољава да му говорим ти - прекиде он обрађујући се мени - верујте, а иначе ми забрањује. И какву он само тактику има: тек почне да ми говори ви. Али ја бих сад хтео да он од данас увек има само добре тренутке, па ћу то и остварити! Ја сам се уопште сав изменио за ова четири дана, потпуно, потпуно сам се изменио, и све ћу вам испричати. Али то мало после. А сад најглавније: ево ње, ево ње! Опет! Наташа, душо, здраво, анђеле мој! - говорио је он седајући поред ње и страсно јој љубећи руку. -Тешко ми је било ових дана без тебе! Али шта ћеш! Нисам могао! Нисам могао да стигнем. О, мила моја! Као да си ми нешто ослабела, где како си побледела...

Он је, сав усхићен, обасипао њене руке пољупцима, жељно ју је гледао својим дивним очима као да је се није могао нагледати. Погледах у Наташу и по њеном лицу погодих да смо обоје имали исту мисао: он је био потпуно невин. А кад би и како би тај невини створ могао да буде кривац? Јарко руменило наједаред прели бледе Наташине образе, као да сва крв што се била скупила у њеном срцу јурну наједаред у главу. Очи јој заблисташе и она поносито погледа у кнеза.

— Али... где си, забога ... толико времена? - проговори она пригушеним и испрекиданим гласом. Дисала је тешко и неравномерно. Боже мој, како га је волела!

— Па у томе и јесте цела ствар што изгледа као да сам ја крив пред тобом; али шта ја то говорим: изгледа! Наравно, скривио сам, то и сам знам, и зато сам и дошао што знам. Каћа ми је јуче и данас говорила да жена не може опростити толику непажњу (јер она зна све што се догодило овде у уторак; то сам јој одмах сутрадан испричао). Препирао сам се с њом, доказивао јој, рекао јој да се та жена зове Н а т а ш а, и да на целом свету има можда само једна њој равна - Каћа. И дошао сам овамо, наравно, знајући да сам право рекао. Зар би такав анђео као што си ти могао да не опрости? »Нема га - значи, сигурно га је нешто спречило, а то не значи да је престао да ме воли«, ето како ће мислити моја Наташа! А и како би човек могао да те престане волети. Зар је то могућно? Срце ме је болело од жеље за тобом. Али ипак сам крив! Али кад дознаш све, ти ћеш ме прва оправдати! Сад ћу све испричати, морам излити душу пред свима вама, зато сам и дошао. Хтео сам у један мах данас - имао сам један слободан часак - да ти долетим па да те онако у лету пољубим, али и ту искрсну препрека; Каћа ме је позвала да јој одмах дођем због врло важних послова. То је било још пре него што си ме ти, тата, видео да сам сео у фијакер; то сам ја по други пут, на други позив, пошао био Каћи. Код нас сад по цео дан лете гласници с писмима тамо и натраг. Иване Петровичу, ја сам ваше писмо тек синоћ стигао да прочитам, и ви имате потпуно право у свему што сте ми написали. Али шта да радим: физичка немогућност! Стога сам помислио: сутра увече ћу се због свега оправдати, јер вечерас више нисам могао да не дођем к теби, Наташа.

— Какво је то писмо? - запита га Наташа.

— Он је био код мене, није ме затекао, наравно, и много ме је изгрдио у писму које ми је оставио због тога што не долазим к теби. Имао је потпуно право. То је било јуче.

Наташа погледа у мене.

— Па кад си имао довољно времена да од јутра до мрака седиш код Катарине Фјодоровне ... — меша се у разговор кнез.

— Знам, знам шта хоћеш да кажеш - прекиде га Аљоша. - »Кад си могао да седиш код Каће, онда би требало са много више разлога да будеш овде.« Потпуно се слажем с тобом, и чак од своје стране додајем: не много више, него милион пута више разлога! Али, пре свега, дешавају се чудни, неочекивани догађаји у животу, који све побркају и преокрену. Но, па и мени су се десили такви догађаји. Лепо сам вам рекао да сам се за ових неколико дана сасвим изменио, сав, од главе до пете; значи, постојале су неке важне околности!

— О, боже мој, па шта ти се то десило! Не мучи нас, молим те! - викну Наташа осмехујући се на Аљосину ужурбаност.

Он је збиља и био мало смешан: журио се, речи су му излетале брзо, често без реда, као нека лупа. Непрестано је хтео да говори, говори, да исприча. Али, причајући, он ипак није испуштао Наташину руку и непрестано ју је приносио устима, као да није могао да је се наљуби.

— Па у томе и јесте ствар шта ми се десило - настави Аљоша. - Али, мили моји! шта сам видео, шта сам радио, какве сам људе упознао! У првом реду - Каћа. То је једно савршенство! Нимало, ама нимало је досад нисам познавао. Па ни тада, у уторак, кад сам ти говорио о њој, Наташа, сећаш ли се с каквим сам ти усхићењем о њој говорио, е па чак ни тада је скоро нимало нисам познавао. Она се сама крила од мене све до последњих дана. Али сад смо потпуно упознали једно друго. Већ једно другом говоримо ти. Него, да почнем из почетка. Прво, Наташа, да си само могла чути шта ми је о теби говорила кад сам јој ја сутрадан, у среду, испричао шта је овде између нас било ... А, збиља, сад се сећам какав сам глупак морао изгледати у твојим очима кад сам оно дошао к теби изјутра, у среду! Ти ме дочекујеш са усхићењем, сва си одушевљена нашим новим положајем. Хоћеш да говориш са мном о свему томе. И тужна си, а у исти мах се и шалиш и играш са мном. А ја, опет, изигравам неког богзна како важног човека! Будала, права будала! Јер, богами, хтео сам да се мало покажем, да се похвалим како ћу ускоро постати муж, солидан човек и баш сам погодио пред ким да се хвалим - пред тобом! Ах, како си ми се ти тада морала смејати, и како сам баш и заслужио да ми се смејеш!

Кнез је седео ћутећи и са неким ликујућим, ироничним осмехом посматрао Аљошу. Баш као да му је било мило што му се син приказује са тако лакомислене, па чак и смешне стране. Цело то веће сам га пажљиво посматрао, и потпуно сам се уверио да он уопште и не воли сина, мада се причало о његовој жаркој очинској љубави.

— Од тебе сам отишао Каћи - сипаше Аљоша своју причу. - Већ сам ти рекао да смо ми тек то преподне потпуно упознали једно друго, али то се некако чудновато догодило ... не сећам се чак ... Неколико ватрених речи, неколико осећања, искрено изречених мисли, и - ми се заувек зближисмо. Мораш се с њом упознати, Наташа! Како ми је она приказала, како ми је објаснила тебе! Како ми је разјаснила какво си ти благо за мене. Мало-помало, објаснила ми је она све своје идеје и погледе на живот, то је тако озбиљна, тако узвишена девојка! Говорила је о нашим дужностима и позиву, о томе да сви треба да служимо човечанству, па, како смо се сасвим спријатељили за тих пет-шест часова разговора, то завршисмо тиме што се заклесмо једно другом на вечито пријатељство, и да ћемо целог свог живота делати заједно!

— На ком пољу ћете ви делати? - запита га кнез зачуђено.

— Ја сам се тако изменио, оче, да све то, наравно, теби мора изгледати чудновато, чак унапред осећам све твоје замерке - свечано одговори Аљоша. - Сви сте ви практични људи, па имате толико освештаних правила, озбиљних, строгих, на све што је ново, на све младо, свеже, ви гледате неповерљиво, непријатељски, подсмешљиво. Али ја сад више нисам онај каквог си ме познавао пре неколико дана. Ја сам други човек. Смело гледам у очи свему и свакоме на свету. Кад знам да је моје убеђење исправно, спроводим га до последње крајности; и ако успем да се одржим на томе путу, онда сам поштен човек. Од мене је то доста. Говорите ви после шта хоћете, али ја сам у себе сигуран.

— Охо! - рече кнез подсмешљиво.

Наташа нас брижно погледа. Она је страховала због Аљоше. често се дешавало да се он, незгодно по себе, занесе у разговору, и она је то знала. Она није хтелâ да се Аљоша са своје смешне стране покаже пред нама, а нарочито пред оцем.

— Шта ти то причаш, Аљоша! Па то је већ некаква филозофија - рече она - то мора да те је неко научио ... Боље да нам причаш.

— Па ја, ето, причам! - викну Аљоша. - Ето видиш: Каћа има два даљња рођака, некакве кузене, Љовињу и Борињу; један је студент, а други једноставно млад човек. Она се са њима дружи, а они су - просто, необични људи! Грофици они скоро и не долазе, из начела. Када смо ја и

Каћа говорили о човековом опредељењу, о позиву и о тим стварима, она ме упозори на њих, и одмах ми даде и писамце за њих. Ја одмах полетех да се упознам. Исте вечери сам се с њима сасвим спријатељио. Тамо је било једно дванаест сасвим разноврсних лица: студената, официра, уметника; био је и један књижевник ... Сви вас знају, Иване Петровичу, то јест, читали су ваша дела, и много од вас у будућности очекују. Тако ми они сами рекоше. Причао сам им да се с вама познајем, и обећао сам им да ћу вас упознати с њима. Сви су ме они примили братски, са раширеним рукама. Одмах им рекох да ћу ускоро бити жењен човек, те су ме и сматрали као жењеног човека. Они живе на четвртој спрату, под самим кровом; скупљају се што чешће могу, али углавном средом, код Љовињке и Борињке. То је све свеза младеж; сви они ватрено воле цело човечанство; говорили смо о нашој данашњици, о будућности, о наукама, о књижевности, и говорили смо тако лепо, тако искрено и просто ... Тамо долази и један гимназист. Па да видите како се понашају један према другом, како су сви племенити! Ја још никад нисам видео таквих људи! А и куд сам ја одлазио досад? шта сам могао видети? Како сам одрастао? Једино што си ми ти, Наташа, говорила у том смислу. Ах, Наташа, ти се неизоставно мораш упознати с њима; Каћа их већ познаје. Они о њој говоре скоро са страхопоштовањем, и Каћа је већ говорила са Љовињком и Борињком да ће, кад буде располагала својим имањем, неизоставно дати милион рубаља за опште потребе.

— А стараоци тога милиона ће јамачно бити Љовињка и Борињка, и цела њихова дружина? - запита кнез.

— Није истина, није истина. Треба да те је срамота, оче, да тако говориш! - викну му Аљоша ватрено - ја нагађам твоју мисао. А о томе милиону збиља смо говорили и дуго смо претресали како да га употребимо. Најзад смо одлучили да га на првом месту дамо на народно просвећивање ...

— Да, ја заиста нисам изближе познавао Катарину Фјодоровну - примети кнез, као за себе, све са оним истим подругљивим осмехом. - Ја сам, истина, много штошта од ње очекивао, али то ...

— Шта то? - прекиде га Аљоша. - шта је теби тако чудно? Зато што донекле излази из вашег уобичајеног реда? Зато што досад нико није приложио милион, а она прилаже? Је ли то, а? Али шта ћете кад она неће да живи на туђ рачун; јер живети од тих милиона, то значи живети на туђ рачун (ја сам то тек ових дана дознао). Она хоће да буде корисна отаџбини и свима, и да за општу корист свој обол приложи. О том оболу смо ми још некад, у буквару, читали, а сад, кад је тај обол замирисао на милион, онда је то одмах нешто друго? И на чему се само држи сва та хваљена животна мудрост у коју сам толико веровао? шта ме тако гледаш, оче? Баш као да видиш пред собом комедијаша или будалу! Па шта ако сам и будала! Да си само чула, Наташа, шта је Каћа о томе говорила: »Није главно ум, већ оно што умом управља - нарав, срце, племените особине, развитак.« Али што је најглавније, о томе има једна генијална изрека Безмигина. Безмигин је познаник Љовињке и Борињке и, међу нама, добра глава, заиста генијална глава! Ето баш јуче рекао је он у разговору: будала кад призна да је будала, није више будала. Како је то истинито! Такве су изреке код њега врло честе. Он их сипа као из рукава.

— Заиста генијално! - примети кнез.

— Ти се увек смејеш. Али ја од тебе никад нисам чуо тако што; па и од целог вашег друштва никад нисам тако што чуо. Ви још, напротив, све некако кријете, све гледате да је некако ближе земљи, да сви људи буду једне висине, сви носеви да буду неизоставно по некој мери, по неким правилима - као да је то могућно! Као да то није хиљаду пута немогућније него "оно о чему ми говоримо и о чему мислимо. Па још нас називају утопистима! Да си само чуо шта су они мени синоћ говорили.

— Па добро, о чему ви то тамо говорите и мислите? Испричај нам, Аљоша, ја то некако још не разумем - рече Наташа.

— Уопште о свему што води напретку, човечности, љубави. О свему се томе говори поводом савремених питања. Ми говоримо о слободи збора и говора, о новим реформама које се уводе, о љубави према човечанству, о савременим јавним радницима, ми их проучавамо, читамо. Али главно је то што смо дали један другоме реч да међу собом будемо потпуно искрени и да један другом отворено говоримо све о себи, без икаквог устручавања. Јер само искреност, само отвореност могу довести до циља. То нарочито заступа Безмигин. Испричао сам то Каћи, и она се потпуно слаже са Безмигином. Зато смо ми сви, са Безмигином на челу, дали реч да ћемо делати часно и искрено целог живота, и ма шта се о нама говорило, ма како се судило о нама - да се нећемо дати ничим збунити, да се нећемо стидети свог одушевљења, свог заноса, својих погрешака, и да ћемо ићи правим путем. Ако хоћеш да те други поштују, пре свега, и главно, поштуј самог себе. Само тиме, само таквим самопоштовањем приволећеш и друге да те поштују. Тако каже Безмигин, и Каћа се с њим потпуно слаже. Ми се сад уопште споразумевамо у погледу својих убеђења, и одлучили смо да се посветимо изучавању самих себе посебно, а сви заједно да међусобно објашњавамо један другог.

— Каква је то збрка! - викну кнез узнемирен. — И, и ко вам је тај Безмигин? Не, то се тако не може оставити.

— Шта се не може оставити? - прихвати Аљоша. - Слушај, оче, зашто ја све ово говорим сад

ту, пред тобом? Зато што желим и што се надам да ћу и тебе увести у наше друштво. Тамо сам већ и за тебе дао реч. Ти се смејеш, ништа то, знао сам да ћеш се смејати! Али слушај ме! Ти си добар, племенит, ти ћеш то разумети. Јер ти не познајеш, ти ниси никако видео те људе, никако ниси чуо њих лично. Узмимо да си ти о свему томе слушао, све то изучио; ти си страшно учен; али њих лично ниси видео, ниси код њих био, па како можеш о њима тачно судити! Ти само уображаваш да их знаш. Али дођи мало до њих, саслушај, их, а тада - тада дајем реч за тебе да ћеш и ти бити наш! А што је главно, хоћу да употребим сва средства да те спасем од пропасти у том твојем друштву, за које си се тако прилепио, и да те спасем твојих убеђења.

Ћутећи и са пакосним подсмехом, слушао је кнез те речи; на његовом лицу огледала се злоба. Наташа га је посматрала са нескривеном одвратношћу. Он је то видео, али се правио као да то не примећује. Али, чим Аљоша заврши, кнез наједаред прсну у смех. Он се чак завали на наслон столице, као да није био у стању да се уздржи. Али тај смех је био очевидно извештачен. И сувише је падало у очи да се он смејао једино зато да би што је могуће јаче увредио и понизио свога сина. То Аљошу, збиља, врло огорчи; све његово лице изражавало је необичну жалост. Али он стрпљиво сачека кад ће се свршити очево весело расположење.

— Оче - поче он тужно - што ми се подсмеваш? Пришао сам ти искрено и отворено. Ако, по твојем мишљењу, говорим глупости, ти ме уразуми, а немој ми се смејати. А и чему имаш да се смејеш? Ономе што је данас мени свето и племенито? Па добро, нека, нека сам ја у заблуди, нека је све то нетачно, погрешно, нека сам будала како си ме ти неколико пута назвао; али, ако се и варам, ја сам ипак искрен, частан; ја нисам изгубио своју племенитост. Ја се одушевљавам идејама. Можда су оне и погрешне, али основа је њихова света. А ја сам теби казао да ми ни ти нити ико од твојих, никада досад нисте казали ништа што би ми дало правац, што би ме повукло за собом. Ти њих оповргни, реци ми нешто што би било боље од њиховог, па ћу ја и за тобом поћи, али немој да ми се подсмеваш, јер ме то веома боли.

Аљоша је то изговорио ванредно племенито и са неким озбиљним достојанством. Наташа се са саучешћем загледа у њега. Кнез чак са чуђењем саслуша сина па одмах промени тон.

— Ни издалека нисам хтео да те вређам, драги мој - одговори он. - Напротив, мени те је жао. Ти се спремаш за такав пут у животу на коме би већ било време да престанеш бити тако лакомислен деран. То је моја мисао. Смејао сам се и нехотице, а никако нисам имао намеру да те вређам.

— Па што се онда то мени тако учинило? - настави Аљоша, са горким осећањем. - Зашто се мени већ одавно чини да ти мене гледаш непријатељски, са хладним подсмехом, а не као отац сина. Зашто се мени чини да, кад бих био на твојем месту, ја не бих тако злурадо исмевао свога сина, као ти сад мене. Слушај, да се сада отворено објаснимо заувек, тако да не остане више никаквих неспоразума. И... ја ћу сад рећи сву истину: кад сам малочас дошао овамо, учинило ми се да је и овде дошло до неког неспоразума, некако се нисам надао да ћу вас тако овде затећи. Је ли тако или није? Ако је тако, онда зар не би било боље да свако искаже своја осећања? Колико се зла може искреношћу одстранити!

— Говори, говори, Аљоша! - рече кнез. - То што нам предлагеш врло је паметно. Можда је одмах тиме требало почети - додаде он погледавши у Наташу.

— Али немој да се љутиш на моју потпуну искреност - поче Аљоша - ти је сам желиш, ти је изазиваш, чуј, дакле. Пристао си на моју женидбу са Наташом; дао си нам ту срећу, и ради тога си победио самог себе. Био си великодушан, и ми смо сви оценили твој племенити поступак. Али зашто ти сад мени непрестано, са некаквом радошћу напомињеш како сам ја смесан дечко, те да нисам дорастао да будем муж, па не само то него баш као да хоћеш да ме исмејеш, да ме понизиш, па чак и да ме некако оцрниш у Наташиним очима. Ти си увек волео кад си могао да ме макар у ком погледу покажеш са смешне стране. И то нисам тек сад уочио, него већ одавно. Изгледа као да се нарочито трудиш, из не знам каквих разлога, да нам докажеш како је овај наш брак смешан, бесмислен и како ми нисмо једно за друго. Збиља, ти као да ни сам не верујеш у то што нам спремаш. Као да гледаш на све ово као на шалу, на занимљиву досетку, на некакав смешан водвиљ ... И ја то не закључујем само из твојих данашњих речи. Још оног вечера, још у уторак, кад сам се одавде вратио теби - чуо сам од тебе неколико чудних израза, који су ме изненадили, па чак и растужили. И у среду, полазећи на пут, исто си тако учимо неколико чудних алузија на наш садашњи положај; рекао си две-три речи о њој - не увредљиво, напротив, али некако не онако како бих волео да чујем од тебе, говорио си некако сувише олако, некако без љубави, без потребног уважавања према њој ... То је тешко испричати, али тон је јасан; срце осећа. Реци ми да се варам. Разувери ме, охрабри и мене и њу, јер си ти и њу увредио. Ја сам то на први поглед осетио, одмах чим сам ушао овамо ...

Аљоша то изговори ватрено и одлучно. Наташа га је слушала некако свечано, па сва узбуђена, са зажареним лицем, двапут проговори за себе и у току његовог говора: »Да, да, то је истина!« Кнез се збуни.

— Драги мој - одговори он - ја, наравно, не могу да се сетим свега што сам ти рекао; али је врло чудновато што си моје речи тако разумео. Готов сам да те разуверим свиме чим само могу. То што сам се сад смејао - и то је разумљиво. Рећи ћу ти чак да сам тим сменом хтео да прикријем своје

болно осећање. Кад само помислим да се ти спремаш да ускоро постанеш муж, мени се то чини као нешто потпуно неизводљиво, бесмислено, опрости ми, па чак и смешно. Пребацујеш ми због овог смеха, а ја ти кажем да је све то због тебе. Оно, и ја сам крив; можда сам и сам у последње време мало пажње обраћао теби, те сам зато тек сад, вечерас, дознао шта си све у стању да урадиш. Сад ме већ страх хвата кад помислим на твоју будућност с Наталијом Николајевном. Ја сам много пожурио: видим да сте врло различити. Свака љубав пролази, а разлика заувек остаје. Нећу ни да говорим о твојој судбини, али помисли, молим те, ако су само твоје намере поштене: ти тако, осим себе, упропашћујеш и Наталију Николајевну, потпуно је упропашћујеш! Ето, ти си нам читав час причао о љубави према човечанству, о племенитости убеђивања, о благородним људима с којима си се упознао. А запитај Ивана Петровича шта сам му ја малочас рекао кад смо се били испели на трећи спрат по овим одвратним степеницама, па чекали да нам отворе врата, и хвалили бога што смо остали здрави и читави, и ми и наше ноге. Знаш ли ти каква ми је мисао тога тренутка и нехотице синнула у глави? Зачудио сам се како си, поред толике љубави према Наталији Николајевној, смео дозволити да она живи у оваквом стану. Како да се не сетиш да кад немаш средстава, кад немаш могућности да испуњаваш своје обавезе, онда немаш права ни да будеш муж, немаш права да узимаш на себе никакве обавезе. Сама љубав није довољна; љубав се изражава делима. А ти као велиш: »Макар се и мучила, али живи са мном.« Али то није човечно, то није племенито! Говорити о свеопштој љубави, одушевљавати се општечовечанским проблемима, и у исто време чинити такве злочине према љубави, па их и не примећивати - то је несхватљиво. Не прекидајте ме, Наталија Николајевна, пустите ме да довршим. Мене све то већ сувише боли, па морам да искажем што ми је на срцу. Ти, Аљоша, кажеш да си се ових дана одушевљавао свим што је племенито, лепо, часно, а пребацивао си мени што у нашем друштву нема љубави за те врлине, већ је све само трезвена практичност. Размисли: заносити се племенитим и лепим, а после свега онога што је било овде у уторак, четири дана занемаривати ону која би за тебе требало да је најдража на свету! Па ти си чак и признао у свом разговору са Катариниом Фјодоровном како Наталија Николајевна тебе толико воли, како је она толико великодушна да ће ти опростити твој злочин. Али какво право имаш да рачунаш на тај опроштај и да се чак кладиш да ће ти она опростити? И зар ти баш ниједном ниси помислио колико си муке, колико горких мисли, колико сумња и подозрења задао за ово неколико дана Наталији Николајевној? Зар си ти стога што си се тамо загрејао за неке нове идеје имао право да занемариш своју најпречу дужност? Молим вас, опростите ми, Наталија Николајевна, што сам прекршио своју реч. Али ова ствар је важнија од моје речи: ви ћете то и сами разумети... Знаш ли ти, Аљоша, да сам затекао Наталију Николајевну у тако тешком стању да ми је одмах било јасно у какав си пакао претворио за њу ова четири дана која би, напротив, требало да буду најлепши дани њенога живота. Такви поступци, с једне стране, а речи и речи, с друге стране ... па зар нисам у праву? И после тога ти још смеш да кривиш мене, иако си ти преко мере крив?

Кнез доврши. Он се чак и одушеви својом речитошћу и не могаде сакрити од нас своје задовољство. Кад Аљоша чу за Наташине патње, он је болно погледа, али Наташа се већ беше одлучила.

— Доста, Аљоша, не жалости се - рече она - јер има их који су много кривљи од тебе. Седи па слушај шта ћу сад да кажем твом оцу. Време је да се сврши с тим.

— Објасните, Наталија Николајевна - прихвати кнез - веома вас молим! Ево већ два часа слушам о томе све саме загонетке. То постаје већ несносно и, морам вам рећи, нисам се таквом дочеку овде надао.

— Може бити; стога што сте рачунали да нас својим причањем опчините, тако да и не уочимо ваше скривене намере. шта да вам се објашњава? Ви и сами знате и разумете. Аљоша је у праву. Ваша је прва жеља да нас раздвојите. Ви сте још унапред, скоро напамет, знали све шта ће се овде догодити после оне вечери, у уторак - па сте све, као на прсте израчунали. Ја сам већ рекла да ви ни на мене ни на просидбу коју сте предузели не гледате озбиљно. Ви се шалите с нама; ви се играте и имате неку само вама познату сврху. А ваша игра је сигурна. Аљоша је имао право кад вам је пребацивао да ви на све ово гледате као на неку лакрдију. Ви бисте, напротив, могли да се радујете, а не да користе Аљошу јер он је, не знајући ништа, испунио све што сте ви од њега очекивали, можда чак и више.

Ја се запрепастих од изненађења. Очекивао сам да ће се те вечери десити каква катастрофа. Али Наташина сувише опора искреност и очигледан презрив тон њених речи изненадише ме у највећој мери. Она је, дакле, збиља нешто знала - помислих - па се одмах одлучила на раскид. Она је можда једва чекала кнеза да му одједном каже све у очи.

Кнез лако пребледе. На Аљошином лицу се показа наиван страх и потиштено очекивање.

— Сетите се за шта сте ме сад окривили - викну кнез - па макар мало размислите о својим речима ... Ништа не разумем.

— А! Ви нећете да схватите из две-три речи - рече Наташа. - А ево, чак и он, чак и Аљоша вас је прозрео, исто као и ја, мада се раније нисмо договарали - чак се нисмо ни видели! И њему се учинило да ви играте с нама недостојну, увредљиву игру, а он вас воли и верује у вас као у бога. Ви

нисте налазили за потребно да будете с њим мало обазривији и лукавији; рачунали сте да он неће ништа приметити. Али он има осетљиво, нежно, упечатљиво срце, и ваше речи, ваш тон, као што он каже, дарнули су га у срце ...

— Ништа, ништа не разумем! - понови кнез обраћајући се мени, са изразом највеће запрепашћености, као да ме позива за сведока. Био је озлојеђен и жестио се.

— Ви сте сумњичави, ви сте узрујани - настави он окренувши се њој - или просто речено: ви сте љубоморни на Катарину Фјодоровну, па сте зато готови да оптужите цео свет, а најпре мене и... дозволите да вам све кажем: човек може да добије чудан појам о вашем карактеру ... Нисам навикнут на такве сцене; ни једног тренутка не бих остао овде после тога кад ту не би били у питању интереси мога сина... Ја још непрестано очекујем нећете ли бити тако добри да се изјасните.

— Ви сте, дакле, ипак и даље упорни па нећете да разумете кад вам се каже у две речи, премда ви то све врло добро знате? Ви баш неизоставно хоћете да вам све отворено кажем?

— Ја бих то и хтео.

— Е па лепо, а ви чујте - викну Наташа, љутито севнувши очима. - Сад ћу вам рећи све, све!

ГЛАВА ТРЕЋА

Она устаде па поче да говори стојећи, и не примећујући то од узбуђења. Кнез је слушао, па се и он диже с места читав тај приказ постајао је одвећ свечан.

— Сетите се сами својих речи у уторак - поче Наташа. - Рекли сте: потребне су ми паре, утрвен пут, углед у свету - сећате ли се?

— Сећам се.

— Но, па зато да бисте дошли до тих пара, да бисте постигли све те успехе који су вам се измицали из руку, зато сте и дошли овамо, у уторак, па сте измислили ту просидбу, рачунајући да ће вам та лакрдија помоћи да уловите оно што вам досад није полазило за руком.

— Наташа - викнух ја - помисли шта говориш!

— Лакрдија! Рачун! - понови кнез са изразом крајње увређеног поноса.

Аљоша је седео смрвљен од јада, па их је посматрао скоро ништа не схватајући.

— Да, да, не прекидајте ме, дала сам себи реч да све искажем - настављала је огорчено Наташа. - Сетите се и сами: Аљоша није хтео да вас слуша, читаво пола године мучили сте се ви око њега да га како од мене одбијете. Али вам он није попуштао. И, наједаред, код вас наста тренутак кад се више није могло чекати. Јер, ако бисте га пропустили, онда би вам се удавача, а што је главно, новац, читава три милиона мираза, измакли из шака. Остајало вам је само једно: да Аљоша заволи ону коју сте му ви за невесту одредили. Ви сте рачунали: ако је збиља заволи, мене ће можда и оставити...

— Наташа, Наташа - тужно узвикну Аљоша - шта то говориш!

— Ви сте тако и учинили - настави она не заустављајући се на Аљошин узвик - али, и ту сад опет она иста пређашња историја! Све би се то још некако дало удесити - али опет ја сметам! Једно вам је само могло дати наду: ви, као искусан и довитљив човек, можда сте још тада приметили да Аљоши неки пут као да је тешко његово раније осећање. Нисте могли да не приметите како ме почиње занемаривати; да му је неки пут досадно код мене; да ми по пет дана не долази. Као велите: можда ће му она досадити, те ће је и оставити. Кад наједном у уторак, одлучан Аљошин поступак вас сасвим запрепасти, шта ћете сад?

— Дозволите - узвикну кнез - напротив, баш та чињеница...

— Ја кажем - упорно му Наташа прекиде реч - морали сте се запитати оно вечће: »шта сад да се ради?« па сте се одлучили да му дозволите да се ожени мноме, али не стварно, него онако, на речима, да га само умирите. Рок венчања, помислили сте, може се одлагати колико год затреба, а, међутим, његова нова љубав већ се била зачела - ви сте то уочили. И ето, на том зачетку нове љубави ви све и заснивате.

— Романи, сами романи - изговори кнез, полугласно, као за себе - самоћа, сањалаштво и читање романа!

— Да, на тој новој љубави сте ви све и заснивали - понови Наташа не слушајући и не обраћајући пажњу на кнежеве речи, сва у грозничавом жару и све више падајући у ватру - па још какве повољне могућности за ту нову љубав! Јер та љубав се зачела кад он још није добро ни познавао све лепе особине те девојке! У оном истом тренутку када се он, оне вечери, исповедио тој девојци да је не може волети јер му ранија обавеза и друга љубав то забрањују - та девојка, наједаред, показује пред њим толико племенитости, толико осећања према њему и према својој супарници, толико искреног праштања, да он, мада је веровао у лепоту њене душе, ипак није ни помишљао до тог тренутка да би она могла бити тако дивна. Он је и к мени тада дошао - па ми ни о чему другом није говорио но само о њој; она га је сувише очарала. Да, он је већ неизоставно морао осетити неодољиву потребу да сутра опет види то прекрасно створење, па макар то било и из саме захвалности. А и што да јој не оде? Јер она, пређашња, више не пати, њена судбина је сигурна: њој се даје цео живот, а тамо само тек часак ... И како би неблагодарна била та Наташа кад би била

љубоморна чак и на тај један часак! И тако се неприметно одузима тој Наташи, уместо једног часка, по читав дан, други, трећи... А, међутим, у то време му се та девојка показује у сасвим неочекиваном, новом виду; она је тако племенита, ентузијасткиња и, у исти мах, тако наивно дете, и тиме њему, по карактеру, толико слична. Они се куну да ће једно другом бити само добри пријатељи, брат и сестра, желе да се док су живи не растају. »За неких пет-шест часова разговора«, сва се душа његова отвара за нова осећања, а срце се његово све предаје ... Доћи ће, најзад, време - мислите ви - кад ће он упоредити своју пређашњу љубав са својим новим, свежим осећањима: тамо све познато, старо; тамо толика озбиљност, толики захтеви; тамо је љубомора, пребацавање, плач. А ако она баш и почне с њим да се шали, да се игра, онда баш као с неким ко није њен пар, него као с дете том ... а што је главно: све тако старо, познато ...

Сузе и горки грч гушили су је, али Наташа се још за тренутак савлада.

— А шта даље? Даље, време чини своје, јер дан венчања с Наташом још није заказан; времена има доста, па ће се све то изменити... А ту су и ваше речи, алузије, разјашњавање, ваша речитост... Може се чак нешто и измислити против те досадне Наташе; може се и приказати у некој неповољној светлости па... чиме ће се то свршити - не зна се, али победа је ваша! Аљоша! Немој да ме кривиш, златни мој! Не говори да не разумем твоју љубав и да је довољно не ценим. Јер ја знам да ме ти и сад волиш и да у овај мах, можда, и не схваташ моје жалбе. Знам да сам врло, врло рђаво учинила што сам сад све ово исказала. Али шта да радим кад све то схватам, а тебе све више и више волим... просто до лудила!

Она покри лице рукама, паде у наслоњачу, па се као дете заплака. Аљоша крикну па полете к њој. Он никад није могао да види њене сузе а да и сам не заплаче.

Њен горки плач баш као да добро дође кнезу; сав занос Наташин, у току тога дугог објашњења, сва жестина њених испада против њега, на које је он, већ из пристојности, требало да се увреди, све се то сад очевидно могло схватити као избежумљени наступ љубоморе, као увређена љубав, чак као и болесно стање, чак би требало показати саучешће ...

— Умирите се, умирите се, Наталија Николајевна - тешио ју је кнез - све је то само пренагљеност, санњарија, последица ваше самоће ... Ви сте толико били озлојеђени његовим лакомисленим понашањем ... Али то је само једна лакомисленост од његове стране. Најглавнија чињеница коју сте нарочито нагласили, онај случај у уторак, пре би требало да вам докаже сву безграничност његове оданости према вама, а ви сте, напротив, помислили...

— О, не говорите ми, не мучите ме бар сад! - прекиде га Наташа горко јецајући. - Мени је већ све срце казало и одавно казало! Па зар мислите да ја не видим да је његова пређашња љубав прошла ... Овде, у овој соби сама... кад ме је тако остављао саму и заборављао ... ја сам све то преживела... о свему размишљала... А шта сам друго и знала! Тебе ништа не кривим, Аљоша... што ви мене обмањујете? Зар мислите да нисам покушавала да и сама себе обмањујем! ... О, колико пута, колико пута! Зар нисам послушавала сваки звук његовог гласа? Зар се нисам научила да му с лица читам, из његовог погледа? Све је пропало, све је сахрањено ... Тешко мени, несрећници! Аљоша плакаше пред њом на коленима.

— Да, да, то сам ја крив! Све је то због мене! ... - понављао је горко јецајући.

— Не, не криви себе, Аљоша ... Има ту других ... наши непријатељи. То су они... они!

— Али, дозволите, најзад - поче кнез мало нестрпљиво - на основу чега ви приписујете мени све те... злочине? Јер то су само ваша нагађања, ничим недоказана ...

— Докази! - узвикну Наташа, брзо се дижући с наслоњаче - вама треба доказа, ви подмукли човече! Па зар сте се могли друкчије понашати кад сте долазили овамо са својим предлогом! Вама је било потребно да умирите свога сина, да успавате његову гризу савести, те да се безбрижније и слободније сав ода Каћи; јер иначе би се он непрестано мене сећао, не би вам се продавао, а вама би се досадило чекати. Реците да није тако?

— Признајем - одговори кнез са злурадним осмехом - да сам имао намеру да вас обманем, ја бих збиља тако израчунао. Ви сте врло ... оштроумни, али све то треба најпре доказати па тек тада вређати људе таквим прекорима.

— Доказати! А све ваше раније држање, кад сте га одбијали од мене! Онај који учи сина да пренебрегава и да се титра таквим обавезама због великосветских користи, због пара - тај га развраћа! Споменусте малочас прљаве степенице и рђав стан. Па зар му нисте одузели издржавање које сте му раније давали како бисте нас приморали да се растанемо због оскудице и глади? Због вас смо спали на овакав стан, на те прљаве степенице, а ви још смете да му због тога пребацујете, ви, дволични човече! И откуд вам се, наједаред, оно вече појавио онакав жар и онаква нова, вама несвојствена уверења? И зашто сам вам ја тако затребала? Ходала сам по соби ова четири дана; о свему сам размислила, све сам измерила, сваку вашу реч, израз вашег лица, па сам се уверила да је све то било намештено, лакрдија, шагачење, увредљиво, ниско и недостојно ... Ја вас знам, већ одавно знам! Сваки пут кад би Аљоша долазио од вас, на лицу сам му читала све што сте му у главу уливали; све утицаје ваше на њега ја сам проучила! Не, нећете ме обманути. Можда ви имате још некаквих рачуна, а можда ја и нисам најглавније рекла. Али свеједно! Ви сте ме обмањивали - то је

главно! А то сам баш хтела да вам у очи рекнем.

— Је ли вам то све? Јесу ли вам то сви докази? Али помислите ви, суманута жено, тим испадом (као што ви назвасте мој предлог у уторак) ја сам и сувише себе везивао. То би било одвећ лакомислено од мене.

— Чиме, чиме сте ви то себе везивали? и шта је то за вас: мене обманути? И, уопште, шта значи увредити једну девојку! Јер она је јадна бегуница, од оца одбачена, без заштите, која је себе укаљала, неваљала! Има ли смисла устручавати се према њој кад та шала може да донесе какав било, макар и најмањи ћар?

— У какав положај ви себе доводите, Наталија Николајевна, помислите! Ви непрестано тврдите да сам вам нанео увреду. Али је та увреда тако значајна, тако понижавајућа да ја не разумем како можете и да претпоставите тако шта, а нарочито да још и даље то тврдите. Треба бити на много шта научен да би се тако лако, извините ме, то могло помислити. Ја сам у праву да вас укорим зато што ви буните против мене мог сина; ако он сад још и није устао против мене због вас, али срце је његово већ против мене ...

— Не, оче, не! - узвикну Аљоша - ако нисам устао против тебе, то значи да верујем да је ти ниси могао увредити, а не бих могао ни помислити да је уопште и могућно тако вређати човека!

— Чујете ли? - викну кнез.

— Наташа, за све сам крив ја, а њега немој да кривиш. То је грешно и ужасно.

— Чујеш ли, Вања, он је већ против мене! - узвикну Наташа.

— Доста - рече кнез - треба већ једном завршити ту тешку сцену. Тај слепи и јаросни излив љубоморе прелази све границе и приказује ваш карактер у за мене сасвим новој светлости. Ја сам сад упозорен. Ми смо се и сувише пожурили, заиста смо се пожурили. Ви чак и не опажете колико сте ме увредили; за вас то није ништа. Пожурили смо се ... пожурили... наравно, реч моја мора бити света, али... ја сам отац и желим срећу своме сину...

— Ви повлачите своју реч - узвикну Наташа ван себе - ви сте се обрадовали и хватате се за прилику! Али знајте да сам се ја сама још прекјуче овде, у самоћи, одлучила да га ослободим дате речи, а сад то овде пред свима и потврђујем. Ја се одричем!

— То јест, ви можда тиме хоћете да оживите у њему пређашње неспокојство, осећање дужности, сву »чежњу за својим обавезама« (као што се сами малочас изразисте), да га тиме поново вежете за себе као оно пре. Јер то излази баш по вашој теорији. Стога тако и говорим, али доста; решиће време. Ја ћу очекивати какав спокојнији тренутак да се с вама објасним. Надам се да наше односе коначно не прекидамо. А надам се и да ћете се с временом научити да ме боље цените. Још данас сам хтео да вас упознам са својим планом у погледу ваше породице, из кога бисте се уверили... Али, доста! Иване Петровичу! - додаде он прилазећи мени - сад ће ми више него икад бити драгоцено да се с вама изближе упознам, а да и не говоримо да сам ја то одавно желео. Надам се да ћете ме ви разумети. Ових дана ћу доћи до вас; хоћете ли ми дозволити?

Ја му се поклоних. Мени се и самом чинило да сад већ нисам могао и даље избегавати његово познанство. Он ми стиште руку, ћутећи се поклати Наташи, па изиђе са изразом увређеног поноса.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Неколико минута нико од нас не проговори ни речи. Наташа је седела замишљена, ожаловљена и као убијена. Сва њена енергија је наједаред остави. Она се загледа право преда се, али очигледно ништа не опажајући, као занета, и држећи Аљошину руку у својој руци. Он је полако доплакивао свој јад, овда-онда погледајући у њу с бојажљивим љубопитством.

Најзад поче плашљиво да је теши, молио ју је да се не љути и кривио себе. Видело се да је веома желео да оправда оца и да му је то нарочито лежало на срцу. Неколико пута је почињао да говори о томе, али није смео јасно да се изрази, бојећи се да опет не наљути Наташу. Клео јој се да ће је вечно, непроменљиво волети, и ватрено се правдао због своје оданости Каћи. Непрестано је понављао да воли Каћу као сестру, као милу, добру сестру, коју он никако не може оставити; да би то чак било грубо и сурово од њега, и једнако је уверавао Наташу да кад се она упозна с Каћом, да ће се оне одмах и спријатељити, тако да се никад ни растајати неће, а тада већ никаквих неспоразума неће бити. Та мисао му се нарочито допаде. Јадник, нимало није лагао. Он није разумевао Наташино страховање, а и уопште није добро схватио шта је она то малочас говорила његовом оцу. Видео је само да су се они посвађали, и то га је нарочито, као камен, тиштало у срцу.

— Ти ме сад кривиш због оца? - запита га Наташа.

— А како бих те могао кривити - одговори јој он са горким саосећањем - кад сам ја сам свему узрок и за све крив? Ја сам те и довео до такве огорчености, а ти си га, тако љута, окривила, јер си хтела да мене оправдаш; ти мене увек оправдаваш мада то не заслужујем. Требало је да се пронађе кривац, а ти помислила да је то он. А он, збиља, збиља није крив! - ускликну Аљоша одушевивши се. - И зар је с тим он овамо долазио! Зар је то очекивао!

Али кад виде да га Наташа гледа тужно и прекорно, он се одмах збуни.

— Но, нећу, нећу, опрости ми - рече он. - Ја сам за све крив.

— Да, Аљоша - настави она с болом у души. - Сад се, ето, он испречио између мене и тебе, па нам је пореметио мир за цео живот. Ти си увек веровао у мене више него у било кога. А сад је он улио у твоје срце сумњу и неповерење према мени. Он ми је одузео половину твога срца. **Црна мачка** је протрчала између нас.

— Не говори тако, Наташа! Зашто кажеш »црна мачка«? - Њега је огорчио тај израз.

— Он је тебе својом лажном добротој и лажном великодушношћу привукао себи - настави Наташа - и одсад ће те све више бунити против мене.

— Кунем ти се да није - викну Аљоша са још већим жаром. - Он је то само у љутњи рекао да смо се »пожурили« - ти ћеш то видети и сама, већ сутра, ових дана, он ће се тргнути због те речи. Али, ако се он у толикој мери наљутио да стварно не пристаје на наш брак, ја га, кунем ти се, нећу послушати. Можда ћу наћи у себи снаге за то ... А знаш ко ће нам у томе помоћи? - викну он наједаред, сав усхићен својом идејом.

— Каћа ће нам помоћи! И ти ћеш видети какав је то диван створ! Видећеш да она нипошто неће пристати да ти буде супарница, нити да нас раставља! И како си неправична била малочас кад си рекла да сам ја један од оних који већ први дан после свадбе престану да воле. Како ми је то тешко пало кад сам чуо! Не, ја нисам такав, а што сам сад мало чешће одлазио Каћи... - Доста, Аљоша, иди слободно к њој кад год хоћеш. Малочас нисам то мислила. Ти ме ниси добро разумео. Буди срећан с ким хоћеш. Не могу ја тражити од твог срца више но што ми оно може дати. Уђе Мавра.

— Велите ли да донесем чај, шта ли ћу? шта мислите два сата већ самовар ври. Већ је једанаест часова.

Она то грубо и љутито запита. Видело се да је врло зловољна и да се љутила на Наташу. Ствар је била у томе што је она све оне дане, још од уторка, била толико усхићена што се њена госпођица (коју је веома волела) удаје, да је то већ по целој кући раструбила, по целом суседству, у бакалници, кућном надзорнику. Она се хвалила, и с тријумфом је причала да је кнез - велики господин, генерал, и страшно богат - лично долазио да моли пристанак од њене госпођице, а она, Мавра да је то својим ушима чула, а сад, наједаред, све то оде до ђавола. Кнез се одвезао кући љутит; чај није послужен, а већ, разуме се, за све је крива госпођица. Мавра је чула како је она с кнезом осорно говорила.

— Па добро ... донеси - одговори јој Наташа.

— Хоћу ли и закуску да донесем?

— Па можеш и закуску. Наташа се збуну.

— Спремали, спремали - гунђаше даље Мавра - спадох с ногу још од јуче? По вино сам чак на Невски трчала, а сад ...

И она изиђе љутито залупивши врата.

Наташа сва порумене и некако чудновато погледа у мене. Међутим, Мавра донесе чај, па одмах и закуску. Ту беше дивљач, некаква риба, две бутелје изврсног вина од Јелисејева³⁶.

»Што ли је она то толико наспремала?« помислих.

— Ето, Вања, каква сам ти ја! - рече Наташа прилазећи столу и збуњујући се чак и преда мној. - Предосећала сам да ће се све то данас таман тако свршити као што је и било, па ипак сам мислила да се, можда, баш и не мора тако завршити. Аљоша ће доћи, почеће да се мири, помирићемо се; све моје сумње показаће се неосноване; они ће ме разумети - па сам, ето, за сваки случај, спремила и закуску. А што, помислила сам, запричаћемо се, остати да седимо .. Јадна Наташа! Сва је црвенела говорећи то. Аљоша се раздрага.

— Ето видиш, Наташа! - узвикну он. - Ни сама себи ниси веровала. Пре два часа још ниси веровала својим сумњама. Не, све то треба поправити. Ја сам крив ја сам свему узрок, ја ћу све то да поправам. Наташа, дозволи ми да одмах идем оцу. Морам га видети; он је увређен; треба га сад утешити. Ја ћу му исказати све, све у своје име, само у своје име; ти ту ништа нећеш бити умешана. Па ћу све то лепо да доведем у ред. Не љути се на мене што тако желим да му одем и што ћу да те оставим. То је сасвим друго: мени га је жао. Он ће се оправдати пред тобом; видећеш сутра, чим сване, ја сам код тебе, и цео дан сам код тебе, а Каћи нећу ићи...

Наташа не хтеђе да га задржава, него му чак и сама посаветова да иде. Она се страшно бојала да ће Аљоша сад намерно, силом да седи код ње по читаве дане, па ће му она постати досадна. Она га је само молила да он у њено име ништа не говори, па се трудила да се на разанку што веселије осмехне. Он већ хтеде да изиђе, али јој наједаред приђе, узе је за обе руке, па седе крај ње. Он се с неисказаном нежношћу загледа у њу.

— Наташа, мила моја, анђеле мој, не љути се на мене, и немој никад више да се свађамо. И дај ми реч да ћеш ми увек у свему веровати, а и ја теби. Ево шта ћу ти сада, анђеле мој, испричати. Једном смо се ја и ти, сад не знам око чега, завадили. Сећам се да сам ја био крив. Нисмо говорили једно с другим. Ја никако нисам хтео да те први молим за опроштај, а било ми је страшно тешко.

³⁶ Чувена деликатесна радња у Петрограду

Ишао сам по вароши, где ме није било, свраћао сам пријатељима, а на срцу ми је било тешко, претешко ... И дође ми тада на ум: шта би било кад би се ти, на пример, наједаред разболела и умрла? И кад то замислих, мене наједаред обузе такав очај као да сам те већ збиља заувек изгубио. Мисли су ми бивале све теже, све страсније. И где, мало-помало, почех себи замишљати да сам ти као изишао на гроб, пао сам по њему ван себе, загрлио га и обамро од туге. Замислих како бих ја љубио тај гроб, како бих те дозивао из гроба, макар само на један часак, и молио чудо, да ти макар на један тренутак васкрснес преда мном. Чисто сам гледао себе како бих полетео да те загрлим, стегао бих те уза се, љубио бих те, па бих, чини ми се, умро од среће што сам те макар на један тренутак, као и пре, могао загрлити. Па док сам тако замишљао, а мени наједаред дође мисао; ето, тада бих те макар само на часак од бога молио, а међутим, ти си била са мном читавих шест месеци, и за тих шест месеци колико смо се пута посвађали, колико ли дана једно с другим речи нисмо проговорили! По читаве дане смо били у свађи, презирали своју срећу, а сад те само на тренутак дозивам из гроба, и за тај тренутак сам готов да целим својим животом платим! ... Кад помислих у себи све то, ја не могах издржати, но онога часа појурих теби, дотрчах овамо, а ти си ме већ чекала, па кад се загрлисмо после свађе, сећам се како сам те снажно притискивао на груди, као да збиља имам да те се лишим. Наташа! Немојмо се никад више свађати! Мени то увек тако тешко пада! И зар је могућно, господе боже, и помислити да бих ја тебе 'могао оставити! Наташа је плакала. Они се снажно загрлише, а Аљоша јој се још једном закле да је никад неће оставити. Затим полете оцу. Он је био тврдо уверен да ће сад све поправити и све у ред довести.

— Све је свршено! Све је пропало - рече Наташа грчевито стиснувши моју руку. - Он ме воли, и никад неће престати да ме воли; али он и Каћу воли, а после извесног времена волеће је више него мене. А ни она гуја, кнез, неће дремати, а тада ...

— Наташа! И ја верујем да кнез ту не поступа чисто, али ипак ...

— Ти не верујеш свему што сам му казала? Приметила сам то по твом лицу. Али причекај па ћеш и сам видети јесам ли била у праву или нисам. Јер ја сам све ово само уопште говорила, а богзна шта му је још у мислима! То је ужасан човек. Ходала сам ова четири дана овде по соби, па сам све схватила. Њему је управо требало да ослободи, да олакша Аљошино срце од његове туге за мном, која му је сметала да живи, од обавезе да ме воли. Он је сад измислио ту нашу веридбу још и зато да се утрпа између нас својим утицајем и да очара Аљошу својим благородством и великодушностју. То је истина, истина, Вања! Јер Аљоша је тачно таквог карактера. Он би се на тај начин смирио у односу на мене; прошла би га брига због мене. Он би помислио: »Па она је сад моја жена, заувек са мном«, па би стога и нехотице више пажње обраћао Каћи. Кнез је очигледно добро проучио ту Каћу па је осетио да је она Аљошин пар, те да ће га она моћи јаче занети но ја. Ох, Вања! Ти си ми сад све уздање моје: кнез сад због нечега хоће да се зближи с тобом. Не одбацуј то, и гледај, тако ти бога, да што пре доспеш до грофице. Упознај се с том Каћом, разгледај је изближе, па да ми кажеш: ко је она и каква је. Мени је потребно да је твоје око тамо. Јер нико мене тако не разуме као ти, и ти једини ћеш схватити шта мени сад треба. И разгледај још у колико степену су се они већ зближили, шта је међу њима, о чему говоре. Каћу, Каћу пре свега упознај! ... Докажи ми још овог пута, мили, драги мој Вања, докажи ми још једном своје пријатељство! Ти си ми сад све уздање моје! ...

Кад сам се вратио кући, поноћ је већ била превалила. Нели ми откључа врата са буновним иза сна лицем. Она се осмехну, па ме благо погледа. Сиротица, страшно се једила на себе што је заспала, желела је да ме будна сачека. Рече ми да је неко долазио, питао за мене, седео с њом и оставио ми на столу писамце. Оно је било од Маслобојева. Он ме је звао да му дођем сутра, око дванаест. Хтео сам од Нели да чујем нешто више, али одложих за сутра, наваљујући на њу да одмах легне да спава. Она се, јадница, ионако била уморила чекајући ме, а заспала је тек пола часа пре мог доласка.

ГЛАВА ПЕТА

Ујутру ми Нели исприча о синоћњем посетиоцу доста чудне ствари. Уосталом, већ и то је било чудновато што је Маслобојеву пало на памет да те вечери дође к мени, јер он је добро знао да нећу бити код куће. И сам сам га упозорио на то приликом последњег нашег виђења - тога сам се врло добро сећао. Нели ми исприча да му она с почетка није хтела да отвори јер се бојала - било је већ осам часова увече. Али он је намоли кроз закључана врата, уверавајући је да, ако ми он сад не остави писамце, онда ће то сутра за мене бити велика штета. Кад га је пустила у стан, он одмах написа цедуљу, затим јој приђе па седе до ње на диван. »Ја устадох и не хтедох с њим да говорим«, причала ми је Нели, »врло сам га се бојала. Он поче да ми говори о Бубновој - како се она сад љути, али да ме она сад већ не сме узети натраг, па поче вас да хвали. Рече ми да сте вас двојица врло добри пријатељи и да вас је он још као малог дечка знао. Тада сам почела с њим да разговарам. Он извади бомбоне, па ме је молио да их и ја узмем. Нисам хтела. Он тада поче да ме уверава да је он добар човек, да зна да пева и да игра. Скочи па поче да игра. Мени то дође смешно. Затим рече да ће поседети још мало. 'Очекућу', вели, Још мало Вању, ваљда ће доћи, па ме поче веома молити да га се не бојим и да седнем до њега. Села сам, али нисам хтела ништа да говорим с њим. Тада ми он

рече да је познавао моју маму и деду, и... тад сам почела да говорим. И дуго се био заседео ...«

— Па о чему сте све разговарали?

— О мојој мами... О Бубновој ... па о деди. Задржао се ту ваљда једно два сата.

Нели као да није хтела да прича о чему су њих двоје разговарали. Не хтедох много да је запиткујем рачунајући да ћу све то ионако дознати од Маслобојева Само ми се учинило да је Маслобојев намерно свраћао у мом одсуству да Нели затекне саму. »шта ће му то?« помислих.

Она ми показа три бомбоне што јој је он дао. То беху карамеле у зеленим и црвеним хартијацама, врло лоше и, по свој прилици, купљене у пиљарници. Нели прсну у смех кад ми их показа.

— Па ти их, канда, ниси ни јела?

— Нећу - одговори она озбиљно, намрштивши обрве. - Нисам хтела ни да их примим ... он их је сам ту на дивану оставио ...

Тог дана имао сам много којекуда да идем. Почех се праштати од Нели.

— Теби је досадно самој ?

— Па и јесте, и није. Досадно ми је зато што вас тако дуго нема ...

И рекавши то, она ме тако нежно погледа. Цело то јутро гледала ме је таквим погледом, и изгледала ми је тако весела, тако умиљата, али у њој је у исти мах било нешто стидљиво, чак бојажљиво - баш као да се бојала као да ми нечим не досади, да не изгуби моју наклоност и... да ми се не исповеди сувише - баш као судећи се тога.

— А због чега ти није досадно? Јер ти си рекла да ти је »и досадно и није«? - запитах је и нехотице јој се смешећи, тако ми дође мила и драга.

— То ја знам због чега - одговори ми она осмехнувши се, па се нешто опет застиде.

Ми смо то говорили на прагу, на отвореним вратима. Нели је стајала преда мном, оборивши очи, једном се руком држала за моје раме, а другом ми је цупкала рукав од капута.

— А је ли то тајна? - запитах је.

— Не ... ништа... Ја... ја сам вашу књигу, кад сте отишли, почела да читам - проговори она полугласно, па подигавши на мене нежан продирни поглед, сва порумене.

— А, то је! Па свиђа ли ти се?

Био сам збуњен, као писац кад га у очи хвале, али дао бих му богзна шта да сам је у том тренутку могао пољубити. Само, то би било незгодно.

Нели је ћутала.

— Зашто, зашто је он умро? - запита она са изразом најдубље туге, мимогред ме погледавши, па опет обори поглед.

— Ко то?

— Па ето, тај младић, у сушици... у књизи?

— Па шта ја ту могу - тако је морало бити, Нели.

— А што да је морало? - одговори она скоро шапатам, али некако наједаред, нагло, скоро Љутито напућивши уснице и још упорније оборивши поглед.

Прође још један минут.

— А она ... но, па и они други... девојка и онај чичица - шапуташе она цупкајући ме некако све јаче за рукав. - Хоће ли они после живети заједно? Хоће ли сиротовати?

— Не, Нели, она ће отпутовати далеко; удаће се за властелина; а он ће остати сам - одговорих јој са крајњим жаљењем, збиља и сам жалећи што не могу да јој кажем нешто утешније.

— Но, ето... Ето како вам је то! Их, какви су! Нећу сад више ни да читам ...

Ту она љутито одгурну моју руку, брзо се окрену од мене, оде до стола па се окрену лицем у угао, са обореним погледом. Сва поцрвене и нервозно дисаше, баш бао од неког страшног огорчења.

— Ама, шта ти је, Нели? Ти си се наљутила! - почех ја, прилазећи јој. - Па све то није истина што тамо пише, све је то измишљено. Али због чега ту да се љутиш! Осетљива девојчице!

— Па ја се не љутим - проговори она подигавши плашљиво на мене тако сјајан, пун љубави поглед. Затим наједаред дохвати моју руку, притисну на моје груди своје лице, па се због нечега заплака.

Али се у истом тренутку и засмеја; и плакала је и смејала се у исти мах. Мени дође смешно и некако .. слатко. Али она не хтеде нипошто да дигне према мени главу, и кад већ почех да уклањам њено лице са својих груди, она се све јаче и јаче приљубљивала уз њих и све се више и гласније смејала.

Најзад се заврши та дирљива сцена. Опростисмо се ја сам журио. Нели, сва зајапурена и чисто постиђена са сјајним као звездице очима, истрча за мном чак до степеница, па ме је молила да се што пре вратим. Обећах јој да ћу се вратити на ручак, и што је могуће раније.

Најпре пођох старима. Обоје су били нешто слаби. Ана Андрејевна била је сасвим болесна; Николај Сергејич је седео у свом кабинету, чуо је да сам дошао, али ја сам знао да он, као и обично, неће изићи пре него што прође четврт часа: да нас пусти да се изразговарамо. Нисам хтео да много растужујем Ану Андрејевну, па стога, колико год сам могао, ублажих своје причање о синоћњем

вечеру. Али јој рекох истину. На моје изненађење, старица, иако је била огорчена, ипак је вест о могућности раскида примила без чуђења.

— Па ја сам се, синко, већ одавно томе надала - рече она. - Кад ви оно одосте, ја сам дуго размишљала, па сам дошла до закључка да од тога неће ништа бити. Нисмо ми то заслужили од господ бога, а и тај човек је некакав подлац. Ко би се могао неком добру од њега надати? Јер, није шала: десет хиљада узима од нас ни за шта. И зна да је ни за шта, па ипак узима. Последње парче хлеба нам отима! Продаће Ихмењевку. А Наташењка има право, и паметна је што им није поверовала. А да још знате, синко - настави она спутивши глас. - Овај мој, овај мој! Сасвим је против тог брака. Неки пут се и изговори: »Нећу, вели, ни да чујем!« Ја сам у први мах мислила да он то онако, али не - он то озбиљно. Па шта ће сад бити с њом, с голубицом мојом? Јер он ће њу тада сасвим проклетити. Но, а онај, Аљоша, шта ли он мисли?

И још ме је дуго тако испитивала и, по свом обичају, уздисала и при сваком моме даљем одговору још већма се растуживала. Уопште сам био приметио да је она у последње време некако сасвим пала духом. Свака вест би је потресла, жалост због Наташе убијала јој је и душу и здравље.

Уће и старац, у халату и у папучама, жалио се на грозницу, али с нежношћу погледа у жену и све време што сам био код њих дворιο ју је као дадиља, загледао јој се у очи, чак се снебивао пред њом. У погледима му беше пуно нежности. Он се уплашио због њене болести; осећао је да ће остати без икога свога у животу ако још и њу изгуби.

Преседах код њих можда један час. Кад смо се праштали, он изиђе за мном до предсобља, па поче да говори о Нели. Имао је озбиљну намеру да је узме к себи у кућу, место кћери. Поче да се саветује са мном како да придобије за то Ану Андрејевну. Са нарочитим љубопитством распитивао се код мене за Нели и да ли сам дознао још нешто ново о њој. Испричах на брзу руку. Моје причање учини на њега утисак.

— Разговараћемо још о томе - рече он одлучно. - А за сада... Него, ја ћу и сам доћи к теби, само док се мало опоравим. Па ћемо тада и то решити.

Тачно у дванаест часова био сам код Маслобојева. На моје највеће запрепашћење, прво лице које сам угледао ушавши к њему беше кнез. Он је у предсобљу облачио капут, а Маслобојев се беше ужурбао око њега; помагао му је да се обуче и додавао му штап. Он ми је већ говорио да се познаје са кнезом, али ме ипак тај састанак необично изненади.

Кнез се чисто збуни кад ме угледа.

— А, то сте ви! - узвикну он некако сувише живахно. - Замислите, где смо се сусрели! Уосталом, сад сам баш чуо од господина Маслобојева да се ви с њим познајете. Мило ми је, мило ми је, особито ми је драго што смо се видели. Баш сам желео да се с вама видим, и надам се да ћу вас што пре посетити, ако дозволите. Хтео сам да вас замолим: помозите ми, разјасните наш садашњи положај. Ви ме, јамачно, разумете: мислим на оно јучерашње ... Јер ви сте код ње свој човек, пријатељ, ви сте пратили цео ток ствари; ви имате утицаја ... Страшно ми је жао што не могу сад одмах да то с вама... Послови! Ових дана, па чак можда и пре, имаћу задовољство да дођем до вас. А сад...

Он ми некако сувише јако стиште руку, намигну на Маслобојева, па оде.

— Реци ми, тако ти бога... - почех ја улазећи у собу.

— Ништа ти нећу рећи - прекиде ме Маслобојев журно грабећи свој качкет и упућујући се у предсобље - заkasнио сам.

— Па ти си ми сам писао да у дванаест часова

— Па шта онда ако сам ти писао. Јуче сам ти писао; а данас други писали мени, али тако да ми глава пуца такви су то послови, чекају ме ... Извини, Вања. Све што могу да ти учиним да бих те задовољио то је да ме поштено излемаш што сам те узалуд узнемирио. Ако, дакле, хоћеш да добијеш задовољштину, а ти ме лемај брате! Али само, ако бога знаш, што пре! Не задржавај ме, послови! чекају ме! ...

— А што да те лемам? Кад су послови, а ти пожуре, свако има своје непредвиђености. Него само ...

— Не, за то само ја ћу ти већ рећи - прекиде ме он искочивши у предсобље и навлачећи капут (за њим се почех и ја облачити). - Имам ја и с тобом посла; због њега сам те и звао; тиче се тебе и твојих интереса. А пошто се за један минут то сада не може испричати, онда ми дај, тако ти бога, реч да ћеш доћи к мени вечерас, тачно у седам часова, ни пре ни после. Бићу код куће.

— Вечерас? - рекох неодлучно. - Али, брате, ја сам вечерас хтео да свратим ...

— Па сврати, соколе мој, сад одмах тамо куд си имао да свраћаш, а вечерас да си код мене. Јер ти, Вања, ни замислити не можеш какве ћу ти ствари саопштити.

— Е, па добро, добро; али шта би то могло бити? Признајем ти, много си ме заинтересовао.

У тај мах изиђосмо из капије и стајали смо на тротоару.

— Дакле, хоћеш ли доћи? - питао је он упорно.

— Рекао сам да хоћу.

— Не, дај часну реч.

— Их, какав си! Но, часну реч. , ,

— Каваљерски и благонаклоно. На коју ћеш ти страну?

— Овамо - одговорих му показујући му надесно.

— Но, а ја ћу овамо - рече он показујући на лево. - Збогом, Вања! Запамти: у седам часова.

»Чудновато«, помислих гледајући за њим.

Те вечери хтео сам да одем до Наташе. Али пошто сам дао реч Маслобојеву, ја одлучих да одем к њој одмах. Био сам убеђен да ћу код ње затећи и Аљошу. И, збиља, он беше тамо, и страшно се обрадова кад уђох.

Он беше врло мио, необично нежан према Наташи, па се веома расположи кад дођох. Наташа се, додуше, трудила да изгледа весела, али се видело да јој то тешко пада. Лице јој је било болесничко и бледо; рђаво је спавала оне ноћи. Према Аљоши је била некако нарочито умиљата.

Мада је Аљоша много говорио, много причао, очигледно у жељи да је разведри и да измами осмех са њених усана, на којима, и против њене воље, осмеха није било, ипак је приметно избегавао да у разговору помене Каћу и оца. Његов синоћни покушај измирења вероватно му није пошао за руком.

— А знаш шта? Он сад једва чека да оде од мене - шапну ми брже Наташа кад он на часак изиђе да нешто каже Маври - али се боји. А и ја се, опет, бојим да му кажем да иде, јер онда намерно неће отићи, а највише се бојим да ће му постати досадно, те ће због тога сасвим охладнети према мени! шта да радим?

— О, боже, у какав положај ви сами себе стављате! И како сте подозриви, како вребате једно друго! Просто се објасните - и готово. А због оваквог стања, можда ће му збиља постати досадно.

— Па шта ћу сад! - узвикну она уплашено.

— Чекај, ја ћу вам све удесити... - па изиђох у кухињу, тобож да замолим Мавру да ми очисти каљачу која ми се много укаљала.

— Само пажљивије, Вања! - викну она за мном. Тек што сам ушао Маври, Аљоша ми полете у сусрет, баш као да је мене чекао.

— Иване Петровичу, рођени, шта да радим? Посаветујте ме: синоћ сам дао реч да ћу доћи данас, и то баш сад, Каћи. Никако не смем изостати! Наташу волим као не знам још кога; готов сам просто у ватру за њу, али признајте и сами, да све тамо прекидам, и то не иде!

— Па идите ...

— Али како ће Наташа? Јер то ће је огорчити. Иване Петровичу, спасите ме некако ...

— По моме, најбоље је да идете. Ви знате како вас она воли; а овако њој ће се све чинити да вам је с њом. досадно, те да ту седите што морате. Боље је бити природан. Уосталом, хајдемо, ја ћу вам помоћи.

— Златни мој Иване Петровичу, како сте добри! - Уђосмо. После једног минута ја му рекох:

— Видео сам се малочас с вашим оцем.

— Где? - узвикну он уплашен.

— На улици, случајно. Застао је са мном на часак, опет ме је молио да се боље упознамо. Питао ме за вас: не знам ли можда где сте. Врло му је потребно да вас нађе, да вам нешто каже.

— Ах, Аљоша, одвези се, јави му се - прихвати Наташа, која је разумела куда ја то циљам.

— Али где да га сад нађем? Је ли код куће?

— Не, он, канда, рече да ће бити код грофице.

— Па како ћу... - наивно изговори Аљоша, тужно погледавши у Наташу.

— Ах, Аљоша, па шта онда! - рече она. - Па зар да прекинеш сад то познанство само да би мене умирио? То би било сасвим детињасто. Пре свега, то је и немогућно, а друго, ти би тако испао просто нечастан према Каћи. Ви сте добри пријатељи; па зар би то било лепо тако грубо прекидати везе? Најзад, ти мене просто вређаш ако мислиш да сам толико љубоморна ... Одвези се, одмах се одвези, молим те! А и отац ће ти се умирити.

— Наташа, ти си анђео, а ја ни за твој мали прст не вредим! - викну Аљоша сав раздраган и с покајањем. - Ти си тако добра, а ја ... ја ... па, ето, сазнај! Сад сам молио, тамо у кухињи, Ивана Петровича да ми помогне да одем од тебе. Он је ово и измислио. Али не осуђуј ме, анђеле Наташа! Нисам баш сасвим крив, јер ја те волим хиљаду пута више но све на свету, па сам стога и дошао на нову мисао: да све кажем Каћи и да јој одмах испричам сав наш садашњи положај и све што је синоћ било. Она ће нешто смислити за наш спас, она нам је свом душом одана ...

— Па иди - одговори му Наташа смешећи се. - И знаш шта, мили мој, и сама сам хтела да се упознам с Каћом. Како би се то могло извести?

Аљошином усхићењу не беше граница. Он се одмах даде у планове како да се њих две упознају. По његовом схватању, то је испадало врло лако: Каћа ће већ нешто смислити. Он је развијао своју идеју са жаром, ватрено. Још за данас је обећао и одговор да јој донесе - већ после два часа - и да ће вече провести код Наташе.

— Хоћеш ли збиља доћи? - запита Наташа испраћајући га.

— Зар ти још сумњаш? Збогом, Наташа, збогом, вољена моја, заувек вољена моја! Збогом,

Вања! Ах, боже мој, ја сам вас случајно назвао Вањом. чујте, Иване Петровичу, ја вас толико волим - па што онда да нисмо на ти? Будимо на т и.

— Будимо на т и.

— Е, хвала богу! Јер то ми је већ сто пута у главу долазило. Али све некако нисам смео да вам кажем. Ето, и сад вам кажем ви. А збиља, и јесте врло тешко тек наједаред прећи на т и. То је, канда, негде код Толстоја фино изведено: двојица дали један другоме реч да ће говорити т и, па никако не могу, и непрестано избегавају такве фразе у којима су те заменице. Ах, Наташа, да прочитамо једаред Толстојево Детињство и Дечаштво; како је то лепо!

— Па иди, иди већ - терала га је Наташа смејући се - како се рашћеретао од радости...

— Збогом! Кроз два часа ето ме код тебе. Он јој пољуби руку, па брзо изиђе.

— Видиш, видиш, Вања! - проговори она па се горко заплака.

Остао сам код ње два часа. Тешио сам је, те ми пође за руком да је сасвим умирим. Наравно, она је била у свему у праву, у свем свом страховању. Срце ми је било тужно кад сам мислио о њеном садашњем положају. Бојао сам се за њу. Али шта се могло?

Чудан ми је био и Аљоша: он ју је волео не мање но пре, чак можда и јаче, болније, због кајања и захвалности. Али, у исти мах, нова љубав му се усељавала у срце. Чиме ће се то свршити, немогућно је било предвидети. И мене је самог страшно интересовало да видим Каћу. Опет обећах Наташи да ћу се упознати с њом.

Пред крај она чак као да се разведри. Између осталог, испричах јој све о Нели, о Маслобојеву, о Бубновој, о свом данашњем сусрету с кнезом код Маслобојева и о уговореном састанку у седам часова. Све ју је то страшно заинтересовало. О старима сам мало с њом говорио, а о Ихмењевој посети оћутах за неко време. Пројектовани двобој Николаја Сергејича с кнезом могао би је уплашити. И њој се учинише врло чудновати кнежеви односи с Маслобојевом, па и кнежева необична жеља да се упозна са мнош, премда је све то било доста појмљиво у садашњем положају ...

У три часа вратих се кући. Нели ме дочека са ведрим, веселим лицем...

ГЛАВА ШЕСТА

Тачно у седам часова увече био сам већ код Маслобојева. Он ме дочека са гласним узвицима и раширених руку. Само се по себи разуме, био је поднапит. Али највише ме задивише необичне припреме за мој долазак. Видело се да су ми се надали. Леп, сјајно изрибан самовар врио је на округлом сточићу, застртом финим скупоценим столњаком. Прибор за чај блистао је; био је од кристала, сребра и порцулана. На другом столу, застртом друкчијим, али исто тако скупоценим чаршавом, стајале су на тањирићима бомбоне, врло добре, кијевско слатко, ушећерено воће, мармелада, воћни желе, француско воће у шећеру, поморанце, јабуке и три или четири врсте ораха и лешника - једном речју, читава воћарска радња. На трећем столу, застртом као снег белим столњаком, стајале су разноврсне закуске: ајвар, сир, паштета, кобасица, сува шунка, риба и читав низ шлифованих флаша са ракијама разне врсте и дивних боја - зелених, рубинских, циметастих, златастих. Најзад, на маленом сточићу по страни, опет застртом белим столњаком, стајале су две ведрице са шампањцем. На столу пред диваном беху се упарадиле три боце: токајско, бургундско и коњак-боце Јелисејевљеве, и прескупе. За чајним столом седела је Александра Семјоновна, истина, у једноставној хаљини скромно украшеној али очигледно елегантној и с укусом изабраној. Она је врло добро знала шта јој лепо стоји, па се очигледно тиме и поносила. Дочекујући ме, она се придиче некако свечано. Задовољство и веселост блистали су на њеном свежем лицу. Маслобојев је седео у финим кинеским папучама, у скупоценим халату и у чистој гизделинској кошуљи. На кошуљи му се видела, свугде где су се само могла прикачити, модерна дугмад. Коса му је била зачешљана, напомађена и са косим раздељком, по моди.

Ја сам се тако изненадио да сам стао наред себе и, отворивши уста, гледао час у Маслобојева, час у Александру Семјоновну, чије се задовољство граничило са блаженством.

— Па шта је то, Маслобојеве? Очекујеш ли вечерас госте? - узвикнух најзад узнемирено.

— Не, само тебе - одговори ми он свечано.

— Па шта ти је онда ово (указах на закуске)? Па овим можеш читаву војску нахранити!

— И напојити, главно си заборавио: напојити - додаде Маслобојев.

— Па зар све то само за мене?

— И за Александру Семјоновну. Све је то она желела да тако спреми.

— Ето ти! Знала сам! - ускликну Александра Семјоновна поцрвеневши, али нимало не изгубивши свој задовољни израз. - Не можеш ни госта дочекати како треба, као да је то какав грех.

— Јутрос од ране зоре, замисли само, од ране зоре, чим је чула да ћеш нам ти доћи на вечеру, узмувала се по кући, сва се забринула ...

— И то је слагао! Ко каже од јутрос, кад сам још синоћ почела да спремам. Ти си синоћ, чим си дошао, одмах казао да ће нам он вечерас бити гост.

— Нисте ме добро чули...

— Како да те нисам добро чула кад си баш тако рекао! Ја никад не лажем. А што госта лепо

да не дочекамо? Живимо сами, нико нам не долази, а свега имамо. Па нек виде добри људи да и ми знамо живети као људи.

— А што је најглавније, нек се зна каква сте ви сјајна домаћица и господарица - додаде Маслобојев.

— Замисли, пријатељу, шта је са мном направила! Кошуљу холандску на мене навукла, дугмад ми неку позадевала, па папуче, па кинески халат. Косу ми сама очешљала, бриљантином намазала и још је хтела да ме попрска неким парфемом крембриле, али ту ја не издржах, побуних се, власт своју супружанску показах.

— Какав бриљантин! Најбоља француска помада из порцуланске теглице са сликом! - прихвати Александра Семјоновна, сва се зацрвеневши. - Расудите сами, Иване Петровичу: нити ме је кад одвео у позориште, нити ме кад пушта на игранку; само ми хаљине купује, а која ми је вајда од хаљина? Обучем се, па сама по кући ходам. Ономад га једва намолих, па се већ сасвим спремио у позориште. Али, док се ја окренух да брош закопчам, а он пред орманче: па једну, па другу, и нашљема се. Тако нисмо ни отишли. Нико, нико, баш нико нам не долази у посету; само што му, свако преподне, некакви људи долазе пословима; а мене одмах из собе пошаљу. А, међутим, имамо самоваре, и сервис, и шоље фине - свега имамо, све су то поклони. И намирнице нам носе, једино вино што купујемо, или какву помаду, или закуске - паштету, шунку и слаткише смо сад за вас купили. Па бар да ко види како живимо! читаву годину сам мислила како ће нам доћи гост, прави гост, па да му то све покажемо и да га почастимо, па ће нас и свет похвалити, а и самима ће нам бити мило. А што сам га, будалу, напомадила, он то и не заслужује; он би увек прљав ишао. Ето, видите, тај халат на њему: и то му је поклон. Али зар је он за такав халат? Њему је прва брига да се налоче ракије. Ето, видите, видећете да ће вас и пре чаја ракијом нудити.

— Па шта онда? Тако ћу и да урадим - дед', Вања, да испијемо златну и сребрну, па после, пошто освежимо душу, да и другом пићу приступимо.

— Ето, знала сам!

— Не брините, Сашењка, и чаја ћемо да пијемо, с коњаком, у ваше здравље!

— Ето, не рекох ли вам! - узвикну она плеснувши рукама - чај хански, по шест рубаља, ономад нам бакалин поклатио, а он хоће да га пије с коњаком! Не слушајте га, Иване Петровичу. Ево, да вам наспем ... да видите какав је то чај!

Па се ужурба око самовара.

Беше јасно да су рачунали да ме задрже цело вече. Александра Семјоновна је целу годину дана очекивала госта, па се сад спрема да се на мени задовољи Али то се није слагало с мојим плановима.

— Чуј, Маслобојеве - рекох седајући - ја ти нисам дошао у госте; сад сам само послом. Ти си ме и сам звао да ми нешто кажеш ...

— Па, посао је посао, а пријатељски разговор неће да смета ...

— Не, роде мој, на то не рачунај. У осам и по ја одох! Имам један посао; реч сам дао ...

— Не, верујем. Забога, шта радиш ти то са мном? И шта ти са Александром Семјоновном чиниш? Погледај је: сва је обамрла. Па што је она онда мене помадом намазала, јер ово на мени је бриљантин. Помисли само!

— Теби је увек до шале, Маслобојеве. Али ја ћу се Александри Семјоновој заклети да ћу вам идуће недеље, но, рецимо у петак, доћи на ручак. А сад, братац, дао сам реч, или, да боље кажем, мени је просто потребно да будем вечерас на једном месту. Него, боље ми реци шта си хтео да ми саопштиш?

— Па зар само до осам и по! - узвикну Александра Семјоновна несигурним и жалостивим гласом, скоро плачући и пружајући ми сољу изврсног чаја.

— Не бој се, Сашењка; све он то само прича - прихвати Маслобојев. - Остаће он. То су којештарије. Него, боље да ми кажеш, Вања: куд ти то стално идеш? Какви су ти то послови? Сме ли се то знати? Јер ти сваки дан некуда идеш, а не радиш ...

— А нашто ти то? Најпосле, можда ћу ти једном и казати... Него, боље да ти мени сад објасниш зашто си долазио к мени јуче кад сам ја рекао, сећаш се, да нећу бити код куће?

— После сам се тек сетио, а јуче сам био заборавио. О једном послу сам заиста хтео с тобом да разговарам, али у првом реду, требало је учинити по жељи Александри Семјоновној. »Ето«, каже ми она, »нашао се тај човек, пријатељ ти је, па што га не позовеш?« И тако ме, брате, већ четири дана због тебе мувају. А за бриљантин ће ми, наравно, на оном свету сто грехова опроштено бити. Али опет рекох: што да не поседим пријатељски с човеком једно вече? Те тако употребих ратно лукавство: написао сам ти да је ствар таква да, ако не дођеш, све ће нам се галије потопити.

Замолих га да одсад тако не чини, него да ми отворено каже. Уосталом, то ме његово објашњење није сасвим задовољило.

— Но, а данас, зашто си побегао од мене? - запитах га.

— А данас је збиља био један посао, ту ти ни мрвицу не лажем.

— Је ли с кнезом?

— Како вам се допада наш чај ? - запита ме меденим гласом Александра Семјоновна.

Она је, сирота, већ пет минута чекала хоћу ли јој похвалити чај, а ја никако да се сетим.

— Ванредђан, Александра Семјоновна, изврстан. Таквог још нисам пио.

Александра Семјоновна од уживања сва порумене, па пожуре да ми још успе.

— Кнез! - узвикну Маслобојев. - Тај кнез је, брате, такав угурсуз, такав нитков... знаш! - Ја, брате, ево шта ћу да ти кажем: мада сам и сам угурсуз, али већ из саме целомудрости не бих волео да сам у његовој кожи! Него, доста о томе; ћуткац! Само ти једно о њему могу рећи.

— А ја сам, као нарочито, дошао до тебе да те, између осталог, и о њему питам. Него, о томе после. А што си ти синоћ, кад ја нисам био код куће, мојој Јелени давао бомбоне и играо пред њом? И о чему си ти то скоро сат и по могао с њом говорити?

— Јелена, то је мала девојчица, од дванаест или једанаест година, живи привремено код Ивана Петровича - објасни Маслобојев, наједаред се окренувши Александри Семјоновној. - Погледај је, Вања, погледај је само - па настави он указујући на њу прстом - види је како је поцрвенела кад је чула да сам непознатом девојчету бомбоне донео. Сва је поруменела, па задрхтала, баш као да си наједаред из пиштоља испалио ... Па погледај јој само очице, као жеравице севају! Па сад већ не вреди, Александра Семјоновна, не вреди крити! Љубоморни смо. Да јој сад нисам објаснио да је то једанаестогодишње девојче одмах би ме за косу докопала, ни бриљантин ми не би помогао.

— Ама, он ти ни тако неће помоћи!

И с тим речима се Александра Семјоновна једним скоком створи код нас, па пре но што је Маслобојев стигао да заклони главу, она га зграби за чуперак па га добро продрмуса.

— Ево ти, ево ти! Да не говориш пред гостом да сам љубоморна! Не смеш, не смеш, не смеш! Она чак сва поцрвене и, мада се смејала, Маслобојев је ту добро извукао.

— Тако вам он сваку бруку прича! - озбиљно додађе она обративши се мени.

— Ево ти, Вања, мог живота! Због тога морамо попити ракијице! - одлучи Маслобојев, дотерујући косу и скоро трком упутивши се боци.

Али га Александра Семјоновна предухитри: прискочи столу, сама насу, даде му, па га чак умиљато потапша по образу. Маслобојев ми с поносом намигну, цмокну језиком, па свечано сручи своју чашицу.

— Што се тиче бомбона, тешко је објаснити - поче он седајући до мене на диван. - Купио сам их прекјуче, у пијаном стању, у пиљарници - ни сам не знам зашто. Уосталом, можда зато да помогнем домаћу трговину и производњу - не знам сигурно. Сећам се само да сам ишао тада улицом налит; пао сам био у блато; чупао сам се за косу и плакао што ни за шта нисам способан. На те сам бомбоне, наравно, заборавио, па ми тако и осташе у џепу до синоћ, кад сам их згњечио седајући на твој диван, што се тиче мог играња - ту ти је опет моје нетрезно стање: јуче сам се био жестоко натрескао, а кад сам пијан, па још кад сам задовољан судбином - тада неки пут играм. И то је све. Осим, можда, још то што је та сирота изазвала у мени сажаљење, а сем тога, она са мном није хтела ни да говори, као да се срдила. А ја тад почех да играм да бих је расположио, па сам је и бомбонама почастео.

— А да ниси ти то њу поткупљивао не би ли од ње што испипао? И признај искрено: јеси ли то намерно свратио к мени пошто си знао да нисам код куће, па да разговараш с њом у четири ђка, и да нешто прокљуваш, или ниси? Јер ја знам да си ти с њом скоро сат и по преседео, напричао си њој да знаш њену покојну маму и нешто испитивао.

Маслобојев ту зажмири, па се шеретски насмехну.

— Па, да видиш, та идеја не би била рђава - рече он. - Али, не, Вања, није то. Јер што да не питам кад ми се дала прилика? Али ниси погодио. Него чуј, стари пријатељу, мада сам сад прилично повукао, као и обично, али знај да те твој Филип злонамерно никад неће обманути - никако злонамерно.

— Но, а без зле намере?

— Но... па и без зле. Али до врага с тим, да попијемо, па на ствар! А ствар је безначајна - настави он сручивши опет једну чашицу. - Бубнова није имала никаквог права да држи ту девојчицу; све сам дознао. Никаквог ти ту подсвајања, нити чега сличног, није било. Мати те мале била јој је нешто дужна, а ова узела девојчицу. Бубнова, мада је лопуза и злочинац, ипак је глупача као и све жене. Покојна мати те мале имала је сасвим уредан пасош; и, према томе, сад је све у реду. Јелена сад може код тебе остати, премда би било добро кад би се некако нашли какви породични људи добра срца па да је узму, да је васпитају. Али засад, нека је код тебе. То није ништа! Ја ћу то теби све да удесим. А Бубнова се више не сме показати. О покојној, пак, матери скоро ништа нисам дознао поуздано. Она је нечија удовица, по имену Залцман.

— Тако је, мени је тако и Нели казала.

— И тако смо сад и то свршили. А сад, Вања - поче он некако свечано - сад бих ја имао за тебе једну молбицу. Али то ми учини. Испричај ми, по могућности што подробније, какви су ти твоји послови, куд ти то идеш, где по читаве дане проводиш? Мада сам нешто начуо и знам, ипак ми је потребно да знам много подробније.

Такав свечан тон ме зачуди, па чак и узнемири.

— Ама шта ти је сад? шта ти то да знаш? Ти ме тако свечано питаш ...

— Ево шта је, Вања, без много речи: хоћу да ти учиним услугу. Видиш ли, кад бих ја теби подваљивао, ја бих то од тебе и без те свечаности знао испипати. А ти се бојиш да ти подваљујем; оно малопре за бомбоне. Ја сам то схватио. Али пошто ја сад овако свечано говорим, значи, нисам заинтересован за себе, но за тебе. Дакле, ништа не сумњај, говори отворено, праву истину ...

— Ама какву услугу? чуј, Маслобојеве, а што нећеш ништа да ми кажеш о кнезу? Мени је то потребно. Ето, то би била услуга.

— О кнезу? Хм! ... Е па лепо, да ти кажем: ја те ово сад баш због кнеза и испитујем.

— Како то?

— Па ево како: ја сам, брате, приметио да се он нешто много у твоје ствари умешао; између осталог, испитивао ме је и о теби. А већ како је дознао да се ја и ти знамо, то те се не тиче. Него, главно ти је ово: чувај се ти, Вања, тога кнеза! То је Јуда Искаротски, па чак још и гори. И стога кад сам видео да он већ и у твоје ствари забада нос, ја се уплаших због тебе. Уосталом, ја ништа не знам; зато те молим да ми испричаш, па да могу да судим... Ја сам те, ово данас, зато и звао. Ето, то ти је та моја важна ствар; отворено ти кажем.

— Па ваљда ћеш ми макар нешто хтети да кажеш, макар то: зашто ја управо треба да се чувам кнеза?

— Лепо, кад је тако, онда ево ти. Мени се уопште поверавају неки послови. Али просуди и сам мени се неке ствари поверавају баш стога што нисам брбљив. Па како сад да ти причам? И онда, немој да замериш ако ти сад испричам само површно, колико тек да ти покажем какав он испада подлац. Но, сад почни најпре ти своје.

Оцених да у својим пословима нисам имао шта да кријем од Маслобојева. Наташина ствар и није била тајна; а, осим тога, могао сам се надати и некој користи за њу од Маслобојева. Наравно, у свом причању ја сам, по могућности, неке ствари прећутао. Маслобојев је нарочито пажљиво слушао све што се тицало кнеза. На многим местима би ме задржавао, много штошта и по други пут питао, тако да сам доста потанко испричао. Моје причање је трајало једно пола часа.

— Хм, мудра ти је главица та девојка! - одлучи Маслобојев. - Ако она, можда, кнеза и није сасвим прозрела, али то јој је добро што је већ на првом кораку омирисала с ким има посла, па прекинула све односе. Јунак је Наталија Николајевна. У њено здравље! (Он опет искапи чашицу.) Не само интелигенција него је ту и срце било потребно да се не да на танак лед навести. А срце је није издало. Наравно, њена ствар је пропала: кнез ће остати при своме, и Аљоша ће је оставити. Једнога ми је жао: Старог Ихмењева. Није шала: десет хиљада да плати том подлацу! Али ко му је водио парницу? Сигурно сам! Ех, брате! Такви су ти сви ти ватрени и благородни! Такав ти свет није ни за шта! С кнезом је требало друкчије оперисати. Ја бих Ихмењеву нашао таквог адвоката... ех! - И он Љутиито тресну шаком о сто.

— Но, а шта сад кнез?

— А ти све о кнезу? Ама нашто о њему и говорити? Нисам имао друга посла него ти се понудих! Јер сам хтео само да те у погледу тог лупежа упозорим, да те, тако рећи, оградим од његовог утицаја. Ко се са њим у коло ухвати, тај је обрао бостан! И стога ти, Вања, добро отвори очи; то ти је све. А ти си, ваљда, мислио да ја теби богзна какве паришке тајне хоћу да саопштим! Одмах се види да си романописац. Али шта да говоримо о битанги? Подлац остаје подлац. Но, ето, на пример, испричаћу ти један његов посао, наравно, без места, без вароши, без лица, то јест без календарске тачности. Ти знаш да се он још у раној младости, кад је био приморан да живи од чиновничке плате, оженио ћерком богатог трговца. И, наравно, он с том трговачком кћери није баш отмено поступио и, мада сад није о њој реч, али ти узгред напомињем, Вања, да је он целог свог века најрадије таквим пословима волео да се бави. А ево још једног таквог случаја. Пође ти он једном у иностранство. Тамо ...

— Чекај, Маслобојеве, о ком ти то његовом путу говориш? Које године?

— Равно пре двадесет девет година и три месеца. Дакле, тамо ти он одмами ћерку у неког тате, па је одведе са собом у Париз. И да знаш само како је он то извео! Отац је био као неки фабрикант или је учествовао у неком таквом прећузећу. Посигурно ти не уместо казати. Јер ја, ако ти причам ово, то по својим претпоставкама и закључцима, на основу других података. Дакле, подвали њему кнез па се и он, поред таста, стрпа у оно предузеће. Превари га и паре му диже. Што се тиче узетих пара, старац је, наравно, имао нека документа. Али кнез је хтео да паре тако узме да не враћа, што кажу, да их дигне. Старац је имао кћер, а та кћи је била лепотица, а у ову лепотицу био је заљубљен идеалан човек, неки Шилеров брат, песник, а у исти мах и трговац, млад сањалица, једном речју, прави Немац, некакав Феферкухен.

— То јест, презиме му Феферкухен?

— Но, можда баш и није Феферкухен - ћаво да га носи! Није реч о њему. Само ти кнез подиђе ћерци, али јој тако подиђе да се она у њега лудо заљуби. Тада кнез две ствари зажеље: прво, да освоји ћерку, а друго, да добије натраг признанице што их је старцу на добивену суму дао. Кључеви

од свих старчевих фиока били су код кћери. Старац је ту кћер до лудила волео - толико да ни за кога није хтео да је уда. Озбиљно. На сваког младожењу био је љубоморан, није могао да замисли да се с ћерком растане, те оног Феферкухена отера - особењак, неки Енглеz ...

— Енглеz? Па где се то збивало?

— Ја ти то само онако рекох: Енглеz, ради упоређења, а ти се за то ухватио. А било је то у граду Санта-фе-де-Богота, а можда и у Кракову, али још понајпре ће бити у Фирстентум³⁷ Насау, знаш оно што пише на селтерској води, управо у Насау. Је ли ти то довољно? Дакле, кнез девојку обрлати и украде је од оца. Али, на кнежево наваљивање, девојка понесе и нека документа. Јер има и такве љубави, Вања. Ех, боже мој, а девојка била честита, благородна, узвишена! Истина, она се можда није много у та документа м разумевала. Њу је само једно тиштало: да је отац и прокуне. Али кнез и то удеси: даде јој формалну обавезу да ће се њоме оженити. И на тај начин је увери да ће они онако да отпутују, на који дан, да се мало проведе, а кад се старчев гнев стиша, вратиће му се венчани, па ће њих троје век вековати, благо тећи, и тако даље до скончања века. Ускочи она с кнезом, старац је прокле а сам банкротира. За њом се диже у Париз и Фрауенмилх, остави све, чак и трговину; био је заљубљен преко мере.

— Чекај! Какав Фрауенмилх? - Ама онај, како оно беше! Пајербах... их, до ђавола! Та Феферкухен! Е па ето то, кнез се, наравно, женити није могао, јер шта би грофица Хљестова³⁸ на то рекла? И шта би барон Помојкин³⁹ на то казао? Према томе, требало је подвалити. Али је подвалио одвећ дрско. Прво, замало је није тукао, а друго, он сад намерно позва к себи Феферкухена, те им овај поче у кућу долазити, постаде јој пријатељ; наравно, кукали су заједно, по читаве би вечери седели, своје јаде јадиковали, онај ју је тешио: прави божји људи. То кнез с нарочитим планом удеси: затече их једном тако касно увече, па измисли да су њих двоје у недозвољеној вези, закачи се не знам за шта; својим очима је, вели, видео. Изгура ти он њих обоје на улицу, а сам на који дан у Лондон отпутова! А она била већ тешка. Кад је истера, она роди кћер ... то јест не кћер, него сина, да, синчића. И Волоћком га на крштењу назваше. Феферкухен га је и крстио. И она отпутова с Феферкухеном. Он је имао још неке паре. Обиђоше швајцарску, Италију... у свим тим поетичним земљама су били, већ као што следује. Она је једнако плакала, а и Феферкухен је слинио. И многе године тако протекоше и девојчица порасте. Једно само за кнеза није ваљало: ону обавезу да ће је узети за жену он од ње није извукао. »Подлаце један и ниткове«, рече му она на растанку, »ти си ме опљачкао, обешчастио, а сад ме остављаш! Збогом, али обавезу ти нећу вратити. Не стога што бих ја икада за тебе хтела поћи, него зато што се ти тог документа бојиш. Е па нека га, нек стоји тако вечно у мојим рукама.«

Једном речју, ражестила се, али се кнез, наравно не даде збунити. Уопште, за такве подлаце је дивна ствар имати посла са такозваним узвишеним душама. Оне су тако племените да их је увек лако обманути, а друго оне се увек свете само својим узвишеним и благородним презрењем, уместо да се послужи применом закона, кад се он може применити. Па тако је било и код ове матере: разрачунавала се с њиме с гордим презрењем па, премда је оставила код себе документа, кнез је знао да ће се она пре обесити но што ће их на суду употребити, те је тако неко време био миран. А она, мада му је плънула у његов подлачки образ, Волоћка јој је ипак на рукама остао: ако она умре, шта ће бити с дететом? Него о томе се није мислило. Брудершафт ју је такође храбрио, али ни он није ништа мислио: Шилера су читали. Најзад, Брудершафт од нечега заковрну и умре ...

— То јест Феферкухен?

— Па да, ђаво да га носи! А она ...

— Чекај! Колико су година они путовали?

— Тачно два столећа! И тако се она врати у Краков. Отац је не прими, проклео ју је, она после умре, а кнез као да се поново роди од радости. А сад... ја ти тамо био и рујног вина пио, бркове ми поквасило, али у гушу није стигло, они мене шљис, а ја на капију клис ... Да попијему још једну, брате Вања!

— Слутиш да ти код њега због те ствари трчиш, Маслобојеве.

— А ти би то неизоставно хтео?

— Али само не р азурнем шта ти ту можеш учинити?

— Па ето видиш: кад се она вратила у Мадрид, после десетогодишњег странствовања, под туђим именом, онда је требало све то распитати, и о Брудершафту, и о старцу, и да ли се збиља она вратила, и о детету, да ли је умрло, и нема ли каквих докумената, и тако даље, до у бесконачност. И још о понечем. Тај кнез је врло поган човек; чувај га се, Вања, а о Маслобојеву ево шта да мислиш: никад и нипошто га не називај подлацем! Јер он, мада је подлац (по мом схватању просто и нема човека неподлаца), али није против тебе! Ја сам добро повукао, али чуј: ако ти се ма кад, било близу или далеко, било данас или на годину, учини да ти је Маслобојев ма у чему подвалио (и молим те не

³⁷ Кнежевина

³⁸ Личност из комедије Грибојеђова »Невоља због памети«

³⁹ Помијаров

заборави ту реч подвалио) - знај да је то било без зле намере. Маслобојев бди над тобом. И стога не веруј сумњама, него боље дођи па се отворено и братски са самим Маслобојевом објасни. А сад, хоћеш да попијемо?

— Нећу.

— А да се мало прихватиш?

— Не, брате, извини...

— А ти се торњај онда, још мало па ће девет, а знам те какав си нестрпљив. Сад ти је већ време.

— Шта је сад! Нашљемао се и тера госта! Увек је он такав! Их, рђо једна! - узвикну Александра Семјоновна скоро плачући.

— Не може се шут с рогатим бости! Александра Семјоновна, ја и ти остајемо заједно, па ћемо једно друго обожавати. А ово је генерал! Не, Вања, ја то онако бубнух; ти ниси генерал, а ја сам подлац! Погледај на шта сам налик? шта сам ја према теби? Опрости ми, Вања, не осуђуј ме, и дај да излијем ...

Он ме загрли у сузама. Ја се дигох да идем. - Ах, боже мој! А ми смо и вечеру спремили! - рече Александра Семјоновна сва очајна. - Ау петак хоћете ли нам доћи?

— Доћи ћу, Александра Семјоновна. часну реч, доћи ћу.

— Али ви сте се, можда, згадили што је он, ето, такав ... пијан. Немојте да се гадите, Иване Петровичу, он је добар, врло добар, а вас много воли! Он ми сад и дању и ноћу само о вама прича. И ваше књиге ми је купио. Још их нисам прочитала - сутра ћу почети. А ја ћу бити најсрећнија кад нам дођете. Јер, ето, никад се ни с ким и не виђам, нико нам не долази да мало поседимо. Свега нам бог дао, а увек смо сами. А сад сам, ето, седела, па сам једнако слушала док сте говорили - једна милина... Дакле, до виђења у петак...

ГЛАВА СЕДМА

Ишао сам и журио кући: речи Маслобојеве су ме просто поразиле. Бог зна шта ми све није долазило у главу... Као за пакост, код куће ме је очекивао догађај који ме је потресао као гром из ведра неба.

Баш спрам капије од куће у којој сам становао био је фењер. Тек што сам ушао под капију, кад наједаред од самог фењера притрча ми нека чудна прилика, тако да чак викнух, неки живи створ, поплашен, дршћући, полусуманут, па ме са вриском ухвати за руку. Ужас ме обузе. То је била Нели.

— Нели! Па шта ти је? - викнух. - шта је то с тобом?

— Тамо, горе ... он седи... код нас ...

— Ама ко? Хајдемо; хајде са мном.

— Нећу, нећу! Ја ћу причекати док он не оде... у ходнику ... нећу.

Попех се у свој стан с неким чудним предосећањем. Отворих врата и - угледах кнеза. Он је седео код стола и читао роман. Бар књига пред њим беше отворена.

— Иване Петровичу! - викну он радосно. - Тако ми је мило што сте се најзад вратили. Већ сам хтео да идем. Више од часа вас чекам. Дао сам данас реч, на наваљивање и велику молбу профичину, да ћу доћи вечерас к њој с вама. Она ме је толико молила, толико жели да се упозна с вама. Па пошто сте ми већ обећали, то сам се решио да свратим к вама сам, мало раније, док нисте куд отишли, па да вас повезем. Замислите моју жалост: ја долазим, а ваша служавка ми саопштава да нисте код куће. шта ћу сад? Јер ја сам тамо дао часну реч да ћу доћи с вама. Те тако седох да причекам једно четврт часа. Али ето моје »четврт часа«: отворио сам ваш роман, па се зачитао. Иване Петровичу! Па то је савршенство! Па вас, просто, не разумеју! Па ви сте ми сузе измамили. Плакао сам, а ја не плачем тако лако ...

— Ви, дакле, желите да пођем? Али, видите ли, ја у овај мах... премда иначе не бих имао ништа против, али...

— Тако вам бога, хајдемо. У какав ћете ме положиј довести? Јер ја сам вас ту сат и по чекао!

А, осим тога, тако ми је потребно, тако потребно да разговарам с вама - ви већ знате о чему? Ви читаву ствар знате боље но ја... Можда ћемо нешто доконати, смислићемо нешто. Помислите! Тако вам бога, не одбијте ме.

Видех да ћу, пре или после, ипак морати поћи. Оно, истина, Наташа је сад сама, потребан сам јој, али и она сама ми је нарочито говорила да се што пре упознам с Каћом. А уз то, можда је и Аљоша тамо... Знао сам да се Наташа неће моћи умирити док год ја не донесем извештај о Каћи, па се одлучих да ипак пођем. Али ме је бацала у бригу Нели.

— Причекајте - рекох кнезу, па изиђох на степенице.

Нели је стајала тамо, у мрачном углу.

— А зашто ти нећеш да уђеш, Нели? шта ти је он учинио? шта ти је говорио?

— Ништа ... Ја нећу, нећу ... - понови она - бојим га се...

Ма колико да сам је молио - ништа не поможе. Споразумедох се с њом, чим ја и кнез одемо, да она одмах уђе па да се закључа.

— И не пуштај никога унутра, Нели, ма како да те моле.

— А ви с њим идете?

— С њим.

Она сва уздрхта, ухвати ме за руку, баш као да би хтела да ме замоли да идем, али не рече ни речи. Одлучих да је сутра потанко испитам.

Замоливши кнеза да ме извини, почех се облачити. О поче да ме уверава да тамо не треба никаквог нарочитог одела, никаквих тоалета.

— Само нешто чистије! - додаде он инквизиторски ме одмеривши од пете до главе. - Знате, ипак те светске предрасуде ... Јер, ипак, не може човек баш сасвим да се њих ослободи. Те слободе још дуго нећете наћи у нашем свету - доврши он, са задовољством угледавши да ја ипак имам фрак.

Изиђосмо. Но ја га оставих на степеницама, вратих се у собу, куд је Нели већ била промакла, па се још једном опростих с њом. Била је страшно узрујана. Лице јој је било помодрело. Ја се уплаших због ње; тешко ми је било да је сад оставим.

— Чудну ви то неку служавку имате - рече ми кнез силазећи низ степенице. - Јер то девојче вам је служавка?

— Не ... она ту тако ... живи код мене засад.

— Чудно девојче! Уверен сам да је умоболна. Замислите само: с почетка ми је лепо одговарала, али после, кад ме је изближе видела, полете на мене, врисну, задрхта, стеже ме рукама ... нешто хтеде да ми каже, али не могаде ... Признајем, ја се уплаших, хтеђох већ да бежим од ње, али она, хвала богу, и сама од мене побеже. Био сам просто пренеражен. Како ви излазите с њом крај.

— Она има падавицу - одговорих ја.

— А, тако! Но, онда није ни чудо... ако има нападе.

Мени одмах паде на памет да јучерашња Маслобојева посета кад је знао да нисам код куће, данашња моја посета Маслобојеву, данашња приповест Маслобојева, коју је он и нехотице у напитом стању испричао, његов позив да га посетим у седам часова, његова молба да не верујем да ми подваљује и, најзад, кнез, који ме чека читав сат и по и који је, можда, знао да сам код Маслобојева, док је Нели побегла од њега на улицу - да је све то морало имати некакве везе. Имао сам о чему да се замислим.

Пред капијом су нас чекала његова кола. Седосмо и одвезосмо се.

ГЛАВА ОСМА

Нисмо имали далеко да се возимо - до Трговачког моста. С почетка смо неко време ћутали. Ја сам непрестано мислио: како ли ће почети разговор са мном. Мислио сам да ће ме искушавати, испипавати, испитивати. Али он поче без околишења, па одмах пређе на ствар.

— Сад ме необично брине једна ствар, Иване Петровичу - поче он - а о којој бих желео, пре свега, да с вама разговарам и да вас за савет замолим. Већ сам одавно одлучио да се не користим добивеном парницом и да спорних десет хиљада уступим Ихмејеву. Па како да поступим?

»Не може бити да ти не знаш како да поступиш«, сину ми мисао. »Ти се то, канда, мени подсмеваш!«

— Не знам, кнеже - одговорих му што сам могао простодушније. - О нечем другом, то јест, што се тиче Наталије Николајевне, готов сам да вам дам податке, потребне и вама и нама, али о томе ви, наравно, знате више но ја.

— Не, не, наравно, мање. Ви се с њима добро познајете, па вам је можда баш и сама Наталија Николајевна не једанпут саопштила своје мисли у том погледу. А то је сад за мене оно главно што ме руководи. Ви ту мени можете много помоћи, јер је та ствар страшно заплетена. Готов сам и да попустим, па сам чак и одлучио да неизоставно попустим, ма како се остале ствари завршиле. Разумете ли? Али како, у ком облику да то учиним - ето у чему је питање. Старац је горд и упоран. Може и да ме увреди за ту моју добродушност и да ми тај новац натраг баци...

— Али, дозволите, како сматрате ви тај новац - као свој или као његов?

— Парницу сам добио ја, дакле, као свој.

— Али по савести?

— Наравно да га сматрам за свој - одговори ми он, дарнут што га то тако без увијања питам.

— Уосталом, ви, канда, и не знате целу ту ствар. Ја не окривљујем старца због намерне преваре и, признајем, никад га за то нисам ни кривио. Ко му је крив што је сам натоварио на себе ту невољу! Он је крив због своје недовољне пажње, због нехатности у погледу поверених му послова, а по бившем нашем уговору, за неке такве ствари он је имао да одговара. Али, видите, ствар није чак ни у томе, него је цела ствар у нашој свађи, у тадашњим међусобним увредама, једном речју, у нашем обострано повређеном самољубљу. Јер ја, можда, не бих обраћао пажњу на тих тричавих десетак хиљада; али вама је свакако познато због чега и како је отпочела цела та ствар. Признајем, ја сам био подозрив, можда нисам ни био у праву (то јест, тада нисам био у праву), али нисам то примећивао па, онако љут, озлојеђен његовим грубостима, нисам хтео да пропустим прилику и

отпочео сам парницу. Вама се још може учинити да све то од моје стране није баш сасвим благородно. Али ја се и не правдам. Приметићу вам само толико да гнев и, што је главно, увређено самољубље - то још није недостатак благородства, него је то само природна, човечанска ствар и, признајем, понављам, ја скоро нисам ни познавао Ихмењева, па сам потпуно веровао свим оним гласовима у погледу Аљоше и његове кћери, те сам, дабоме, могао поверовати и да је крађа тог новца била намерна... Него, то на страну. Главна ствар је у овоме: шта сад да радим? Да се одрекнем новца; али ако ја у исти мах кажем да још и сад своје потраживање сматрам за оправдано, онда би то значило да му тај новац поклањам. А ту још додајте и деликатан положај у погледу Наталије Николајевне. Он ће ми сигурно бацити тај новац натраг ...

— Ето, видите, и ви сами кажете да ће вам бацити. Сматрате га, дакле, за поштена човека, те стога можете бити потпуно уверени да он није крао ваш новац. А кад је тако, онда што не бисте отишли до њега, па да му отворено изјавите да своје потраживање сматрате за неоправдано? То би било благородно, и Ихмењев се, можда, не би тада устезао да прими свој новац.

— Хм! ... Свој новац. Па у томе и јесте ствар. Па шта бисте хтели од мене? Да идем да му изјавим како оно своје потраживање сматрам за неоправдано. Па што си онда потраживао кад си знао да тражиш нешто неоправдано? - то ће ми цео свет у очи рећи. А ја то нисам заслужио, јер сам потраживао на основу закона; ја нигде нисам говорио нити писао да је он крао, али сам у његову нехатност, у лакомисленост и неумешност у вођењу послова и данас убеден. Тај новац је без поговора мој, и зато ми је тешко да бацам кривицу на себе и, најзад, понављам вам, старац је ту увреду сам на себе натоварио, а ви сад мене нагоните да због те увреде од њега опроштење тражим — а то је тешко.

— Чини ми се, кад два човека искрено желе да се помире, онда ...

— Онда ништа лакше, мислите ви?

— Па наравно.

— Не, неки пут то баш и није тако лако, а нарочито ...

— Нарочито ако су с тим у вези и друге ствари. Ето у томе се ја с вама слажем, кнеже. Случај Наталије Николајевне и вашег сина треба ви сами да изведете на чистину у свима оним тачкама које од вас зависе, али да ствар буде тако изведена да то Ихмењева потпуно задовољи. Само тада се ви можете потпуно, и искрено са Ихмењевом и о парници објаснити. Сад, пак, док још ништа нисте решили, ви имате само један пут: да признате неоправданост свог потраживања и да то признате отворено, а ако затреба, онда и јавно - то је моје мишљење. Говорим отворено, јер ви сте и сами питали за моје мишљење и, вероватно, нисте желели да будем неискрен. А то ми даје смелост да вас запитам: што се ви бринете како ћете вратити тај новац Ихмењеву? Ако сматрате да сте у праву, зашто да враћате? Опростите ми радозналост, али то је везано за друге околности.

— А како ви мислите? - запита ме он наједном, као да уопште није чуо моје питање. - Јесте ли ви уверени да стари Ихмењев неће хтети да прими тих десет хиљада кад бих му уручио новац без икаквих ограда ... и... и... и... свих тих ублажавања?

— Разуме се да неће примити.

Ја ту сав планух и задрхтах од гнева. То дрско скептичко питање учини на мене такав утисак као да ми је кнез плънуо у лице. Мојој увреди придружи се и нешто друго: груб манир велике господе с којим ми он, не одговарајући на моје питање и често као и не опажајући га, упаде у реч другим својим питањем, вероватно дајући ми тиме на знање да сам се сувише затрчао па прешао на фамилијаран тон кад сам се усудио да му постављам таква питања. Страшно сам мрзео тај манир велике господе, те сам свим силама и Аљошу од тога одучавао.

— Хм! ... Ви сте одвећ плаховити, а у животу се неке ствари тако не раде као што ви замишљате - спокојно примети кнез на мој узвик. - Него, мислим да би унеколико и сама Наталија Николајевна могла да реши ту ствар. Ви јој то реците. Она би ту могла дати савет.

— Ни најмање! - одговорих доста опорно. - Ви нисте изволели саслушати шта сам ја малочас био почео да вам говорим, него ми упадосте у реч. Ако ви враћате те паре неискрено и без свих тих, као што кажете, ублажавања, Наталија Николајевна ће схватити да ви то плаћате оцу за кћер, а њој за Аљошу - једном речју, плаћате новцем.

— Хм! ... ето како ви мене схватате, добри мој Иване Петровичу! - Кнез се засмеја. Што ли се засмејао? - А, међутим - настави он - ми имамо још толико један с другим да разговарамо. Но сад немамо кад. Молим вас само, разумејте једно: ствар се ова тиче непосредно Наталије Николајевне и читаве њене будућности. А све то зависи донекле од тога како ћемо сад ја и ви то доконати и на чему ћемо остати. Ви сте ту потребни - и сами ћете увидети. И зато, ако сте и даље одани Наталији Николајевној, онда се нећете моћи одрећи објашњења са мном, па ма како ви мало симпатија осећали према мени... Него, ми стигосмо ... *a bientôt*.⁴⁰

ГЛАВА ДЕВЕТА

⁴⁰ До скорог виђења овде - у смислу да ће ускоро продужити разговор

Грофица је живела дивно. Собе су јој биле намештене удобно и укусно, премда нимало раскошно. Но све је носило на себи карактер привременог боравка. То беше само пристојан стан за неко време, а не сталан, коначно удешен дом богате породице, са свим замахом и прохтевима који се код богатог света сматрају као нешто без чега се не може бити. Причало се да грофица преко лета иде на своје имање (до крајности забатаљено и већ по други пут заложено) у сибирску губернију, и да ће кнез са њом тамо ићи. Ја сам о томе већ чуо, па сам брижно помишљао: како ће поступити Аљоша кад му Каћа отпутује са грофицом? С Наташом још нисам разговарао о томе: бојао сам се. Али по неким знацима могао сам приметити да јој је та ствар, канда, већ позната. Само, она је ћутала и трпела у себи. Грофица ме дочека врло лепо, љубазно ми пружи руку и потврди да је одавно желела да јој дођем. Она нам је сама сипала чај из дивног сребрног самовара, крај кога смо поседали - ја, кнез и још некакав отмен господин из високог друштва, већ у годинама, с неким ордемом, сав уштиркан, са дипломатским држањем. Тога госта су овде, рекао бих, много ценили. Грофица, по свом повратку из иностранства, још није стигла да те зиме себи створи у Петрограду велике везе те да утврди свој положај како је она то желела и рачунала. Осим тога госта није било никога, нити јој је ко целог тога вечера долазио. Ја сам погледом тражио Катарину Фјодоровну. Она је била у другој соби с Аљошом, али чувши да смо ми дошли, одмах пређе к нама. Кнез јој галантно пољуби руку, а грофица јој указа на мене. Кнез нас одмах представи. Ја сам се с нестрпљивом пажњом у њу загледао: то је била нежна плавуша, обучена у белу хаљину, ониска, са тихим и прибраним изразом лица, потпуно плавих очију, и, као што Аљоша рече, са лепотом младости, и ништа више. Надао сам се да ћу видети неко савршенство од лепоте, али лепоте ту није било. Правилан, нежно оцртан овал лица, доста правилне црте, густа и збиља дивна коса, једноставно очешљана, тих, пажљив поглед. Да сам се где с њом срео, прошао бих поред ње не обративши на њу никакву нарочиту пажњу. Али то је тако било на први поглед, те сам могао да је тог вечера мало боље разгледам тек доцније. Већ само то како ми је пружила руку, с неком наивно појачаном пажњом, загледајући ми се и даље у очи, изненадило ме је својом необичношћу, те се однекуд и нехотице осмехнух на њу. Ваљда сам одмах осетио да је преда мном људско биће чиста срца. Грофица је пажљиво мотрила на њу. Стиснувши ми руку, Каћа с некаквом журбом оде од мене, па седе у други крај собе, заједно с Аљошом. Поздрављајући се са мном, Аљоша ми пришапну: »Овде сам само на часак, али одмах идем тамо.« »Дипломата« - не знам име оном госту па га зовем дипломатом, да га тек било како именујем - говорио је спокојно и важно излажући некакву своју идеју. Грофица га је помно слушала. Кнез се с одобравањем ласкаво смешио. Говорник му се често обраћао, вероватно ценећи у њему достојног слушаоца. Дадосе ми шољу чаја, па ме оставише на миру, што ми је било врло пријатно. Међутим, ја сам се загледао пажљивије у грофицу. На први поглед она ми се некако одмах допаде. Можда и није била више млада, али на мене је учинила утисак да јој нема више од двадесет осам година. Лице јој је било још свеже, а некада, у првој младости, мора да је била права лепотица. Њена загаситосмеђа коса била је још доста густа; поглед ванредно добар, али некако ветрењаст и несташно подсмешљив. Но сада се она због нечега очигледно уздржавала. У њеном погледу било је много интелигенције, али највише доброте и веселости. Мени се учини да је главна њена особина нека лакомисленост, жудња за уживањем и некакав добродушан егоизам, можда чак и повелик. Она је била под влашћу кнеза, који је на њу имао јак утицај. Знао сам да су имали везу, чуо сам такође да он није био сувише љубоморан љубавник за време њиховог боравка у иностранству; али ми се све чинило, па ми се и данас чини, да је њих везивало, осим ранијих односа, још и нешто друго, унеколико тајанствено, нешто као узајамна обавеза, заснована на неком рачуну ... једном речју, морало је бити тако нешто. А знао сам и то да је у овај мах она била кнезу на терету, а међутим, њихови односи нису се прекидали. Можда су их у то време нарочито везивали планови у вези с Каћом, који су, наравно, у основи потицали од кнеза. Из тога разлога се кнез и извукао од женидбе са грофицом, која је то раније стварно захтевала, убедивши је да се заузме за Аљошин брак с њеном пасторком. Бар тако сам ја могао закључити по ранијем простодушном причању Аљошином, који је ипак могао понешто да запази. Мени се увек чинило и то - донекле опет по Аљошином причању - да је кнез, крај свега што му је грофица била потпуно покорна, имао некакав разлог да је се боји. То је чак и Аљоша приметио. Дознао сам после како је кнез веома желео да грофицу уда за некога, те да ју је у тој намери сад и слао у сибирску губернију, у нади да ће јој наћи подесног мужа у провинцији.

Седео сам и слушао општи разговор не знајући како бих што пре могао говорити насамо с Катарином Фјодоровном. Дипломата је одговарао на неко грофичино питање о савременој политичкој ситуацији, о реформама које су се почеле уводити, и о томе треба ли их се бојати. Он је говорио много и дуго, спокојно, као онај који има власт. Своју мисао развијао је фино и паметно; али сама мисао била је одвратна. Он је наглашавао да ће цео дух реформи и измена сувише брзо донети извесне резултате; да ће се меродавни, кад увиде те резултате, опаметити, и да ће не само у друштву - разуме се у извесном његовом делу - нестати тога новог духа, него ће на делу увидети своју погрешку, па ће тада са удвојеном енергијом почети да помажу старо. Да ће тај покушај, ма и жалостан, бити ипак врло користан, јер ће научити како да се подржава то спасоносно старо, и донеће за то нове податке; те да би, дакле, требало чак и желети да се што пре дође до последњег

степеня неопрезности. »Без нас се не може«, заврши дипломата, »без нас још никад ниједно друштво није постојало. Ми ништа нећемо изгубити, већ, напротив, само добити. Ми ћемо испливати, испливаћемо, а девиза наша у данашњем тренутку мора да буде: *Pire ça va, mieux ça est*⁴¹.« Кнез се осмехнуо на њега с одвратним саосећањем. Говорник је био потпуно задовољан собом. Био сам толико непаметан да сам хтео да противречим. Крв узавре у мени. Али ме задржа кнежев јетки поглед. Тај поглед летимично паде на моју страну, и учини ми се да кнез и очекује какав чудан и младалачки испад од мене. Он је тако шта можда чак и желео, па да после ужива како ћу се обрукати. У исти мах био сам чврсто уверен да дипломата неизоставно неће штети ни да опази моју примедбу, па чак можда ни мене. Дође ми одвратно да седим с њима; али ме избави Аљоша.

Он ми полагао приђе, дотаче се мог рамена и замоли ме за две речи. Досетих се да га је то Каћа послала. Тако је и било. После једног минута већ сам седео крај ње. С почетка ме је пажљиво свега мерила погледом, као да сама себи говори: »Такав си, дакле«, и у прво време обоје не могасмо да нађемо речи да почнемо разговор. Али ја сам био уверен да она, кад само једном почне, после неће стати ни до зоре. »Каквих пет-шест часова разговора«, о којима ми је причао Аљоша, сад ми синусе у глави. Аљоша је сад седео с нама, па је нестрпљиво очекивао како ћемо отпочети.

— Па што сад ћутите? - поче он посматрајући нас с осмехом. - Састали се, па ћуте!

— Ах, Аљоша, какав си... па ево, одмах ћемо - одговори Каћа. - Јер нас двоје, Иване Петровичу, имамо о много чему да разговарамо да просто не знам од кога краја да почнем. Ми се врло касно упознајемо; требало је раније, мада ја вас већ одавно познајем. А како сам желела да вас видим! Чак сам мислила и да вам пишем...

— О чему? - запитах ја, и нехотице се осмехнувши.

— Па зар о мало чему? - одговори она озбиљно.

— Ето, рецимо, о томе је ли истина то што он прича за Наталију Николајевну да се она не налази увређена што је он у такво време оставља саму? Но, је ли то лепо да човек тако поступа као он? Ето, зашто си ти сад овде, кажи ми, молим те?

— О, боже мој, па одмах ћу да идем. Јер ја сам казао да ћу овамо само на часак, да видим како ћете вас двоје разговарати, па одмах онамо.

— А шта имаш да нас гледаш! Ето, седимо, јеси ли видео? И увек вам је он такав - додаде она, лако порумевши и указујући ми на њега прстићем. - »Само на један часак, каже, само на један часак«, а кад погледаш, он се и до поноћи заседео, а после је, дабоме, већ и касно. »Она се, каже он, не љути; она је добра«, ето како он резонује. Но је ли лепо, и да ли је поштено?

— Па добро, да идем кад је тако - тужно одговори Аљоша. - Само, ја бих волео кад бих могао с вама остати...

— А шта ћеш ти с нама? Нама је, напротив, потребно да се о много чему насамо разговарамо. Ама послушај ме, немој да ти је жао, тако је потребно, лепо ме разумеј.

— Ако је потребно, онда ћу одмах... шта имам да се љутим. Ја ћу само на часак до Љовињке, па после одмах к њој. Него, ево шта је, Иване Петровићу - настави он узевши шешир - ви ваљда знате да отац хоће да се одрекне оног новца што га је добио у парници од Ихмењева?

— Знам, говорио ми је.

— Како је то лепо од њега? Ето, Каћа не верује да он ту благородно поступа. Разговарајте с њом о томе. Збогом, Каћа, и молим те, не сумњај у моју љубав према Наташи. И зашто ми сви ви намећете те услове, прекоревате ме, сваки ми корак пратите, као да сам под вашом присмотром! Она зна како ја њу волим, и сигурна је у мене, и уверен сам да она у мене не сумња. Ја њу волим и без тога, без свих тих обавеза. Не знам ни да кажем колико је волим. Просто, волим је. И стога нема смисла испитивати ме као каквог кривца. Ето, питај Ивана Петровића, сад је он већ ту, па ће ти потврдити да је Наташа љубоморна; па премда ме много воли, у тој њеној љубави има много себичности, јер није у стању ништа за мене да жртвује.

— Како то? - запитах га зачуђен, просто не верујући својим ушима.

— Ама, како то говориш, Аљоша? - скоро викну Каћа, плеснувши рукама.

— Па, наравно, шта има ту чудновато? Иван Петровић зна. Она би да сам ја вечно код ње. И мада она то не захтева, али се види да би то хтела.

— Па зар те није срамота, зар те није стид! - рече Каћа, сва планувши од гнева.

— А зашто да ме је стид? Их, каква си ти, Каћа! Па ја је волим више но што она мисли, а кад би и она мене волела како треба, овако како ја њу волим, она би ми сигурно жртвовала своје задовољство. Она ме, додуше, и сама пушта, али ја јој из очију читам да јој је то тешко, а мени је онда свеједно као и да ме не пушта.

— Не, то ти не говориш тек онако - узвикну Каћа, опет се обраћајући мени с погледом који је севао од гнева. - Признај, Аљоша, одмах да ми признаш, све је то теби отац напунио уши. Је ли ти данас напричао? И, молим те, немој да се извлачиш: одмах ћу све дознати. Говори: јесте или није?

— Да, говорио ми је - одговори Аљоша збуњено.

⁴¹ Сто горе, то боље

— Па шта онда? Он је говорио са мном данас тако љубазно, тако пријатељски, а њу ми је непрестано хвалио тако да сам се чак чудио; она га је тако увредила, а он је сад хвали.

— А ви брже свему томе поверовали - рекох ја - ви, коме је Наташа дала све што је могла дати. Па чак и сад, и данас се непрестано бринула за вас, да вам не буде досадно, да вас како не лиши могућности да се видите са Катаринином Фјодоровном! Она ми је то сама говорила данас. А ви, наједаред, поверовали том лажном оговарању! Зар вас није срамота!

— Незахвалниче један! Али зар вреди говорити кад се он никад ничега не стиди! - изговори Каћа, одмахнувши на њега руком, као на човека од кога је и бог диго руке.

— Ама шта вам је! - настави Аљоша растуженим гласом. - И увек си ти таква, Каћа! Ти увек код мене само најгоре видиш ... А већ и да не говорим о Ивану Петровичу. Ви мислите да ја Наташу не волим. Нисам то мислио кад сам рекао да је она себична. Хтео сам да кажем да она мене већ сувише воли, тако да просто претерује, те од тога и мени и њој буде тешко. А отац мени неће никад подвалити, па баш и да хоће. Нећу му се дати. Он није казао да је она себична у рђавом смислу речи. Ја сам то осетио. Он је, од речи до речи, казао тако како сам вам ја сад рекао: да она мене толико претерано воли, толико јако, да то већ у себичност прелази, те је и мени и њој тешко, а касније ће ми још и теже бити. Мислим да је он истину рекао, из чисте љубави према мени, и то ни најмање не значи да је вређао Наташу. Напротив, он је видео код ње само веома јаку љубав, љубав без граница, до немогућности ...

Али, ту га Каћа прекиде и не даде му да доврши. Она поче да га жестоко кори; да му доказује како је његов отац само зато и почео да хвали Наташу да би га заварео својом добротоу, а све то у намери да раскине њихову везу, да невидљиво и неприметно подбуни против ње самога Аљошу. Она ватрено и паметно начини закључак како га је Наташа волела, и како никаква љубав не би опростила оно што он с њом чини - те да је прави себичњак он, Аљоша. Мало-помало, Каћа га доведе до тешке туге и до потпуног кајања. Седео је крај нас загледавши се у земљу, већ ништа не одговарајући, као убијен, и са патничким изразом на лицу. Али Каћа је била неумољива. Ја се с крајњом радозналости загледах у њу. Желео сам да што пре упознам ту чудну девојку. Она је била право дете, али некакво чудновато, дете с убеђењем, с утврђеним правилима и страсном урођеном љубављу према добру и правди. Ако би је човек зблига могао назвати још дететом, она је спадала у врсту замишљене деце, што је доста често у нашим породицама. Видело се да је она већ о много чему размишљала. Занимљиво би било завирити у ту мисаону главицу и погледати како су се у њој потпуно детињасте мисли и представе мешале са озбиљним, преживљеним утисцима и посматрањима (јер Каћа је дотле већ живела), а у исти мах и са идејама које њој нису познате, које још није доживела, али које су је поразиле апстрактно, књишки, а којих је она морала већ много имати, и које је, вероватно, примала као нешто што је већ и сама преживљавала.

У току тог вечера, и доцније, чини ми се, доста сам је добро проучио. Она је имала плаховито и осетљиво срце. У неким приликама као да је занемаривала вештину владања над самом собом, истичући свагда на прво место истину, а свако животно савлађивање сматрала за условну предрасуду, па се, канда, још поносила таквим својим убеђењем, што се дешава са многим плаховитим људима, па чак и кад нису млади. Но то јој је баш давало некакву нарочиту чар. Она је необично волела да мисли и да изналази истину, али није била нимало ситничарка, имала је неке своје детињске испаде, због којих бисте већ на први поглед почињали да волите све њене оригиналности и да се мирите с њима.

Ја се сетих Љовињке и Борињке, па ми се учини да је све то сасвим на своме месту. И чудновато: њено лице, на коме на први поглед нисам уочио ништа нарочито лепо, још те вечери, с часа на час, постајаше за мене све лепше и привлачније. То наивно двојство детета и жене која размишља; та детињска и у највећој мери правдољубива жудња за истином и правдом, и непоколебљива вера у своје тежње - све је то обасјавало њено лице неком дивном светлошћу искренности, давало му неку вишу, духовну лепоту, и ви бисте почињали увиђати да се не може тако брзо исцрпсти сав значај те лепоте, која није одмах схватљива сваком обичном, незаинтересованом погледу. И ја разумедох да се Аљоша морао страсно привезати за њу. Ако он сам није умео да мисли и да расуђује, он је баш зато волео оне који би место њега мислили, па чак и желели - а Каћа га је већ узела под своје старање. Његово срце је било захвално и потпуно се цело предавало свему што је било часно и лепо, а Каћа се већ била много и са свом искреношћу детињства и симпатије пред њим изказала. Он у себи није имао ни трунке сопствене воље; она је имала врло много упорне, јаке и ватрене воље, а Аљоша се могао привезати само уз оног ко би могао њиме владати, па му чак и заповедати.

Тиме га је донекле и Наташа себи привезала у почетку њихове везе; али Каћа је имала велико преимућство над Наташом - то што је још и сама била дете и што ће, канда, још дуго и остати дете. То детињство у њој, њен сјајни ум, и у исто време извесан недостатак расуђивања - све је то било Аљоши некако сродније. Он је то осећао, па га је стога Каћа све јаче привлачила. Убеђен сам, кад су они говорили међу собом насамо, онда је, напореда са озбиљним »пропагаторским« Каћиним излагањем, код њих долазило можда чак и до играчака. Па, премда је Каћа, вероватно, често Аљоши

читала »лекције« и већ га држала у рукама, он се у њеном друштву, очевидно, осећао лакше него у Наташином. Они су у већој мери били пар једно другом, а то је било главно.

— Но, но, Каћа! доста. Увек испада да си ти у праву, а ја никад! То је стога што је твоја душа чистија но моја - рече Аљоша устајући и пружајући јој на расстанку руку. - Сад ћу ја к њој, а Љовињки нећу свратити...

— И немаш никаква посла код Љовињке; а што си ме сад послушао те идеш, баш си златан.

— А ти си хиљаду пута од свих златнија - одговори јој растужени Аљоша. - Иване Петровичу, ја бих само две речи да вам кажем.

Повукосмо се на два корака.

— Ја сам данас ружно поступио - прошапта ми он - поступио сам ниско, крив сам пред свима и свету, а пред њима обема највише. Данас ме је отац после ручка упознао с Александрином (једна Францускиња) ... заносна женска. Ја ... изгубих главу и... но, шта имам сад да вам причам, нисам више достојан да будем заједно с њима... Збогом, Иване Петровичу!

— Он је добар, он је племенит - журно поче Каћа кад сам опет сео поред ње - али ми ћемо о њему после много говорити, а сад ја и ви треба да се споразумемо: шта ви мислите о кнезу?

— Мислим да је он врло рђав човек.

— И ја тако исто. Ми се, дакле, у томе слажемо, и стога ће нам бити лакше да разговарамо. А сад о Наталији Николајевној... Знате ли, Иване Петровичу, ја сам вам сад као у помрчини, па сам вас чекала као светлост. Ви ћете ми све то разјаснити, јер у најглавнијој тачки ја судим по своје домишљању, према ономе што ми је Аљоша причао. А више нисам имала од кога да што дознам. Па реците ми, пре свега (то је главно), како ви мислите: да ли ће Аљоша и Наташа бити срећни или неће? То ми је, пре свега, потребно да знам ради своје коначне одлуке, па да после сама знам како да се држим.

— А ко може о томе што поуздано рећи? ...

— Па, наравно, не баш поуздано - прекиде ме она - али ипак, како вам изгледа? Зато што сте ви врло паметан човек.

— По моме, они не могу бити срећни.

— А што?

— Нису пар једно другом.

— Исто сам то и ја мислила.

— Ту она склопи руке, чисто дубоко ожалошћена.

— Изложите ми подробније, чујте: страшно желим да видим Наташу, јер имам о много чему с њом да разговарам, и чини ми се да ћемо нас две све решити. А сад је ја непрестано замишљам: мора да је веома паметна, озбиљна, искрена и дивна. Је ли тако?

— Тако је.

— У то сам била уверена. Но, па кад је она таква, како је она могла заволети Аљошу, таквог дечка? Објасните ми то; често о томе мислим.

— То се не може објаснити, Катарина Фјодоровна, како и зашто човек може неког заволети. Да, он је право дете. А знате ли ви како човек може дете да заволи? - (Срце ми се разнежи посматрајући њу и њене очи, које помно, са дубоком, озбиљном и нестрпљивом пажњом беху уперене у мене.) - И што више сама Наташа не личи на дете - наставих - што је озбиљнија, тим пре га је могла заволети. Он је правичан, искрен, страшно наиван, а неки пут мило наиван. Она га је можда заволела ... како да вам кажем? Као из неког сажаљења. Великодушно срце је кадро да заволи из сажаљења... Уосталом, осећам да вам ништа не могу објаснити, али зато ћу вас питати - и ви га волите?

Смело јој поставих то питање јер сам осећао да хитајући с тим питањем не могу помутити безграничну, детињу чистоту њене ведре душе.

— То, богами, још ни сама не знам - тихо ми одговори она, отворено ми гледајући у очи - али чини ми се да га веома волим ...

— Но, ето видите. А можете ли ми објаснити зашто га тако волите?

— Јер у њему нема лажи - одговори ми она размисливши. - И кад ми он право у очи погледа, па ми при том што говори, мени се то веома допада... чујте, Иване Петровичу, ето ја с вама говорим о томе, ја сам девојка, а ви сте мушкарац; је ли тако лепо што ја сад чиним или није?

— Па шта ту има такво?

— Да, да. Наравно, шта ту има такво? А ето они (она указа на групу која је седела око самовара), они би јамачно казали да то није лепо. Јесу ли они у праву или нису?

— Нису! Јер ви не осећате у срцу да што рђаво чините, те стога...

— Тако ја увек и радим - прекиде ме она, очевидно хитајући да се што више наразговара са мнош. - Чим се тако нечим збуним, одмах упитам своје срце, па ако је оно мирно, мирна сам и ја. И тако увек треба чинити. И ја сад ово с вама овако искрено говорим, као са самом собом, стога што сте ви, у првом реду, красан човек, и ја знам вашу пређашњу историју с Наташом пре Аљоше, и ја сам плакала кад су ми причали.

— А ко вам је причао?

— Разуме се, Аљоша, а и он ми је то сам са сузама причао. То је врло лепо с његове стране, и мени се то врло допало, чини ми се да он већма вас воли но ви њега, Иване Петровичу. Ето, због таквих ствари ми се он и допада. Но, а друго, ја зато с вама тако отворено говорим, као са самом собом, што сте ви врло паметан човек и можете ми дати много савета и поучити ме.

— А по чему ви то знате да сам ја толико паметан да чак и вас могу учити?

— Па шта ту ... Шта то говорите! - Она се замисли. - Па ја сам о томе само онако почела; него, да говоримо о најглавнијем. Научите ме, Иване Петровичу: ето, сад осећам да сам Наташина супарница, и то знам, па шта сад да радим? Зато сам вас и питала да ли би њих двоје били срећни. О томе дан и ноћ мислим. Положај Наташин је страشان, страشان! Јер он је већ сасвим престао да је воли, а мене све више и више воли. Зар није тако?

— Па скоро да је тако.

— И он је не обмањује. Он ни сам не зна да већ престаје да је воли, али она то јасно увиђа. Како мора да јој је тешко!

— Па шта мислите сад да чините, Катарина Фјодоровна?

— Имам много планова - одговори она озбиљно - па ипак се непрестано буним. Зато сам вас и чекала с таквим нестрпљењем, да ми све то начисто изведете. Ви све то много боље знате, јер ви сте сад за мене као некакав бог. Чујте, ја сам с почетка овако мислила: ако се њих двоје воле, онда треба да буду срећни; и зато ја треба да се жртвујем и њима да помажем. Зар није тако?

— Ја знам да сте се ви и жртвовали.

— Да, жртвовала сам се, али после, кад је он почео да долази к мени и да ме све више воли, почела сам да размишљам, и једнако ми долази у главу: да ли да се жртвујем или не? А то је врло рђаво. Зар не?

— Па то је природно - одговорих јој - тако мора да буде ... и ви нисте криви.

— Не бих рекла... Ви тако говорите зато што сте врло добри. А ја мислим да моје срце није баш сасвим чисто. Да је оно чисто, знала бих како бих решила. Него манимо то! Затим сам дознала више о њиховим односима од самог кнеза, од маман, па од самог Аљоше те оцених да њих двоје нису пар, а ви ми сад, ето, и потврдисте то. Тада се још више замислих: па шта сад? Јер ако ће они већ бити несрећни, онда боље да се растану; а затим одлучих да се код вас о свему питање известим, па да одем до саме Наташе, те да нас две решимо целу ту ствар.

— Али како да се реши, то је питање.

— Ја ћу јој просто рећи: »Ви га волите надасве на свету, па стога и његову срећу треба да волите више но своју; према томе, треба с њим да се растанете.«

— Да, али како ће њој бити кад то све чује? А ако се она и сложи с вама, да ли ће бити кадра да тако и поступи?

— Па, о томе, ето, ја и мислим и дан и ноћ, па... па...

И она наједном брижну у плач.

— Нећете веровати како ми је жао Наташе - прошапта она усницама које су дрхтале од суза.

Ту већ ништа није имало да се додаје, ћутао сам па сам и сам, гледајући је, хтео да заплачем, онако, од некакве љубави. Како је златно било то дете! Ја је већ нисам питао зашто сматра себе способном да Аљошу усрећи.

— Ви, канда, волите музику? - запита ме она, умиравши се мало, још замишљена од недавних суза.

— Волим - одговорих јој чисто чудећи се.

— Кад бисмо имали времена, ја бих вам одсвирала трећи концерт Бетовена. Ја га сад свирам. Тамо су сва та осећања... тачно оваква као што их сад осећам. Бар тако ми се чини. Али то можемо други пут; а сад треба да разговарамо.

Почесмо се договарати како да се она види с Наташом и како да се све то удеси. Она ми саопшти да на њу мотре, премда јој је маћеха добра и воли је, али јој нипошто не би дозволила да се упозна с Наталијом Николајевном. И стога се она сад одлучила да их обмане. Изјутра се она неки пут извози у шетњу, али скоро увек са грофицом. Но неки пут грофица не пође с њом, него је пусти са Францускињом, која је сад нешто слаба. А то се дешава кад грофицу боли глава, те се мора чекати док је не заболи глава. А дотле ће она задобити своју Францускињу (нека врста дружбенице, старица), јер је Францускиња врло добра. На крају је излазило да се никако не може унапред утврдити дан за посету Наташи.

— Кад се с Наташом упознате, нећете се кајати - рекох јој. - Она и сама жели да се с вама упозна, и то је потребно већ и стога да бар зна у чије руке предаје Аљошу ... А због те ствари немојте много да се жалостите. Време ће то и без ваших брига решити. Јер ви, канда, одлазите у село?

— Да, ускоро, можда кроз месец дана - одговори она - и ја знам да то нарочито захтева кнез.

— Па како мислите: хоће ли и Аљоша с вама поћи?

— И ја сам баш о томе мислила! - изговори она, пажљиво се загледавши у мене. - Мислим да ће и он ићи.

— Ићи ће.

— Боже мој, па шта ће из свега тога бити, не знам. чујте, Иване Петровичу! Ја ћу вам о свему томе писати, често ћу вам писати, и много. Већ сам сад почела да вам досађујем. Ви ћете често к нама долазити?

— Не знам, Катарина Фјодоровна, то зависи од прилика. Можда вам и никако нећу долазити.

— А зашто?

— То ће зависити од разних узрока, а што је најглавније, од мојих односа са кнезом.

— То је нечастан човек - рече Каћа одлучно. - А знате ли шта, Иване Петровичу? шта велите, кад бих ја к вама дошла? Да ли би то било добро или ружно?

— А како ви сами мислите?

— Мислим да би било добро. Тако, посетила бих вас... - додаде она осмехнувши се. - Јер ја то стога говорим што, и поред тога што вас високо ценим, ја вас и много волим ... И од вас се може много научити. А ја вас волим... И то, ваљда, није срамота што ја вама све то говорим.

— А што да је срамота? И ви сте мени већ тако мили, као рођени.

— Па ви ћете ми бити пријатељ?

— О, да, да! - одговорих.

— Но, а они би неизоставно рекли да је то срамота и да млада девојка не сме тако што чинити - примети она, опет ми указавши на друштво за чајним столом. - Узгред примећујем да нас је кнез, канда, намерно оставио саме да се сити изразговарамо.

— Јер ја врло добро, знам - додаде она - кнез би хтео моје паре. О мени мисле да сам право дете, па ми чак то отворено и кажу. Но ја не мислим тако! Нисам ја више дете. чудан су они свет; и сами су као децa. И зашто су се толико забринули?

— Катарина Фјодоровна, заборавио сам да вас питам ко су ти Љовиња и Бориња којима Аљоша тако често одлази?

— То су неки моји даљи рођаци. Они су врло интелигентни и врло честити, али страшно много причају... Ја их знам ...

И она се осмехну.

— Је ли истина да намерава да им с временом милион поклоните?

— Ето видите! Баш и тај милион: они толико причају о њему да већ постаје несносно. Ја ћу, наравно, радо приложити за све што је корисно, шта ће ми толики новац, зар не? Али кад ћу га ја даровати - а они, ето, већ деле, расправљају, дижу ларму, препиру се: на шта је најбоље да се употреби, чак се и свађају због тога, а то је збиља смешно. И сувише су брзоплети. Али ипак су тако искрени и... паметни. Студирају. А то је ипак боље него како други живе. Зар не?

И много смо још нас двоје разговарали. Она ми исприча скоро цео свој живот и жељно је слушала моје причање. Непрестано је тражила да јој, у првом реду, причам о Наташи и Аљоши. Била је већ поноћ кад ми кнез приђе па ми даде знак да треба да се опростим. Ја се опростих. Каћа ми чврсто стеже руку и са значајним изразом погледа у мене. Грофица ме замоли да им долазим. Ја и кнез изишли смо заједно.

Не могу да се уздржим од једне напомене, чудновате, и која можда никако и не спада уз ову ствар. Из трочасовног мог разговора с Каћом понео сам, између осталог, некакво чудновато, но у исти мах дубоко уверење да је она у толикој мери још право дете да уопште не зна сву тајну односа између мушкарца и жене. То је давало необичну комичност неким њеним разлагањима и уопште озбиљном тону с којим је она говорила о многим веома важним стварима ...

ГЛАВА ДЕСЕТА

— Знате шта - рече ми кнез седајући са мном у кола - како би било да сад вечерамо, а? Како ви мислите?

— Богами, не знам, кнеже - одговорили му колебајући се. - Ја никад не вечерам ...

— Па ћемо, разуме се, и поразговарати за вечером - додаде он гледајући ме право у очи, пажљиво и лукаво.

Ко то не би разумео! Он хоће да се повери - помислих - а мени је то и требало. Пристадох.

— У реду. На Велику морску код Б.

— У ресторан? - запитах га мало збуњен.

— Да, а што? Ја уопште ретко вечерам код куће. Зар ми нећете дозволити да вас позовем?

— Па већ сам вам рекао да никад не вечерам.

— Али једанпут се може. А, осим тога, ово вас ја позивам...

То јест, ја плаћам. Уверен сам да је он то намерно додао. Пристао сам да ме одвезе, али одлучих да у ресторану свој рачун сам платим. Стигосмо. Кнез узе засебну собу, па са укусом и као прави зналац изабра два-три јела. Јела беху скупа, исто као и флаша финог стоног вина, коју он наручи. Све то није за мој џеп. Ја погледах јеловник па наручих пола јаребице и чашицу лафита. Кнез се побуни.

— Ви баш нећете са мном да вечерате! Па то је чак смешно. Пардон, *mon ami*, али то је... већ

неподношљива деликатност. То је већ најситније честољубље. Ту су се умешали, малтене, сталешки интереси, и кладим се да је тако. Уверавам вас да ме тиме вређате.

Но ја остадох при своме.

— Уосталом, како желите - додаде он. - Ја вас не приморавам... Реците, Иване Петровичу, бих ли ја могао с вама разговарати сасвим пријатељски?

— Ја вас молим за то.

— Но, по моме схватању, тако претерана деликатност шкоди вама самом. А исто тако тиме шкоде себи и сви ваши. Ви сте писац, ви треба да познајете друштво; а ви се од свега туђите. Ја сад не говорим о јаребици; али ви сте готови да се одрекнете потпуно сваког општења с нашим кругом, а то је скроз штетно. Поред тога што ви тиме много губите - но, једном речју, каријеру - поред тога, већ само то што треба сами да упознате оно што описујете, јер тамо су у вашим романима и грофови, и кнежеви, и будоари... Уосталом, шта ја то говорим! Код вас је тамо сад сама беда: изгубљени шињели, *ревизори*⁴², убојице, официри, чиновници, стара времена и живот *раскољника*⁴³, знам, знам.

— Али ви се варате, кнеже. Ако ја не долазим у тај ваш, како га ви називате »виши круг«, то је стога што је тамо, пре свега, досадно, а, друго, тамо немам шта да радим! Него, ја ипак тамо долазим ...

— Знам, кнезу Р., једанпут годишње. Тамо сам вас и срео. А све остало време чамите у својој демократској гордости и пропадате по вашим мансардама, премда сви ваши не раде тако. Међу вама има таквих пустолова да чак и мене мука хвата ...

— Молио бих вас, кнеже, да промените тај разговор и да се не враћате к нама на мансарде.

— Ах, боже мој, па ви сте се већ увредили! Уосталом, ви сте ми сами дозволили да с вама пријатељски говорим. Али, извините, ја још ничим нисам ни заслужио ваше пријатељство. Него, прилично им је ово вино. Пробајте га.

Он ми насу пола чаше из своје боце.

— Ето, видите, драги мој Иване Петровичу, ја и сам увиђам да наметати неке своје пријатељство - не приличи. Али нисмо тако груби и безочни према вама као што нас ви замишљате. А после, и ја врло добро разумем да ви сад седите са мном не из неке наклоности према мени, него стога што сам вам обећао да ћу разговарати. Зар није тако? Он се засмеја.

— А пошто ви штитите интересе извесне особе, ви бисте хтели да чујете оно што ћу да кажем. Је ли тако? - додаде он са злурадним осмехом.

— Нисте се преварили - прекидох га нестрпљиво (осетих да је он један од оних који, кад виде да је човек и најмање у њиховој власти, одмах му даду да то осети. А ја сам сад био у његовој власти, јер нисам могао отићи док не чујем све што је он намеравао да каже, и он је то врло добро знао. Његов тон се наједаред измени, и све је више прелазио у дрско-фамилијаран и подсмешљив.) — Ви се нисте преварили, кнеже: баш зато сам и дошао. Иначе, верујте, не бих седео ... овако касно.

Дође ми да му кажем: иначе ни за шта на свету не бих ту с вама остао. Али то не рекох, него окренух разговор на другу страну, не из страха, већ из проклете своје слабости и деликатности. Јер како ћете, збиља, да кажете човеку грубост право у очи, па ма он то и заслужио, и мада сам нарочито и желео да му грубост кажем? чини ми се да је кнез то по мојим очима и приметио, па ме је подругљиво посматрао у току читавог мога одговора, чисто наслађујући се мојим кукавичлуком и као изазивајући ме својим погледом: »Дакле, ниси се усудио, устукнуо си, то је, братац!«

Сигурно је тако и било, јер кад сам довршио, он се закикота, па ме са неком покровитељском љубазношћу потапша по колену.

»Не знаш како си смешан, братац«, прочитах у његовим очима. »Ако, ако!« помислих у себи.

— Вечерас сам врло расположен - узвикну он -а, верујте, ни сам не знам зашто. Да, да, драги мој, да! Баш сам о тој особи и хтео да говорим. Треба сасвим да се изјасним, да дођем до неког резултата, и надам се да ћете ме овога пута потпуно разумети. Ономад сам почео с вама да говорим о тим парама и о том сметањаку оцу, шездесетгодишњем детету... Но! Не вреди сад ни помињати. Јер ја сам то тек онако рекао! Ха, ха, ха! Па ви сте књижевник, требало је да се досетите.

Гледао сам га запрепашћено. Чинило ми се да још није био пијан.

— Но, а што се тиче те девојке, богами, ја је поштујем, чак је и волим, уверавам вас. Мало је својеглава, али »нема руже без трна«, као што се говорило пре педесет година. И право су говорили: трње - боде, али то баш и јесте примамљиво, па премда је мој Алексеј глупак, ја сам му унеколико већ опростио - јер је показао да има укуса. Једном речју, мени се те девојке свиђају, и ја чак - (он значајно скупи усне) имам нарочите планове ... Него, о томе после ...

— Кнеже! чујте, кнеже! - узвикнух - ја не разумем код вас ту тако наглу промену, али... промените разговор, молим вас.

— Ви се опет жестите! Па лепо ... Променићу, променићу! Само, ево шта хоћу да вас питам, мили мој пријатељу: да ли ви њу много поштујете?

⁴² Алузија на Гогољева дела »шињел« и »Ревизор«

⁴³ Верски секташи

— Наравно - одговорили му грубо и нестрпљиво.

— Па... па и волите је? - настави он одвратно кезећи зубе и жмирећи.

— Ви се заборављате! - викнух ја.

— Но, нећу, нећу! Умирите се! Данас сам необично добро расположен. Тако ми је пријатно како већ одавно није било. Да попијемо чашу шампањца? Како мислите, песниче мој!

— Ја нећу да пијем, нисам за пиће.

— Нећу ни да чујем. Ви ми данас морате правити друштво. Ја се осећам дивно, па пошто сам до сентименталности добар, онда не могу сам да будем срећан. Ко зна, можда ћемо још доћи дотле да ћемо и на ти пити, ха, ха, ха! Не, млади мој пријатељу, још ви мене добро не знате! Уверен сам да ћете ме заволети, желео бих да ви са мном данас и радост и жалост дѐлите, и весеље и сузе, мада се надам да се бар ја нећу расплакати. Но шта је, дакле, Иване Петровичу? Јер помислите само, ако не буде оно што ја желим, онда ће све ово надахнуће нестати, изветриће и пропаће, и ви ништа нећете чути. А ви сте овде само због тога да нешто чујете. Зар није тако? - додаде он опет ми безобразно намигнувши - дакле, бирајте.

Претња је била озбиљна. Ја пристадох. »А да није он наумио да ме опије?« помислих. Баш овде је згодно место да поменем једну причу о кнезу причу која је већ одавно и до мене стигла. Причало се о њему, да он - иначе увек тако углађен и пристојан у друштву - зна неки пут ноћу да се опије као земља и тада се крадом одаје блуду, одвратном и потајном! Слушао сам о њему страховите ствари. Кажу да је Аљоша знао да му отац неки пут пије, па се трудио да то крије од свих, а нарочито од Наташе. Једаред се преда мном некако изговорио, али брже заташкао разговор те није одговарао на моја даља питања. Уосталом, од њега то нисам ни чуо и, признајем, с почетка нисам могао да верујем. А сад сам чекао шта ће да буде.

Донесоше вино. Кнез насу две чаше, себи и мени.

— Златна, златна девојка, премда ме је онако изгрдила! - настави он сркућући вино с великим уживањем - али та златна створења баш ту и јесу златна, у таквим моментима... А она је сигурно мислила да ме је застидела - сећате се оне вечери? - и да ме је сатрла у прах! Ха, ха, ха! Па како јој лепо стоји кад порумени! Разумете ли се ви што у жене? Неки пут тако изненадна румен страшно лепо стоји бледим образима - јесте ли то приметили? Ах, боже, па ви се, канда, опет љутите.

— Да, љутим се! - узвикнух ја не уздржавајући се више - и нећу да сад говорите о Наталији Николајевној ... то јест да говорите у таквом тону. Ја... ја вам то нећу дозволити!

— Охо! Најпосле, добро! Да вам учиним по вољи, променићу тему. Јер ја сам попустљив и мек као памук. Говорићемо о вама. Ја вас волим, Иване Петровичу. Кад бисте знали како вас искрено и од свег срца симпатишем.

— Кнеже, зар не би боље било да говоримо о ствари? - прекидох га.

— То јест о нашој ствари, хоћете да казете. Ја вас на пола речи разумем, *mon ami*, али ви и не сањате како ћемо се изблиза дотаћи саме ствари ако сад отпочнемо разговор о вама и, дабоме, ако ме ви опет не будете прекидали. Дакле, ја настављам. Хтео сам да вам кажем, драги мој Иване Петровичу, да живети тако као што ви живите значи просто упропашћавати самог себе. Ви ћете ми већ дозволити да се дотакнем те деликатне теме - ја то из пријатељства. Ви сте сиромаш, ви унапред узимате новац од вашег издавача, плаћате своје ситне дугове, а са оним што вам од тога преостане живите по пола године о самом чају и цвокоћете у хладној мансарди очекујући кад ћете довршити роман за часопис вашег издавача. Зар није тако?

— Мада је тако, ипак је то ...

— Часније него красти, понижавати се, примати мито, сплеткарити, и слично. Знам, знам шта хоћете да кажете, све то је већ одавно и наштампано.

— Па, према томе, нема никаква смисла ни говорити о мојим приликама. Зар ја, кнеже, да вас учим пристојности?

— Па, свакако не ви. Само, шта да се ради кад морамо да се дотакнемо баш те деликатне теме. Јер, нећемо ваљда да је заобилазимо. Него, уосталом, да оставимо мансарде на миру. Ја и сам нисам њихов љубитељ, сем можда у извесним приликама (он се ту одвратно зацерека). Него, ево шта мене изненађује: како вас не мрзи да играте улогу споредног лица? Наравно, један ваш писац је чак, сећам се, рекао негде: да је човеков, можда, највећи подвиг у томе ако уме да се у животу ограничи на улогу другог лица ... чини ми се тако нешто! О томе сам негде и један разговор слушао. Али Аљоша вам, ето, оте вереницу, јер ја то знам, а ви, као неки Шилер, хоћете ради њих из коже да изиђе те, служите их, још мало па трчите њиховим пословима ... Ви ме, драги мој, извините, али то је нека одвратна игра великодушним осећањима ... Како вам се већ не досади, збиља? Срамота! Ја бих, чини ми се, на вашем месту пресвиснуо од јада, а што је главно: срамота, срамота!

— Кнеже, ви као да сте ме домамили овамо да ме вређате! - викнух ја ван себе од беса.

— О, не, пријатељу, не, ја сам у овом часу једноставно послован човек, и желим вашу срећу. Једном речју, желим да целу ствар доведем у ред. Али оставимо засад ћелу ствар, па ме лепо до краја саслушајте, али гледајте да се не жестите, бар једно два-три минута. Но шта мислите: кад бисте се ви оженили? Видите ја сад о нечем сасвим другом говорим. А што ме тако унезверено гледате?

— Чекам кад ћете то све свршити - одговорих му гледајући га збиља запрепашћено.

— Па немам више шта да говорим. Само сам желео да знам шта бисте ви рекли кад би вам неко од ваших пријатеља, оних што вам желе стварну, истинску срећу, а не неку пролазну, понудио девојку младу, лепу, али... која је понешто већ доживела. Ја говорим алегоријски, али ви ме разумете, но, као, рецимо, Наталија Николајевна - наравно и са пристojном накнадом ... Обратите пажњу, ја сад говорим о нечем другом, а не о нашем послу. Но, шта бисте ви на то рекли?

— Ја бих рекао да сте ви... полудели.

— Ха, ха, ха! Охо! Па ви још мало па ћете и да ме бијетé?

Ја сам збиља био готов да га зграбим за гушу. Даље већ нисам могао да трпим. Он је чинио на мене утисак некаквог гмизавца, некаквог огромног паука, кога сам страшно желео да смојдим. Уживао је у томе што ми се руга; играо се са мном као мачка с мишем, сматрајући да сам потпуно у његовој власти. Мени се чинило (и ја сам то увиђао) да је он налазио некакво задовољство, некакво, можда, чак сладострашће у својој дрскости, у том безобразлуку, у том цинизму с којим је он, најзад, скидао преда мном маску са свога лица. Он је желео да се наслади мојом згранутошћу, мојим ужасом. Он ме је искрено презирао и подсмевао ми се.

Ја сам још од самог почетка предосећао да он све ово чини намерно и да то има неки циљ. Али ја сам био у таквом положају да сам морао, пошто-пото, да га до краја саслушам. То је било у Наташином интересу, те сам морао да се на све одлучим и да све поднесем, јер се у том тренутку, можда, читава ствар решавала. Али, како да човек слуша те циничне, подле испаде према њој и како да то хладнокрвно подноси? А он је уз то врло добро знао да ја не могу да га не слушам, и то је још појачавало увреду. »Уосталом, па и ја сам њему потребан«, помислих, па почех да му одговарани опором и пркосно. Он то одмах осети.

— Дакле, ево шта је, млади пријатељу - поче он озбиљно ме посматрајући - ја и ви не смемо овако настављати, па зато боље да се споразумемо. Ја сам, видите ли, имао намеру да вам понешто кажем, а зато би требало да сте толико љубазни да пристанете да слушате, па ма шта ја рекао. Желим да говорим како ја хоћу и како се мени свиђа, а у ствари тако и треба. Па, дакле, млади мој пријатељу, хоћете ли бити стрпљиви?

Савладах се те оћутах, крај свега тога што ме је он гледао с таквим пакосним подсмехом као да је сам хтео да ме изазове на оштар протест. Но, он виде да сам ипак пристао да останем, па продужи:

— Не љутите се на мене, пријатељу! Јер на шта сте се ви разљутили? Једино на мој начин, зар не? Јер ви од мене, у самој ствари, ништа друго нисте ни очекивали, ма како ја с вама говорио: да ли с напарфимисаном углађеношћу, или овако као сад; према томе, резултат би ипак био исти као и сад. Ви ме презирете, је л' те? Видите ли колико у мени има те пријатне једноставности, искреност те *bonhomie*⁴⁴. Ја вам, ето, све признајем, чак и своје детињасте каприсе. Да, *mon cher*⁴⁵, да, мало више *bonhomie* и с ваше стране, па ћемо се сложити, споразумећемо се потпуно, те ћемо се најзад до краја разумети. И, немојте ми се чудити. Јер мени су толико, најзад, досадице све те невиности, све те Аљошине идиле, сва та шилеровштина, све те узвишености у тој проклетој вези с том Наташом (иначе врло милом девојком), да сам ја, тако рећи, и нехотице једва дочекао прилику да све то исмејем. А та прилика ми се ево сад дала. А осим тога, ја сам желео да пред вама излијем своју душу. Ха, ха, ха!

— Ви ме изненађујете, кнеже, просто не могу да вас познам. Ви падате у тон пајаци; те ваше неочекиване искрености...

— Ха, ха, ха! А то вам је донекле и тачно! Врло лепо упоређење! Ха, ха, ха! Ја сад лумпујем, драги мој, ја лумпујем! Мило ми је, и сав сам срећан, но, а ви, песнице мој, морате бити према мени што више снисходљиви. Него, боље да пијемо - закључи он, потпуно задовољан собом и сипајући још у чашу. - Ето, пријатељу, већ само оно глупо вече, сећате ли се, код Наташе ... дотукло ме је коначно. Истина, сама она била је врло златна, али ја сам отишао оданде страховито љут, и нећу то заборавити. Нећу ни да заборавим ни да кријем. Наравно, доћи ће и наш час, и он се чак брзо приближује, но сад ћемо то оставити на страну. Уосталом, хтео сам да вам објасним да имам једну нарочиту црту у свом карактеру, коју ви још нисте уочили - то је мржња према свим тим отрцаним, безвредним наивностима и идилама. А једно од најпикантнијих уживања за мене је увек било да се и сам с почетка таквим направим, да уђем у тај тон, да подстакнем, да окуражим каквог вечно младог шилера, па после да га тек наједаред поклопим; да тек наједаред скинем пред њим маску, па да усхићење на своме лицу променим у гримасу, да му исплазим језик баш у оном тренутку кад се он најмање таквом изненађењу могао надати, шта велите? Ви то не разумете, вама то изгледа ружно, глупо, неблагородно, а?

— Па, наравно.

— Ви сте искрени. Али шта да радим кад и мене муче? И ја сам глупо искрен, али таква ми је

⁴⁴ Простосрдчности

⁴⁵ Драги мој

нарав. Уосталом, баш да вам испричам неке црте из свога живота. Тако ћете ме боље упознати, а биће вам и врло занимљиво. Да, ја збиља можда данас личим на пајаца, али пајак је искрен, зар не?

— Чујте, кнеже, већ је касно па би...

— шта? О, боже, како сте нестрпљиви! А и куд имате да се журите? Останите још мало да поседимо, па да поразговарамо пријатељски, искрено, овако при чаши вина, као добри пријатељи. Ви мислите да сам пијан: ако, још боље. Ха, ха, ха! Збиља, ове пријатељске састанке човек после дуго памти, с таквим уживањем их се после сећа. Него, ви нисте добар човек, Иване Петровичу! Немате сентименталности, немате осећајности. Но, шта би вам фалило да жртвујете часак-два за таквог пријатеља као што сам ја? А осим тога, ово се још и саме ствари тиче... Па како ви то не увиђате? А још писац! Па требало би да благосиљајте прилику. Јер ви сад по мени можете створити тип, ха, ха, ха! Боже како сам данас дивно искрен!

Вино га је очевидно освајало. Лице му се измени и доби некакав грабљив израз. Он је очевидно желео да заједа, да боде, да уједа, да се подсмева. »То је донекле и боље што је пијан«, помислих: »пијан се увек пре избрбља.« Али он је био на опрезу.

— Пријатељу - поче он, очигледно уживајући сам у себи - ја сам вам то сад учинио једну исповест, можда чак и неумесну, како се код мене неки пут јавља неодољива жеља да у извесној прилици на неког исплазим језик. Због те наивне и простодушне моје искрености ви сте ме упоредили са пајацима, што је, опет, мене искрено насмејало. Али ако ви мени замерате или не можете да ми се начудите што сам према вама груб, па можда и непристојан као геак, једном речју, што сам тако наједаред изменио према вама тон, онда сте у овом случају потпуно неправични. Прво, ја тако хоћу, друго, ја нисам код своје куће него с вама ... то јест, хоћу да кажем да ми сад лумпујемо као добри пријатељи, а треће - ја страшно волим каприсе. Хоћете ли ми веровати да сам некад из путог каприса чак био метафизичар и филантроп и бавио се малтене таквим истим идејама као ви. Него, то је било бог те пита кад, у златним данима моје младости.

Сећам се, тада сам дошао на своје имање с хуманимциљевима, и наравно, просто сам скапавао од досаде. И нећете веровати шта ми се тада десило. Од дуга времена ја се почех упознавати с лепим девојкама... А вама, канда, опет гримаса на лицу? О, млади мој пријатељу! Па ми смо сад на другарском састанку! Па да кад ћемо мало да се проведемо и да прекардашимо? Јер ја сам руска природа, непаторена руска природа, патриота, волим да се размахнем А после, треба грабити сваки тренутак и наслађивати се животом. Кад умрем - тамо ништа нема! Дакле тако сам вам ја ашиковао. Сећам се, једна моја пастирка имала је мужа, леп, млад сељак. Заповедим једном да га у коњушници ишибају и хтедох да га отерам у војску (негдашњи несташлуци, песнице мој), али га нисам морао у војску давати: умро је у болници Јер ја сам у селу и болницу имао, са дванаест кревета лепо удешену, чисту, са паркетом. Да, ту болницу сам већ одавно затворио, али тада сам се њоме поносио: био сам филантроп. Но, а тај мој сељак, умало што ми, због жене, под шибамма није умро ... Но, шта вам је, ви опет правите гримасе? Одвратно вам је да слушате? То буну ваша племенита чувства? Но, но, умирите се! Све је то прошло. То сам учинио кад сам романтисао, кад сам хтео да будем добротвор човечанства, да филантропско друштво оснујем... у такве сам воде тада запливао. Тад сам и шибаво сељаке у коњушници. Сад нећу шибати; сад се треба претварати; сад се ми сви претварамо - такво је време дошло ... Али највише ме сад на смех нагони та будала Ихмењев. Уверен сам да је он знао цео тај случај са мојим ишибаним сељаком... Па шта? Он, по доброту своје душе, која као да је од лимонаде створена, и отуд што се тада био заљубио у мене, те ме је сам у својим очима прекомерно уздизао - он се решио да ничему не верује, и није веровао, то јест чињеници није веровао, и дванаест је година због мене за го нож хватао све док и његова ствар није дошла у питање. Ха, ха, ха! Него, све су то глупости! Да пијемо, млади мој пријатељу! Чујте, волите ли ви жене?

Ја му ништа не одговорих. Само сам га слушао. Он отвори и другу боцу.

— А ја волим овако при вечери о њима да говорим. Ако хоћете да вас упознам после вечере са једном *m-lle Philiberte* - а? Шта велите? Та шта вам је! И не гледате ме!

Он ту као да се замисли. Али наједаред диже главу, некако значајно погледа у мене, па продужи:

— Знате шта, песнице мој? Хоћу да вам откријем једну природну тајну, која је вама можда сасвим непозната, Уверен сам да ме у овом часу називате грешником, можда чак и подлацем, чудовиштем од разврата и порока. Али, ево шта ћу вам рећи! Кад би то само могло бити (што, уосталом, према људској природи, никад не може бити), кад би могло бити да сваки од нас опише сав свој живот, али тако до ситница да се не побоји да изнесе не само оно што не сме да каже, нити би иза-што казао људима, и не само оно што се боји да призна и својим најбољим пријатељима него чак и оно што се неки пут боји и самоме себи да призна - тада би се рапросто по свету такав смрад да бисмо се сви морали погушити. Ето зашто су, узгред речено, тако добре наше светске условности и правила реда. У њима лежи дубока мисао, не бих рекао морална, већ просто превентивна, удобна, што је, наравно, још боље, јер је морал стварно опет само удобност, то јест измишљен је једино ради удобности. Него, о томе друштвеном реду после, јер овако губим нит свога излагања, подсетите ме

после. А завршићу овако: ви мене кривите због порока, због разврата и неморала, а ја сам, можда, само стога крив што сам искренији од других и ништа више; што не кријем оно што други крију чак и од самих себе, као што рекох малочас ... То за мене није добро, али ја сад тако хоћу. Уосталом, немојте се узнемиравати - додаде он са подругливим осмехом - рекох да сам »крив«, али ја ни од кога опроштења не тражим. А обратите пажњу још и на ово: нећу да вас доводим у неприлику, не питам вас да немате и ви сами неких таквих тајни па да вашим тајнама и себе оправдам ... Ја поступавам пристojно и благородно. Ја уопште увек благородно поступавам.

— Ви просто не знате шта говорите - рекох ја гледајући га презриво.

— Не знам шта говорим, ха, ха, ха! А хоћете ли да кажем о чему ви сад мислите? Ви мислите: што ли сам вас довео овамо па се наједном, тек онако, толико искрено распричао с вама? Је ли тако?

— Тако је.

— Но, то ћете после сазнати.

— А најпре ће бити: испразнили сте скоро две боце па вас је вино ухватило ...

— То јест, просто: напио се. И то може бити. »Ухватило вино!« - то дође мало блаже него пијан. О, деликатностима преиспуњени човече! Него ... ми смо канда, опет прешли на грдњу, а почели смо говорити о тако занимљивом предмету. Да, песнице мој, ако још постоји на овоме свету нешто лепо и слатко, то су жене.

— Знате ли, кнеже, ипак не разумем откуд вам паде на памет да баш мене изаберете за повереника својих тајни и љубавних прохтева?

— Хм... Па ја вам рекох да ћете после чути. Не берите бригу; уосталом, нека буде и тако, без икаквог узрока; ви сте писац, па ћете ме разумети, а ја сам вам већ говорио о томе. Има једно нарочито сладострашће у томе изненадном збацивању маске с лица, у томе цинизму с којим се човек одједном разголићује пред другим у таквом виду да га чак и не удостојава да се стиди пред њим.

Да вам испричам један случај. Био тако у Паризу један полудели чиновник. После су га стрпали у лудницу, кад су се потпуно уверили да је луд. Али кад је он тек почео да луди, ево шта је измислио ради свог задовољства: скидао се код куће го, сасвим као Адам, остављао би на себи само обућу, пребацивао преко себе широк плашт, до земље, умотавао би се у њега, па би са значајним изразом на лицу излазио на улицу. Но кад би га неко са стране погледао - човек као и сви други; сета у широком плашту ради свог уживања. Али чим би се десило да сретне ког пролазника, негде насамо, тако да око њих никог нема, он би се ћутећи упутио према њему, са најозбиљнијим и дубокомисленим изразом; наједном би тек застао пред њим, разгрнуо би свој огртач, па би показивао себе онако ... како га је мајка родила. То би потрајало један часак, затим би се опет умотао, па би, ћутећи, не мичући ни једним мишићем на лицу, пролазио поред запањеног гледаоца, достојанствено, полако, баш као дух у Хамлету. Тако би поступао са свима, с мушкарцима, са женама и децом, и то му је било једино уживање. Е па, ето, један део тог задовољства може човек да нађе кад изнебуха поклопи каквог шилера, па исплази на њега језик кад се овај најмање томе нада. »Поклопи« - шта велите за тај израз? Прочитао сам га негде баш у вашој савременој књижевности.

— Али тај је био лудак, а ви...

— Имам неку задњу мисао?

— Па да.

Кнез се засмеја.

— Ви правилно судите, мили мој - додаде он с најбестиднијим изразом на лицу.

— Кнеже - рекох му разљутивши се на његову бестидност - ви нас мрзите, међу осталим и мене, и светите се сад за све и за сваког. Све је то код вас због вашег сићушног честољубља. Ви сте рђави, и то ситничарски рђави. Ми смо вас разљутили, и ви сте, можда, највише бесни због оне вечери. Наравно, ви ми се ничим не бисте могли боље осветити него тим крајњим презирањем мене. Ви ослобађате себе чак и обичне и за сваког обавезне пристojности, коју ми сви један другом дугујемо. Јасно хоћете да ми покажете како ме чак не удостојавате ни да се стидите преда мном, кад сте сад тако отворено и тако изненадно здерали са свог лица гадну маску, па ми се показали у таквом моралном цинизму...

— А што ви то мени све говорите? - запита ме он погледавши ме грубо и злобно. - Је ли зато да бисте ми показали своју проицљивост?

— Да вам покажем да вас скроз видим, и да вам то у очи кажем.

— *Quelle idée, mon cher*⁴⁶ - настави он променивши тон опет на ранији весео и брбљиво добродушан. - Ви сте ме само удаљили од ствари. *Buvons, mon ami*⁴⁷, дозволите да вам успем. А ја таман хтео да вам испричам један диван и необично занимљив догађај. Али испричаћу вам га ипак у општим цртама. У своје време познавао сам једну даму али она није била у првој младости, него, тако, од својих двадесет седам-осам година. Лепотица прворазредна, какве груди, какво држање, какав ход. Гледала је продорно као орлица, али увек озбиљно и строго; држала се охоло и

⁴⁶ Шта вам пада на памет, драги мој

⁴⁷ Пијмо, пријатељу

неприступачно. Опште је мишљење било да је ледена као богојављењска зима, и одбијала би свакога својим недосежним, страхотним врлинама. Збиља страхотним. У свој њеној околини није било тако строгог судије као што је она. Осуђивала је не само порок него чак и најмању слабост код жена, и осуђивала је неопозиво, без поговора. У свом кругу она је имала огроман значај. Поштовале су је најохотије и због својих врлина најстрашније старице, чак су гледале да јој се додворе. А она је гледала на све бестрасно немилосрдно, као игуманија средњовековног манастира. Младе жене дрхтале би од њеног погледа и суда. Једна њена овлашна примедба, једна напомена могла је упропастити добар глас - такав је она положај била стекла у друштву. Од ње су чак и мушкарци зазирали. Најзад се одала некаквом спекулативном мистицизму, усталом, такође мирном и важном ... Па шта мислите? Није било блуднице развратније од те жене, а мени је пала у део срећа да заслужим њено потпуно поверење. Једном речју, ја сам био њен потајни и тајанствени љубавник. Наши састанци су били удешавани тако вешто да чак нико ни од њених домаћих није могао ништа посумњати; само је једна њена ванредно лепа собарица, Францускиња, била посвећена у све њене тајне. Али на ту се собарицу човек могао потпуно ослонити, јер она је такође узимала учешћа у тој ствари, а на који начин - то ћу засад изоставити.

Та госпођа је била у толикој мери сладострасна да би сам маркиз де Сад⁴⁸ могао код ње учити. Али, што је било најјаче, што је највише поражавало и потресало у тој наслади - била је њена тајанственост и дрскост обмане. То њено исмевање свега о чему је она стално причала у друштву као о нечем високом, недоступном и необоривом и, најзад, унутрашње, ђаволско исмевање и свесно гажење свега што се не сме газити - и све то без границе, доведено до крајњег степена, до таквог степена о коме ни најватренија уобразиља ни помислити не би смела - ето, у томе се, што је најглавније, и садржавала најоштрија црта тог уживања. Да, то је био оваплоћени ђаво, али неодољиво привлачан. Ни данас не могу да је се сетим без усхићења. У жестини најватренијих наслада, она би се наједаред закикотала као луда, и ја сам разумевао, потпуно сам разумевао тај кикот, па сам се и сам кикотао ... Ја још и сад губим дах. кад је се само сетим, премда је то врло давно било. После годину дана она ме замени другим. Но ја баш и да сам хтео, ништа јој не бих могао нашкодити. Јер ко би ми могао веровати? Но, шта велите на тај карактер, млади пријатељу?

— Фуј, каква нискост! - одговорих саслушавши са гнушањем ту исповест.

— Па ви не бисте били мој млади пријатељ кад бисте ми друкчије одговорили! Знао сам да ћете то рећи. Ха, ха, ха! чекајте само, мон ами. Ви тек имате да живите, па да нешто и сами искусите, а сад - за вас су сад још слаткиши. Ви нисте песник кад тако кажете. Та је жена знала шта је живот и умела је да га користи.

— Али зашто ићи до таквог животињства?

— До каквог животињства?

— Па до ког је та жена ишла, а ви с њом.

— А, ви то животињством називате, поуздан доказ да сте још у дечјем сталцу. Наравно, признајем да се самосталност може појавити у потпуно супротном правцу, али... говоримо простије, пријатељу ... Признајте сами: све су то трице.

— А шта нису трице?

— Нису трице - своја личност, ја. Све постоји ради мене и сав је свет за мене саздан, чујте, младићу, ја још верујем у то да се на овоме свету може проживети. А то вам је најбоља вера стога што се без ње чак ни лоше не може живети: човек би се, иначе, морао отровати. Кажу да је један мазгов тако и урадио. Он се дотле зафилозофирао да је разрушио све, све, чак и законитост свих нормалних и природних људских дужности, па је дотле дотерао да му већ ништа није преостало. Остала му је у резултату нула, и он је прогласио да је у животу најбоља ствар цијанкалиј. Ви ћете рећи: то је Хамлет, то је грозно очајање, једном речју, нешто тако велико што ми и не сањамо. Али ви сте песник, а ја обичан човек, и стога кажем да треба гледати на ствари са најпростије, практичне тачке. Ја сам, на пример, већ одавно себе ослободио свих окова, па чак и обавеза. Сматрам себе обавезним само онда кад знам да ће ми то донети неку корист. Ви, наравно, не можете тако гледати на ствари: ваше су ноге спутане, а укус болестан. Ви чезнете за идеалом, за врлинама. Али, мили мој, па ја сам и сам готов да признам што год заповедате, али шта да радим кад ја, ето, поуздано знам да у основи свих људских врлина лежи најдубља себичност. И што је ствар честитија, тим више ту има себичности. Воли самога себе - то је једино правило које ја признајем, живот је трговачки посао; узалуд паре не бацајте, али, у крајњем случају, платите за учињену услугу, па сте испунили све своје обавезе према ближњем - то је мој морал, ако га баш неизоставно тражите, премда, признајем, по моме схватању, боље је не плаћати своме ближњему него умети га нагнати да све чини без накнаде. Идеала ја нити имам, нити их желим имати; чежњу за њима никад нисам осећао. Јер, на овом свету се може тако весело, тако пријатно проживети и без идеала ... и, *era somme*⁴⁹, мени је врло мило што могу да прођем и без цијанкалија. Јер кад бих ја био макар мало моралнији, ја без

⁴⁸ Француски писац, аутор еротичних романа

⁴⁹ На крају крајева

њега можда не бих могао проћи, као ни онај мазгов-филозоф (сигурно какав Немац). Не! У животу има још тако много пријатног. Ја волим положај у друштву, волим чин, хотел, волим да се карта на велике суме (карте су ми страст). Али главно, главно су жене ... И то жене у свим облицима. Ја чак волим скривен, мрачан разврат, што необичнији и што оригиналнији, чак и са мало прљавштине, да буде разноврсније ... Ха, ха, ха! Гледам ваше лице: с каквим презрењем гледате сад на мене!

— Па, наравно - одговорих му. - Најпоследње, ви сте можда и у праву, али, у сваком случају, боље и та прљавштина него цијанкалиј. Зар не?

— Не, боље онда цијанкалиј.

— То сам вас намерно питао »зар не?« да бих уживао у вашем одговору; а знао сам га унапред. Не, пријатељу, ако сте прави човекољубац, онда треба да зажелите свим паметним људима укус као што је мој, па макар и са прљавштином, иначе паметан човек још мало па неће имати шта да ради на овом свету и остаће само будале. Ала ће да се наживљају! Јер, ето, и сад постоји пословица: док се мудри намудрују, будале се наживе. И, знате ли, нема ничег пријатнијег но живети с будалама па им плјескати - жива згода! Не гледајте што ја тако полажем на предрасуде и држим се извесних друштвених правила, отимам се за углед; јер ја видим да живим у једном празном свету, али у њему ми је засад топло, те му одобравам, показујем му да сам готов да за њега у ватру и воду пођем, а првом приликом ћу га на цедилу оставити. Ја све те ваше нове идеје знам, премда никад нисам због њих страдао, а немам ни за шта. Никад ни због чега нисам осетио гризу савести. Ја на све пристајем, само нек је мени добро, а таквих нас има тушта и тма, и нама је заиста добро. Све на свету може да пропадне, али ми никад нећемо пропасти. Ми постојимо откако свет постоји. Сав свет може некуда да се сурва, али ми ћемо испливати јер ми увек испливамо на површину. Збиља, погледајте макар само на то како су жилави такви људи као што смо ми. Јер, ми смо, да знате, зачудо жилави; зар вас то није неки пут поразило? Сви ми живимо до осамдесет година. Значи, и сама природа је на нашој страни, хе, хе, хе! Ја неизоставно хоћу да доживим деведесет година. Не волим смрт и бојим је се. Јер, ђаво ће га знати како ће се морати умрети. Али нашто говорити о томе? То је мене подстакао онај филозоф што се отровао. До ђавола с филозофијом! *Buvons, mon cher!* Јер ми почесмо да говоримо о лепим девојкама... Та куд сте наумили?

— Ја идем, а и вама је време ...

— Та пустите! Ја сам, тако рећи, отворио пред вама цело своје срце, а ви чак и не осећате тако сјајан доказ пријатељства. Ха, ха, ха! Мало је љубави у вас, песниче мој! Та чекајте, ја ћу још једну боцу ...

— Зар и трећу?

— И трећу. За врлину, мој млади питомче (ви ћете ми допустити да вас зовем тим слатким именом: ко зна, можда ће вам ове моје поуке ипак користити) Дакле, питомче мој, о врлинама сам вам већ казао: »што год је врлина врлија, тим више у њој има себичности.« Баш да вам и на ту тему испричам једну лепу анегдоту. Волео сам једном једну девојку, и волео сам је скоро искрено. Она ми је чак много жртвовала ...

— Је ли то она што сте је опљачкали? - грубо га запитих не желећи више да се уздржавам.

Кнез уздрхта, сав се наједном у лицу измени, па се загледа у мене својим зажареним очима. У његовом погледу биле су недоумица и бес.

— Чекајте - проговори он чисто као за себе - чекајте, дајте ми да се приберем. Збиља сам пијан и тешко ми је да сад себи јасно представим ...

Он ућута, па се испитивачки, са истом мржњом, загледа у мене, придржавајући моју руку својом, чисто бојећи се да не одем. Уверен сам да је у том тренутку размишљао да би докучио откуд бих ја могао знати ту ствар, скоро никоме познату, и има ли у томе икакве опасности. Тако потраја један тренутак; али наједном му се лице нагло измени: пређашњи подругљив, пијано весели израз појави му се опет у очима. Он се гласно засмеја.

— Ха, ха, ха! Таљеран⁵⁰, прави Таљеран! Но па шта, ја сам збиља стајао пред њом као поплуван кад ми је она у очи довикнула да сам је опљачкао! Како је она тада сиктала, како ме је ружила! Бесна је то била жена и... без икаквог такта. Али судите и сами: пре свега, ја је нисам опљачкао, као што се ви сад то изразисте. Она ми је свој новац сама поклонила, те је тај новац већ био мој. Ето, рецимо, ви ми сад поклоните свој најлепши фрак (рекавши то, он погледа мој једини и доста мизеран фрак, што ми га је пре три године сашио кројач Иван Скорњагин), ја сам вам захвалан, носим га, кад наједаред, после годину дана, ја и ви се нешто завадимо и ви га тражите натраг, а ја га већ похабао.

То није лепо: што сте ми га онда поклонили? Друго, мада су паре биле моје, ја бих јој их неизоставно вратио, али, размислите и сами: одакле да јој тако наједаред створим тако велики суму? А што је најглавније, не могу да трпим идилу и шилеровштину, рекао сам већ - а то је управо и било свему узрок. Нећете веровати каквом се је приказивала преда мном, вичући како она мени поклања тај (уосталом већ мој) новац. Обузе ме бес, али ипак одједном могах да расудим потпуно правилно,

⁵⁰ Француски дипломата из времена револуције

јер присуство духа мене никад не оставља. Расудих да кад бих јој сад вратио новац, тиме бих је, можда, још унесређио. Лишио бих је уживања да се осећа несрећном искључиво због мене и да ме целог свог века куне. Верујте ми, пријатељу, у несрећи такве врсте има чак неко више уживање, јер се осећаш потпуно прав и великодушан, и потпуно си у праву да свог злотвора подлацем називаш. Таква опијеност мржњом излива се код шилеровских природа, наравно; она после можда није имала шта да једе, али ја сам уверен да је била срећна. Стога не хтедох да је лишим те среће и не послах јој паре. На тај начин је потпуно оправдано и моје правило да што је бучнија и крупнија људска великодушност, тим више има у њој најодвратније себичности ... Па зар то вама није јасно? Али... ви сте хтели да ме ухватите, ха, ха, ха! Но, признајте, јел те да сте хтели да ме ухватите? О, Таљеране!

— Збогом! - рекох дигавши се.

— Један тренутак! Две завршне речи! - узвикну он изменивши наједном свој гнусни тон на озбиљан. - Саслушајте још ову последњу: из свега што сам казао следеће чисто и јасно (мислим да сте ви то и сами прим-тили), никада и никоме за љубав нећу жртвовати своју корист. Ја волим новац и он ми је потребан. Катарина Фјодоровна га има много: њен отац је десет година био закупац алкохолних пића. Она има три милиона, и та три милиона ће ми врло добро доћи. Аљоша и Каћа су одличан пар: не знаш које је већа будала; а мени то и треба. И стога неизоставно желим и хоћу да се њих двоје узму, и то што пре. За две-три недеље грофица и Каћа путују у село, а и Аљоша ће с њима, да их отпрати. Реците Наталији Николајевној: да не буде никаквих идила ни шилеровштине, да се не буну против мене. Јер ја сам осветољубив и зао; своје браним и не дам. Ње се не бојим; све ће, без сумње, бити како ја хоћу, и то што ја њу већ сада упозоравам, то је скоро баш ради ње саме. И пазите да не буде којекаквих глупости, него нека се паметно влада. Иначе ће рђаво проћи врло рђаво. Она већ само за то треба да ми је захвална што нисам поступио с њом како би требало, по закону. Знате ли, песнице мој, да закони штите породични мир; они гарантују оцу синови покорност и не повлађују онима који одвлаче децу од светих дужности према родитељима. А имајте, најзад, на уму и то да ја имам веза, а она никаквих, па ... зар не видите шта бих ја могао од ње учинити?... Али то нисам учинио стога што се она све досад паметно владала. Не бојте се: сваког тренутка, на сваки њихов покрет мотриле су будне очи читаво пола године, и ја сам знао све до најмање ситнице. И зато сам мирно чекао док је Аљоша сам не напусти, што ево и почиње; а дотле му је то пријатна разонода. Ја сам, пак, остао у његовим очима хуман отац, а мени је потребно да он тако о мени мисли. Ха, ха, ха! Кад се само сетим да умало што јој нисам комплименте правио оног вечера што је била тако великодушна и несебична те се није удала за њега. волео бих виде ти како би се то она удала! што се, пак, тиче оног мога доласка к њој, то је све било само стога што је било већ крајње време да се заврши та њихова веза. А мени је било потребно да се о свему уверим својим очима, својим сопственим искуством ... Но, је ли вам доста? Или ви, можда, желите да још што чујете: зашто сам вас домамио овамо, зашто сам се ту пред вама тако кревељео и тако сву своју душу на пазар износио, кад се све то могло исказати без икаквих исповести - је ли?

— Да. - Ја стегох срце, па га жељно слушах. Нисам имао већ шта да му одговарам.

— Једино стога, пријатељу, што сам код вас уочио мало више разложности и јасног погледа на ствари но у обе оне наше будале. Ви сте могли и раније знати ко сам ја, могли сте нагађати, правити претпоставке о мени, али ја сам хтео да вам уштедим сав тај труд, па сам се решио да вам очигледно покажем с ким имате посла. Непосредан утисак је велика ствар. Разумејте ме, мон ами. Ви знате с ким имате посла; ви њу волите, па стога, ја се сад надам, ви ћете употреби ти сав свој утицај (јер ви можете утицати на њу) да је избавите од неких непријатности. Иначе ће бити главобоље, и то, уверавам вас, не баш тако мале. И, најзад, трећи узрок мојој искрености према вама, то је ... (па ви сте то већ осетили, мој драги) да сам ја стварно хтео да мало поплујем целу ту ствар, и да је пољуљам баш пред вашим очима ...

— И ви сте постигли свој циљ - рекох дршћући од узбуђења. - Признајем да ничим нисте могли изнети преда мном на видело сву своју мржњу и све презрење ваше према мени и према свима нама као тим својим признањем. Ви не само да се нисте бојали да вас та ваша признања могу преда мном компромитовати него се чак нисте стидели преда мном ... Збиља сте личили на оног нашег лудака у огртачу. Ви ме уопште нисте за човека сматрали.

— Погодили сте, млади пријатељу - рече он устајући - погодили сте: нисте ви узалуд писац. Надам се да ћемо се растати као пријатељи. А братимство нећемо пити?

— Ви сте пијани, и ја вам једино стога не одговарам онако како би требало ...

— Опет стилска фигура прећуткивања, нисте одговорили до краја како би требало, ха, ха, ха! Да платим за вас, то ми нећете дозволити?

— Немојте се трудити: платићу сам.

— Не, знао сам. Ми, канда, не идемо истим путем?

— Ја с вама нећу поћи.

— Збогом, песнице мој! Надам се да сте ме разумели...

Он пође поводећи се мало у ходу и не осврћући се на мене. Лакеј га попе у кочије. Ја пођох својим путем. Прошло је већ два часа по поноћи. Падала је киша, ноћ је била мрачна ...

ЧЕТВРТИ ДЕО

ГЛАВА ПРВА

Нећу описивати своју озлојеђеност. Мада је човек свашта могао очекивати, ипак сам био пренеражен, као да се он сасвим изненада појавио преда мном у свој својој ругоби. Уосталом, сећам се да су моја осећања била нејасна: као да сам нечим био ошамућен, некаква тешка туга све ме је више и више тиштала на срцу. Бојао сам се за Наташу. Предосећао сам да је очекују многе патње, па сам со тешко забринуо како да их мимоиђемо, како да јој олакшам последње часове пред коначним расплетом читаве ствари. А да је расплет већ ту, о томе није могло бити сумње. Он се ближио, и како да човек не осећа какав ће бити!

И не осетих како сам дошао до куће, премда је киша пљуштала по мени целог пута. Било је већ око три часа изјутра. Још не стигох да лупнем на врата од свог стана кад се отуд зачу неко јецање, а врата се брзо сташе отворати, као да Нели није ни легла, него ме сву ноћ чекала код самог прага. Свећа је горела. Погледах Нели у лице па се уплаших: оно се било сасвим изменило, очи су јој гореле као у врућици и гледале некако унезверено, као да не може да ме позна. Била је у великој ватри.

— Нели, шта је с тобом? Јеси ли болесна? - упитав је сагнувши се к њој и прихвативши је руком.

Она сва уздрхта, приви се уз мене, као да се нечега бојала, нешто као да и рече, брзо, нагло, као да ме је само зато и чекала да ми то што пре саопшти. Али речи јој бежу без везе и чудновате; ништа је не разумедох, била је у бунилу.

Поведох је брзо у постељу. Но она се никако није одвајала од мене, приљубљивала се уза ме снажно, као да се плашила нечега, чисто као молећи ме да је заштитим од некога. И кад је већ била легла у постељу, још се непрестано хватала за моју руку и снажно је држала бојећи се да опет не одем. Био сам толико потресен и растројених живаца да сам се, гледајући је, заплакао. И сам сам био болестан. Кад она виде моје сузе, дуго се и непомично загледа у мене са појачаном и напрегнутом пажњом, као трудећи се да нешто појми и схвати. Видело се да ју је то стајало великог напора. Најзад, нешто налик на мисао указа се на њеном лицу. После јаког наступа падавице она обично за неко време није могла да прибере своје мисли и да разговетно изговара речи. Тако је било и сад; учинивши изванредан напор да ми нешто каже, али видевши да ја не разумем, она пружи своју ручицу па поче да ми утире с очију сузе, затим ме загрли око врата, пригну ме к себи, па ме пољуби.

Било је јасно: за време мог одсуства она је имала напад, а овај се десио баш у оном тренутку кад је стајала код врата. Повративши се од напада, вероватно, дуго није могла да дође к себи. У то време стварност се меша са бунилом, а она мора да је видела у својој уобразиљи нешто ужасно, некакве страхоте. У исти мах она је била магловито свесна да ја већ треба да се вратим и да ћу лупати на врата, па стога, лежећи код самог прага на поду, будно је очекивала мој повратак, па се и дигла чим сам куцнуо на врата.

Али откуд да се баш код врата нађе - помислих, и наједаред приметих да је она била у бундици (оних дана сам јој је купио код познате бабе старинарке, која беше свратила у мој стан, а давала би ми понекад робу и на вересију.) Значи, она се спрема да некуд изиђе из куће, па је, вероватно, већ откључавала врата кад ју је наједаред снашао епилептичан напад. Али куд је она хтела да иде? Да није већ и тада била у бунилу?

Међутим, ватра није пролазила, и она ускоро паде у бунило и несвестицу. Она је код мене већ двапут имала епилептичан напад, али се он увек срећно свршавао, но овога пута је била као у врућици. Поседевши крај ње једно пола часа, наместих крај њеног отомана столице, па и сам легох, онако обучен, близу ње, да бих се што лакше пробудио ако би ме звала. Свећу нисам хтео да гасим. Још сам је много пута погледао пре но што сам заспао. Она је била бледа; усне јој се запекле од ватре и окрвављене, вероватно од пада; с лица јој није силазио израз страве и некакве болне туге која је, канда, ни у сну није остављала. Одлучих да ујутро што пре одем до лекара ако би јој се стање погоршало. Бојао сам се да не падне у праву врућицу.

»То ју је кнез уплашио!« помислих са стрепњом, и сетих се његових причања о жени која му је свој новац у лице бацила.

ГЛАВА ДРУГА

... Прођоше две недеље. Нели се опорављала. У врућицу није пала, али је била веома болесна. Она устаде из постеље концем априла, једног лепог сунчаног дана. Била је Велика недеља.

Јадница! Не могу да наставим своју исповест пређашњим редом. Прошло је већ много времена до овог тренутка кад записујем све што је прошло, али се и досад, с тешком, дубоко увреженом тугом, сећам тога бледог, сувоњавог лица, тих продирних, дугих погледа њених црних очију кад бисмо тако остајали сами, а она ме гледа са своје постеље, гледа ме, дуго ме гледа, као изазивајући ме да погодим шта јој је у памети. Али видећи да не погађам и да сам још увек у пређашњој недоумици, она се тихо и чисто за себе осмехне, па ми тек наједаред умиљато пружи

своју врелу ручицу с тананим, исушеним прстићима. Сад је све прошло, све је већ познато, а ја још ни сад не знам тајну тога болног, напаћеног и увређеног малог срца.

Осећам да ћу се удаљити од своје приповести, али ја бих у овом тренутку хтео да мислим само о Нели. Чудна ствар: сад кад лежим на болесничкој постељи сам, остављен од свих које сам некад много и јако волео - сад, неки пут, каква ситна црта из оног времена, коју ја тада скоро нисам ни опажао и брзо је заборављао, наједном искрсавајући у памети, изненада добије у мојој свести сасвим други значај, потпун, и који ми сад објашњава оно што раније нисам могао да схватим.

Прва четири дана њене болести ми смо се, ја и лекар, страшно за њу бојали, али петог дана ме доктор одведе мало у страну, па ми рече да нема разлога да страхујемо, јер ће она неизоставно оздравити. То је био онај исти лекар, одавно ми познат стари нежења добричина и особењак, кога сам звао још кад се оно Нели први пут разболела, а који ме је тако изненадио својим грдно великим орденом Станислава о врату.

— Значи, немам се чега бојати? - рекох обрадовавши се.

— Да, она ће сад оздравити, али после врло кратког времена ће умрети.

— Како умрети? Ама зашто? - викнух пренеражен таквом пресудом.

— Да, она ће неизоставно веома брзо умрети. Болесница има органску ману срца, при и најмање неповољним условима она ће пасти наново у постељу. Можда ће опет мало прездравити, али ће после опет пасти у кревет и најзад умрети.

— Па зар баш нема никакве могућности да се спасе? Не, то не може бити.

— Али то мора бити. Но, међутим, ако се одстрани неповољни услови, ако би могла имати миран и безбрижан живот, и ако буде имала више пријатности, болесница се може удаљити од смрти, па чак се дешавају случајеви ... неочекивани... ненормални и чудновати... једном речју, болесница би чак могла бити и спашена при стицају многих повољних услова, али потпуно спашена - никад.

— О, боже мој, па шта сад да се ради?

— Слушати савете, живети мирним животом и тачно узимати прашкове. Приметио сам да је та девојчица ћудљива, неуравнотежене природе, па чак и заједљива; она не воли да уредно узима прашкове и, ето, малочас их је одлучно одбила.

— Да, докторе, она је збиља чудновата, али ја то све приписујем њеној болесној осетљивости. Јуче је била врло послушна; а данас, кад сам јој пружио лек, она гурну кашику бајаги случајно, и све се просу. А кад хтедох да јој спреим други прашак, она ми истрже из руку читаву кутијицу, па је тресну на под, и горко се заплака ... Али, чини ми се, то није стога што је нагонимо да пије лекове - додадох, замисливши се.

— Хм! Раздраженост живаца. Раније велике несреће - (доктору сам потанко и искрено испричао много што-шта из Нелине животне повести, и моја прича је оставила на њега јак утисак), све је то у вези и отуд и болест. Засад је једино средство узимати прашкове, и она их мора узимати. Ја идем, па ћу још једном покушати да је убедим да мора лекарске савете слушати и... то јест, говорећи уопште ... узимати прашкове.

Обојица изиђосмо из кухиње (у којој је био наш састанак), и доктор се опет приближи болесничиној постељи. Но, Нели је, канда, била чула шта смо нас двојица говорили, јер је била подигла главу с јастука и, окренувши према нама уво, непрестано је помно ослушкивала. То сам приметио кроз полуотворена врата; кад пођосмо к њој, она се, обешеница, брже завуче под јорган, па нас је отуда подсмешљиво посматрала. Она је, јадница, много ослабела за ова четири дана болести: очи су јој упале, а ни ватра још није престајала. Тим чудније јој је стајао тај несташни изглед и изазивачки вреле очи, које врло зачудише лекара, најбољег од свих петроградских Немаца.

Трудећи се да што више ублажи глас, он јој озбиљно, благим и нежним тоном изложи потребу и спасоносност прашкова, па према томе и дужност сваког болесника да их узима. Нели већ подиже главу, али наједаред, на изглед сасвим случајним покретом, гурну кашику, те се сав лек опет просу на под. Уверен сам да је она то намерно учинила.

— То је врло непријатна неопрезност - мирно јој рече старац - и ја бих рекао да сте ви то намерно учинили, што није нимало похвално. Али... све се да поправити, па ћемо још један прашак размутити.

Нели му се насмеја право у очи. Доктор хладно замаха главом.

— То нимало није лепо - рече он спремајући јој нов прашак - нимало, нимало није лепо.

— Немојте се љутити на мене - одговори му Нели, једва се уздржавајући да опет не прсне у смех - сад ћу га сигурно узети... А волите ли ви мене?

— Ако се будете добро владали, ја ћу вас и те како волети.

— Много?

— Много.

— А сад ме не волите?

— И сад вас волим.

— А хоћете ли ме пољубити ако ја будем хтела да вас пољубим?

— Дабоме, ако само заслужите.

Ту Нели не издржа, већ опет прсну у смех.

— Наша болесница има веселу нарав, но сад су то живци и каприс - шапну ми доктор с најозбиљнијим изразом.

— Па лепо, попићу прашак - узвикну наједаред Нели слабирм гласићем - али кад одрастам и будем велика, хоћете ли ме узети за жену?

Њој се сигурно врло допало што је измислила тај нови несташлук. Очи су јој гореле, а усне подрхтавале од смеха док је очекивала одговор од прилично збуњеног лекара.

— Па добро - одговори јој он и нехотице се смешећи том новом капрису - па добро, ако будете добра и лепо васпитана девојка, ако будете послушни и ако ...

— Ако будем узимала прашкове? - прихвати Нели.

— Охо! Па да, ако будете узимали прашкове. Добро девојче - пришапну ми он опет - код ње има много, много ... доброг и паметног, али ипак ... да се оженим њоме ... Какав чудноват каприс!

И он јој опет принесе лек. Али овога пута она чак и не сакри своју подвалу, него просто удари кашику одоздо навише, а лек се сав просу право у недра и у лице јадном старцу. Нели се гласно закикота, али сад већ не оним доброћудним и веселим смехом. На лицу јој изби нешто дивљачно, злурадо. За све то време она баш као да је избегавала мој поглед, гледала је само у доктора, па са подсмехом у коме је ипак избијао немир, очекивала је шта ће сад радити тај »смешни« чичица.

— О! Па ви опет! ... Какав малер! ... Али... размутићемо још један прашак - изговори старац отирући рупцем лице и кошуљу.

То страшно пренерази Нели. Она је мислила да ћемо се ми разљутити, мислила је да ћемо је почети грдити, корити, па је можда и несвесно у томе тренутку то и желела, да би имала разлога да се одмах заплаче, да јеца као у хистерији, да опет баци прашкове као малочас, па чак да од једа нешто и разбије, па да свим тим умири своје ћудљиво, болно срце. Такви ћудљиви испади бивају не само код болесника, и не само код Нели. Више пута сам и ја ходао горе-доле по соби са несвесном жељом да ме што пре неко увреди, или да ми рекне реч коју бих могао за увреду примити, па да што пре на њему срце искалим, жене, пак, »искаљујући« тако своје срце, почињу да плачу најискренијим сузама, а најосетљивије долазе и до хистерије. Ствар је врло проста и најобичнија, која се најчешће јавља у животу кад нам је неки други, често никоме познат, терет на срцу, који бисмо хтели а немамо коме да поверимо.

Али наједаред, изненађена анђеоском добротом чичице кога је увредила и стрпљењем с којим јој је он спремао и трећи прашак, не рекавши јој ни једне прекорне речи, Нели се наједаред смири. Подсмех јој ишчезе са усана, румен јој се разли по лицу, очи јој засузише; она ме летимично погледа, али се одмах окрену. Лекар јој пружи лек. Она га мирно и бојажљиво прогута, ухвати црвену, пуну старчеву руку, па му нежно погледа у очи.

— Ви се љутите што сам тако пакосна? - поче она, али не доврши, завуче се под јорган, покри се преко главе, па гласно и хистериично зајеца.

— О, дете моје, не плачите ... То није ништа ... То су живци; пијте мало воде.

Али Нели га није слушала.

— Умирите се ... немојте се узбуђивати - настави он скоро и сам плачући над њом, јер је био врло осетљив човек - ја вам праштам, и узећу вас за жену ако се одсад, као ваљана девојка, будете добро владали и ако...

— Ако будем уредно узимала прашкове - зачу се глас испод јоргана, са тананим, као звонце, нервозним смехом, измешаним са јецањем, смехом који сам тако добро знао.

— Добро, захвално дете! - рече доктор свечано и скоро са сузама у очима. - Јадно девојче!

И од то доба отпоче између њега и Нели некаква необична, чудна симпатија. А према мени напротив Нели постајаше све туробнија, нервознија и љућа. Нисам знао чему све то да припишем, па сам се само чудео гледајући је, тим пре што је та промена настала некако наједном. Првих дана болести она је била према мени необично нежна и блага. Изгледало је да не може довољно да ме се нагледа, никако ме није пуштала од себе, хватала је моју руку својом врлом руком и посађивала ме поред себе, а кад би приметила да сам натмурен или узрујан, гледала би да ме разведри, шалила се, играла се са мном и осмехивала ми се, очевидно савлађујући сопствене јаде. Није волела да ја и ноћу радим или да седим, да бдим над њом, и жао би јој било кад би видела да је не слушам. Неки пут бих приметио на њој да је забринута. Почела би да ме пита и да дознаје што сам невесео, о чему мислим. Али, чудна ствар, чим бисмо у разговору поменули Наташу, она би одмах ућутала или би почела говорити о нечему другом. Као да је избегавала да говори о Наташи, и то ме изненади. Када сам долазио, била је радосна, а кад бих узимао шешир да идем, она би ме некако чудновато и тужно, као с прекором, испраћала погледом.

Четврти дан њене болести ја цело веће, па чак и дуго после поноћи остадох код Наташе. Имали смо тада о чему да говоримо. Полазећи, пак, од куће, рекох мојој болесници да ћу се одмах вратити, као што сам збиља намеравао. Задржавши се, скоро изненада, мало дуже код Наташе, био сам сасвим спокојан у погледу Нели: није остала сама. С њом је била Александра Семјоновна, јер је

чула од Маслобојева, који је свратио к мени на часак, да је Нели болесна и да су ми пуне руке посла, а да сам без икакве помоћи. Боже мој, како се свесрдно предала послу добра Александра Семјоновна!

— И он сад неће доћи ни да руча код нас! ... О, боже мој! Па још је сам тамо, јадник, сам. Онда, бар сад да покажемо колико смо му пријатељи. Дала нам се прилика, не треба је пропуштати.

И одмах похита к нама, доневши са собом на фијакеру читав завежљај. Изјавивши одмах да сад неће одлазити од мене и да је дошла да ми помаже у послу она одреши завежљај. У њему су били разни сирупи слатко за болесницу, пилићи и кокош, за случај ако би болесница почела да се опоравља; јабуке, поморанџе, кијевско ушећерено воће (за случај да лекар допусти), и најзад, преобуку, чаршави, салвети, женске кошуље, завоји, облози - за читаву једну болницу!

— Ми свега овога имамо - говорила ми је брзо и забринута изговарајући сваку реч као да је некуд журила - а ви ту живите као нежења. Ви свега тога мало имате. Па зато дозволите мени... а и Филип Филипич ми је тако наредио. Но, шта ћемо сад ... брже, брже! Шта сад треба да радимо? Како она? Је ли при себи? Ах, како незгодно лежи! Треба јој узглавље наместити, да јој глава мало ниже дође ... Зар не би био бољи кожни јастук? Кожни јастук расхлађује. Ах, каква сам и ја будала! Није ми пало на памет да га донесем. Идем одмах по њега ... А да ли би требало ватру подложити? Послаћу вам једну своју бабу. Имам једну познату старицу. Јер ви немате никакве женске послуге... Но, шта ћемо сад најпре? Шта је ово? Трава... Је ли јој то доктор преписао? Сигурно неки чај за груди.

Али ја је умирих, и она се веома зачуди, па чак и сневесели кад виде да посла баш и нема тако много. То је ипак није много збунило. Одмах се спријатељи с Нели, и много ми је помагала за све време њене болести. Обилазила нас је скоро сваки дан, и обично би увек дошла са таквим изразом као да је нешто пропало или се изгубило, и треба га што пре вратити. А увек би додавала да је то тако и Филип Филипич наредио. Нели се она веома допала. Оне се заволеше као рођене сестре. И ја мислим да је и Александра Семјоновна умногоме била такво исто дете као и Нели. Причала јој је разне приче, засмејавала би је, те би Нели после било дуго време кад она оде кући. Али њен први долазак к нама зачудио је моју болесницу, но она се одмах досетила зашто је та незнана гошћа дошла, па се по свом обичају чак и намргодила, постала ћутљива и нељубазна.

— А што је она долазила? - запита Нели скоро мрзовољно кад је Александра Семјоновна отишла.

— Па да ти помогне, Нели, да ти се нађе у болести.

— Откуд то? ... Због чега? Па ја јој никад никакво добро нисам учинила?

— Добри људи и не чекају да им ти најпре нешто учиниш, Нели. Они и без тога воле да помажу онима којима је помоћ потребна. Немој, Нели; на свету има много добрих људи. Само је твоја несрећа што ниси и раније, кад ти је требало, на њих наилазила.

Нели ућута. Ја се одмакох од ње. Али после четврт часа она ме сама позва к себи славим гласом, замоли ме да јој додам воде, па ме наједном снажно загрли, приљуби се уз моје груди и дуго ме не пушташе из загрљаја. Сутрадан, кад се Александра Семјоновна опет довезла, Нели је дочека са радосним осмехом, али још увек чисто стидећи је се због нечега.

ГЛАВА ТРЕЋА

Баш тога дана сам цело вече провео код Наташе. Вратио сам се већ касно. Нели је спавала. А Александри Семјоновној се спавало, но она је непрестано седела код болеснице и чекала да се ја вратим. Одмах ми ужурбаним шапатом поче причати како је Нели с почетка била врло весела, чак се много смејала, али се после нешто скуњила, па кад виде да мене никако нема, ућута и замисли се. »Затим се поче жалити да је боли глава, расплака се, па је тако јецала да већ нисам знала шта ћу с њом«, додаде Александра Семјоновна. »Затим поче да ме пита о Наталији Николајевној, али ја о њој ништа не могах рећи. Она тада престаде да даље пита, али је непрестано плакала, па тако уплакана и заспала. А сад збогом, Иване Петровичу! Њој је сад ипак боље, као што сам приметила, а ја морам кући - тако је и Филип Филипич наредио. Јер, признајем вам, он ме је овог пута само на два часа пустио, а ја сам се на своју руку задржала. Али ништа то; не брините за мене; не сме он да се љути... Једино ако је... Ах, боже мој, драги Иване Петровичу, шта да радим: увек сад пијан долази кући! Нечим је веома заузет, са мном не разговара, нешто му је тешко, има неку важну ствар у глави. Ја то видим, али увече је ипак пијан. .. И само кад помислим: вратио се кући, а ко ће га метнути у постељу? Но, идем, идем, збогом. Збогом остајте, Иване Петровичу. Разгледала сам ваше књиге: шта је књига у вас, то мора да су све неке учене; а ја, будала, никад ништа нисам читала... Но, до виђења, до сутра ...«

Али сутрадан се Нели пробуди сетна и зловољна, и врло ми је нерадо одговарала. Са мном никако није отпочињала разговор, као да се нешто љутила на мене. Само сам приметио неколико њених погледа бачених на мене летимце, као крадом. У тим погледима било је много некаквог потајног душевног бола, али се у њима ипак осећала нека нежност које није било кад би ме право погледала. И баш тога дана се и догодио онај приказ са доктором, приликом узимања лека; нисам знао шта да мислим.

Али Нели се према мени сасвим измени. Њено чудновато држање, каприс, неки пут скоро мржња према мени - све је то непрекидно трајало до онога дана кад је престала да борави код мене; све до саме катастрофе, која је била расплет целог нашег романа. Али о томе после.

Него, дешавало се неки пут да она наједном за који часак буде према мени као и пре љубазна. Њена нежност у тим часовима као да се удвостручавала: а најчешће би у тим тренуцима горко плакала. Но такви би тренуци брзо пролазили, те би је опет освајала она туга, и опет би ме непријатељски гледала, или би била својеглава, као оно са доктором, или би тек наједном, приметивши да ми је неки њен несташлук непријатан, почела да се кикоће, и скоро увек завршавала сузама.

Једном се чак и са Александром Семјоновном посвађала и рекла јој да њој од ње ништа не треба. Кад сам почео да је зато корим пред самом Александром Семјоновном, она плану, поче да ми одговара с неком плаховитом, накупљеном јеткошћу, али наједном ућута, па после читава два дана ни речи са мном није проговорила, није хтела да узме никакав лек, чак не хтеде ни воде да пије, ни да једе, и само је стари доктор био у стању да је наговори и уразуми.

Рекао сам већ да се између ње и доктора, од дана кад је почела узимати лекове, појавила нека необична симпатија. Нели га је много заволела, и увек би га дочекивала с веселим осмехом, ма како тужна била пре његовог доласка. Од своје стране, стари је почео да нам долази сваки дан, а некад и по двапут дневно, чак и онда кад је Нели већ могла да хода по соби и кад је већ сасвим оздравила. Изгледало је да је она доктора тако опчинила да ни једног дана није могао проживети да не чује њен смех и шале што их је с њиме правила, а које су често биле врло занимљиве. Он поче да јој доноси књиге са сликама, већином поучне. Једну је нарочито за њу и купио. Затим јој поче доносити слаткише, бомбоне у финим кутијицама. У таквим приликама он би улазио обично са свечаним изразом на лицу, баш као да је свечар, а Нели би одмах познала да је дошао са поклоном. Али јој он поклон не би одмах показивао, него би се само лукаво смешкао, седао би поред ње, те би јој наговештавао да, ако се нека госпођица добро владала за време његовог одсуства и заслужила похвалу, онда заслужује лепу награду. При том би је он тако простодушно и благо гледао да се у Нелиним обрадованим очима, иако му се она очевидно смејала, ипак у том тренутку сијала искрена, умиљата наклоност. Најзад би старац свечано устајао са столице, вадио кутију са слаткишима па би, пружајући их Нели, сваки пут додао: »Ово мојој будућој и милој супрузи.« У том тренутку он је сигурно био срећнији и од Нели. После тога би почињали разговори, и он би је сваки пут озбиљно и убедљиво молио да чува здравље и брижно јој давао лекарске савете.

— Нада све треба чувати своје здравље - говорио је он догматичним тоном - и то, прво а и најглавније, зато да човек остане жив; а друго, да увек буде здрав, те да на тај начин постигне срећу у животу. Ако ви, драго моје дете, имате каквих невоља, ви их заборавите, или, још боље, гледајте да о њима и не мислите. Ако ли, пак, немате никаквих невоља, онда ... опет о њима не мислите, него се старајте да мислите о пријатним стварима ... о нечем веселом, шаљивом ...

— А о чему то веселом и шаљивом да мислим? - питала би га Нели.

Доктор би се ту одмах збунио.

— Но, па ето ... о каквој било невиној игри, која одговара вашим годинама; или можда... но, нешто такво ...

— Ја нећу да се играм; ја не волим да се играм - говорила је Нели. - Него бих више волела нове хаљине.

— Нове хаљине! Хм! Но, то већ није тако лепо. Треба се увек задовољити скромном судбином у животу. Уосталом ... што кажете ... човек може да воли и нове хаљине.

— А хоћете ли ми много хаљина сашити кад се за вас удам?

— Каква идеја! - говорио би доктор, па се и нехотице мрштио.

Нели се лукаво смешила, па једном чак, заборавивши се, с осмехом погледала и на мене.

— Уосталом ... - додаде доктор - купицу вам и нову хаљину ако је заслужите својим владањем.

— А хоћу ли морати сваки дан узимати прашкове и кад се за вас удам?

— Но, тада их већ нећете морати сваки дан узимати. - И доктор би почињао да се смешка.

Нели прекидаше разговор смехом. Стари би одмах и сам прснуо за њом у смех, па би с љубављу посматрао њену веселост.

— Жива машта! - рекао би он обраћајући се мени. - Али увек се види каприс и нека ђудљивост и прекомерна осетљивост.

Он је имао право. Заиста нисам схватао шта је то с њом. Она као да никако није хтела да говори са мном, баш као да сам јој нешто учинио нажао. Мени је то врло тешко падало, чак сам се и сам био много сневеселио, те једном целог дана нисам с њом ступао у разговор. Али сутрадан ме би стид. Она је често плакала, и ја већ нисам знао како да је утешим. Но једног дана она прекиде то своје ћутање са мном.

Једном сам се вратио кући предвече и приметио како је Нели брзо сакрила под јастук неку књигу. То је био мој роман, који је она узела са стола па га читала док ја нисам био код куће. Што јој је

требало да га крије од мене? Баш као да се нечега стиди, помислих, али не показах да сам што приметио. После четврт часа, кад сам изашао за тренутак у кухињу, она брзо скочи с постеље па остави роман на предашње место. Вративши се, затекох га већ на столу. Не потраја дуго, она ме позва к себи. У гласу јој се осећало некакво узбуђење. Већ су четири дана прошла како скоро ни речи није са мном проговорила.

— Хоћете ли ви... данас ... ићи Наташи? - запита ме она испрекиданим гласом.

— Да, Нели, врло ми је потребно да се видим данас са њом.

Нели поћута.

— А ви њу ... много ... волите? - запита ме она опет slabим гласом.

— Да, Нели, много је волим.

— И ја је волим - додаде она тихо. Затим опет настаде ћутање. - Тако бих волела да сам код ње, па да код ње и останем - поче опет Нели погледавши ме бојажљиво.

— То не може бити, Нели - одговорих јој мало зачуђено. - А зар теби није добро код мене.

— А што да не може бити? - плану она наједаред. - Па ви ме саветујете да идем к њеном оцу, а ја нећу тамо да идем. Има ли она служавку?

— Има.

— А она нек отпусти служавку, па ћу ја да је слушам. Све ћу јој радити и никаква ми плата не треба. Волећу је и јело ћу јој гото ви ти. Тако јој реците данас.

— Али нашто то? шта ти то сад паде на памет, Нели? И како ти то о њој мислиш? Зар ти мислиш да би она пристала да те узме место куварице? Јер ако те већ узме, она ће те примити као себи равну, као своју сестру.

— Не, нећу као равну. Ја тако хоћу ...

— А зашто?

Нели заћута. Усне су јој подрхтавале. Хтела је да се заплаче.

— Тај што га она сад воли побећи ће од ње и оставиће је саму? - запита она најзад.

Ја се зачудих.

— А откуд ти то знаш, Нели?

— Па ви сте и сами све то казали; и прекјуче, кад је изјутра муж Александре Семјоновне долазио, ја сам га питала. Он ми је све испричао.

— Па зар је Маслобојев био ту изјутра?

— Долазио је - одговори она оборивши очи.

— Па што ми ниси казала да је долазио?

— Тако...

Ја се замислих на тренутак. Бог би га знао шта се тај Маслобојев довлачи тако тајанствено. Какве је ту везе ухватио. Мораћу га потражити.

— Па шта те се тиче, Нели, ако он њу остави?

— Па ви њу много волите - одговори Нели не дижући на мене очију. - А кад је волите, ви ћете се онда и оженити њоме кад онај оде.

— Не, Нели, она мене не воли тако као што ја њу волим ... Не, то неће бити, Нели.

— А ја бих вас обоје слушала, као ваша служавка, а ви бисте живели и радовали бисте се - проговори она скоро шапатам не гледајући у мене.

»Шта јој је, шта јој је!« помислих, а сва се душа узмути у мени. Нели заћута и целе вечери ни речи није рекла. А кад ја одох, она се заплака, па је цело то вече преплакала, као што ми је Александра Семјоновна причала те је уплакана и заспала, чак је и ноћу, у сну, јецала. И нешто је у бунилу говорила. Али од тога дана она постаде туробнија и ћутљивија, и са мном већ никако није ступала у разговор. Истина, ја сам запазио два-три њена погледа што их је на мене крадом бацила, а у тим погледима било је толико нежности. Но то је пролазило заједно са тренутком који је изазвао ту изненадну нежност, и као опирајући се томе, Нели скоро сваког часа постајаше све суморнија, чак и према лекару, који се чудио промени њене нарави. Она је, међутим, већ скоро сасвим прездравила и лекар јој, најзад, допусти да изиђе на свеж ваздух, али не дуго. Време је било ведро, топло. Била је Велика недеља, која је те године падала врло касно. Ја изидох рано изјутра. Морао сам неизоставно отићи до Наташе, али сам имао намеру да се раније вратим, да изведем Нели у шетњу. А дотле је оставих саму код куће.

Али не могу описати какав ме је удар очекивао код куће. Журио сам кући. Долазим и видим да кључ штрчи споља у вратима. Улазим: никог нема. Сав се охладих. Погледам: на столу хартијица и на њој написано оловком, крупним, неправилним рукописом:

»Отишла сам од вас и више вам никад нећу доћи, али вас много волим. . .
Ваша верна Нели.«

Крикнух од ужаса па полетех из стана.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Још нисам био ни истрчао на улицу, и не стигох ни да смислим шта сад да радим, кад наједаред спазих да се код наше капије зауставља фијакер а из њега излази Александра Семјоновна водећи за руку Нели. Она ју је чврсто држала као да се бојала да јој Нели не побегне. Ја полетех према њима.

— Нели, та шта је то с тобом? - викнух. - Куд си ти то отишла? Зашто?

— Чекајте, не хитајте. Хајдемо к вама, па ћете тамо све чути - зацвркута Александра Семјоновна.

— Имаћете шта да чујете, Иване Петровичу! - шапутала је путем брзо. - Не би човек веровао. Хајдемо, сад ћете све сазнати.

На лицу јој се читало да је имала необично важне новости.

— Иди, Нели, иди, па лези мало - рече она кад уђосмо у собу - јер ти си уморна. Није шала, колико си претрчала; а после болести то није било лако; лези, душо, лези. А ја и ви ћемо часком изићи да јој не сметамо кад заспи. - И она ми даде погледом знак да изађемо у кухињу.

Али Нели не леже, већ седе на диван па обема рукама покри лице.

Ми изиђосмо, а Александра Семјоновна ми брже исприча у чему је ствар. После сам дознао још и више појединости. Ево шта је било.

Отишавши из мог стана на једно два часа пре мога повратка и оставивши ми цедуљицу, Нели потрча најпре чики лекару. Његову адресу је она некако дознала још раније. Доктор ми је причао да се сав пренеразио кад је видео код себе Нели, и све време док је била код њега он »својим очима није веровао«. »и сад не верујем«, додаде он при завршетку своје приче, »и никад не бих у то поверовао.« Па ипак је Нели заиста била код њега. Он је мирно седео у свом кабинету, у наслоњачи, у домаћем огртачу, за кафом, кад она наједном упаде у кабинет, па му се обисну о врат пре но што је могао да се прибере. Била је сва уплакана, грлила га је и љубила, љубила му руке, па га је усрдно, мада узбуђено, молила да је прими к себи. Рече му да неће и да не може више да остане код мене, те је стога отишла из мог стана; да јој је врло тешко; да му се сад неће подсмевати нити му досађивати с новим хаљинама, него ће се лепо владати, учиће, научиће да му »пере и пегла кошуље« (она мора да је свој говор смислила путем, а можда и раније) и да ће, најзад, бити послушна, па макар сваки дан и прашкове морала узимати. А што му је оно пре казала да хоће да се за њега уда, то се она само шалила, и да о томе и не мисли. Старог Немца је то тако поразило да је све време седео отворених уста; дигао је био руку у којој је држао цигарету и заборавио на цигарету, тако да му се угасила.

— Мадмуазел - проговори он најзад, повративши некако опет моћ говора - мадмуазел, уколико сам могао да вас разумем, ви желите да вам ја дам место код себе. Но, то није могућно! Ви видите, ја сам и сам у великој тескоби, а немам ни неких великих прихода ... И, најзад, тако наједном, без претходног размишљања... То је страшно! И, најзад, ви сте, колико видим, побегли од куће. То је врло за осуду и није лепо ... И, најзад, ја сам вам допустио да само помало излазите, кад је леп дан, под надзором вашег добротвора, а ви, ето, напуштате свог добротвора па бежите к мени, док бисте се морали чувати и... и узимати лек. И, најзад ... најзад, ја ништа не разумем ... Нели му не даде да изговори. Она опет брижну у плач, поче да га моли, али јој ништа не поможе. Старац се све више и више запрепашћивао и све је мање разумевао. Најзад га Нели остави узвикнувши: »Ах, боже мој«, па истрча из собе. »Целог тога дана био сам болестан«, додаде лекар завршавајући своје причање, »те сам ноћу морао да пијем декокт⁵¹...«

А Нели одјури к Маслобојевима. Имала је њихову адресу па их сада пронађе, премда не тако лако. Маслобојев је био код куће. Александра Семјоновна плесну рукама од чуда кад чу Нелину молбу да је узму себи. А на њихова питања: зашто то тражи, је ли јој, ваљда, тешко код мене - Нели им ништа не одговори, него се јецајући баци на столицу. »Она је тако јецала, тако је јецала«, причаше ми Александра Семјоновна, »да сам већ мислила умреће од тога!« Нели је молила да је узмемо било за собарицу, било за куварицу. Обећавала нам је да ће собе чистити, да ће научити и кошуље да пере. (На том прању кошуља она је заснивала некакве нарочите наде и однекуд је сматрала да ћемо се ми на то најпре полакомити да је узмемо.) Мишљење Александре Семјоновне било је да је задрже код себе док се не види шта је у ствари, а и мене да извести. Но Филип Филипич се одлучно томе успротиви, те нареди да ми се бегуница одмах врати. Путем ју је Александра Семјоновна грлила и љубила, због чега је Нели још више плакала. Гледајући је такву, и Александра Семјоновна се расплака. И тако су обе целог пута плакале.

— Али зашто, зашто ти, Нели, нећеш код њега да останеш? Да ли ти он што чини нажао? - питала ју је Александра Семјоновна, и сама сва уплакана.

— Не, не чини...

— Но, па због чега онда?

— Тако, нећу да будем више код њега... не могу ... Ја сам увек према њему рђава ... а он је добар ... а код вас нећу бити рђава, него ћу вам радити - рече она јецајући као у хистерији.

⁵¹ Чај од лековитог биља

— А што си ти према њему тако рђава, Нели?

— Тако...

— И то »тако« беше све што сам од ње могла сазнати - заврши Александра Семјоновна бришући сузе. - Што ли је то дете тако несрећно? Да она нема неку ману? Како ви мислите, Иване Петровичу?

Уђосмо у собу к Нели. Она је лежала лица загњурена у јастуке и плакала. Клекох крај ње, узех је за руке, па их почех љубити. Она трже од мене руке па зајеца још јаче. Већ нисам знао шта да јој кажем У тај мах уђе Ихмењев.

— А ја к теби једним послом, Иване, здраво! — рече он гледајући нас све и чудећи се што клечим. Старац је све последње време био болестан. Био је блед и омршавео, али, баш као пркосећи некоме, није обраћао пажњу на своју слабост, није слушао опомене Ане Андрејевне, није хтео у постељу, него је и даље ишао по својим пословима.

— Па збогом остајте засад - рече Александра Семјоновна, пажљиво погледавши старца. - Мени је Филип Филипич наредио да се што пре вратим кући. Имамо нека посла. А предвече, чим се смркне, ето ме опет к вама, па ћу једно два часа остати.

— Ко је то? - шапну ми старац, очигледно мислећи о нечем другом. Објасних му.

— Хм! А ја к теби послом, Иване ...

Знао сам каквим то послом, па сам се и надао његовој посети. Дошао је да разговара са мном и с Нели, па да је измоли од мене. Ана Андрејевна је, најзад, пристала да узму сироту у кућу. А то се десило после наших тајних разговора. Ја сам био уверио Ану Андрејевну и казао јој: кад старцу стално буде на очима ово сироче, чија је мати такође била од свог оца проклета, то ће можда преокренути срце нашег старца и упутити га да друкчије мисли. Ја сам јој тако јасно изнео свој план да је онда она већ и сама почела помало да наваљује на мужа да узму ово сироче. Старац свесрдно прихвати ту ствар; желео је, пре свега, да учини по вољи својој Ани Андрејевној, а друго, он је ту имао и неке своје планове. Но све ћу ја то после потање објаснити...

Рекао сам већ да Нели није волела старца још од прве његове посете. Затим сам приметио да би се чак нека мржња видела на њеном лицу чим би се пред њом поменуло само име Ихмењева. Старац сад одмах пређе на ствар, без околишења. Одмах приђе Нели, која је још непрестано лежала, загњурена у јастуке, па узевши је за руку, запита је да ли би хтела да дође к њему место његове кћери.

— Ја сам имао кћер, волео сам је више но самога себе - заврши старац - али сад је више немам. Она је умрла. Хоћеш ли ти да заузмеш њено место у моме дому и... у моме срцу?

И у његове очи, сухе и зажарене од грозничаве ватре, навреше сузе.

— Не, нећу - одговори Нели не дижући главу.

— А што, чедо моје? Ти немаш нигде никога. Иван Петрович те неће моћи вечно држати код себе, а код мене ћеш бити као у својој кући.

— Нећу зато што сте ви зао човек. Да, зао, зао! - додаде она подижући главу и седајући на постељу спрам старца. - И ја сам зла и гора од свих, а ви сте гори и од мене! ... - Говорећи то, Нели побледе, очи јој севаху. чак и њене дрхтаве усне побледеше и искривише се од навале неког јаког осећања. Старац је збуњено гледао у њу.

— Да, гори сте од мене стога што својој кћери нећете да опростите. Ви хоћете да је сасвим заборавите, па узимате себи туђе дете, а зар се може заборавити своје рођено дете? И зар ћете ви моћи да ме волите? Јер кад год вам падне поглед на мене, ви ћете се одмах сетити да сам вам ја туђа, и да сте имали кћер коју сте одбацили, јер сте ви бездушан човек. А ја нећу да живим код бездушних, нећу, нећу! ... - Нели зајеца и летимице погледа у мене. - Прекосутра је Крстово васкрсење; сви се љубе и грле, сви се мире, све се кривице опраштају ... Ја то знам ... Само ви... једино ви... ух, бездушнице! Одлазите!

Она брижну у плач. Тај говор је она, канда, већ одавно смислила и напамет научила, за случај ако би је старац још једном звао к себи. Старац се запрепасти и побледе. Болно осећање исписа му се на лицу ...

— И зашто, зашто, због чега се сви ви о мени тако бринете? Ја нећу и нећу! - врисну наједном Нели у некој јарости. - Изићи ћу на улицу па ћу просити!

— Нели, та шта ти је? ... Нели, златна моја! - узвикнух нехотице, али својим ускликом само сам још долио уља на ватру.

— Да, ја ћу пре изићи на улицу и просити него што ћу овде остати! - викала је она ридајући. — И која је мама просила, а кад је била на самрти, заклела ме је остани сирота, јер ти је боље да просиш него да .. Милостињу просити није срамота, јер ја не просим од једног човека, него од свих, а сви нису један човек. Од једног ме је срамота, а од свих није. Тако ми је једна просјакиња казала. Ја сам још мала, не могу да дођем до новца. И стога ћу од свих и да просим. А овде нећу, нећу - ја сам рђава, гора на од свих; ево како сам рђава!

И Нели сасвим изненада зграби са сточића шољу, па је тресну о под.

— Ето, разбила се! - додаде она некако пркосно и победнички гледајући у мене. - Имамо само

две шоље - додаде она - па ћу и ону другу разбити... А из чега ћете пити чај?

Она као да је помахнитала, и баш као да је осећала неко уживање у своме бесу, баш као да је сама осећала да је то срамота и да није лепо, али у исти мах чисто је распаљивала себе на нове испаде.

— Она ти је болесна, Вања, ето шта је - рече старац - или... или ја просто не разумем какво је то дете. Збогом!

Он узме своју капу па се рукова са мнош. Био је као убијен. Нели га је страшно увредила, и мене је то много озлоједило.

— Па зар ти га није жао, Нели? - узвикнух кад остасмо сами. - И зар те није срамота! Не, ти ниси добра, ти си, збиља рђава! - и онако гологлав, истрчах за старцем. Хтедох да га испратим до капије и да му макар две речи утехе кажем. Трчећи низ басамаке, мени као да је још пред очима било Нелино лице, страшно пребледело од мојих укора.

У часу стигох мога старца.

— Јадна девојчица је огорчена; она има своје јаде, веруј ми, Иване, а ја јој развезао о својима рече он горко се смешећи - па сам позледио њену рану. Знаш како кажу: сит гладном не верује; а ја ћу, Вања, још да додам да ни гладан гладног не може увек да разуме. Но, збогом!

Почех да говорим о нечему другом; но старац само одмахну руком.

— Немој да ме тешиш; боље гледај да ти опет не побегне. Она ми тако и изгледа - додаде он јетко, па пође од мене брзим корацима размахујући и лупајући својим штапом по тротоару.

Али он се није ни надао да ће бити пророк.

Како ми је било када, вративши се у стан, на своје велико запрепашћење, опет не затекох Нели. Полетех у ходник, тражио сам је на степеницама, довикивао је, куцао на врата чак и код суседа и питао их за њу; нисам никако могао, нити сам хтео да верујем да је опет побегла. И како је само могла побећи? Капија је на кући једна; она би морала проћи мимо нас док сам ја са старцем разговарао. Али се одмах, на велику моју жалост, сетих да се она најпре могла сакрити негде на степеницама и сачекати док се ја вратим у стан, па после побећи, тако да се никако нисам с њом могао срести. У сваком случају, није могла далеко одмаћи.

Јако узбуђен истрчах опет да је тражим, оставивши за сваки случај стан незакључан.

Најпре одох Маслобојевима. Но њих не затекох код куће, ни њега ни Александру Семјоновну. Оставивши им цедуљицу, којом сам их извештавао о својој новој невољи и молио их, ако Нели дође к њима, да ми одмах јаве - пођох лекару. Но ни лекара не затекох код куће, а служавка ми рече да Нели, после оне прве њене посете доктору, није више долазила, шта сам знао? Одох Бубновој, па дознадох од познате ми жене трговца погребном опремом да је газдарица још од јуче због нечега притворена у полицији, а Нели код ње од оно доба нису видели. Уморан, измучен, потрчах опет Маслобојевима. И ту исти одговор: нико није долазио, а ни они сами се још нису били вратили. Моја цедуљица лежала је на столу, шта сада да радим?

Тужан и очајан, враћао сам се кући већ доцкан увече. Требало је да тога вечера будем код Наташе. Она ме је сама звала још јутрос. Али тога дана још ништа окусио нисам; помисао на Нели ојадиле ми је сву душу. »Па шта је ово?« размишљао сам. »Да то није нека компликована последица њене болести? Да није већ полудела, или можда губи разум? Али, боже мој где ли је она сад, где ћу је наћи?«

Тек што то ускликнух кад наједном угледах Нели на неколико корака од мене, на В-м мосту Стајала је код уличног фењера и није ме приметиле. Хтедох да јој притрчим, али застадох. »шта ли она сад ту ради?« помислих у недоумици, па, уверен да је сад већ нећу изгубити, одлучих се да чекам и да је пратим. Прође десетак минута, а она је једнако стајала гледајући пролазнике. Најзад наиђе један чичица, лепо обучен, и Нели му приђе. Не заустављајући се, он извади нешто из џепа и даде јој. Она му се поклони. Не могу исказати шта сам осетио у том тренутку. Срце ми се болно стеже; као да је нешто драгоцено, што сам волео, над чим сам лебдео и бдео у том часу било осрамоћено и испљувано преда мнош. Али у исти мах ми и сузе грунуше из очију.

Да, сузе због јадне Нели, премда сам у исто време осећао непомирљиво негодовање: она није од невоље просила; она није била напуштена ни препуштена ћуди судбине. Побегла је не од сурових мучитеља, него од својих пријатеља који су је волели и пазили. Она као да је хтела да неког запрепасти или уплаши својим подвизима; као да се хвастала пред неким! Али нешто тајанствено сазревало је у њеној души... Да, право је рекао старац: она је нечим огорчена, рана неће лако зарастати, и она сад као да се намерно трудиле да позлеђује своју рану том тајанственошћу, тим неповерењем према свима нама. Баш као да је уживала у своме болу, у себичности патње, ако се тако може рећи. То позлеђивање бола и то уживање у њему били су ми појмљиви: то је уживање многих **понижених и увређених**, судбином прегажених, који су свесни њене неправичности. Али на какву би се неправду од наше стране могла Нели пожалити? Она као да је хтела да нас пренерази и уплаши тим својим подвизима, својим каприсима и грубим испадима, као да се збиља свим тим хвалила пред нама... Али не! она је сад сама, нико од нас не види да она проси. Тек, ваљда, није налазила за себе неко уживање у томе? Нашто јој милостиња, нашто јој новац?

Добивши милостињу, она сиђе с моста па приђе јарко осветљеним изложима једне радње. Ту поче да броји колико је напросила; стајао сам десетак корака од ње. Пара је у руци имала већ подоста: мора да је још од јутрос просила. Стиснувши новац у шаку, она пређе преко улице, па уђе у једну ситничарску радњу. Брже приђох вратима те радње, широм отвореним, па стадох да видим шта ли ће тамо радити.

Видех како је ставила на тезгу новац и како су јој дали шољу за чај, веома сличну оној што ју је недавно разбила кад је хтела да мени и Ихмењеву покаже колико је рђава. Шоља је та стајала можда каквих петнаестак копјејки, а можда чак и мање. Трговац сољу зави у хартију, увеза је и даде је Нели, а она брзо, задовољна, изиђе из трговине.

— Нели - викнух ја кад дође спрам мене - Нели! Она сва уздрхта, погледа ме, шоља јој исклизну из руке, паде на калдрму и разби се. Нели је била бледа; али, погледавши у мене и уверивши се да сам све видео и да знам, одједном поцрвене. То руменило сведочило је о неиздржљивом мучном стиђу. Узех је за руку па је поведох кући. Нисмо морали далеко ићи. Путем ни речи не проговорисмо. Дошавши кући, седох. Нели је стајала преда мном, замишљена и збуњена, бледа као и пре, оборивши очи. Није смела у очи да ми погледа.

— Нели, ти си просила на улици?

— Да! - прошапта она, па још више обори очи.

— Ти си то хтела да накупиш новаца да купиш разбијену шољу?

— Да. ...

— Па јесам ли ти ја што пребацивао, јесам ли те грдио због те шоље? Зар ти не видиш, Нели, колико ружног, охоло ружног, има у томе твом поступку? Је ли то лепо? Зар те није срамота? Зар ...

— Срамота ме је ... - прошапта она једва чујним гласом, и суза јој се скотрља низ образ.

— Срамота ... - понових за њом. - Нели, мила моја, ако сам ти ја што крив, опрости ми, па да се помиримо.

Она ме погледа, сузе јој потекоше из очију, и она ми се баци на груди.

У том тренутку улете у собу Александра Семјоновна.

— Шта? Зар је код куће? Опет! Ах, Нели, Нели та шта је то с тобом? Али, само кад си код куће .. Где сте је нашли, Иване Петровичу?

Дадох знак Александри Семјоновној да не пита даље, и она ме разумеде. Нежно се опростих с Нели, која је једнако горко плакала, и замолих добру Александру Семјоновну да остане с њом док се не вратим, а сам похитах Наташи. Закаснио сам, те сам сад журио.

Те вечери се решавала наша судбина; ја и Наташа смо имали о много чему да говоримо, али ја ипак убацих реч-две о Нели и испричах јој све што се десило, са свим појединостима. Моје причање веома заинтересова, па чак и зачуди Наташу.

— Знаш шта, Вања - рече ми она размисливши - чини ми се да те она воли.

— Шта кажеш! ... Како то? - запитих зачуђен.

— Да, то је почетак љубави, женске љубави...

— Та шта ти то говориш, Наташа! Па она је још дете!

— Дете коме ће још мало бити четрнаест година. Та њена огорченост долази отуда што ти не увиђаш да је она заљубљена у тебе ... Она, можда, ни сама себе још не схвата; то је огорченост у којој има много детињског, али ипак озбиљна и болна. А што је главно, она је на мене љубоморна. Ти мене толико волиш да јамачно и код куће само о мени мислиш и говориш, те стога на њу мало обрађаш пажње. Она је то приметила, и то је сад боли. Она можда жели да говори с тобом, осећа потребу да отвори пред тобом своје срце, па не зна како ће, стиђи се. Она сама себе не разуме, чека прилику, а ти место да јој пружиш ту прилику, удаљујеш се, бежиш од ње к мени, па чак и кад је болесна, ти је по читаве дане саму остављаш. Због тога она и плаче; њој ти недостајеш и највише је боли што ти то не опажаш. Ти си је, ето, и сад, у таквом часу, оставио саму због мене. Али она ће то сутра одболовати. И како си могао да је оставиш? Иди сад брже к њој ...

— Па ја је не бих оставио, али...

— Па да, ја сам те молила да дођеш. Али сад иди.

— Идем, али, наравно, ја ништа од тога не верујем.

— Зато што све то није као код других. Сети се само њене прошлости, узми све у обзир, па ћеш веровати. Она није одрасла као ја и ти...

Но ја сам се ипак касно вратио кући. Александра Семјоновна ми исприча да је Нели опет, као и оног вечера, много плакала, »па је тако у сузама и заспала«, као онда.

— А ја сад идем, Иване Петровичу, тако ми је и Филип Филипич рекао, чека ме, јадник.

Захвалих јој, па седох код Нелиног узглавља. Мени је и самом било тешко што сам је морао оставити у таквом часу. Дубоко, дубоко у ноћ, седео сам над њом замишљен ... То је било судбоносно време.

Али треба испричати шта се све десило за те две недеље ...

ГЛАВА ПЕТА

После оног, за мене незаборавног вечера, што га провеђох с кнезом у ресторану, био сам неколико дана узастопце у непрестаном страху због Наташе. »Чиме ли јој је претио проклети кнез и како је управо намеравао да јој се свети?« питао сам се сваког часа и губио се у разним претпоставкама. Најзад сам дошао до закључка да његове претње нису биле у ветар, ни разметање, и док год она живи с Аљошом, кнез јој је, збиља, могао начинити много непријатности. Он је ситничар, осетљив, злостан и рачуница - мислио сам. Такви не заборављају увреде нити ће пропустити zgodну прилику да се освете. У сваком случају, он ми је указао на једну тачку у целој тој ствари и изговорио се у том погледу доста јасно: он је упорно захтевао Аљошин раскид с Наташом, а надао се од мене да је ја припремим за тај блиски раскид, али тако припремим да не буде »сцена, идила и шилеровштине«. Наравно, њему је највише стало до тога да Аљоша буде задовољан њиме, те да и даље у њему гледа нежног оца. А то је кнезу било потребно да би се после што лакше докопао Кађиних пара. И тако, мени је предстојало да припремим Наташу за скору растанак.

Али, на Наташи сам приметио велику промену: од њене пређашње искренности према мени сад није било ни помена; и не само то већ она као да постаде неповерљива. Моје утехе су је само мучиле; моја питања су јој све више бивала на досади, чак се љутила на њих. Седим неки пут тако код ње, гледам је. Скрстивши руке, она хода горе-доле по соби, туробна, бледа, чисто занета, неки пут чак заборави и да сам ја ту, код ње. А кад би нам се погледи случајно сусрели (јер она је сад чак и моје погледе избегавала), одмах би се нестрпљива јеткост исписала на њеном лицу, па би се брзо окренула од мене. Осећао сам да је она сама смишљала, можда, неки свој план о блиском, предстојећем растанку, а да ли је могла без бола, без горчине о томе размишљати? Но, ја сам био уверен да се она већ била решила на растанак. Па ипак ме је мучио и плашио тај њен мрачни очај. А уз то, говорити с њом, тешити је, неки пут нисам ни смео, те сам стога са страховањем очекивао чиме ће се све то завршити.

Што се тиче њеног опорог и неприступачног држања према мени, мада ме је узнемиривало, мада ми је тешко падало, ипак сам био уверен у срце моје Наташе: видео сам да јој је врло тешко и да је одвећ потресена. Свако туђе мишљење изазвало би у њој само зловољу и јед. У таквим приликама мешање, нарочито наших пријатеља који знају тајне, постаје нам од свега непријатније. Али знао сам врло добро и то да ће Наташа у последњем часу доћи к мени, па ће у моме срцу тражити олакшања.

Свој разговор с кнезом ја сам јој, наравно, прећутао, јер би је моје причање само још већма узнемирило и ојатило. Рекох јој само, онако мимогред, да сам био с кнезом код грофице и уверио се да је он страхан подлац. Али она се и не распитиваше о њему, што је мени било врло мило. Зато је жељно слушала све што сам јој причао о своме састанку са Кађом. Саслушавши то, она ништа не рече ни о њој, али јој се румен разли по белом лицу, и скоро цео тај дан била је нарочито узнемирена. Ја јој не сакрих ништа о Кађи, те јој отворено признадох да је Кађа чак и на мене учинила најбољи утисак. А и што да кријем? Јер Наташа би одмах осетила да нешто кријем, па би се само наљутила због тога на мене. И зато сам јој нарочито причао што је могуће подробније, гледајући да унапред наслутим сва њена питања, тим пре што је њој самој, у њеном положају, било тешко да ме испитује: зар је то лако, под видом равнодушности, распитивати се о врлинама своје супарнице?

Мислио сам да она још не зна да ће Аљоша, по неопозивој кнежевој наредби, морати да прати грофицу и Кађу у село, па сам и сам био на муци како да јој то откријем, те да, по могућности, ублажим удар Али какво је било моје изненађење кад ме Наташа још при првим мојим речима задржа, па ми рече да није потребно да је т е ш и м, јер је она то још пре пет дана дознала.

— Боже мој! - узвикнух - па ко ти је то казао?

— Аљоша.

— Шта? Зар ти је већ казао?

— Да, и ја сам се на све решила - додаде она с таквим изразом који ме је јасно и некако оштро упозоравао да и не продужујем тај разговор.

Аљоша је ипак често долазио Наташи, но увек на тренутак. Само је једном остао код ње неколико часова, али то је било кад нисам био тамо. Улазио би, обично невесео, загледао би се у њу плашљиво и нежно. Али Наташа би га тако мило и нежно предусретала да би он оног часа све заборављао и развеселио би се. И к мени је почео да долази врло често, скоро сваки дан. Истина, он се много мучио, али није могао ни часак да остане сам са својом тугом, па би тек навратио до мене да га утешим.

Но шта сам му ја могао рећи? Он ми је пребацивао што сам хладан, па чак и једак према њему. Туговао би, плакао, одлазио Кађи и тамо налазио утехе.

Онога дана кад ми Наташа рече да зна за њихов одлазак (то је било недељу дана после мог разговора с кнезом), он упаде к мени сав очајан, загрли ме, паде ми на груди, па као дете зајеца. Ћутао сам и очекивао шта ће ми рећи.

— Ја сам низак и подал човек, Вађа - поче он - спасавај ме од мене самога! Али ја не плачем што сам низак и подал човек, већ што сам унесређио Наташу. Јер ја је остављам, а њу сад очекује несређа ... Вађа, пријатељу, кажи ми, реши ти место мене, коју ја између њих две више волим: Кађу

или Наташу?

— То ја не могу решити, Аљоша - одговорих - ти треба боље да знаш но ја ...

— Не, Вања, није о томе реч; јер ја нисам тако глуп да постављам таква питања; него је у томе сва ствар што ја ту ни сам ништа не знам. Сад питам себе и не могу да одговорим. А ти посматраш са стране, па можда боље но ја знаш ... Најпосле, ако баш и не знаш, а ти ми макар реци како ти се чини?

— Ћини ми се да Кађу више волиш.

— Теби се то само чини! Не, не, никако! Ниси нимало погодио. Ја безгранично волим Наташу. Ја је ни за шта на свету и никад не могу оставити. То сам и Кађи рекао, а Кађа се у томе са мном потпуно слаже. А што ти сад ћутиш? Ето, видео сам, ти си се сад осмехнуо. Е, Вања, никад ти мене ниси хтео да тешиш кад ми је бивало одвећ тешко, као сад ... Збогом!

Он истрча из собе, оставивши утисак на зачуђену Нели, која је ћутећи слушала наш разговор. Она је тада још била слаба, лежала је у постељи и узимала лек. Аљоша јој се никад није обраћао и приликом својих посета није на њу скоро ни обраћао пажњу.

После два часа он дође поново, и ја се зачудих његовом радосном лицу. Он ми се опет обисну о врат и загрли ме.

— Свршена ствар! - узвикну он. - Све сумње су решене. Од вас сам отишао право к Наташи: био сам потресен и нисам могао без ње. Ушавши у собу, падох пред њом на колена, па сам јој љубио ноге; то ми је било потребно, желео сам то; без тога бих умро од туге. Она ме без речи загрли и заплака. Ту јој отворено рекох да Кађу више волим но њу.

— А она?

— Она ништа не одговори, само ме је миловала и тешила, мене који сам јој то рекао! Она зна да теши, Иване Петровичу! О, ја сам исплакао пред њом сав свој јад, све сам јој исказао. Отворено сам јој рекао да Кађу веома волим, али ма како да је волим, ипак без ње, без Наташе, не могу, и умрећу без ње. Да, Вања, ја без ње ни дана не могу, ја то осећам, да. И стога смо одлучили да се сад одмах венчамо; али пошто се то до мог одласка не може учинити, јер је сад велики пост и нико нас неће венчати, онда по мом повратку, а то ће бити око првог јуна. Отац ће ми то дозволити, о томе нема сумње, што се, пак, Кађе тиче, но па шта? Јер ја не могу без Наташе ... Венчаћемо се, па ћемо и ми отићи где је Кађа ...

Јадна Наташа, како ли јој је било тешити тог дечка бодрити га, слушати његову исповест и измислити му, наивном себичњаку, ради његовог спокојства, бајку о скором браку. Аљоша се, збиља, за неко време био смирио. Он је и долазио Наташи управо зато што његово слабо срце није имало снаге да само поднесе жалост. Но, ипак, кад се почело ближити време растанка, он се опет узнемири, поче да плаче, и опет је дотрчавао к мени да ми се изјада. У последње време се тако везао за Наташу да није могао да буде без ње ни један дан, а камоли читавих шест недеља. Он је ипак био потпуно уверен до последњег часа да је оставља само на месец и по дана и да ће по његовом повратку бити свадба. А што се тиче Наташе, она је, потпуно увиђала, да се сад сва њена судбина мења; да јој се Аљоша више никад неће вратити, али да то тако и треба да буде.

Дође и дан њиховог растанка. Наташа је била болесна - бледа, са зажареним погледом, са врелим окорелим уснама. Овда-онда би сама са собом разговарала, који пут би ме брзо и продирно погледала. Није плакала, није одговарала на моја питања, а сва би као листак на грани затреперила кад би се чуо глас Аљоше који долази. Она би планула као ватра, па би похитала к њему; грчевито би га грлила, љубила, смејала се... Аљоша би се загледао у њу, неки пут је брижно питао је ли здрава, тешио би је да само на кратко време одлази, да ће се после венчати. Наташа се очигледно усиљавала, стезала срце и гушила сузе. Пред њим она није плакала.

Једанпут он помену да треба да јој остави новац за све време његовог одсуства, и да она ништа не брине, јер му је отац обећао да ће му дати много за пут. Наташа се намршти. А кад ја и она остасмо сами, ја јој рекох да имам за њу сто педесет рубаља, за сваки случај. Она ме не запита откуд тај новац. То је било два дана пред Аљошин одлазак, а до првог и последњег Наташиног састанка с Кађом. Кађа посла по Аљоши писамце у коме је молила Наташу да јој дозволи да је сутра посети. А у исти мах је писала и мени: молила ме да присуствујем њиховом састанку.

Ја неизоставно одлучих да дођем у подне Наташи (као што је Кађа заказала), не осврћући се ни на какве сметње. А брига и сметњи било је много. Да и не помињем Нели, а у последње време сам имао много посла код Ихмењевих.

Тај посао је почео још недељу дана пре тога. Ана Андрејевна посла једно јутро по мене с молбом да оставим све па да се без оклевања појурим до ње због неке врло важне ствари која не трпи ни најмањег одлагања. Дошавши к њој, затекох је саму: ходала је по соби, сва у грозничавом узбуђењу и страху, са стрепњом ишчекујући Николаја Сергејича. Као и обично, дуго не могах дознати од ње у чему је ствар и због чега се она тако уплашила, а међутим, очевидно, сваки је тренутак био скуп. Најзад, после жестоких и сувишних прекора: »зашто им не долазим, него их тако остављам као сирочад, саме у њиховој жалости«, тако да већ »богзна шта се све овде без мене збива« - она ми саопшти да је Николај Сергејич последња три дана био у таквом узбуђењу »да се не може описати«.

— Није више онај човек који је био - рече ми она - стално је у грозници. Ноћу, крадом од мене, клечећи пред иконом, богу се моли, у сну бунца, а на јави као да је суманут; кад смо сели јуче да ручамо, а он кашику поред себе не може да нађе; ја га једно питам, он ми друго одговара. Од куће почео сваки час некуд да одлази. »Све ја то, вели, послом идем; морам до адвоката.« Најзад, јутрос се закључао у свом кабинету, »морам, вели, да један потребан акт због парнице напишем«. Но, рекох, волела бих видети тај акт што ћеш га ти сад написати, кад ни кашику поред тањира ниси кадар да нађеш! Кад после погледах кроз кључаоницу: седи, пише, а све се гуши у сузама. Какав ли, рекох, он то парнични акт пише? Или му је, можда, тако наше Ихмењевке жао. Мора да нам је неповратно пропала наша Ихмењевка! Ја то помислих, кад ли он наједаре. скочи од стола, па кад тресну оно перо о сто, поцрвене, очи севају, докопа капу и уђе к мени. »Ја ћу се, вели, Ана Андрејевна, одмах вратити.« Те тако оде, а ја одмах његовом писањем столу. Тамо оволика хрпа аката од наше парнице лежи а он ми не да ни да их се дотакнем. Колико пута сам га молила »Дај макар једанпут да ти те хартије склопим, па да прашину са стола убришем.« Ни да чује, почне да виче, да маше рукама: постао је тако пргав откако је овде у Петрограду, само виче. Дакле, приђем тако његовом столу, па тражим: која ли му је та хартија што је сад писао? Јер поуздано знам да је са собом није понео, него кад је устајао од стола, тутнуо је међу друге хартије. Е, па ево да видиш, драги Иване Петровичу, шта сам нашла, погледај само.

И она ми пружи лист хартије за писма, допола исписан, али са толико прецртавања да се на неким местима ништа није могло разабрати.

Јадни старац! Још из првих редова могло се видети шта је и коме је писао. То је било писмо Наташи, вољеној његовој Наташи. Он је почињао топло и нежно; обраћао јој се с праштањем и звао је да му се врати. Тешко је било разабрати цело писмо, написано нескладно и испрекидано, са безбројним прецртавањем. Видело се само да се оно топло осећање које га је нагнало да узме перо и да напише прве срдчане редове брзо после тих првих редова претворило у нешто друго: старац је почео да кори кћер, јарким бојама јој је описивао њен грех, с негодовањем је подсећао на њено упорство, пребацивао јој неосетљивост, како можда ниједанпут није ни помислила шта је од оца и матере учинила. За њену охолост претио јој је да ће је казнити и проклетити, а завршавао тражењем да се одмах и покорно врати кући и тада, можда, после покорног и примерног новог живота »у крилу породице«, ми ћемо се решити да ти опростимо - писао јој је он. Видело се да је он своје првобитно великодушно осећање, после неколико редака, схватио као слабост, почео да га се стиди, па је, најзад, осетио бол услед одређеног поноса, те завршио гневом и претњама. Старица је стајала преда мном скривши руке и бојажљиво очекујући шта ћу рећи кад писмо прочитам.

Рекох јој отворено све што сам мислио. Наиме: да старац већ није кадар да живи без Наташе и да се сад већ поуздано може говорити о неизбежној потреби њиховог скорог измирења; али да ипак све још зависи од прилика. При том изразих своју претпоставку: да га је, у првом реду, рђав, завршетак парнице много огорчио и потресао, а и да не говоримо о томе колико је болно погођен његов понос услед кнежеве победе над њим, и какво је огорчење морало избити у њему после таквог свршетка парнице.

У таквим часовима човекова душа не може да не потражи саосећање; и он је јаче осетио потребу за оном коју је одувек нада све на свету волео. Најзад, можда и ово: он је сигурно чуо (јер он прати и све зна о Наташи) да ће је Аљоша ускоро оставити. Он је разумео како њој сад мора бити у души, и по себи осетио колико јој је потребна утеха. Али ипак није могао да савлада себе јер је сматрао да га је кћи увредила и понизила. Сигурно му је долазило на памет да Наташа ипак не долази њему прва; да се она можда њих и не сећа, нити осећа потребу за измирењем. Тако мора да је он мислио - закључих ја на крају - и ето зашто није довршио писмо; и можда ће из свега тога искрснути и нове увреде које ће бити још болније но прве, и ко зна, измирење ће се можда још за дуго времена одложити...

Старица је плакала слушајући ме. Најзад, кад рекох да морам сад одмах Наташи и да сам већ закаснио, она се трже па ми рече да је главно заборавила. Вадећи писмо испод хартије, она је и нехотице просула на њега мастило. И, збиља, читав један угао писма био је упрљан мастилом, и стара се сад страшно бојала да ће старац по тој мрљи познати да је она, док он није био код куће, претурала по његовим хартијама и да је прочитала његово писмо Наташи. Њен страх био је потпуно оправдан: већ само због тога што ми знамо за његову тајну, он би сад од стида и јада могао продужити своју срцбу, па да из пуне гордости остане и даље упоран и да не опрости.

Али, размисливши о свему, уверих старицу да ништа не брине. Он је прекинуо своје писмо толико узбуђен да је могућно да се и не сећа свих појединости, па ће вероватно помислити да је сам пролио мастило и заборавио. Умиливши тако Ану Андрејевну, ми пажљиво остависмо писмо на пређашње место, а мени дође мисао да, на поласку, озбиљно поразговарам с њом о Нели. Чинило ми се да би остављено сироче, чију је мајку такође рођени отац проклео, могло тужним, трагичним причањем о пређашњем свом животу и о смрти своје матере дирнути старца и побудити га на великодушна осећања. Јер све је готово, све је већ сазрело у његовом срцу; туга за ћерком почела је већ да надвлађује његову гордост и увређену таштину. Недостајао је још само подстрек, још

последња згодна прилика, а та прилика би могла бити Нели.

Старица ме је слушала с необичном пажњом: све јој лице сину надом и усхићењем. Она ме одмах поче корити што јој то одавно нисам казао. Нестрпљиво поче да се распитује о Нели, па заврши свечаним обећањем да ће сад и сама молити старца да то сироче узме у кућу. Она поче већ искрено да воли Нели; жалила је што је мала болесна, потанко се распитивала о њој, нагнала ме да понесем Нели теглу слатка, по које је сама отрчала у оставу, донела ми пет рубаља, рачунајући да нећу имати за лекара, а кад их не примих, она се једва некако умирила и утешила тим што Нели нема хаљина ни кошуља, те да јој, значи, још може бити од користи, због чега је одмах почела да претура по свом ковчегу, разгледајући све своје хаљине и бирајући између њих коју би могла дати »сирочету«.

Ја пођох Наташи. Пењући се уз последње степенице, које су, као што сам већ рекао, ишле уокруг, приметих код Наташених врата човека који као да хтеде да закуца, али кад чу моје кораке, он застаје. Најзад, вероватно после неког колебања, наједаред се предомисли па пође доле. Ја се сукобих с њим на степеницама, и какво беше моје изненађење кад видех да је то Ихмењев. На тим степеницама је чак и дању било врло мрачно. Он се наслони уза зид да ме пропусти, и ја се сад сећам чудног сјаја његових очију које су ме пажљиво посматрале. Учини ми се да он страшно поцрвене; бар се страшно збунио и нашао у великој неприлици.

— Ах, Вања, па то си ти! - проговори он несигурним гласом. - А ја ту код једног човека... писара ... све због парнице ... Недавно се доселио некуд овамо ... него, канда, не станује овде. Погрешио сам. Збогом.

Па се брзо спусти низ степенице.

Одлучих да засад не говорим Наташи о томе сусрету, али да јој то неизоставно кажем чим остане сама, кад Аљоша оде. Јер у овај мах она је била толико растројена да, кад би и схватила и потпуно видела значај те чињенице, ипак је не би могла тако примити и осетити као доцније, у часу дубоке, тешке туге и очајања. А сад још није дошао тај тренутак.

Тог дана могао сам отићи до Ихмењевих и нешто као да ме је гонило на то, али ипак не одох. чинило ми се да ће староме сад тешко бити да се види са мном; он би чак могао помислити да сам намерно због сусрета дошао. И стога им одох тек прексутра. Старац је био жалостан, али ме дочека доста одрешито и непрестано је говорио о пословима.

— Збиља, коме си ти оно онда ишао тако високо, сећаш се, кад смо се срили... кад то оно беше? Прекјуче, канда? - запита он наједном доста немарно, али ипак некако кријући поглед.

— Тамо станује један мој пријатељ - одговорих, такође кријући поглед.

— А! А ја тражио мог писара, Астафјева. На ону ме кућу упутили... али сам се преварио ... Но, дакле, говорио сам ти о парници: у сенату су решили... итд., итд.

Он чак поцрвене кад поче да говори о парници.

Истог дана испричах све Ани Андрејевној, да обрађујем старицу, молећи је, између осталог, да старцу не загледа много у лице с нарочитим изразом, да не уздише, да не прави никакве алузије и, једном речју, да му ни на који начин не показује да зна за тај његов последњи корак. Старица се толико изненади и обрадова да ми у први мах не хтеде чак ни да верује. Од своје стране, и она мени исприча да је већ помињала Николају Сергејичу о сирочету, но да је он ћутао док је раније сам непрестано молио да дете узму у кућу. Одлучили смо да га она сутра за то замоли отворено без икаквих увода и околишења. Али сутрадан смо обоје били у великом страху и бризи.

Ствар је била у томе што се Ихмењев видео тога јутра с чиновником који је радио његову ствар. Тај чиновник му саопшти да се видео с кнезом и да се кнез, мада задржава Ихмењевку за себе, ипак, »услед неких породичних разлога«, одлучио да старцу, на име одштете, да десет хиљада рубаља. Од тог чиновника старац дотрча право мени, страшно растројен; очи му севаху од јарости. Он ме изазва, не знам зашто, из стана на степенице, па поче енергично захтевати да одмах одем кнезу и да му предам његов позив на двобој.

Био сам тако пренеражен да дуго нисам знао шта да мислим. Почех да га умирујем. Но старца обузе таква јарост да му наједаред позли. Скочих по чашу воде, али кад се вратих, Ихмењева већ не нађох на степеницама.

Сутрадан му одох, али њега већ није било код куће: некуд је на читава три дана ишчезао.

Трећи дан дознадосмо све. Од мене је био ођурио право кнезу, није га нашао код куће, али му је писао да је чуо оне речи што их је кнез чиновнику рекао и да он њих сматра за срамотну увреду, а кнеза за подлаца, те га услед тога позива на двобој, упозоравајући га да се не усуди извлачити се од двобоја, јер ће у том случају бити јавно обешчашћен.

Ана Андрејевна ми је причала да се он вратио кући у таквом узбуђењу и растројству да је чак пао у постељу. Према њој је био врло нежан, али јој је на питања слабо одговарао, и видело се да је све нешто са грозничавим нестрпљењем очекивао. Сутра ујутро донесе им писмоноша писмо. Кад стари прочита, он јаукну, па се ухвати за главу. Ана Андрејевна сва претрну од страха. Али он одмах зграби шешир и штап, па истрча напоље.

Писмо беше од кнеза. Суво, кратко и учтиво извештавао је Ихмењева да он за своје речи што

их је рекао чиновнику никоме не мора полагати рачуна. Па мада жали Ихмењева због изгубљене парнице, ипак крај свега свог жаљења, никако не може да увиди да онај што је изгубио парницу има право да из освете свог супарника изазива на двобој. Што се, пак, тиче »јавног бешчашћења«, којим му се претило, кнез је молио Ихмењева да се о томе не брине, пошто никаквог јавног бешчашћења неће и не може бити јер ће се његово писмо одмах куда треба доставити, а упозорена полиција ће јамачно бити кадра да предузме одговарајуће мере, те да се јавни ред и спокојство обезбеде.

Ихмењев с писмом у руци одмах полете кнезу. Кнез опет није био код куће. Но старцу пође за руком да дозна од лакеја да је кнез сада, вероватно, код грофа Н. Не размишљајући дуго, он потрча грофу. Грофов вратар га задржа кад се пео уз степенице. Разјарен до последње мере, старац га удари штапом. Одмах га зграбише, изгураше на врата, па га предадоше жандармима, који га спроведоше у полицију. Грофу јавише шта се десило. Кад је кнез, који се ту нашао, објаснио сладострасном старцу да је то онај исти Ихмењев, отац оне исте Наталије Николајевне (а кнез је чешће услуживао грофа у таквим пословима), онда се стари велможа само засмејао, те измени гнев на милост: издата је наредба да Ихмењева пусте куда га очи воде. Али га пустише тек трећи дан, при чему (јамачно по наредби кнежевој) рекоше старцу да је сам кнез молио грофа да му опрости.

Старац се врати кући као безуман, баци се на постељу и читав час је лежао непомично. Најзад се диже и, на ужас Ане Андрејевне, свечано изјави да занавек проклиње своју кћер и лишава је свога родитељског благослова.

Ану Андрејевну обузе ужас, али је требало помагати старцу, те га је сад она, и сама скоро ван себе, цео тај дан и скоро сву ноћ дворила, трљала му главу сирћетом и стављала му хладне облоге. Био је у великој ватри и бунцао. Оставио сам их после два часа по поноћи. Али ујутру Ихмењев устаде, па још тог дана дође к мени да коначно узме Нели к себи. Међутим, о његовој сцени с Нели већ сам причао; та сцена га је до крајњих граница потресла. Вративши се кући, он опет паде у постељу. Све се то збивало на Велики петак, када је био заказан састанак Каћин с Наташом, уочи Аљошиног и Каћиног одласка из Петрограда. На том састанку био сам и ја: он је био рано изјутра, још пре но што је старац долазио к мени и пре првог Нелиног бекства.

ГЛАВА ШЕСТА

Аљоша дође читав сат пре састанка да јави Наташи. Ја, пак, дођох у тренутку кад Каћине кочије застадоше пред нашом капијом. С Каћом дође и старица Францускиња, која, после дугог мољења и колебања, пристаде најзад да је прати, па чак и да је пусти саму горе к Наташи, али не друкчије него с Аљошом, а сама је остала да је причека у колима. Каћа ме позва и, не излазећи из кола, замоли ме да зовем Аљошу. Наташу затекох сву уплакану; и Аљоша и она, обоје су плакали. Кад је чула да је Каћа већ ту, диже се са столице, обриса сузе, па узбуђена стаде спрам врата. Тог јутра је била сва у бело обучена. Њена кестењастосмеђа коса била је глатко зачешљана и позади скупљена у чврсту пунђу. Ту сам јој фризуру веома волео. Приметивши да сам остао с њом, Наташа ме замоли да изиђем гошћи у сусрет.

— Све досад нисам могла да дођем Наташи - рече ми Каћа пењући се уз степенице. - Тако су ме шпијунирали да је то већ страшно. Мадаме Алберт сам молила читаве две недеље, и најзад је намолих. А ви, а ви, Иване Петровичу, баш никад да ми дођете! Ни писати вам нисам могла, а нисам баш ни воље имала, јер писмом се ништа не може објаснити. А како ми је било потребно да се видим с вама... боже мој, како ми срце лупа...

— Степенице су стрме - одговорих јој.

— Па да... и степенице... А шта мислите: хоће ли се Наташа љутити на мене?

— Неће, зашто би?

— Па да ... наравно, зашто би? Сад ћу сама видети; нашто питати?

Водио сам је испод руке. Она чак побледе, и као да се врло бојала. На последњем савијутку она за-таде да одахне, али погледа у мене, па се одлучно попе горе.

Још једном застаде на вратима па ми шапну: — »Ја ћу просто ући, па ћу јој рећи да сам имала толико поверења у њу да сам јој без икакве бојазни дошла... Уосталом, шта ја ту причам кад сам уверена да је Наташа најплеменитија душа. Зар није тако?«

Она уђе бојажљиво, као какав кривац, па се пажљиво загледа у Наташу, која јој се одмах осмехну. Тада јој Каћа брзо приђе, узме је за руке па приону уз њене усне својим пуначким усницама. Затим, још ни речи не рекавши Наташи, озбиљно се, па чак и строго обрати Аљоши и замоли га да нас остави на пола часа саме.

— Немој да се љутиш, Аљоша - додаде она - ја то стога што имам много да говорим с Наташом о нечему врло озбиљном и важном што ти не треба да чујеш. Буди, дакле, паметан па изиђи. А ви, Иване Петровичу, останите. Ви треба сав наш разговор да чујете.

— Да седнемо - рече она Наташи кад Аљоша изиђе. - Ја овако спрам вас да седнем. Хоћу најпре да вас видим.

Она седе скоро сасвим спрам Наташе, па се читавих неколико тренутака добро загледа у њу. Наташа јој на то одговори нехотичним осмехом.

— Већ сам видела вашу фотографију - рече Каћа - показивао ми ју је Аљоша.

— Па личим ли на фотографију?

— Лепши сте - одговори Каћа одлучно и озбиљно.

— Па ја сам и мислила да сте лепши.

— Збиља? А ја, опет, не могу да одвојим очи од вас. Како сте лепи!

— Та шта то говорите? Зар ја лепа! ... Златна моја! - додаде Каћа узевши дрхтавом руком Наташину руку, па обе опет заћуташе загледавши се једна у другу. - Ево шта, анђеле мој - прекиде Каћа ћутање - имамо свега пола часа да будемо заједно; мадаме Алберт је и на толико једва пристала, а имамо доста да разговарамо ... Хоћу ... морамо ... но, просто ћу да вас запитам: волите ли ви много Аљошу?

— Да, много га волим.

— Па кад је тако ... кад много волите Аљошу ... онда... ви треба да волите и његову срећу... - додаде она бојажљиво и шапатам.

— Да, ја желим да он буде срећан ...

— Па дабоме ... Али, ево у чему је питање: да ли ћу га ја моћи усрећити? Имам ли ја право да тако говорим кад га од вас узимам? Ако се вама чини и ако ми сад решимо да ће он с вама бити срећнији, онда...онда...

— То је већ решено, мила Каћа, па ви и сами видите да је све решено - одговори полако Наташа па обори главу. Њој је очевидно било тешко да о томе даље разговара.

Каћа као да се била спремила на мало дужи разговор о теми: која би од њих две Аљошу пре усрећила и која би требало да га уступи. Но после Наташиног одговора она одмах разумеде да је све већ давно решено и да се већ нема о чему говорити. Отворивши упола своје лепе уснице, она се неодлучно и растужено загледа у Наташу, још увек држећи њену руку у својој.

— А ви га веома волите? - запита је наједаред Наташа.

— Да. Него, хтела сам још и то да вас питам, па сам зато и дошла; реците ми, зашто га ви управо волите?

— Не знам - одговори Наташа, и као да се горко нестрпљење осети у њеном одговору.

— А шта мислите, је ли он паметан? - запита је Каћа.

— Не, ја га тако, просто волим ...

— И ја исто тако. Мени га је увек скоро жао ...

— И мени - одговори Наташа.

— Па сад шта с њим да радимо? И како је он то вас могао због мене оставити? Не разумем! - ускликну Каћа. - Ето, кад сам вас видела, ја то просто не могу да разумем.

Наташа јој не одговори, него обори поглед. Каћа мало поћута, па наједном, дигавши се са столице, нежно је загрли. Обе се, тако загрњене, заплакаше. Каћа седе на наслон за руке Наташине фотеле, не пуштајући је из загрљаја, па јој поче љубити руке.

— Кад бисте ви знали колико вас волим! - проговори Каћа сва у сузама. - Будимо сестре, и да увек пишемо једна другој ... А ја ћу вас увек волети, ја ћу вас много волети...

— Је ли вам говорио шта о нашем венчању у јуну? - запита је Наташа.

— Говорио ми је. Рекао је да и ви пристајете. Али ви то само онако, колико да га умирите, је л' те?

— Наравно.

— Тако сам и мислила. Ја ћу га много волети, Наташа, и о свему ћу вам писати. Он ће сад ускоро, канда, бити мој муж; на то иде. И тамо сви тако говоре. Мила Наташењка, ви ћете се, ваљда, вратити својој кући?

Наташа јој не одговори, но је ћутећи и из свег срца пољуби.

— Будите срећни! - рече.

— И... и ви... и ви такође - рече Каћа.

У том тренутку се отворише врата и уђе Аљоша. Он није био кадар да то пола часа сачека и угледавши их обе у загрљају и сузама - сав клонуо, јадан и жалостан, паде на колена пред Наташом и Каћом.

— А што ти сад плачеш? - рече му Наташа. - Је ли што се растајеш са мном? Па нећемо на дуго. Ти ћеш у јуну опет доћи?

— Па ћеш се и венчати тада - рече брже Каћа кроз сузе, опет тешећи Аљошу.

— Али ја не могу, не могу те ни на један дан оставити, Наташа. Умрећу без тебе ... Ти не знаш како си ми сад драга! Нарочито сад!

— А ти ево шта ћеш да радиш - рече му Наташа разведривши се наједаред - грофица ће се, канда, ипак задржати неко време у Москви?

— Да, скоро недељу дана - прихвати Каћа.

— Недељу дана! Па куд ћеш лепше: ти ћеш их сутра испратити до Москве, то је свега један дан, па се онда одмах врати овамо. А када они хтедну да пођу из Москве, ми ћемо се тад за месец дана опростити, и ћеш се опет вратити у Москву да их испратиш.

— Па да... Ви ћете, дакле, ипак још читава четири дана провести заједно! - узвикну усхићена Каћа значајно се погледавши с Наташом.

Не могу да опишем Аљошино усхићење због тога новог пројекта. Он се наједном сасвим утеши. Лице му сину од радости, грлио је Наташу, љубио Каћине руке, грлио мене. Наташа га је гледала сетним погледом. Али Каћа не могаде више да издржи. Она се погледа са мном зажареним, блиставим погледом, загрли Наташу, па устаде са столице да иде. Францускиња, као да је знала, у тај мах беше послала лакеја с молбом да што пре сврше разговор јер је речено пола часа већ протекло.

Наташа устаде. Обе стајаху једна спрам друге, држећи се за руке и чисто трудећи се да погледом искажу све што им се у души скупило.

— Ми се више никад нећемо видети? - рече Каћа.

— Никад, Каћа - одговори јој Наташа.

— Но, да се опростимо. - Оне се загрлише.

— Не куни те ме - прошапта брзо Каћа - а ја ... увек ... будите уверени... он ће бити срећан ... Хајдемо, Аљоша, испрати ме! - изговори она брзо узевши Аљошу за руку.

— Вања! - рече ми узрујана и ојађена Наташа кад они изиђоше - иди за њима и ти и... не враћај се. Код мене ће Аљоша остати до осам часова, а увече не може, јер мора да иде. Тада ћу остати сама ... Дођи у девет часова, молим те!

Кад сам у девет часова, оставивши Нели (после разбијене шоље) са Александром Семјоновном, дошао Наташи, она је већ била сама и нестрпљиво ме чекала. Мавра донесе самовар. Наташа ми насу чај, сеђе на диван, па ме позва ближе к себи.

— Ето, све се свршило! - рече она пажљиво се загледавши у мене. Никад тај поглед нећу заборавити.

— Свршила се, ето, наша љубав. Пола године живота! И за цео живот - додаде она стиснувши ми руку.

Рука јој је била врела. Почех је молити да се топлије обуче и да легне у постељу.

— Одмах, Вања, одмах, добри мој пријатељу. Пусти ме да мало разговарам и да се присетим ... Сад сам као убијена. Сутра ћу га још последњи пут видети у десет часова ... последњи пут!

— Наташа, ти си у грозници, разболећеш се. Причувај се...

— Но, па? Чекала сам те сад, Вања, то пола часа како је он отишао, и шта мислиш, о чему сам мислила о чему сам сама себе питала? Питала сам се: јесам ли га волела или нисам? И каква је била та наша љубав? шта, теби је смешно, Вања, што се ја то тек сад питам?

— Не узнемируј се толико, Наташа ...

— Видиш, Вања, сад сам дошла до убеђења да га нисам волела као себи равног, онако како обично жена воли мушкарца. Ја сам га волела као... скоро као мати. Чак ми се чини да на свету уопште и нема такве љубави да двоје воле једно друго на исти начин. Како ти мислиш?

Брижно сам је посматрао и бојао сам се да то код ње не почиње врућица. Баш као да ју је нешто понело; осећала је неку нарочиту потребу да говори; по неке речи као да су јој биле без везе, а неки пут би их чак неразговорно и изговарала. Много сам се уплашио за њу.

— Он је био мој - настави она. - Скоро одмах после првог виђења код мене се појавила неодољива жеља да буде мој, што пре мој и да ни на кога не гледа, нити да се с ким познаје, осим са мном, једино са мном ... Каћа је малочас добро рекла: волела сам га као да ми га је због нечег увек жао било ... Имала сам увек неодољиву и чак болну жељу, када бих остајала сама, да он буде страшно и вечно срећан. У његово лице (ти знаш израз његовог лица, Вања) нисам могла мирно гледати: такав израз нико нема; а кад се он смеје, мене ледени жмарци подилазе ... Веруј! ...

— Ама чуј, Наташа ...

— Они, ето, кажу - упаде ми она у реч - а и ти си то рекао, да је он слабић и... да није обдарен неком нарочитом памећу, као дете. А ја сам, видиш, баш то код њега највише и волела ... хоћеш ли ми вероватно знам, уосталом, да ли сам баш само то код њега волела, него тако, просто сам га свега волела. И да је он био ма у чему друкчији, с карактером или паметнији, ја га, можда, и не бих тако волела. Знаш, Вања, нешто ћу ти признати: сећаш се, пре једно три месеца смо се ја и он били посвађали, кад је био код оне, како се оно звала, код оне Мине ... Дознала сам, испитала ствар и, хоћеш ли ми веровати, мене је то страшно заболело, а у исто време ми је чисто и пријатно било ... ни сама не знам зашто ... Већ сама помисао да се он проводи... или не, није то: него да ето и он, као одрастао човек, заједно с другим људима, одлази тим лепотицама и да је сад Мини отишао ... Како сам уживала тада у нашој завади. Па тек после, кад сам му опростила! ... О, мили мој!

Она ми се загледа у лице, па се некако чудновато осмехну. Затим се чисто замисли, баш као да се још нечега сећала. И дуго је тако седела, с осмехом на уснама, преносећи се мислима у прошлост.

— Страшно сам волела да му праштам, Вања - настави она - и знаш шта: кад ме је тако остављао саму, ја ходам ту по соби, мучим се, плачем, а неки пут тек помислим: што је више он преда мном крив, тим боље ... Да! И знаш: увек ми се чинило као да је он неки мален дечко; ја седим,

а он ми метнуо главу у крило, заспао, а ја га полако по глави гладим и милујем. Увек сам га тако замишљала кад не би био код мене ... Чуј, Вања - додаде она наједаред - како је Каћа дивна!

Чинило ми се да она сама намерно своју рану позлеђује, осећајући за тим неку потребу, потребу очаја и патње ... И то тако често бива са срцима која су много изгубила.

— Каћа га, чини ми се, може усрећити - настави она. - Она има карактера и говори баш са чврстим убеђењем, а према њему је тако озбиљна, достојанствена, све о озбиљним стварима говори, баш као одрасла. А кад је погледаш, право дете! Али што је златна! О, само нека буду срећни! Нека, нека, нека!

И горке сузе и јецање јој наједаред навреше из срца. После тога читаво пола часа није могла да се прибере, да се колико-толико смири.

Мили анђео, Наташа! Још оно исто вече, крај свих својих јада, она је могла да још и у мојим бригама узме учешћа, кад јој ја, видећи да се мало умирила или боље рећи да је клонула, па желећи да је разонодим испричах о Нели... Растадосмо се те вечери касно Сачеках док она није заспала и, одлазећи, замолих Мавру да се целе ноћи не миче од своје болесне господарице.

— О, брже, брже - узвикивао сам враћајући се кући - што брже нека је крај тим мукама. Па макар чиме, и макар како, тек само што пре!

Сутра пре подне, равно у девет часова, био сам већ код ње. У исто време дође и Аљоша ... да се опрости. Нећу сад да говорим, нећу да се сећам тога призора. Наташа као да је дала себи реч да ће бити тврда срца, да ће изгледати весела, равнодушна, али није могла. Она загрли Аљошу грчевито, снажно. Мало је с њим говорила, али је гледала у њега дуго, помно, патничким и чисто занетим погледом, жељно је хватала сваку његову реч, али као да ништа није разумевала од оног што јој је говорио. Сећам се, он ју је молио да му опрости, да му опрости и ову љубав и све чиме ју је вређао за то време, његова неверства, његову љубав према Каћи и одлазак ... Говорио је без везе, сузе су га гушиле. Који пут би тек наједаред почињао да је теши, говорио би јој да иде само на месец дана, или највише на пет недеља, да ће се вратити на лето, а тад ће бити њихова свадба; и отац ће пристати на то, и најзад, што је главно, он ће се прекосутра вратити из Москве, те ће њих двоје још читава четири дана заједно провести, дакле, они се сад растају само на један дан ...

Чудновато: сам он био је потпуно уверен да говори истину, да ће се неизоставно прекосутра вратити из Москве ... Па што је онда тако плакао и мучио се?

Најзад часовник изби једанаест. Ја га једва могах приволети да иде. Московски воз полазио је тачно у дванаест. Остајао му је још један час. Наташа ми је после говорила да се не сећа како га је последњи пут погледала. Сећам се да га је прекрстила, пољубила га и, покривши лице рукама, полетела натраг у собу. А ја сам морао да испратим Аљошу до самих кола, иначе би се он неизоставно опет вратио и никад не би сишао са степеница.

— Сад се само у вас уздам - рече ми он силазећи низ степенице. - Пријатељу драги, Вања. Много сам крив пред тобом и никад нисам могао да заслужим твоју љубав, али остани ми и до краја брат: воли је, не остављај је, пиши ми о свему што је могуће подробније и ситније, што је могуће ситније, да што више стане у писмо. Прекосутра сам ја опет ту, неизоставно, неизоставно! Али после, кад сасвим одем, пиши ми! - Ја га посадих у фијакер.

— До прекосутра! - довикну ми он с кола - али неизоставно!

Са претрнулим срцем вратих се горе Наташи. Она је стајала насред собе, скрштених руку, и погледала ме је одсутно, као да ме није познала. Коса јој је била спала сва на једну страну: поглед јој је био мутан и расејан. Мавра, као изгубљена, стајала је у вратима, уплашено гледајући у њу.

Очи се Наташине наједном заблесташе.

— А! То си ти! Ти! - викну она на мене. - Сад си само ти остао. Ти си га мрзео! Ти никад ниси могао да му опростиш, што сам га заволела... Сад си опет код мене! Па шта! Опет си дошао да ме тешиш, да ме увериш како треба да се вратим оцу који ме се одрекао и проклео ме. Ја сам то још јуче знала, још пре два месеца! ... Одлази од мене, не могу да те видим! Одлази, одлази! ...

Видео сам да је ван себе и да моја појава изазива код ње гнев до безумља; разумедох да то сад тако мора бити, па нађох да је најбоље да се склоним. Седох напољу, на степеницама, на први басамак и чеках. Неки пут бих устао, одшкринуо врата, зовнуо Мавру, па се распитивао; Мавра је плакала.

Тако прође сат и по. Не могу исказати шта сам издржао за то време. Срце ми је обамирало и патило. Наједном се врата нагло отворише, а Наташа истрча на степенице, у шеширу и пелерини. Она је била као занета, па ми је после и сама рекла да се једва сећа тога и да не зна куд је и у каквој намери хтела да бежи.

Ја још не стигох да скочим са свог места и да се некуд од ње склоним, кад ме она наједном опази и, запрепашћена, застаде преда мном укочено. »Мени наједаред дође у главу« - рече ми она после - »како сам безумно, бездушно, могла да отерам пријатеља свог брата, свог спасиоца! Па кад видех да ти јадан увређен од мене, седиш на степеницама, не идеш него чекаш док те ја опет не зовнем ... боже, кад би ти знао Вања, како је мени тада било! Баш као да ми је ко нож у срце забо ...«

— Вања, Вања! - викну она пруживши ми руке — зар си ти ту? - Па ми паде у наручје.

Ја је прихватио и однео у собу. Била је у несвести. »шта ћу сад?« помислих. »Сад ће сигурно у врућу пасти?«

Одлучих да похитам по лекара; требало је спречити болест. Могао сам се на фијакеру зачас до њега одвести; до два сата мој старац Немац обично је код куће. Похитах к њему замоливши Мавру да се ни на часак, ни на тренутак од Наташе не миче и да је никуд не пушта. И бог ми поможе: да сам мало касније стигао, не бих старца затекао код куће. Сretoх се с њим већ на улици кад је излазио из стана. Брже га посадих у фијакер, и он још није стигао ни да се честито прибере, а ми смо летели натраг Наташи.

Да, бог ми је помогао! За пола часа мога одсуства Наташи се десио догађај који ју је могао сасвим убити да ја и доктор не стигосмо на време. Није прошло ни четврт часа од мог одласка кад к њој дође кнез. Он тек што је испратио своје на станицу, те отуд дошао право Наташи. На ту посету се он, вероватно, већ одавно био решио и смислио је. Наташа ми је сама после причала да се у први мах она кнезу чак није ни зачудила. »Мени је већ почело било да се мути у глави«, причала је.

Он седе спрам ње, гледајући је љубазним, самилосним погледом.

— Мила моја - рече он уздахнувши - ваш бол; знао сам како ће вам тешко пасти тај час па сам стога сматрао за своју дужност да вас посе.....

Утешите се, ако можете макар тиме што сте, одрекавши се Аљоше, учинили да буде срећан. Али ви то разумете боље но ја, чим сте се одлучили на тако великодушан подвиг...

— Ја сам седела и слушала - причаше ми Наташа — али с почетка, богами, као да га нисам разумела. Сећам се само да сам се пажљиво загледала у њега Он узме моју руку па поче да је стеже у својој. То му канда, беше врло пријатно. Ја, пак, у толикој мери нисам била при себи да ми ни на памет не паде да истргнем своју руку.

— Ви сте разумели - настави он - кад бисте се удали за Аљошу, ви бисте доцније могли изазвати код њега мржњу према себи, и код вас се нашло толико благородног поноса да сте то осетили, те сте се одлучили да ... Него, нисам дошао да вас Хвалим, желео сам само да изјавим пред вама да ви никад и нигде нећете наћи бољег пријатеља но што сам вам ја. Саосећам с вама и жалим вас. У целој тој ствари ја сам и нехотице узимао учешћа, али ја сам ту само своју дужност вршио. Ваше дивно срце разумеће то и помириће се с мојим... А мени је било теже но вама, верујте!

— Доста, кнеже - рече Наташа. - Оставите ме на миру.

— Будите без бриге, одмах ћу ићи - одговори он - но ја вас волим као своје дете, и ви ћете ми допустити да вас који пут посетим. Гледајте одсада на мене као на рођеног оца и допустите да вам будем од користи.

— Мени ништа не треба, оставите ме - прекиде га Наташа.

— Знам, ви сте поносити... Али ја вам говорим искрено, од срца. Шта мислите сад чинити? Да се помирите с родитељима? То би било врло лепо; али ваш отац је неправичан, охол и својеглав. Извините, али то је тако. У вашој кући ви бисте сад имали стална пребацивања и нова мучења... А, међутим, вама је потребно да сте независни, и моја је дужност, мој свети дуг је - да се побринем сад за вас и да вам помогнем. Аљоша ме је молио да вас не остављам и да вам будем пријатељ. Али, и мимо мене, има људи вама дубоко оданих. Ви ћете ми ваљда дозволити да вас упознам с грофом Н. Он има прекрасно срце. Он је много учинио за Аљошу. Аљоша га је веома ценио и волео. Он је врло утицајна личност, од великог положаја, већ постарији, те га ви, као девојка, можете примити. Ја сам му већ говорио о вама. Он вас може обезбедити и, ако желите, наћи ће вам и врло добро место ... код једне од својих рођака. Ја сам му већ одавно отворено и искрено објаснио целу нашу ствар, и он се у толикој мери загрејао својим добрим и најблагороднијим осећањем да ме сад чак и сам моли да га што прѣ с вама упознам То је човек који осећа за све што је лепо, верујте ми - издашне руке, уважен старији човек, кадар да цени свачији углед. Па је чак, ту недавно, на племенит начин поступио с вашим оцем у једној прилици.

Наташа се диже као да ју је гуја ујела. Сад га је већ схватила.

— Оставите ме, оставите ме одмах! - цикну она.

— Али, мила моја, па ви заборављате: гроф може и вашем оцу да буде од користи...

— Мој отац неће од вас ништа примити. Хоћете ли ме оставити већ једном! - викну још једном Наташа.

— О, боже, како сте нестрпљиви и неверљиви! чиме сам ја то заслужио! - изговори кнез осврћући се око себе с извесним узнемирењем. - У сваком случају, ви ћете ми допустити - настави он вадећи повећи свежањ из џепа - ви ћете ми допустити да оставим код вас овај доказ мога учешћа, а нарочито учешћа грофа Н., који ми је и дао идеју за ово. Овде у овом свежњу има десет хиљада рубаља. чекајте, мила моја - прихвати он видећи да је Наташа гневно скочила са свога места - саслушајте стрпљиво све: ви знате да је ваш отац изгубио парницу против мене и ових десет хиљада нека послуже као накнада која ...

— Идите - врисну Наташа - идите с тим новцем! Ја вас скроз видим ... О, ниски, ниски и подли човече!

Кнез се диже са столице, сав позеленео од мржње. Он је, вероватно, дошао овамо с тим да

испита терен, да види ситуацију, па је, вероватно, много полагао на дејство тих десет хиљада на сиромашну и од свих остављену Наташу... Подлац и груб, он је више пута чинио услуге такве врсте развратном старцу, грофу Н. Али он је мрзео Наташу, па осетивши да му ствар не полази за руком, одмах измени тон и са злобном радошћу похита да је увреди, те да не оде сасвим напразно.

— Но, то вам не ваља, мила моја, што се тако жестите - изговори он некако дрхтавим гласом, услед нестрпљивог уживања да што пре види ефекат своје увреде - то вам никако не ваља. Вама се нуди покровитељство, а ви дижете носећ... А не знате да треба да сте ми захвални, јер сам вас већ одавно могао отпратити с оне стране катанца, као отац младића кога сте ви у разврат увлачили и плъчкали. Али ја то нисам учинио хе, не, хе!

Али ми смо већ улазили, чувши из кухиње гласове, ја задржах на часак доктора, па обратих пажњу на последњу кнежевину реченицу. Затим се разлеже његово гнусно церакање, и очајан Наташин вапај: »Ох, боже мој!« У том тренутку ја отворих врата и јурнух на кнеза.

Пљунух му у лице и из све снаге га ударих по образу. Он хтеде да кидише на мене, али кад угледа нас двојицу, наже да бежи, претходно зграбивши са стола свој свежањ новца. Да, он је то учинио; видео сам то својим очима. Ја бацих за њим оклагију, коју дохватих у кухињи са стола... Утрчавши опет у собу, видех да доктор задржава Наташу, која се трзала и отимала му се из руку, као у наступу. Дуго нисмо могли да је умиримо. Најзад некако успесмо да је метнемо у постељу. Она беше као у врућици и бунилу.

— Докторе! шта је то с њом? - запитах пренеражен од страха.

— Причекајте - одговори он - треба још мало болест посматрати, а после ће се видети ... Али уопште говорећи, добро никако није. Може чак и у врућицу да пређе. Уосталом, предузећемо мере ...

Али мени се већ јави друга мисао. Замолих доктора да остане с Наташом још два-три часа, па узех од њега реч да се неће од ње ни на један тренутак мицати. Он ми даде реч, и ја отрчах кући.

Нели је седела у углу, туробна и узбуђена, и чудновато ме погледа. Мора бити да сам и ја изгледао необично.

Узех је у наручје, седох на диван, посадих је себи на крило, па је топло пољутах. Она се зарумене

— Нели, злато моје! - рекох - хоћеш ли да нам будеш спасење? Хоћеш ли да спасеш све нас? Она ме с недоумицом погледа.

— Нели, сва је нада сад у теби. Постоји један отац - ти си га видела и знаш га. Он је проклео своју кћер и јуче је долазио да те моли да живиш код њега место кћери. Сад је њу, Наташу (а ти си рекла да је волиш!), оставио онај кога је она волела и коме је за љубав отишла од оца. Он је син онога кнеза што је долазио, сећаш ли се, увече к мени, па нашао код куће тебе саму, а ти побегла од њега, па си се после разболела ... Па ти га познајеш. То је рђав човек.

— Познајем - одговори Нели, па задрхта и побледе.

— Да, он је рђав човек. Он је мрзео Наташу зато што је његов син, Аљоша, хтео да је узме за жену. Данас је Аљоша отпутовао, а један час касније дошао је његов отац к њој, увредио ју је, претио јој је да ће је бацити у затвор и ругао јој се. Разумеш ли ме, Нели?

Нелине црне очи заблесташе, али их она одмах обори.

— Разумем - прошапта једва чујно.

— Сад је Наташа сама, болесна; оставио сам је с нашим доктором, па сам дотрчао до тебе. чуј, Нели, хајдемо сад Наташином оцу. Ти га не волиш, ти ниси хтела к њему, али сад хајдемо к њему заједно. Ући ћемо па ћу му рећи да ти сад хоћеш да будеш код њих место њихове кћери, место Наташе. Старац је сад болестан зато што је проклео Наташу и зато што га је Аљошин отац ономад смртно увредио. Он сад неће ни да чује за кћер, али он њу воли, воли је, Нели, и рад је да се помири с њом. Ја то знам. То је тачно! ... чујеш ли, Нели? ...

— Чујем - изговори она опет шепатом.

Ја сам јој то говорио гушећи се у сузама. Она бојажљиво погледа у мене.

— Верујеш ли што ти кажем? - Верујем.

— Но, дакле, ја ћу ући с тобом, сешћеш, они ће те лепо дочекати, указаће ти пажњу, и почеће да те испитују. Тада ћу ја навести разговор тако да ће те они почети питати за твоју маму, за твог деду. Испричај им, Нели, све онако као што си и мени причала. Све, све им испричај, ништа немој да кријеш. Испричај им како је твоју мајку онај неваљалац оставио, како је умирала у сутерену код Бубнове, како сте ти и мати заједно ишле улицама и просиле; шта ти је она говорила и шта те је молила кад је умирала ... Испричај им ту и о твојој деди. Реци им како није хтео да опрости твојој мами, и како те је она на самом самртном часу слала њему да дође к њој да јој опрости, и како он није хтео ... и како је она умрла. Све, све им испричај! Па кад све то испричаш, старац ће све то у свом срцу осетити. Јер он зна да је данас Аљоша оставио Наташу, те је сад остала понижена и осрамоћена, сама, без ичије помоћи и заштите, на поругу своме непријатељу. Он то све зна ... Нели! Спаси Наташу! Хоћеш ли да пођемо?

— Хоћу - одговори она сва задихана, загледавши се у мене упорно и дуго некаквим чудним погледом. Нешто налик на прекор било је у том погледу, и ја то осетих у свом срцу.

Али нисам могао напустити своју замисао. Много сам веровао у њу. Узех Нели за руку па изиђосмо. Прошло је већ два сата по подне. Наоблачило се. У последње време била је припека и оморина, а сад се негде у даљини зачу прва пролећна грмљавина. Ветар дуну прашњавим улицама.

Седосмо у фијакер. Целог пута је Нели ћутала, овда-онда би само погледала у мене оним истим чудним и загонетним погледом. Груди јој се надимаху; придржавајући је на фијакеру, осећао сам како испод мог длана лупа њено мало срдашце, као да је хтело да искочи.

ГЛАВА СЕДМА

Пут ми се учинио као да му нема краја. Наизад стигосмо и ја уђох мојим старима са зебњом у срцу. Нисам знао како ћу изићи из њихове куће, али сам знао да пошто-пото морам изићи с опроштајем и измирењем.

Било је већ скоро четири часа. Стари су седели сами, као и увек. Николај Сергејич био је врло растројен и болестан, те је упола лежао, испружен у угодној наслоњачи, блед и изнемогао, са главом умотаном у пешкир. Ана Андрејевна је седела поред њега; овда-онда би му сирћетом влажила слепоочнице, па му се непрестано, са испитивањем и патничким изразом, загледала у лице, што као да је старога веома узнемиравало, па му је чак било и непријатно. Он је упорно ћутао, а она се није усуђивала да почне разговор. Наш изненадни долазак запрепасти их обоје. Ана Андрејевна, кад угледа мене и Нели, наједном се од нечега уплаши, па је, у првим тренуцима,гледала у нас као да је наједаред осетила да је због нечега крива.

— Ево, довео сам вам своју Нели - рекох улазећи. - Она се предомислила, па је сад и сама зажелела да дође. Примите је, волите је ...

Старац ме подозриво погледа, па се већ и по томе могло видети да му је све познато, то јест да је Наташа сад већ сама, остављена, напуштена, а можда и увређена. Он је веома желео да продре у тајну нашег доласка, па упитно погледа у мене и у Нели. Нели је дрхтала, снажно стискајући моју руку својом, гледала у земљу, па би тек овда-онда, као уловљено зверче, бацала око себе бојажљив поглед. Али Ана Андрејевна се брзо прибра и досети се: она просто полете према Нели, пољуби је, помилова, чак се и заплака, и с нежношћу је посади крај себе, не пуштајући руку њену из своје. Нели ју је радознало и с неким чуђењем постранце посматрала.

Али, помиловавши и посадивши Нели крај себе, стара већ више није знала шта да ради, па са наивним ишчекивањем поче да гледа у мене. Старац се намргоди, скоро погодивши зашто сам довео Нели. Видевши да сам приметио његов незадовољан израз и намрштено чело, он принесе руку глави па ми одсечно рече:

— Глава ме боли, Вања.

Ми смо још седели и ћутали; ја сам смишљао како да почнем. У соби је био сумрак; наилазио је густ облак и наново се зачу удаљени одјек грмљавине.

— Ето грмљавине; како рано овог пролећа - рече старац. - А тридесет седме године, сећам се, била је у нашем крају још раније.

Ана Андрејевна уздахну.

— Како би било да спремимо самовар? - запита она бојажљиво, али јој нико не одговори; она се опет обрати Нели. - Како се ти, чедо моје, зовеш? - запита је.

Нели јој славим гласом каза своје име, па још већма обори поглед. Старац пажљиво погледа у њу.

— То му дође Јелена? - настави стара живахнувши.

— Да - одговори Нели, па опет наста тренутно ћутање.

— Моја свастика Прасковја Андрејевна имала је нећакињу Јелену - проговори Николај Сергејич - па су и њу звали Нели. Сећам се.

— А ти, чедо моје, ни оца, ни мајке, никог од родбине немаш? - запита је опет Ана Андрејевна.

— Немам - нагло и плашљиво прошапута Нели.

— Чула сам ја то, чула сам. А је ли ти одавно мама умрла?

— Није одавно.

— Златна моја, сиротице! - настави стара сажаљиво је гледајући.

Николај Сергејич нестрпљиво добоваше по столу прстима.

— Је ли твоја мајка била странкиња? Ви канда тако рекосте, Иване Петровичу? - настављаху се бојажљива испитивања старичина.

Нели ме летимично погледа својим црним очима, чисто позивајући ме у помоћ. Дисала је некако неуједначено и тешко.

— Њена је мати, Ана Андрејевна - почех ја — била кћи једног Енглеза и Рускиње, тако да је била више Рускиња. А Нели се родила у иностранству.

— Па што је то њена мама са својим мужем у иностранство отишла?

Нели наједаред сва плану. Старица одмах виде да то није требало питати, па задрхта пред Љутитим старчевим погледом. Он је прекорно погледа па се окрену прозору.

— Њену је мајку преварио један неваљао и подао човек - рече он окренувши се наједаред

Ани Андрејевној. - Она је отишла с њим од оца и предала очев новац љубавнику; овај га је измамио био од ње, па њу одвео у иностранство, опљачкао је и оставио. А неки други честити човек је није оставио, већ јој је помагао до своје смрти. А кад је он умро, она се пре две године вратила оцу. Тако си ти то, канда, причао, Вања? - запита он нагло.

Сва узрујана, Нели устаде с места па хтеде већ да пође вратима.

— Ходи овамо, Нели - рече старац пружајући јој, најзад, руку. - Седи овде, седи крај мене, ево овде, седи! - Он се саже, пољуби је у чело, па је поче полако миловати по глави. Нели сва уздрхта - али се савлада. Ана Андрејевна, раздрагана, с радосном надом посматраше како је њен Николај Сергејич најзад пригрлио сиротицу.

— Знам, Нели, да је твоју маму унесрећио један рђав човек, рђав и покварен, а знам и то да је она свога оца волела и поштовала - изговори старац, сав узбуђен, милујући и даље Нели по глави и не издржавши да нам не добаци у овом часу то изазивање. Лака румен покри његове образе; али он се трудио да не гледа у нас.

— Мама је dedu више волела но деда њу - одговори Нели, бојажљиво али одлучно, такође се трудећи да ни у кога не гледа.

— А откуд ти то знаш? - оштро је запита старац, не могући, као дете, да се савлада, чисто и сам стидећи се своје нестрпљивости.

— Знам - брзо одговори Нели. - Он није примио мајку ... отерао ју је ...

Видео сам да је Николај Сергејич хтео нешто да рекне, да противречи, да каже, на пример, да старац с разлогом није примио кћер, али погледа у нас па оћута.

— Па како, где сте онда живеле кад вас деда није примио? - запита Ана Андрејевна, код које се наједаред појави упорност и жеља да настави баш о тој теми.

— Кад смо дошле, дуго смо морале да тражимо dedu - одговори Нели - али га никако нисмо могле наћи. Тад ми мама рече да је деда био некад богат и да је хтео фабрику да подигне, али да је сада врло сиромашан, јер онај што је мама с њим побегла узео је од ње све дедине паре, па није вратио. Она ми је то сама рекла.

— Хм ... - одазва се старац.

— И још ми је казала мама - настави Нели, уносећи се све више и више и чисто желећи да одговори Николају Сергејичу, али обраћајући се Ани Андрејевној - она ми је казала да је деда на њу врло љут, и да је она њему много скривила, али да сад она никога на свету више нема осим деде. И кад ми је то говорила, плакала је ... »Он ми неће опростити«, говорила је још кад смо се овамо враћале, »али можда ће тебе видети, па ће те завољети, те ће теби за љубав и мени опростити.« Мамица ме је врло волела и, док ми је то говорила, непрестано ме је љубила, а много се бојала да иде деди. А и мене је учила да се молим за dedu, па се и сама за њега молила, и још ми је много причала како је некад код деде живела, и како ју је деда много волео, више но иког. Она му је свирала на клавиру и књиге му је увече читала, а деда ју је љубио и много јој поклоне доносио ... увек јој је нешто поклањао тако да су се једном, на мамин имендан, и посвађали; јер је деда мислио да мама још не зна какав јој је он поклон купио, а мама је већ одавно знала. Мама је желела минђуше, а деда ју је нарочито заваравео, па јој причао да јој неће купити минђуше, већ брош. А кад јој је донео минђуше, па кад је видео да мама већ зна да ће бити минђуше, а не брош, он се разљутио што је мама дознала, па пола дана није хтео да говори с њом, но после је сам дошао, пољубио ју је и молио за опроштај.

Нели је причала с одушевљењем, па јој чак и румен плану на бледим, болесним обрашчићима.

Видело се да је њена мама не једанпут говорила са малом Нели о својим негдашњим срећнијим данима, седећи у свом куту, у сутерену, грлећи и љубећи своју ћерчицу (једину радост што јој још беше остала у животу), плачући над њом, а у исто време и не слутећи с каквом ће снагом одјекнути те приче у сувише пријемчивом и прерано развијеном срцу болесног детета.

Али занета Нели се наједаред чисто трже, неповерљиво се осврну око себе па се умири. Старац намршти чело па опет поче да добује по столу. Ани Андрејевној на очи навреше сузе, и она их ћутећи марамицом обриса.

— Мама је дошла овамо врло болесна - додаде Нели тихим гласом. - Груды су је много болеле. Ми смо дуго тражиле dedu, али нисмо могле да га нађемо, а стан смо нашле и сутерену, један угао у соби.

— У заједничкој соби, па још болесна! - узвикну Ана Андрејевна.

— Да... у заједничкој ... - одговори Нели. - Мама је била сирота. Она ми је говорила - рече Нели живахнувши - да није грех бити сиромаш, него да је грех бити богат и вређати... и да њу бог кажњава.

— А где сте ви то биле нашле стан, је ли на Васиљевском? Је ли то тамо код Бубнове, где ли? - запита је старац обраћајући се мени и желећи да покаже извесну немарност у свом питању. А запитао је као да му је било незгодно да седи ћутећи.

— Не, не тамо... него најпре у Мештанској - одговори Нели. - Тамо је било врло мрачно и

влажно настави она поћутавши - мами је врло позлило, но тада је још могла да иде. Ја сам јој прала рубље, а она је плакала. Тамо је живела и једна старица, капетаница, а становао је тамо и један бивши чиновник, па је увек пијан кући долазио, и сваку ноћ викао и дизао ларму. Ја сам га се врло бојала. Мама би ме узела к себи у постељу, па би ме грлила, а овамо је сама сва дрхтала, а тај чиновник виче и увек некога грди. Једном је хтео да избије капетаницу, а ова је била стара бака, и увек ишла са штаком. Мама се сажали на њу, па поче да је брани; а чиновник удара маму, а ја чиновника...

Нели стаде. Та успомена ју је много узбуђивала: очи јој почеше да севају.

— Господе боже! - узвикну Ана Андрејевна, у највећој мери заинтересована причањем и не одвајајући поглед од Нели, која се углавном њој обраћала.

— Тада мама изиђе из те куће - настави Нели - па и мене са собом поведе. То је било дању. Непрестано смо ишле улицама, до мрклог мрака, а мама је једнако плакала и непрестано ишла, и мене за руку водила. Ја сам била много сустала. Тога целог дана ништа нисмо окусиле. А мамица је непрестано сама са собом разговарала и непрестано ми говорила: »Буди сирота, Нели, и кад умрем, никога и ништа не слушај. Никоме не иди; остани сама, сирота, ради, а кад не нађеш посла, ти проси, али к њима не иди.« Већ у сутон пролазиле смо преко једне велике улице. Наједаред мама тек викну: »Азорка! Азорка!« Кад наједном, једно велико псето, све олињало, притрча мами, поче да цичи, да скаче на њу, а мама се уплаши, побледе, врисну и паде на колена пред једним високим старцем, који је ишао са штапом и гледао у земљу. А тај високи старац био је деда, страшно мршав... у рђавом оделу. Тада сам први пут видела деду. И деда се врло уплаши и сав побледе, па кад виде да мама клечи пред њим, па му ноге обгрлила - он се истрже од ње, одгурну маму, удари штапом по камену, па брзо оде од нас. Азорка још остаде па је једнако завијао и лизао мамине руке и лице, затим је отрчао деди, дохватио га за skut од капута, па почео да га вуче назад, али га деда удари штапом. Азорка опет потрча мами, али га деда викну, и он потрча за дедом, али је непрестано цвилио. А мама је лежала на калдрми као мртва, народ се са свих страна скупи, дођоше полицајци. Ја сам непрестано плакала и дизала маму. Она се диже, обазре се око себе, па пође за мном. Ја је поведох кући. Људи су нас дуго гледали и непрестано махали главом.

Нели ућута да мало одахне и да се прибере. Била је врло бледа, али одлучност јој се видела у погледу. Видело се да се решила да, најзад, све искаже. У њој је у том тренутку било чак нешто изазивајуће.

— Па, наравно - примети Николај Сергејич промењеним гласом, некако опором и јетко. - Наравно твоја мати је увредила свога оца, и он је имао право да је одбаци...

— И мама ми је то исто говорила - оштро прихвати Нели - док смо ишле кући, једнако ми је говорила: то је твој деда, Нели, ја сам крива пред њим, па ме је, ето, проклео, те ме то сад сам бог кажњава. И цело оно веће и све идуће дане једнако ми је то исто говорила. А кад је говорила, као да је била ван себе...

Старац оћута.

— А како сте после у други стан прешле? - запита Ана Андрејевна, која је и даље нечујно плакала.

— Мама се те ноћи разболела, а капетаница нам нашла стан код Бубнове, те смо после два дана прешле к њој, па и капетаница с нама. Али кад пређосмо, мама сасвим паде у кревет, те је три недеље прележала болесна, а ја сам је дворила. Новаца нам сасвим несташе, али су нам помагали капетаница и Иван Александрич.

— Продавач погребне опреме, станодавац - објасних им ја.

— А кад се мама мало придигла и почела да устаје, тада ми је и о Азорки причала.

Ту Нели застаде. Старац се чисто обрадова што разговор пређе на Азорку.

— А шта ти је о Азорки причала? - запита он нагнувши се још више у својој наслоњачи, као да је хтео да још већма сакрије лице и да гледа доле.

— Она ми је увек причала о деди - одговори Нели - и болесна ми је све о њему говорила, и кад је у бунилу била, опет је о њему причала. Али кад поче с се опоравља, она ми опет поче да прича како је пре живела... па ми тад и за Азорку исприча. Причала ми је како су једном, негде на реци иза вароши, деца вукла Азорку на конопцу да га утопе, а мама им дала пара, па куче откупила од њих. Деда кад је видео Азорку, почео је много да му се смеје. Али Азорка тада побеже. Мама поче да плаче; деда се уплаши, па рече да ће сто рубаља дати ономе ко доведе Азорку. Трећи дан га доведоше. Деда даде ономе сто рубаља и од то доба је и он Азорку много волео. А мама га је већ толико волела да га је чак и у постељу к себи узимала. Она ми је причала да је Азорка пре са циркусанима по улицама ишао, умео је да шени, мајмуна је на себи носио, и пушком је умео да барата, и много штошта је још знао ... А кад је мама отишла од деде, онда је деда Азорку код себе задржао, па је једнако с њиме ходао, тако да на улици, чим би мама угледала Азорку, она би одмах знала да је ту и деда ...

Старац очигледно није очекивао да то чује о Азорки, па се сад све више и више мрштио. Он даље ништа није питао.

— Па како, ви после нисте ни видели деду? - запита Ана Андрејевна.

— Не, кад је мама почела да оздравља, тада сам се ја опет срела на улици с дедом. Ишла сам у продавницу по хлеб; наједаред угледах једног човека с Азорком, погледах и познадох деду. Склоних се у страну па се прибих уза зид. Деда ме погледа, дуго ме је гледао, али је био тако страшан да сам се врло препала од њега. Он прође поред мене. Али Азорка ме беше запамтио па поче да скаче око мене и руке да ми лиже. Ја брже пођох кући, осврнух се, а деда уђе у продавницу. Помислих: сигурно се распитује за нас, те се још више уплаших, а кад сам дошла кући, мами ништа нисам казала, да се не би опет разболела. А сутрадан у продавницу нисам ишла: казала сам да ме боли глава. А кад сам пошла прекосутра, тада никог нисам срела и страшно сам се бојала, те сам трчала што сам брже могла.

Један дан касније, наједаред, ја идем, па тек што сам савила за угао, а деда испаде преда ме, и Азорка с њим. Потрчах и скренух у другу улицу да с друге стране уђем у продавницу. Али ту опет на њега наиђох и тако се препадох да сам стала па не могу с места да се макнем. Деда стаде пред мене, па ме је опет дуго гледао, а после ме помилова по глави узме ме за руку па ме поведе, Азорка за нама па репом маше. Ту сам видела да деда не може лепо да иде него се све на штап ослања, а руке му непрестано дрхте. Он ме доведе до уличног трговца, који је онде на углу, продавао медањаке и јабуке. Деда ми купи лицидерског петлића и рибицу, и једну велику бомбону, и јабуку, а кад је вадио паре из кожне кесице, руке су му се све тресле, па је испустио петак⁵², а ја сам му га дигла. Он ми даде тај петак, и медањаке ми је дао, и помиловао ме по глави, али ми ништа није казао, него отишао од мене кући.

Тада сам дошла мами па сам јој испричала све о деди, и како сам га се најпре бојала и крила се од њега. Мама ми испрва није хтела да верује, а после се тако обрадовала да се цело вече распитивала, љубила ме и плакала. А кад сам јој већ све испричала, она ме онда опомену да се деде више не бојим, јер ме он јамачно воли кад ми нарочито на улици прилази. И рекла ми је да будем пажљива према деди и да разговарам с њим. А сутрадан ме је слала од куће неколико пута још изјутра, мада сам јој казала да деда тек предвече долази. Па је и она сама за мном издалека ишла, па се иза угла крила, па сутрадан опет, али деда није дошао, а тих дана је падала киша, па је мама врло озебла, јер је непрестано са мном излазила на капију, и опет паде у постељу.

А деда је дошао после, друге недеље, па ми је опет купио једну рибицу и јабуку, али ми ни сад ништа није казао. А кад је већ био пошао од мене, ја сам полако пошла за њим, јер сам још пре била смислила да видим где деда станује, па да кажем мами. Ишла сам мало даље, другом страном улице, тако да ме деда не примети. Он је становао врло далеко, не тамо где је после живео и умро, него у Граховској, опет у једној великој кућерини, на трећем спрату. Све сам то сазнала и касно се вратила кући. Мама се била много уплашила, јер није знала где сам. А кад сам јој после испричала, она се опет много обрадова, па је одмах хтела да иде деди, већ сутрадан. Али сутрадан поче да се предомишља, да се боји, те се непрестано бојала, читава три дана; те тако није ни ишла. А после ме звала и казала: »Знаш шта, Нели, ја сам сад болесна, па не могу да идем, него сам написала твоје деди писмо. Иди к њему па му подај писмо. Али пази, Нели, како ће га прочитати, и шта ће рећи, и шта ће радити. А ти клекни, љуби га и моли га да опрости твојој мами...« И мама је много плакала, па ме је непрестано љубила и благосиљала кад сам полазила, и богу се молила, па је заједно са мном пред икону клекла. И мада је била много слаба, ипак је изишла да ме испрати до капије, а кад сам се осврнула, она је још једнако тамо стајала и гледала за мном ...

Ја дођох деди и отворих врата, а врата су била без кваке. Деда је седео за столом и ручао хлеба и кромпира, а Азорка је стајао пред њим, гледао како једе, и махао репом. Код деде су у томе стану прозори били ниски, мрачни, и такође само један сто и столица. А становао је сам. Уђох, а он се тако уплаши да је сав пребледео и почео да дрхти. И ја сам се била уплашила и ништа му нисам казала, него сам само пришла столу и метнула писмо. Кад деда виде писмо, тако се наљути да је скочио, зграбио штап па замахнуо на мене, али ме није ударио, него ме је само извео у ходник и гурнуо ме. Још не стигох ни до првог одморишта, кад он опет отвори врата па избаци за мном писмо, неотворено. Ја дођох кући и све испричах. Тада мама опет паде у постељу ...

ГЛАВА ОСМА

У тај мах разлеже се јака грмљавина, а плусак крупним капљицама поче да удара у прозорска окна. Стара се чисто уплаши и прекрсти. Сви наједном ућутасмо.

— Сад ће престати - рече старац погледавши у прозоре. Затим устаде па прође горе-доле по соби. Нели га је искоса пратила погледом. Била је у необичном, болесном узбуђењу. Видео сам то; али она као да је избегавала да ме гледа.

— Но, па шта је било даље? - запита старац посадивши се опет у наслоњачу.

Нели бојажљиво погледа око себе.

— Ти после, ваљда, ниси више видела свога деду?

⁵² Пет копјеки

— Не, видела сам га ...

— Да, да! Причај нам, душо моја, причај - прихвати Ана Андрејевна.

— Три недеље га нисам видела - поче Нели - до саме зиме. Тада наста зима и паде снег. Кад сам опет срела деду на ономе истом месту, врло сам се обрадовала ... јер је мама много туговала што он не долази. А ја, чим сам га угледала, намерно сам претрчала на другу страну улице да он види како бежим од њега. Кад сам се осврнула, видим како је деда брзо био пошао за мном, а после и потрчао да ме стигне, па ме почео викати: »Нели, Нели!« И Азорка је трчао за њим. Било ми га је жао те стадох. Деда ми приђе, узме ме за руку па ме поведе, а кад виде да плачем, он стаде, погледа у мене, саже се, па ме пољуби. Тад је видео да су ми ципеле подеране, па ме запита зар немам друге. Одмах му рекох да је мама остала сасвим без новаца и да нам станодавци из сажаљења дају да једемо.

Деда ништа не рече, него ме поведе на пијаци па ми купи ципеле и рече ми да их одмах обујем; а после ме поведе у свој стан, у Граховску, а уз пут сврати у продавницу па купи пите и две бомбоне, па кад дођосмо његовој кући, рече ми да поједем питу, па ме је гледао док сам јела, а после дао и бомбоне. А Азорка метнуо шапе на сто па је и он искао пите. Дала сам му, а деда се насмејао. Затим ме узме, метну ме поред себе, поче да ме милује по глави и да ме пита јесам ли што учила и знам ли што. Казах му, а он ми рече, ако будем могла, да му сваки дан у три часа долазим, па ће ме он сам учити. Затим ми рече да се окренем па да гледам у прозор док год ми не каже да му се опет окренем. Тако сам и стајала, али се полако окренух па видех како је он распарао свој душек, на доњем крају, па извадио четири рубље. Кад их је извадио, донесе ми их и рече: »Ово је само за тебе.« Ја већ узех, али се после предомислих па му рекох: »Ако је само за мене, онда нећу да примим.« Деда се наједном разљути, па ми рече »Па добро, узми како знаш, иди.« Ја изиђох, а он ме није ни пољубио.

Кад сам дошла кући, све сам мами испричала. А мами је бивало све горе и горе. Продавцу погребне опреме долазио је један студент; он је лечио маму и казао јој какве лекове да узима.

А ја сам ишла деди често; тако је мама желела. Деда ми купи Нови завет и земљопис, па поче да ме учи. Често би причао каквих на свету има земаља, и какви људи тамо живе, и каквих мора има, и шта је било некада, и како нам је Христос свима опростио. Кад бих га ја што питала, њему је то било врло мило. Стога сам почела често да га питам, а он би ми увек причао и о богу ми је много говорио. А неки пут нисмо учили, него сам се са Азорком играла. Азорка ме је много заволео, а ја сам га научила да преко штапа прескаче, а деда се смејао и једнако ме по глави миловао. Него, деда се ретко кад смејао. Неки пут много говори, па тек наједанпут ућути, и седи као да је заспао, а очи му отворене. И тако би седео до мрака, а кад се смркне, он дође тако страشان, тако стар ... А понекад дођем к њему, а он седи на столици, замислио се и ништа не чује. Азорка крај њега лежи. Ја чекам, чекам, накашљем се; деда се никако не осврће. Па тако и одем. А код куће ме мама једва чека да се вратим. Она лежи а ја јој причам све, све, тако да већ и ноћ падне, а ја јој једнако причам, а она непрестано слуша о деди: те шта је данас радио, те шта ми је причао, о чему, и шта ми је задао да научим. А кад почнем о Азорки, како сам га терала да штап прескаче и како се деда смејао, онда и она наједном почне да се смеје, па се тако дуго смеје и радује, па ми опет каже да поновим, а после почне да се моли. А ја сам увек мислила: како то мама тако воли деду, а он њу никако не воли, па кад сам опет дошла деди, ја сам нарочито почела да му причам како га мама воли. Он је слушао, увек љутит, само слушао, али ни речи не би рекао. Тада га запитах: како да мама њега тако воли и увек се за њега распитује, а он никад за маму не пита? Деда се на то разљути па ме истера из собе. Ја сам мало стајала иза врата, а он их наједном опет отвори па ме позва унутра, али још се љути, па само ћути. А кад после почесмо да читамо веронауку, ја га опет запитах зашто је Исус Христос казао: волите један другог и праштајте увреде, а он неће мами да опрости? Тада он скочи па се развика да ме је то мама научила, изгура ме и по други пут напоље, па ми рече да се више не усуђујем да му долазим. А ја му рекох да му ни сама више нећу доћи, те тако одох од њега. А деда се сутрадан одселио из тога стана.

— Ја рекох да ће киша скоро стати, па, ето, престала је, а ево нам и сунца ... погледај, Вања - рече Николај Сергејич окренувши се прозору. Ана Андрејевна погледа на њега изненађено, и наједном гнев севну у очима досад мирне и застрашене старице, ћутећи, она узме Нели за руку, па је метну себи у крило.

— Причај ти само мени, чедо моје - рече она Нели - ја ћу те слушати. А они што им је срце од камена нека...

Она не договори и заплака се. Нели упитно погледа у мене, слеже раменима, али се одмах окрену.

— Настави, Нели - рекох.

— Три дана нисам ишла деди - поче опет Нели - а у то време мамина се болест погорша. Новаца нам сасвим несташе, лекове нисмо имале за шта да купимо, а нисмо имале шта ни да једемо, јер ни станодавци ништа нису имали, па почеше да нам пребацују да живимо на њихов рачун. Тада ја трећи дан изјутра устадох па се почех облачити. Мама ме запита куда идем. А ја јој рекох: деди, да

иштем новаца. А она се обрадова, јер сам јој пре била испричала како ме је отерао и рекла сам јој да никад више нећу ићи деди, мада је она плакала и наговарала ме да ипак идем. Кад сам дошла, сазнала сам да се деда преселио, те пођох да потражим његов нови стан.

Тек што сам дошла у његов нови стан, он скочи, полете на мене, па поче да лупа ногама, а ја му одмах рекох да је мама врло болесна, да за лекове треба новаца, педесет копјејки, а немамо ни шта да једемо. Деда поче да виче, па ме изгура на степенице и куком затвори за мном врата. Но док ме је гурао напоље, ја му рекох да ћу седети на степеницама и да дотле нећу отићи док ми он не да пара. Тако сам седела на степеницама. После неког времена он отвори врата, виде да још седим па опет затвори. Затим дуго није извиривао. После опет одшкрину врата, опет ме угледа, па их затвори. И после је много пута тако отварао и гледао. Најзад изиђе са Азорком, закључа врата па оде поред мене од куће и ни речи ми не рече. Ни ја њему не рекох ни речи па тако остадох седећи, те сам седела до мрака.

— Чедо моје - узвикну Ана Андрејевна - па теби је морало бити хладно на степеницама!

— Била сам у бундици - одговори Нели.

— Јадна ти твоја бундица... Душо моја, колико си се напатила! А шта он, твој деда?

Нелине уснице почеше да подрхтавају, али она учини необичан напор да се савлада.

— Он дође кад се већ било сасвим смркло, па улазећи, наиђе на мене и викну: ко је ту? Рекох му да сам ја. А он је сигурно мислио да сам већ одавно отишла, и кад је видео да сам још ту, он се много зачуди, па је дуго стајао преда мном. Наједанпут удари штапом по степеницама, отрча, откључа своја врата, па ми брзо изнесе бакарног новца, све петаке и баци ми на степенице.

— Ево ти - викну он - узми то, то ми је све што имам, и реци твојој матери да је проклињем - па залупи вратима. А петаци се откотрљаше низ степенице. Почех да их купим у мраку, а деда мора да се сетио да је разбацао петаке те да их, онако у мраку, нећу моћи покупити, отвори врата, изнесе свецу, те их спрам свеце брзо покупах. И деда је купио са мном, и казао ми да свега треба да буде седамдесет копјејки, па оде. Кад сам дошла кући, ја дадох новац и све испричах мами, а мами је било још горе, па сам и ја сву ноћ била болесна, а сутрадан сам опет била у ватри, али сам само о једном мислила јер сам била љута на деду, па кад је мама заспала, изиђох на улицу, до дединог стана, и пре но што стигох, застадох на мосту. А тад наиђе онај...

— То је био Архипов - рекох ја - онај о коме сам вам говорио, Николају Сергејичу. Онај што је са трговцем код Бубнове био и кога су тамо истукли. Нели га је први пут тамо видела... Причај нам даље, Нели.

— Ја га уставих па га замолих да ми да пара, рубљу у сребру. Он ме погледа па ме запита: »Рубљу у сребру?« Ја му рекох: »Да.« Тада се он осмехну, па ми рече: »Хајде са мном.« Нисам знала да ли да пођем. Наједном приђе један чичица са златним наочарима; он је чуо кад сам молила рубљу у сребру, сагну се према мени и запитао зашто баш толико тражим. Рекох му да ми је мама болесна и да толико треба за лек. Он ме запита где станујем, па записа и даде ми рубљу у сребру. А онај, кад виде старца са наочарима, брже се изгуби и више ме није звао са собом. Одох у бакалницу па размених рубљу у ситно. Тридесет копјејки завих у хартију па оставих за маму, а седамдесет не завих, него их нарочито стиснух у руци, па пођох деди. Кад дођох к њему, отворих врата, стадох на праг, замахнути руком, па му из све снаге бацих све паре, а оне се откотрљаше по поду.

— Ето вам ваших пара! - рекох му. - Нису потребне мојој мами од вас јер је ви проклињете! - Залупих врата и одмах побегох.

Очи јој севнуше, и она с наивно изазовним изразом погледа у старца.

— Тако му и треба! - рече Ана Андрејевна, не гледајући у Николаја Сергејича и снажно стежући уза се Нели. - Тако му и треба; твој деда је био зао и немилосрдан ...

— Хм - одазва се Николај Сергејич.

— Но, па шта је, шта је било? - нестрпљиво запита Ана Андрејевна.

— Нисам више ишла деди, а он је престао да долази к мени - одговори Нели.

— Добро, а како сте после ти и мама? Ох, јаднице моја, јаднице!

— А мами је било још горе, те се већ ретко и дизала из постеље - настави Нели, а глас јој уздрхта и прекиде се. - Пара већ никако нисмо имале, те почех да идем са капетаницом. А капетаница је ишла по кућама, а и на улици би добре људе заустављала и просила, па је од тога живела. Говорила ми је да она није просјакиња, да има документе где је њено звање написано и да је сиромашна. То уверење је она показивала, па су јој зато давали новаца. То ми је она казала да није срамота кад се од свих проси. Те тако сам ишла с њом, па су нам делили, и од тога смо живеле. Мама је дознала за то, јер су станари почели да јој пребацују како је она просјакиња, а Бубнова је сама долазила к мами, па је говорила да би боље било да ме да њој, а не да просим. Она је раније долазила к мами и пара јој доносила. А кад мама није хтела од ње да прими, Бубнова би говорила: »што сте тако горди!« И јело јој је слала. Али кад је она рекла то о мени, мама се заплака, уплаши се, а Бубнова поче да се издире на њу, јер је била пијана, па јој рече да сам ја ионако просјакиња, јер с капетаницом идем, те још те вечери истера капетаницу из куће.

Мама, кад дознаде све како је, поче да плаче, затим наједном устаде с постеље, обуче се, узе

ме за руку, па ме поведе са собом. Иван Александрич поче да је задржава, али га она није слушала, те изиђосмо. Мама је једва могла да иде, па би сваки час седала да се одмори, а ја сам је придржавала. Мама је непрестано говорила да иде деди и да је ја водим к њему, а већ је давно била ноћ. Наједном дођосмо у неку велику улицу. Ту су се пред једном кућом заустављале кочије, и излазило много света, сви прозори су били осветљени, и чула се музика. Мама застаде, обгрли ме и рече ми: »Нели, остани сирота, буди целог века сирота, не иди к њима, ма ко да те зове, ма ко да дође. И ти би могла тамо бити, богата и у лепој хаљини, али ја то не желим. Они су зли и немилосрдни и ево ти мој завет: остани сирота, ради или проси, а ако ко дође по тебе, кажи: нећу к вама!...« То ми је говорила мама кад је била болесна, и ја целог века хоћу да је слушам - додаде Нели, сва узрујана, са зажареним лицем - целог ћу живота служити и радити, па сам, ево, и к вама дошла да служим и радим, а нећу да вам будем место кћери...

— Немој тако, немој, дете моје! - викну старица снажно грлећи Нели. - Па твоја мама је била болесна кад ти је то говорила.

— Безумна је била! - оштро примети старац.

— Па нека је и безумна! - прихвати Нели обраћајући му се оштро. - Нека је и безумна, али она је мени тако казала, па ћу тако да чиним док сам жива. И кад ми је то рекла, она је чак и у несвест пала.

— Господе боже! - узвикну Ана Андрејевна. - Болесна, на улици, зими...

— Хтели су да нас воде у полицију, али један господин се заузео, распита се код мене за стан, даде ми десет рубаља, и нареди да одвезу маму у наш стан у његовим колима. После тога се мама више није дизала из постеље, а после три недеље је умрла ...

— А шта отац? Није јој опростио? - узвикну Ана Андрејевна.

— Није јој опростио - одговори Нели, с тешком муком се савлађујући. - Недељу дана пред смрт, мама ме дозва па ми рече: »Нели, иди још једном деди, последњи пут, па га замоли да дође к мени да ми опрости. Реци му да ћу за који дан умрети, тебе саму на свету оставити. И реци му да ми је тешко што овако умирем ...« Ја тада одох, закуцах на дедина врата, он ми отвори, али кад ме угледа, хтеде одмах да ми испред носа затвори врата, али се ја ухватих за врата обема рукама, па му викнух: »Мама је на умору, ходите, зове вас!« Но он ме гурну и залупи врата. Ја се вратих мами, легох поред ње, загрлих је и ништа јој не рекох ... И мама мене загрли и ништа ме није питала.

Ту се Николај Сергејич тешко одупре руком о сто, па се диже, али прешавши неким чудним, одсутним погледом преко свих нас, као изнемогао спусти се у наслоњачу. Ана Андрејевна више га није гледала, него је ридајући грлила Нели.

— И последњи дан пре но што ће да умре, мама ме предвече дозва к себи, узме ме за руку па ми рече: »Данас ћу умрети, Нели«, хтеде још нешто да каже, али није могла. Ја је гледам, а она већ као да ме не види, само у својим рукама моју руку чврсто држи. Полако извукох руку, истрчах из куће, па сам целим путем трчала што сам брже могла, и дотрчала до деде. Кад ме виде, он скочи са столице, погледа у мене и тако се уплаши да је побледео као крпа и сав поче да дрхти. Ухватих га за руку и изговорих само: »Сад ће умрети.« Ту се он наједаред узнемири, зграби свој штап па потрча за мнош. чак је и шешир заборавио, а било је хладно. Ја дохватих шешир, па му га метнух на главу, те заједно истрчасмо. Журила сам га и говорила му да узме фијакер, јер ће мама сад умрети, али деда је имао свега седам копјејки. Он је заустављао фијакере, погађао се, али фијакеристи су се само смејали, па и Азорки су се смејали, а Азорка је с нама трчао, и ми смо још даље и даље трчали. Деда се био уморио, па је једва дисао, али се непрестано журио, и трчао. Наједном паде, а шешир му одлете с главе. Ја га дигох и метнух му шешир, па почех да га једном руком водим, и тек у мркли мрак стигосмо кући. Но мама је већ лежала мртва. Кад је деда виде, он плесну рукама, сав задрхта па стаде више ње, али ништа не говори. Тада приђох мртој мами, ухватих деду за руку па му викнух: »Ето, бездушни и зли човече, ето, види! ... Види!« Ту деда крикну и паде на под, као мртав ...

Нели скочи, изви се из загрљаја Ане Андрејевне па стаде између нас бледа, измучена и уплашена. Али Ана Андрејевна полете к њој, па загрливши је поново, викну као у неком надахнућу:

— Ја, ја ћу ти сад бити мајка, Нели, а ти... моје дете! Да, Нели, хајдемо; оставимо све њих, те немилосрдне и зле! Нека и даље киње људе, бог, бог ће им платити... Хајдемо, Нели, хајдемо одавде, хајдемо! ...

Ја је никад, ни пре ни после, нисам видео у таквом стању, нити бих и помислио да би она икад могла бити толико узрујана. Николај Сергејич се исправи у наслоњачи, диже се, па је испрекиданим гласом запита:

— Куда ћеш, Ана Андрејевна?

— К њој, кћери, Наташи! - викну она па повуче и Нели за собом ка вратима.

— Стој, стој, чекај!

— Шта имам да чекам, ти бездушни и зли човече! Дуго сам чекала, а и она је дуго чекала, а сад збогом! ...

Изговоривши то, старица се осврну, погледа мужа, па се запрепасти: Николај Сергејич је стајао пред њом, зграбио свој шешир, па уздрхталим, немоћним рукама журно облачио свој капут.

— И ти... и ти са мном! - викну она молећиво склопивши руке и неодлучно га гледајући, чисто не смејући да поверује таквој срећи.

— Наташа! Где је моја Наташа? Где је она? Где је дете моје? - оте се, најзад, из груди старчевих. - Дајте ми моју Наташу! Где је, та где је она? - Па дохвативши штап који му ја додадох, полете вратима.

— Опростио јој је! Опростио јој је! - узвикну Ана Андрејевна.

Али старац не дође до прага. Врата се нагло отворише и у собу утрча Наташа, бледа, сјајних очију, као у грозници. Одело јој је било изгужвано и скроз мокро од кише. Марама којом се повезала спала јој је на потиљак, а на неуредним густим праменовима њене косе блистаху се крупне капљице кише. Она утрча, угледа оца, па са вриском паде пред њим на колена пружајући према њему руке.

ГЛАВА ДЕВЕТА

Али он ју је већ држао у наручју.

Узе је па, подигавши је као мало дете, однесе је у своју наслоњачу, посади је, па и сам паде пред њом на колена. Љубио јој је руке и ноге, хтео је што пре да је се наљуби, журио се да је се нагледа, чисто не верујући да је она опет са њим, да он њу опет гледа и слуша - њу, своју кћер, своју Наташу! Ана Андрејевна, јецајући, загрли је, притисну њену главу на своје груди па чисто обамре у том загрљају, не могући ни једну реч да каже.

— Чедо моје ... животе мој! ... Радости моја... - узвикнуо је старац испрекидано, зграбивши Наташине руке и, као заљубљен, гледајући у бледо, мршаво, али дивно њено лице, у њене очи, у којима се блистаху сузе. - Срећо моја, чедо моје! - понављао је, па би опет ућутао и с побожним усхићењем гледао у њу.

— Па што су ми рекли да је ослабела! - проговори он са ужурбаним, чисто детињим осмехом, обраћајући се нама и још увек клечећи пред њом. - Јесте, нешто је ослабела, нешто је бледа, али погледај како је лепа! Још лепша него што је била, да лепша! - додаде он, и нехотице ућувавши од душевног бола, радосног бола, који као да му је душу кидао надвоје.

— Устаните, тата! Та устаните! - говорила му је Наташа. - Па и ја вас хоћу да пољубим! ...

— О, мила моја! Чујеш ли, чујеш ли, Анушка, како је она то лепо рекла - и он је грчевито загрли.

— Не, Наташа, ја, ја треба да клечим код твојих ногу све док ми срце не осети да си ми опростила, јер ја сад никад, никад не могу од тебе заслужити опроштај! Ја сам те одбацио, ја сам те проклињао, чујеш ли, Наташа, проклињао сам те... и ја сам могао то учинити! ... А ти, а ти, Наташа, па зар си могла да поверујеш да сам те проклео! И поверовала је, збиља поверовала. Ниси смела да верујеш, просто није требало! Немилосрдно срдашце! А што ниси хтела да ми дођеш? Јер ти си знала како бих те дочекао! ... О, Наташа, па ти знаш како сам те раније волео! А сад, и за све ово време, ја сам те двапут, хиљаду пута сам те више волео него пре! Крвава срца сам те волео! Душу бих своју израђављену извадио, срце бих своје исекао, па бих га пред твоје ноге положио! ... О, радости моја!

— Па пољубите ме већ једном, ви немилосрдни човече, у уста, у лице ме пољубите, као што ме мама љуби! - узвикну Наташа болним, изнемоглим гласом пуним радосних суза.

— И у очице, и у очице! Сећаш се, као пре што сам - понављаше старац, после дугог, слатког загрљаја са ћерком. - О, Наташа! Па јеси ли нас кад сањала? А ја сам те скоро сваку ноћ сањао, и сваку ноћ си ми долазила, и ја сам над тобом плакао, а једном си ми као мала долазила - сећаш се, кад ти је тек десет година било, и тек почела да учиш клавир - па као дошла си ми у некој краткој хаљиници, у лепим ципелама и са руменим ручицама... јер њене су ручице тада румене биле, сећаш ли се, Анушка? - дошла к мени, у крило ми села па ме загрли... И ти, и ти, рђава девојчице, и ти си могла помислити да бих ја тебе проклео, да те не бих примио да си нам дошла! ... Та ја сам... чуј, Наташа, често сам к теби одлазио, то ти ни мати није знала, и нико није знао. Па час под твојим прозорима стојим, час, опет, чекам; по пола дана те неки пут чекам негде на тротоару код твоје капије: нећеш ли изићи, да те макар издалека видим! Или би код тебе увече свећа на прозору често горела; и колико сам пута ја, Наташа, тако увече ишао к теби да макар свецу твоју погледам, макар сенку твоју да на прозору видим, да те пред спавање благословим. А да ли си ти мене пред спавање благосиљала? Да ли си мислила на мене? Је ли осећало твоје срдашце да сам ја ту под прозором? А колико пута се, зими, већ доцкан у ноћ, на твоје степенице попнем, па у мрачном ходнику стојим, на вратима ти ослушкујем: хоћу ли ћути твој глас, хоће ли се насмејати? Проклео? ... Та ја сам још одмах оне вечери к теби долазио, хтео сам да ти опростим, па сам се испред самих врата вратио ... О, Наташа!

Он устаде, подиже је мало из наслоњаче па је снажно стиште на срце.

— Она је овде, опет на моме срцу! - узвикну он. - О, хвала ти, боже, за све, за све, и за гнев твој и за милост твоју! ... И за сунце твоје што нас опет после непогоде огреја! За сав овај тренутак ти хвала! О, па нека смо и понижени, нека смо и увређени, али смо опет, заједно, па нека, нека сад ликују ти охоли и надувени који су нас понизили и увредили! Нека баце камен на нас! Не бој се,

Наташа ... Ми ћемо кренути заједно, сложно, а ја ћу им довикнути: Ово је моја мила, моја љубљена кћи, ово је безгрешна кћи моја коју сте ви увредили и понизили, али коју ја, ја волим, и коју благосиљам заувек! ...

— Вања! Вања! ... - проговори Наташа славим гласом пружајући ми из очевог загрљаја руку.

О, никад нећу заборавити да се у том тренутку сетила мене и зовнула ме!

— А где је Нели? - запита старац осврћући се.

— Ах, па где је она? - узвикну старица. - чедо моје! А ми је тако саму оставили!

Али ње не беше у соби; она је неприметно промакла у спаваћу собу. Сви пођосмо онамо. Нели је стајала у углу, иза врата, и бојажљиво се крила од нас.

— Нели, шта је то с тобом, чедо моје! - узвикну старац, па пође да је загрли. Али она се некако дуже загледа у њега ...

— Мама, где је мама? - проговори она као без свести. - Где је моја мама? - узвикну она још једном пружајући своје дрхтаве руке према нама. И наједном се један страхан, језив врисак оте из њених груди; грчеви јој прелетеше преко лица, и она у страшном наступу паде на под ...

ЭПИЛОГ ПОСЛЕДЊЕ УСПОМЕНЕ

Половина јуна ... Дан врео и загушљив; у вароши се не може опстати: прашина, малтер, оправке кућа, врео камен, ваздух загађен испарењима... Али где, о, радости! - затутњи негде грмљавина. Мало-помало небо се натупи; духну ветар, гонећи пред собом облаке градске прашине. Неколико крупних капљица тешко падоше на земљу, а за њима наједном као да се проломи све небо, па се читаво море изли на град. Кад после пола часа опет сину сунце, отворих прозор своје собице, па жељно, свим уморним грудима, почех да удишем ону свежину. Одушевљен, хтедох већ да бацим перо и све своје послове, па и самог издавача, и да полетим нашим на Васиљевско. Али, мада је искушење било велико, ипак успех да се савладам и са некаквом јарошћу навалих опет да пишем: пошто-пото требало је завршити! Издавач тражи завршен рукопис - иначе неће бити пара. Мене, додуше, они тамо чекају, али зато ћу довече бити слободан, потпуно слободан као ветар, те ће ме данашње вече наградити за ова последња два дана и две ноћи, за које сам време написао три и по штампана табака.

И ево, најзад, довршен је и рад; бацам перо и устајем, осећам бол у крстима и грудима, а у глави ми се мути. Знам да су ми у овом часу живци у великој мери растројени и чисто као да чујем последње речи што ми их рече мој стари доктор: »Не, такве напоре никакво здравље неће издржати, јер је то просто немогуће!« Међутим, засад је то могуће! У глави ми се врти и ја се једва држим на ногама; али радост, безгранична радост препунила је моје срце! Приповест моја је потпуно завршена, а издавач, мада сам му већ ионако много дужан, ипак ће ми нешто дати кад угледа плен у својим рукама - макар педесет рубаља, ја и не памтим кад сам толику суму имао у рукама! Слобода и новац! ... Одушевљен, дохватих шешир, рукопис под мишку, па летим као без душе, да само затекнем код куће нашег драгог Александра Петровића.

Затекао сам га, али он већ полази некуд. Он је, што се њега тиче, баш малочас довршио један не књижеван, али зато врло уносан посао, па испративши најзад некаквог гаравог Јеврејина, с којим је читава два часа у свом кабинету преседео, љубазно ми пружи руке, па се својим меким пријатним басом распитује за моје драгоцено здравље. То је златан човек и ја, без шале, имам за шта да му будем захвалан. Јер шта је он крив што је целог свог века у књижевности био само издавач? Он је осетио да за књижевност треба и издавач, и осетио је у право време, част и слава му за то - разуме се, издавача.

Он са пријатним осмехом дознаје да је повест довршена и да је идућа свеска његовог часописа, у свом главном одељку, обезбеђена, па се, бајаги, ишчуђава како сам уопште и могао да нешто довршим, а при том се врло љубазно шали са мном. Затим прилази своје гвозденом ковчегу да ми да обећаних педесет рубаља, па ми уз пут пружи други, противнички месечни часопис, и указа ми прстом на неколико редака у одељку критике, где се с неколико речи помиње и моја последња приповетка.

Погледам: то је чланак неког »преписивача«. Мене ту, да кажем, не грде, али ме баш много и не хвале, и ја сам врло задовољан. Али »преписивач«, између осталог, вели да моја дела уопште »ударају на зној«, то јест да се ја око њих толико знојим и мучим, толико их тешем и дељам да се читаоцу мора смучити.

Ја се и издавач слатко смејемо. Саопштавам му да је моја последња приповетка била написана за две ноћи, а и сад сам за два дана и две ноћи написао три и по штампана табака - и кад би то знао »преписивач«, који ми пребацује претерано цепидлачење и тешку спорост мога рада!

— Ипак, сами сте криви, Иване Петровићу. што увек тако закашњавате па морате, ето, чак и ноћу да радите?

Александар Петровић је, наравно, красан човек, премда има једну нарочиту слабост: да се хвали својим књижевним судом баш пред онима који га - као што он то и сам наслућује - скроз виде.

Али ја нећу да са њим претресам књижевна питања, ја примам своје паре и узимам шешир. Александар Петровић је био пошао на Острва у свој летњиковац, па кад је чуо да ћу ја на Васиљевско, он ми срдечно понуди да ме повезе у својим кочијама.

— Имам нове кочије. Нисте их видели? Ванредне су!

Излазимо пред кућу. Кочије збиља дивне, а Александар Петровић, ових првих дана како их је купио, осећао необично задовољство, па чак и неку душевну потребу да повезе у њима своје познанике.

У кочијама се Александар Петровић опет у неколико махова упушта у разматрање о савременој литератури. Преда мном се не снебива и комотно понавља разне туђе мисли што их је ових дана чуо од неког књижевника коме он верује и чије мишљење цени. При том му се дешава да неки пут цени чудне ствари. Дешава му се и да изврне туђе мишљење или да га неумесно примени тако да испадне којешта. Ја седим, ћутећи га слушам, па се само чудим разноврсности и ћудљивости људских страсти. »Ево овај човек!« мислим у себи, »могао би да згрће паре, али њему је потребна још и слава, књижевна слава, слава доброг издавача и критичара!«

У овај мах се он мучи да ми потанко изложи једну књижевну мисао што ју је неки дан од мене и чуо, а због које се он онда препирао са мном, а сад је издаје за своју! Али код Александра Петровића се таква заборавност сваки час дешава, и он је већ познат по тој невиној слабости међу свима својим познаницима. Како му је мило сад кад беседи у сопственим кочијама, како је задовољан судбом, како је расположен! Он води научно-књижевни разговор, па чак у његовом меком, отменом басу одјекује нешто учено. Мало-помало, он се упушта у либерализам, те долази до невино скептичког уверења да у нашој књижевности, па уопште и у свакој другој, никад нико не може имати поштења и скромности, већ постоји само »узајамно шамарање по њушци« - нарочито кад се скупља претплата. Мислим у себи да је Александар Петровић чак готов да сваког поштеног и искреног књижевника због његовог поштења и искрености сматра ако не за будалу, а оно бар за наивчину. Наравно, такво мишљење потиче баш из необичне наивности Александра Петровића. Али ја га већ не слушам. На Васиљевском острву силазим из његових кочија, и журим нашим. Ево и Тринаесте линије, ево њихове кућице! Ана Андрејевна, угледавши ме, прети ми прстом, маше према мени руком и с и ч е на мене да не говорим гласно.

— Нели тек што је заспала, јадница! - шапуће ми она брже. - Ако бога знате, пазите да је не пробудите! Само ми је нешто, чедо моје, много слаба. Много се бојим за њу. Доктор каже да ово засад још није опасно. Али од њега је тешко ишчупати нешто поуздано, од тога вашег доктора. Па је ли то лепо од вас, Иване Петровичу! Чекали смо вас, чекали на ручак ... Нема вас већ читава два дана! ...

— Па ја сам вам рекао још прекјуче да ова два дана нећу моћи долазити - шапућем ја Ани Андрејевној. - Морао сам посао да довршим ...

— Па обећао си нам да ћеш данас на ручак доћи! Па где си? Још Нели нарочито из кревета устала, анђелче моје, па смо је лепо у наслоњачу наместили, изнели је да руча с нама. »Хоћу, каже, да заједно с вама Вању сачекам.« А нашег Вање нема! Па шест часова је скоро! Куд ти то скиташ? Ех, грешнице мој! Па ви сте је тако ожалостили да нисам знала како да је умирим ... Срећом је заспала, злато моје. А уз то, Николај Сергејич у варош отишао (вратиће се за ужину); па се сама мучим ... Канда ће неку службу добити, Иване Петровичу. Али кад помислим да је то чак у Перми, чисто ме страва хвата ...

— А где је Наташа?

— У баштици је, рођена моја, у баштици! Иди к њој ... Него, и она сама ми је нешто ... не могу да будем паметна шта је то с њом ... Ох, Иване Петровичу, тешко ми је на души! Уверава ме да је весела и задовољна, али ја јој не верујем... Иди, Вања к њој па ми после кажи кришом шта је с њом.. чујеш ли? Али ја више не слушам Ану Андрејевну, већ летим у баштицу... Та баштица припада кући; она је једно двадесет пет корака у дужину, а толико исто у ширину и сва је зарасла у зеленило. У њој су три висока, стара граната дрвета, неколико младин брезеца, неколико жбунова јоргована, орлових ноката. У једном куту има малина, две леје јагода и две узане, вијугаве путањице, дуж и преко баште. Старац је усхићен тим вртом и уверава нас да ће у њему ускоро бити и печурака. Но главно је то што је Нели заволела ту баштицу, па је често извозимо у наслоњачи на баштенску путању, а Нели је сад љубимица целе куће. Али ево и Наташе. Она ме радосно дочекује и пружа ми руку. Како је ослабела, како је бледа! И она се једва опоравила после болести.

— Јеси ли баш сасвим довршио, Вања? - пита ме она.

— Сасвим, сасвим! И цело сам ово вече сасвим слободан.

— Но, хвала богу! Јеси ли се много журио? Јеси ли квариио?

— Па шта да радим! Уосталом, није то ништа. Код мене се за време таквог напрегнутог рада јавља нека нарочита узрујаност живаца; тада јасније смишљам, живље и дубље осећам, па ми се чак и стил потпуно потчињава, тако да ми у таквом напрегнутом раду све још боље испада. Све је добро

...

— Ех, Вања, Вања!

Примећујем да је Наташа у последње време постала страшно љубоморна на моје књижевне успехе, на моју славу. Она чита све што сам ове године написао, стално се распитује за моје даље планове, интересује се за сваку критику што се о мени појави, љути се на неке и неизоставно жели да се ја високо уздигнем у књижевности. И своје жеље исказује тако енергично и упорно да се ја чак чудим њеном садашњем држању.

— Тако ћеш се »исписати«, Вања - говори ми она - присиљаваћеш себе, па ћеш се »исписати«, а осим тога и здравље ћеш упропастити. Ето С., тај у две године по једну приповетку напише, а Н. је за десет година свега један роман написао. Али зато како је код њих све исклесано, обрађено! Нигде им никакву алкавост нећеш наћи.

— Да, али они су материјално обезбеђени и не пишу на одређен рок; а ја сам поштанско кљусе! Него, све су то трице! Оставимо то, мила моја! шта има ново код тебе?

— Много. Пре свега, од њега писмо.

— Зар опет?

— Опет. - И она ми пружи писмо од Аљоше. То је већ треће откако су се растали. Прво је писмо још из Москве, и писао га је као у неком заносу. Извештавао је да су се прилике тако стекле да му није никако могуће да се врати из Москве у Петроград, као што је на растанку намеравао. У другом писму се журио да је извести да ће нам доћи ових дана да се што пре венча с Наташом, да је то свршена ствар и да се то никаквом силом не може спречити. А, међутим, по тону целог писма било је јасно да он очајава, да је потпуно у власти страних утицаја, и да већ ни сам себи не верује. Он је помињао, између осталог, да је Каћа његово провиђење, те га само још она храбри и подржава. Нестрпљиво отворих његово садашње, треће писмо.

Оно је било на два табачића, писано испрекидано, без реда, на брзу руку и неразговорно, измрљано мастилом и сузама. Почињало је тиме да се Аљоша одриче Наташе и моли је да га заборави. Он се упиње да јој докаже како је њихова заједница немогућна; да су туђи, непријатељски утицаји нађачали, и да, најзад, тако и мора бити, иначе би он и Наташа били несрећни јер нису пар. Али он не издржа, па је наједном, одбацивши своје разлоге и доказивања, у исти мах, без икаквог околишења, не исцепавши и не бацивши прву половину писма, признавао да је он злочинац према Наташи, да је он пропао човек, те да није кадар да устане против воље оца, који је такође стигао у село.

Затим је писао како није кадар да искаже колико пати; признавао је, између осталог, да му је потпуно јасно да не би могао да усрећи Наташу; па тек наједном поче да доказује како су њих двоје једно за друго створени. Упорно и љутито је побијао очеве разлоге; у очајању је цртао слику среће целог њиховог живота, која њих обоје, и њега и Наташу, очекује ако се узму ... Проклињао је себе због своје малодушности и праштао се заувек! Писмо је било писано с муком; он га је очевидно писао ван себе. Мени навреше сузе на очи. Наташа ми пружи друго писмо, од Каће. То је писмо дошло у истом коверту с Аљошиним, али засебно запечаћено. Каћа је доста кратко, у неколико редака, извештавала да је Аљоши збиља веома тешко; да често плаче и чисто је очајан, чак нешто болестан, али да је она с њим, и да ће он бити срећан. Између осталог, Каћа се трудила да разувери Наташу, да она не би помислила да се Аљоша могао тако брзо утешити, те да његова туга можда и није озбиљна. »Он вас никад неће заборавити«, додавала је Каћа, »а и не може вас никад заборавити, јер је такво његово срце; он вас безгранично воли, вечно ће вас волети, тако да, ако вас ма кад престане волети, и ако ма кад престане жалити за вама, онда ћу и сама због тога одмах престати да га волим ...«

Вратих Наташи оба писма; ми се само згледасмо, али ни речи не рекосмо. Тако је било и после прва два писма. И уопште, ми смо сад о прошлости избегавали да говоримо, као да смо се договорили. Њој је било неиздржљиво тешко, ја сам то видео, али није хтела никоме, па чак ни мени, да се поверава. После повратка у родитељску кућу, она је три недеље прележала у врућици, и сад се једва мало придигла. Чак смо и о нашој блиској промени слабо говорили, мада је она знала да јој отац добија место, те да ћемо се ускоро морати растати. Крај свега тога, она је била према мени толико нежна, пажљива, у толикој мери ју је, за све то време, занимало све што се мене тиче; с таквом сталном и упорном пажњом би слушала све што сам морао да јој о себи причам да ми је у први мах то било скоро тешко: чинило ми се да је тиме хтела да ме награди за прошлост.

Али те тежине брзо нестаде: осетих да она има сасвим другу жељу, да ме она просто воли, воли бескрајно, не може да живи без мене и да се не брине о свему што се мене тиче; и мислим да никад сестра свог брата није толико волела колико је Наташа волела мене. Ја сам врло добро знао да је наш предстојећи растанак тиштао њено срце, да је то Наташу мучило. И она је знала да ни ја без ње нећу моћи да живим. Ми сад о томе нисмо говорили, мада смо иначе потанко разговарали о предстојећим догађајима ...

Запитах је за Николаја Сергејича.

— Он ће се, мислим, скоро вратити - одговори Наташа - обећао је да ће се вратити на чај.

— Да ли он све због тога места толико иде?

— Да. Него, он ће то место сад без сумње и добити; а чини ми се да данас није морао да иде -

додаде она замишљено. - Могао је то и сутра.

— Па зашто је онда отишао?

— Па, због тога што сам добила писмо. Он се толико мучи због мене - додаде Наташа поћутавши мало - да ми то већ тешко пада, Вања. Он, канда, и у сну само мене сања. Уверена сам да он ни о чему другом и не мисли, осим: шта је са мном, како живим, о чему сада мислим? Свака моја жалост налази и у његовој души одзива. Јер ја видим како се он неки пут невешто труди да савлада себе и да покаже да због мене не тугује, прави се весео, труди се да се смеје, па да и нас насмеје. Мама је у таквим тренуцима као изгубљена, па ни она не верује његовом смеху, и уздише ... Она је тако невешта ... Искрена душа! - додаде она са осмехом. - Ето, кад су данас дошла та писма, он је одмах нашао да некуд побегне, само да нам се погледи не би сусретали... Ја њега више но себе, више но све на свету волим, Вања - додаде она оборивши поглед и стиснувши ми руку - чак више но и тебе ...

Прођосмо двапут по врту пре но што она поче да говори.

— Данас нам је био Маслобојев, и јуче је био -рече она.

— Да, он се у последње време нешто много навадио к вама.

— А знаш ли зашто долази? Мама у њега верује као не знам у кога. Она је уверена да он толико све то зна (но, те тамо законе и све те ствари) да сваки посао може добро да сврши. Па шта мислиш, каква јој је сад мисао дошла у главу? Њу сад у души много боли и жао јој је што ја нисам постала кнегиња. Та јој мисао не да мира, па се сад, канда, сасвим поверила Маслобојеву. С оцем се боји да говори о томе, па мисли да ће јој можда Маслобојев ту нешто помоћи, па ће се то, можда, некако по закону моћи извести. Маслобојев јој, канда, не противречи, а она га части ракијом - додаде Наташа смећећи се.

— Тај угурсуз може и то. А откуд знаш?

— Па мама ми се изговорила, неким алузијама.

— А шта Нели? Како она? - запитам.

— Чак ти се чудим, Вања, досад за њу ниси ни запитао! - рече ми Наташа прекорно.

Нели је била општи идол у овој кући. Наташа ју је страшно заволела, и Нели јој се, најзад, предала свим срцем. Јадно дете! Она се није ни надала да ће икад наићи на овакве људе, да ће наћи толико љубави према себи; и ја с радошћу виђен како је њено огорчено срце омекшало, а душа јој се отворила за нас све. Она се с некаквим болесним жаром одазивала на општу нашу љубав којом је била окружена, противно свој њеној прошлости која је раније изазивала у њој неповерљивост, огорченост и тврдоглавост према људима. Уосталом, Нели је и сад знала да буде упорна, дуго је намерно крила од нас сузе измирења које су јој навирале, док нам се најзад није сасвим предала. Веома је заволела Наташу, затим старог Ихмењева. А ја сам јој некако постао толико потребан да би јој се болест погоршала кад дуже не бих долазио. Последњи пут, растајући се с њима на два дана, да већ једном завршим занемарени рад, морао сам много да је умирујем ... наравно, заобилазним начином. Нели се још једнако стидела сувише отвореног, сувише присног исказивања својих осећања.

Она нас је све много забрињавала, ћутке и без икаквих разговора било је решено да ће она заувек остати у дому Николаја Сергејича. Међутим, одлазак се ближио, а њој је бивало све горе. Разболела се још оног дана кад смо ја и она дошли старима, на дан очевог измирења с Наташом. Уосталом, шта је то? Она је одувек била болесна. Њена болест се постепено појачавала и раније, али сад је почела да се погоршава необичном брзином. Не знам, нити бих могао тачно одредити њену болест. Наступи су се, истина, код ње понављали мало чешће но раније; али, што је најглавније, некаква изнуреност, малаксалост, непрестано грозничаво и напрегнуто стање - све ју је то у последње време дотле довело да се већ није ни дизала из постеље. И, чудна ствар, што ју је болест више савлађивала, тим је Нели бивала блажа, нежнија и искренија према нама. Пре три дана узме ме за руку кад сам пролазио поред њеног кревета, па ме повуче к себи. У соби није било никога. Лице јој је било у ватри (страшно је била измршавела), очи су јој гореле. Она се грчевито, страшно пружи према мени, а кад се сагох к њој, она ме загрли својим потамнелим, мршавим ручицама, па ме снажно пољуби, а затим одмах затражи да јој дође Наташа. Ја је зовнух. Нели је неизоставно желела да Наташа седне код ње на постељу и да је гледа.

— Хоћу да вас гледам - рече јој она. - Јуче сам вас сањала, а ноћас ћу вас опет сањати... Ја вас често сањам ... сваке ноћи...

Она је очевидно хтела нешто да искаже, неко осећање ју је тиштало, но она ни сама није схватала своја осећања, па није знала како да их изрази...

Николаја Сергејича је она, после мене, ваљда највише волела. А треба рећи да и Николај Сергејич тешко да ју није волео као и Наташу. Он је имао необичну способност да Нели развесели и насмеје. Тек што ју приђе, одмах настане смех, па чак и шала. Болесна девојчица би се као дете развеселила, кокетовала би са старцем, подсмевала би му се, причала шта је сањала, и увек би нешто измишљала, нагонила га да јој прича, а старац би у свему томе толико уживао, толико је био срећан гледајући своју »малу ћерчицу Нели«, да се сваки дан све више њом усхићавао.

— Сам бог нам ју је послао као накнаду за све наше патње - рече ми он једном одлазећи Нели и прекрстивши је, по обичају, пред спавање.

Сваки дан, с вечера, кад бисмо се сви искупили (и Маслобојев је долазио скоро свако вече), долазио би и чича доктор, који је Ихмењевице из свег срца заволео. Изнели бисмо и Нели у столицу међу нас, за округли сто. Врата од балкона бисмо отворили. Зелена баштица, обасјана сунцем на заходу, сва се лепо видела. Из ње је допирао мирис свежег зеленила и тек расцветалог јоргована. Нели би седела у својој столицу, умиљато нас све посматрала и слушала наш разговор. Неки пут би се расположила, па би и сама неприметно почињала да нам прича... У таквим тренуцима ми бисмо је сви брижно слушали, јер је у њеним успоменама било ствари које није требало додиривати. И ја, и Наташа, и Ихмењевице, осећали смо и свесни смо били своје кривице пред њом због оног дана кад је она, уздрхтала и измучена, морала да нам исприча своју животну повест. Доктор је увек био нарочито противан тим успоменама, те бисмо, обично, гледали да тај разговор променимо. У таквим приликама Нели се трудила да ми не приметимо како она разуме наше намере, па би и сама почињала да се шали с доктором или с Николајем Сергејичем.

Па ипак јој је бивало све теже и теже. Постала је необично осетљива. Срце јој је ударило неправилно. Доктор ми чак рече да она може умрети врло брзо.

О томе нисам говорио Ихмењевицама, да их не жалостим. Николај Сергејич је потпуно био уверен да ће она оздравити пре пута.

— А, ено нам се и тата вратио! - рече Наташа кад чу очев глас. - Хајдемо, Вања.

Николај Сергејич још није ни прекорачио преко прага, а већ поче по свом обичају гласно говорити. Ана Андрејевна брже замаху на њега рукама. Старац одмах ућута и, угледавши мене и Наташу, шапатом и убрзано поче да нам прича о резултатима својих подухвата. Место које је тражио добио је, и био је сав срећан.

— За две недеље можемо и поћи - рече он тарући руке, па брижно, искоса, погледа у Наташу. Али она му одговори осмехом и загрли га тако да се његове сумње одмах разбише.

— Путујемо, путујемо, мили моји, путујемо — проговори он, сав раздраган. - Само још ти, Вања, само нам је жао да се растанемо с тобом... (Морам рећи да ми ниједанпут није предложио да пођем с њима, што би он, судећи по свом карактеру, неизоставно учинио... у другим приликама, то јест кад не би знао за моју љубав према Наташи.)

— Али шта се ту може, мили моји, шта се ту може! Тешко ми је, Вања, али промена места све ће нас оживети... Промена места значи промену с в е г а! - додаде он, још једном погледавши у кћер. Он је у то веровао и био задовољан својом вером.

— А Нели? - рече Ана Андрејевна.

— Нели? Па шта ... она је сад, чедо моје, још мало слаба, али дотле ће она неизоставно оздравити. Њој је и сад боље. Како ти мислиш, Вања? - проговори он, чисто уплашен, па ме брижно погледа, као да сам баш ја морао да разбијем његове сумње.

— Па како јој је? Како је спавала? Да се није што десило? Да се није сад пробудила? А знаш шта, Ана Андрејевна: хајде да сточић одмах пренесемо на терасу, па нек се донесе самовар. Доћи ће наши, па ћемо се сви скупити, а доћи ће нам и Нели... Дивота! А да се није пробудила? Идем к њој. Само ћу да је погледам ... нећу је пробудити, не бој се! - додаде он видећи како је Ана Андрејевна опет почела да маше на њега рукама.

Али Нели се већ пробудила. После четврт часа већ смо сви, као обично, седели за столом, за вечерњим чајем.

Нели довезоше у њеној столицу. Дође доктор, појави се и Маслобојев. Он донесе Нели велику киту јоргована, али је био нешто брижан и некако нерасположен.

Узгред речено, Маслобојев нам је сада долазио скоро сваки дан. Већ сам рекао да су га сви, а нарочито Ана Андрејевна, необично заволели, али његову Александру Семјоновну обично нико не би помињао.

Ни сам Маслобојев није је помињао. Ана Андрејевна кад је чула од мене да Александра Семјоновна још није његова законита жена, одлучи у себи да њу не треба ни примити нити је у кући помињати. Тако је и било, а у томе се могао видети карактер саме Ане Андрејевне. Уосталом, да није имала Наташу, а што је главно, да се није десило оно што се десило, она можда и не би била тако строга.

Нели је те вечери била некако нарочито невесела и чак нешто брижна. Баш као да је нешто ружно сањала, па сад размишља о томе. Али Маслобојевом поклону се много обрадовала, па је с уживањем гледала у цвеће које су ставили пред њу у чашу.

— А ти много волиш цвеће, Нели - рече јој старац. - Е, па чекај онда! - додаде он одушевљено - сутра ћемо ти... него, видећеш! ...

— Волим - одговори Нели - и сећам се како сам своју маму с цвећем дочекивала. Мама, још кад смо били тамо (тамо је значило у иностранству), била је једном читав месец дана болесна. Ја и Хенрик се договорисмо да ћемо јој, кад се она придигне па први пут изиђе из своје спаваће собе, из које читав месец дана није излазила, исктити све собе цвећем. Па тако смо и учинили. Мама ми

рече уочи тог дана да ће сутра ујутру изићи да заједно с нама доручкује. Дигосмо се то јутро врло рано. Хенрик донесе много цвећа, па смо сву собу украсили зеленилом и гирландама. Ту је био и бршљан и још неко крупно украсно лишће - сад већ не знам како се зове, и још неко лишће које се за све хвата, било је и крупно бело цвеће, и зеленкаде смо имали, а ја их од свег цвећа највише волим, и такве дивне руже, и много, много цвећа. Све то ми повешасмо у гирландама, и у саксијама разместили, и још је неко цвеће било, читаво дрвеће, у великим чабровима. Њих смо по угловима разместили и код мамине фотеље, па кад мама уђе, она се изненади и врло се обрадова, а Хенрик је био сав срећан... Сад се тога сећам.

Те вечери Нели је била некако нарочито слаба и узрујана. Доктор је брижно погледао у њу. Али она је имала велику жељу да говори. И дуго нам је, све до мрака, причала о свом ранијем животу тамо. Ми је нисмо прекидали. Тамо су се она и мама и Хенрик често возили у кочијама, и пређашње успомене живо искрсаваху у њеном сећању. Она је са узбуђењем причала о плавом небу, о високим планинама са снегом и ледом, које је она видела у пролазу, о планинским водопадима; затим о језерима и долинама Италије, о цвећу и дрвећу, о сеоским становницима, о њиховом оделу и њиховим препланулим лицима и црним очима. Причала је о разним сусретима и доживљајима што су их тамо имали. Затим о великим варошима и дворовима, о високој цркви с куполом која би наједаред сва синула разнобојним ватрама. Затим о топлој јужној граду с плавим небесима и плавим морем... Никада нам још Нели није причала своје успомене тако подробно. Слушали смо је с напрегнутом пажњом. Сви смо досад знали само друге њене успомене - у мрачном, суморном граду, са загушљивом, нездравом атмосфером, са кужним ваздухом, са раскошним, али блатом умрљаним палатама, са бледим и мутним сунцем, и са рђавим и суманутим људима, од којих су и она и њена мама толико препатиле. Учини ми се као да их гледам како се њих две у прљавом сутерену, у влажно суморно вече, загрљене на својој сиротињској постељи, сећају своје прошлости, покојног Хенрика и лепота других земаља ... Изађе ми пред очи и Нели, која се свега тога сећала, већ сама, без мајке, кад је Бубнова батинама и зверском немилосрдношћу хтела да је сломи и примора да пође рђавим путем...

Али Нели после позли, те смо је вратили у собу. Старац лекар се врло уплашио и љутио се на нас што смо је пустили да тако много говори. Она је добила неки напад, обузе је нека утрнулоост. Тај се напад јављао код ње већ неколико пута. Кад је то прође, Нели енергично затражи да дођем к њој. Имала је нешто да ми насамом каже. Она је толико молила да је овога пута и сам лекар захтевао да јој се учини по жељи, те сви изиђоше из собе.

— Знаш шта, Вања - рече ми Нели кад остасмо сами. - Знам, они мисле да ћу и ја с њима поћи; али ја нећу ићи, јер не могу, те ћу засад остати код тебе, па сам то хтела да ти кажем.

Почех је наговарати. Рекох јој да њу сви Ихмењеви тако воле, да је као рођену кћер сматрају. Да ће они сви жалити за њом. Да ће јој код мене, напротив, бити тешко да живи, па премда ја њу много волим, али нема се куд: ипак ћемо се морати растати.

— Не, то није могућно! - упорно одговори Нели - јер ја сад често своју маму сањам, па ми и она каже да не идем с њима, него да овде останем. Она ми каже да сам много згрешила што сам деду самог оставила, и увек плаче кад ми то каже. Хоћу да останем ту па да негујем деду, Вања.

— Па твој деда је умро, Нели - рекох јој саслушавши је са чуђењем.

Она се замисли, па се помно загледа у мене.

— Испричај ми, Вања, још једном - рече она - како је мој деда умро. Све ми испричај, немој ништа да изостављаш.

Био сам пренеражен тим њеним захтевом, али ипак почех да јој причам све како је било. Слутио сам да је она сад у бунилу или, у најмању руку, да јој се после оног наступа још није потпуно разбистрило у глави.

Она пажљиво саслуша моје причање, и сећам се како су ме њене црне очи, које блистаху грозничавим сјајем, упорно и непрекидно пратиле за све време мог причања. У соби беше већ помрчина.

— Не, Вања, он није умро! - рече она одлучно, саслушавши све до краја и још једном размисливши. - Мама ми често о деди прича и кад сам јој јуче казала: »па деда је умро«, она се врло ражалостила, заплакала се, па ми је рекла да није, да су мени то намерно тако казали, и да он сад иде да проси »исто онако као што смо пре ја и ти просиле«, каже ми мама, »па све иде по оном мосту где смо га нас две први пут виделе, кад сам оно пала пред њим, и Азорка ме познао...«

— То је сан, Нели, болестан сан, зато што си сад и сама болесна - рекох јој ја.

— Па ја сам и сама мислила да је то само сан — рече Нели - па нисам ником хтела ни да говорим. Само сам теби једином, ето, испричала. Али данас, кад сам заспала пошто ти ниси дошао, ја видех у сну и самог деду. Он је седео код куће, па ме је очекивао, и био је тако страхан, мршав, и казао ми да већ два дана ништа није окусио, и Азорка тако исто, и врло се на мене љутио и грдио ме. Рекао ми је и како сад нема ни труни бурмута, а да он без бурмута не може да живи. Он ми је, збиља, Вања, то још раније говорио, пошто је већ мама била умрла, кад сам једаред била код њега. Тада је био сасвим болестан, и већ скоро ништа није знао. Па кад сам данас то опет од њега чула, ја

помислих: идем да станем на оно место, па ћу да просим милостињу. Напросићу пара па ћу да му купим хлеба, кромпира и бурмута. Па као стала сам тамо, просим и видим да деда онуда иде. Мало застане, па ми приђе, погледа колико сам напросила, па све узме себи. То ми је, вели, за хлеб, а сад ми још и за бурмут напроси. Ја опет просим, а он ми тек приђе па узме. Ја му кажем да ћу му и тако све дати, и ништа нећу за себе сакрити. »Не«, вели, »ти ме поткрадаш, мени је и Бубнова казала да си ти крадљивица, стога те никад себи нећу узети. Куд си дела још један петак?« Ја се заплаках кад видех да ми не верује, а он не гледа што плачем, него једнако виче: »Петак си ми украла!« Па поче да ме бије, онде на мосту, и много ме је био. А ја сам уного плакала... Па стога сам ја, Вања, помислила да је он можда жив, те негде борави и чека да к њему дођем ...

Опет почех да је разуберавам и наговарам, и најзад је, канда, и разуберих. Она ми одговори да се сад боји да заспи јер ће опет деду видети. Најзад ме снажно загрли.

— Па, ипак, ја те не могу оставити, Вања! - рече ми она приљубљујући се моме лицу својим лицем. - Баш кад деда и не би био жив, ја од тебе нећу да се растајем.

У кући се сви уплашише због Нелиног напада. Полако испричах лекару све њене визије, па запитах како он коначно мисли о њеној болести.

— Ништа се још не може рећи - одговори ми он замисливши се - засад још нагађам, посматрам и размишљам, али... ништа још није јасно. Свакако је немогућно да оздрави. Она ће умрети. То њима нећу да кажем, јер сте ме ви тако молили, али мени је жао па ћу сутра предложити конзилијум. Можда ће после конзилијума настати какав преокрет у њеној болести. Али ми је те девојчице врло жао, као да је моје дете. Златна, златна девојчица! И са живахним умом!

Николај Сергејич је био нарочито узбуђен.

— Знаш чега сам се, Вања, сетио - рече он - она много воли цвеће. Па знаш шта? Дед да јој спремимо сутра, кад се пробуди, онакав исти дочек с цвећем, као што је она са Хенриком својој мами спремила, као што нам је данас причала ... Она је то с таквим узбуђењем причала...

— Да, да, с узбуђењем - одговорили ја. - Али свако узбуђење је сад за њу убитачно.

— Да, али пријатна узбуђења су, опет, друга ствар! Веруј ми, синко, искуству моме веруј: пријатна узбуђења могу чак и да излече, на здравље да утичу ...

Једном речју, та старчева замисао се толико њему самом допала да га је од ње обузело усхићење. Немогућно је било противити му се. Ја запитах лекара за савет, али пре но што је овај могао да нешто смисли, старац већ зграби капу па потрча да спреми што треба за свој план.

— Чуј - рече ми он одлазећи - ту у близини има једна зимска башта, богата зимска башта. Баштовани сад распродају цвеће, може га човек за мале паре набавити. Зачудо јевтино! ... Гледај да приволиш зато и Ану Андрејевну, јер иначе ће одмах да се љути што трошимо ... Но, дакле ... Да, и знаш шта још, синко: куд ћеш ти сад? Скинуо си невољу с врата, довршио си посао, шта имаш сад кући да се журиш? Остани код нас да ноћиш, горе у собици. Сећаш се, као некада. И душек твој, и кревет - све тамо на старом месту стоји, ни дирнуто није. Спаваћеш тамо као краљ француски. А? Остани! Па ћемо сутра раније устати, донеће нам цвеће па ћемо до осам часова сву собу да искитимо. И Наташа ће нам помоћи: она има више укуса но нас двојица. Но, пристајеш ли? Хоћеш ли да ноћиш код нас?

Решисмо да останем да ноћим. Старац удеси ствар. Доктор и Маслобојев се опростише и одоше. Код Ихмењевих се увече рано легало, у једанаест. Одлазећи, Маслобојев је био замишљен, хтеде нешто да ми каже, али остави за други пут. А кад се ја, опростивши се са старима, попех у своју собицу, на велико своје чудо угледах га опет. Седео је и чекао ме за сточићем прелиставајући неку књигу.

— Вратио сам се, Вања, јер је ипак боље да ти одмах испричам. Хајде седи. Видиш, цела је ствар глупа, да се чак једим ...

— Па шта је?

— Па тај твој подлац кнез ме је разљутио, још пре две недеље; али тако да сам још и сад као отрован.

— Али шта је, шта је! Зар ти још увек имаш неке везе с кнезом?

— Но, ето видиш - ти одмах »па шта је, шта је?« - као да се тамо богзна шта десило. Ти си, брате Вања, ни узми, ни остави, сушта моја Александра Семјоновна, и уопште као сва та досадна женскадија... Очима не могу да их видим ... Врана гракне, а оне одмах, »шта је, шта је?«

— Па што се љутиш!

— Ама не љутим се, него на сваку ствар треба гледати обично, без увеличавања ... Ево шта је.

Он мало поћута, баш као да се још љутио на мене. Ја га нисам прекидао.

— Видиш ли, брате - поче он опет - набасао сам ти на један траг ... то јест, управо нисам ни набасао, нити је ту и било неког трага, него ми се тако учинило ... То јест, на основу неких претпоставки, ја сам био закључио да је Нели... можда ... Но, па једном речју, кнежева законита кћи!

— Та шта говориш!

— Ето, ти одмах заурлао: »шта говориш!« Просто човек не може ни о чему да разговара с

таквим људима! - викну он као махнит одмахнувши руком. - Јесам ли ти ја рекао нешто одређено, лакомислена главо? Јесам ли ти рекао да је доказано да је она законита кнежева кћи? Јесам ли ти рекао или нисам?

— Слушај, пријатељу - прекидох га ја у јаком узбуђењу - ако бога знаш, не лармај, него објасни све тачно и јасно. Кунем ти се да ћу те разумети. Схвати колико је то важна ствар и какве све последице...

— Ето опет: последице, а из чега? Где су докази? Тако се то не ради, ја ти ово сад у поверењу говорим. А зашто сам о томе с тобом заподенуо разговор, то ћу ти после објаснити. Значи, требало је. Ћути, слушај и знај да је све тајна ...

— Ево како је било. Још зимус, још пре но што је Смит умро, тек што се кнез вратио из Варшаве, он је почео ту ствар. То јест, она је била започета још много раније, још лањске године. Али тада је он једну ствар истраживао, а сад је почео да трага за другом. Главна је то што је нит изгубио. Има тринаест година откако се он са Смитовом ћерком у Паризу растао, па је напустио; али свих тих тринаест година он ју је будно пратио, знао је да она живи са Хенриком, о коме је данас била реч; знао је да она има Нели; знао је да је болесна. Но, једном речју, знао је све, само је наједном изгубио нит. А десило се то, канда, ускоро после Хенрикове смрти, кад је Смитова кћи кренула за Петроград. У Петрограду би кнез њу, наравно, брзо пронашао, ма под каквим именом да се вратила у Русију; али ствар је у томе што су га његови загранични агенти обманули лажним подацима; уверили га да она живи у некој забаченој паланци у јужној Немачкој; они су се и сами преварали из нехатности; заменили је са другом. Тако то потраја годину дана, или нешто више. Кад прође годину дана, кнез поче да сумња: према неким чињеницама, њему се још пре учинило да то није она. Сад је питање: куд ли се дела права Смитова кћи? Па му дође у главу (онако чак без разлога): а да не буде она у Петрограду? Па док се у иностранству вршило једно испитивање, он је овде већ предузео друго, али се види да није хтео да употреби сувише званични пут, те се са мном упозна. Мене му препоручише: тако и тако, кажу му, човек се бави тиме, љубитељ - но, и тако даље, и тако даље.

Дакле, он ми објасни ствар, само ми некако неразговорно објасни, ђаво - неразговорно и двосмислено. Погрешака је било много; неколико пута се понављао, у исти мах износио ми је чињенице у различитом виду Али, наравно, ма како врдао, све конце не сакри. Ја, разуме се, почех са понизношћу и простодушностју, једном речју, ропски одан; али, по правилу које сам једном засвагда усвојио, а у исти мах и по природном закону (јер је то природни закон), помислих, прво, да ли ми је казао баш оно што му треба? Друго: да ли се не крије под оним што је тражио нешто друго, недоречено? У овом последњем случају, то ћеш вероватно и ти, драги мој, својом песничком главом моћи схватити - он је мене поткрадао: јер једна услуга, рецимо, стоји рубљу, друга четири пута толико. Па то бих ја онда био будала кад бих му за рубљу дао оно што вреди четири. Почех да се удубљујем и да се домишљам, па, мало-помало, набасах на трагове. Једно сам од њега самога испипао, друго - од других, а до трећег сам дошао својом главом. Ти можеш да ме запиташ откуд ми паде на памет да баш тако поступим. Одговорићу ти: па, ето, већ и стога што се кнез нешто сувише узмувао, од нечега се жестоко прибојавао. А стварно, од чега има он тако да се плаши? Одвео од оца љубавницу, она остала трудна, и он је напустио. Но, шта има ту необично? Безазлена, пријатна забава, и ништа више. Зар такав човек као кнез да се боји тога? Али он се бојао ... И то ми, ето, дође сумњиво. Ја, брате најбољих не неке врло интересантне трагове, између осталог, преко Хенрика. Он је, наравно, умро, али од једне његове кузине (сад за једним пекарем овде у Петрограду), која је била раније страсно у њега заљубљена, те га је и даље волела читавих петнаест година, и поред свог дебелог *фатера*⁵³ пекара, с којим је узгред изродила осморо деце - од те кузине, кажем ти, успео сам, посредством разних замршених маневара, да дознам једну важну ствар: Хенрик јој је писао, по њиховом немачком обичају, писма и дневнике а пре но што ће умрети, послао јој је неке своје хартије. Она будала, баш оно најважније у тим писмама није разумела, него је разумела у њима само она места где се говори о месечини, о мајн либер Августину и, канда, још о *Виланду*⁵⁴. Али ја сам ту потребне податке добио, па преко тих писама на нови траг наишао. Дознао сам ту, на пример, о господину Смиту, о новцу који му је ћерка дигла, о кнезу који је тај новац приграбио; најзад, усред разних усклика, увијања и алегорија, извири ми из тих писама и права суштина: то јест, Вања, разумеш, ништа позитивно ... Онај звекан, Хенрик, нарочито је то крио, па је сам овлаш напомињао, али из тих његових овлашних алузија, из свега скупа узетога, поче да се за мене ишчаурава небеска хармонија: кнез је био са Смитовом ћерком венчан! Где се он то с њом венчао, како, када управо, да ли у иностранству, или овде, где су документи, о томе нико ништа не зна. То јест, брате Вања, ја сам од једна косу с главе чупао, тражио и тражио, дан и ноћ њушкао!

Најзад ја и Смига пронађох, а он наједном умре. Чак не стигох живог ни да га видим. Међутим, једном приликом дознајем, наједаред, да је умрла једна жена која је могла бити у питању, на Васиљевском острву. Распитујем се, и наилазим на траг. Без одлагања летим на Васиљевско и,

⁵³ Отац, овде - чика

⁵⁴ Х. М. Виланд (1733-1813), немачки писац романтичар

сећаш ли се, ту смо се тада и видели. Много сам тада података накупио. Једном речју, помогла ми је ту умногоме и Нели.

— Чуј - прекидох га ја - па зар ти мислиш да Нели зна ...

— Шта?

— Да је она кнежева кћи?

— Па ето и ти знаш да је она кнежева кћи - одговори он гледајући ме с неким Љутитим прекором. - Али нашто таква докона питања, ти неозбиљни човече! Није главна ствар у томе, него у томе да она зна да она није просто кнежева кћи, већ законита кнежева кћи, разумеш ли ти то?

— То не може бити! - узвикнух.

— Па ја сам и сам себи с почетка говорио »не може бити«. Чак и сад који пут кажем »не може бити«. Али у томе је ствар што то може бити, и што по свој прилици и јесте.

— Не, Маслобојеве, то није тако, ти си се ту занео! - узвикнух ја. - Она не само да то не зна него је она збилга ванбрачно дете. Зар ти мислиш да би једна мати, имајући каква било документа у рукама, могла подносити такву љуту оскудицу, као овде у Петрограду и, осим тога, оставити своје дете без игде ичега? Остави! То не може бити!

— Па ја сам то и сам мислио, то јест, то и до овога часа стоји преда мном као нешто нејасно. Али, ипак је ствар у томе што је та Смитовица сама по себи била једна од најћудљивијих и најнеуравнотеженијих жена на свету. Необична је то жена била. Имај на уму само све околности: па то је, брате, романтика - све су то надзвездане глупости у најнемогућнијим и најшашавијим размерама. Узми само ово једно: од самога почетка она је сањала о неком небу на земљи и о анђелима; заљубила се безгранично, поверовала у њега као у бога и, уверен сам, полудела је после не стога што ју је престао волети, што ју је напустио, него стога што се у њему преварила, што је он био кадар да је обмане и напусти; стога што се њен анђеол претворио у рђу - плънуо на њу и понизио је. Њена романтична и пометена душа није могла да поднесе ту промену. А на све то још и увреда: разумеш ли, каква увреда? Ужаснута и, што је најглавније, поносита, она се отргла и побегла од њега са безграничним презрењем. Покидала је све везе, сва документа; плънула на новац, чак и заборавила да новац није њен, но очев, одрекла се новца као блата, као прашине, да би варалицу својом душевном величином уништила и стекла право да га сматра за лупежа и да га целог века презире, па је ту, вероватно, још и додала да сматра за срамоту да се његовом женом назива. Код нас нема развода, али, у ствари, они су се развели. Па зар она њега после да моли за помоћ! Имај на уму да је она, избеумљена, већ на самртној постељи рекла Нели: не иди њима, ради, погини, али им не иди, па ма ко да те зове (то јест, она је још и ту сањала да ће је з в а т и, те да ће јој се дати прилика да се још једном освети, да презирањем смрви онога који зове, једном речју, она се, место хлебом, хранила злбном маштом). Много сам, брате, сазнао и од Нели, чак и сад још понешто дознам. Наравно, мајка јој је била болесна, у сушици; а та болест нарочито развија огорчење и свакакав јед. Али, ипак, ја поуздано знам, преко једне куме код Бубнове, да је она писала кнезу; да, кнезу, лично кнезу ...

— Писала! И он примио то писмо? - узвикнух с нестрпљењем.

— Па то баш и јесте што ја не знам да ли га је добио. Једном се Смитовица састала са том кумом (сећаш се, код Бубнове, она набелђена женска, сад је она у хапсу), но, па преко ње је хтела да пошаље то писмо и била га је већ написала, али јој га не даде, него га натраг узе. То је било на три недеље пред њену смрт... чињеница значајна: јер кад се једном одлучила да му пише, онда је сасвим свеједно да ли је писмо баш и узела натраг - могла га је други пут послати. Дакле, да ли је она писала то писмо или није, то не знам; али има један разлог за претпоставку да га није слала, јер је кнез поуздано дознао да је она у Петрограду, и где је управо, канда тек после њене смрти. Можеш мислити како се морао обрадовати!

— Да, сећам се, Аљоша ми је говорио о некаквом писму које је кнеза врло обрадовало, али то је било сасвим недавно, можда свега пре два месеца. Но, па шта је било даље, како си ти сад с кнезом?

— А шта имам ја с кнезом? Схвати: код мене ти је најпотпунија морална увереност, а ни једног стварног доказа - ни једног, ма како да сам главу трљао. Положај критичан! Требало је у иностранству податке изналазити, али где то у иностранству - ко то зна? Ја, наравно, разумедох да ми предстоји борба, да га могу застрашити само наговештајима, направити се да тобоже знам више но што стварно знам ...

— Но, па шта?

— Не иде ти тај на лепак! Али се иначе ипак препао, толико се препао да још и сад од мене зазире. Наш двојица смо имали неколико састанака. Да си га видео само како се упреподобило! Једном, тобоже из пријатељства, почео да ми и сам све прича. То је било кад је мислио да ја све знам. И лепо ми је причао, са осећањем, искрено - али, наравно, лагао је немилосрдно. И, ето, ту сам и увидео колико ме се бојао. Правио сам се пред њим једно време ужасно наиван, а на изглед сам показивао да хоћу да му подвалим. Невешто сам га застрашивао, то јест, намерно невесто, намерно сам му говорио дрскости, почео бајаги да га плашим - но зато да би ме он сматрао за наивчину, па да

ми се некако изговори. Али подлац се досети! Други пут се, опет, направих да сам пијан, опет ништа; препређен је. Можеш ли ти то да разумеш, Вања: требало ми је да дознам у коликој мери он од мене зазире; и друго: показати му да знам више но што знам у ствари...

— Но, па шта је било напоследку?

— Ама, ништа није испало. Требало је имати доказа, чињеница, а ја их нисам имао. Једно је само он уочио, да бих ја ипак могао да му начиним скандал. Наравно, он се једино тог скандала и бојао, тим пре што је овде почео да заснива везе. Јер ти, ваљда, знаш да се он жени?

— Не...

— Догодине! Девојку је себи још лане намеркао; било јој је тада свега четрнаест година, сад јој је ваљда већ и петнаест, још је у кецељици, јадница! А родитељи јој срећни, пресрећни! Па сад, ваљда, видиш колико му је било потребно да му жена умре! Генералска ћерка, па - миражџијка! Ја и ти, брате Вања, никад се нећемо тако оженити... Али што ја себи док сам жив нећу опростити - викну Маслобојев, снажно лупивши песницом по столу - то је што ме је пре две недеље тај подлац спетљао.

— Како то?

— Ама ево како. Видим да је он схватио да ја немам ништа позитивно и, најзад, осећам да што даље ствар развучим, он ће тим пре, разумеш ли, осетити моју немоћ. Те тако пристадох да примим од њега две хиљаде.

— Узео си му две хиљаде! ...

— У сребру, Вања. Тешка срца сам узео. Зар две хиљаде за такву ствар! С понижењем их примих. Стојим пред њим као испљуван, а он ми каже: »Ја вам, Маслобојеве, за ваш пређашњи труд још нисам платио (а за пређашњи ми је он давно био платио сто педесет рубаља, као што смо били погодили). Ја сад, вели, путујем, па ево вам ове две хиљаде, и сад рачунам да је цео наш посао тиме потпуно завршен.« А ја њему: »Потпуно завршен, кнеже«, и не смем да му погледам у ону његову њушку. Мислим у себи: Ето, просто, као да му с лица читам питање: »Мислиш, надмудрио си ме? То ја само из добродушности дајем једном мазгову.« Не сећам се већ како сам тада од њега отишао.

— Па то је подло, Маслобојеве! - узвикнух ја. - шта си учинио с Нели!

— Море, није то само подло, то је одвратно ... То је... то је... ама, ту већ ни речи нема да се изкаже!

— Боже мој! Па он би морао бар збринути Нели.

— Ех, морао. А како да га нагнаш? Да га застрашиш нечим? Сад га већ не уплаши, јер сам, ето, паре примио. Сам, сам сам му у очи признао да се мене треба бојати само док ми ко не покаже две хиљадарке, сам сам, ето, проценио себе на толику суму! Па чиме сад да га заплашим?

— Па зар је, зар је Нелина ствар баш сасвим пропала? - викнух скоро у очајању.

— Нипошто! - узвикну Маслобојев ватрено, па се некако сав трже. - Не, нећу ја то њему тако оставити! Опет ћу изнова да почнем, Вања: већ сам се решио! Па шта онда ако сам и узео те две хиљаде? Чудна ми чуда! Ја сам то, тако му дође, због увреде примио, јер ми је он, несрећник, подвалио, значи, држао ме је за будалу! Подвалио, па се још и шегачи с човеком! Нећеш, брате, запамтићеш ти кога си држао за будалу! ... Него, сад ћу ја, Вања, целу ствар од саме Нели да почнем. По неким својим опажањима, потпуно сам уверен да се у њој крије сав расплет ове ствари. Она све зна, све... Њој је сама њена мати испричала. У врућици, у тузи могла јој је испричати. Није имала коме да се из јада, десила се ту Нели и она јој испричала. А можда ћемо и на какве документе набасати - додаде он у слатком усхићењу, тарући руке

— Разумеш ли сад, Вања, што се ја непрестано ту врзмам? Пре свега, из пријатељства према теби, то и да ти не говорим; али, најглавније: посматрам Нели; а треће, брате Вања, хтео-не хтео, али ти ми сад мораш помагати, зато што имаш утицаја на Нели! ...

— Неизоставно, кунем ти се - узвикнули ја - и надам се, Маслобојеве, да ћеш се ти ту, у првом реду, бринути за Нели, за јадну, увређену сироту, а не само за свој џеп ...

— А што се то тебе тиче за чију ћу се корист старати, ти божји човече? Само да се посао уради, то је главно! Наравно, у првом реду да сироту помогнемо, то нам и човекољубље налаже. Али ти, Вањушка, немој да ме коначно осуђујеш ако се ја и о себи побринем. Ја сам човек сиромаш, а он не био вређати сиротињу! Он мени моје отима, па ме је, хуља, уз то још и преварио. Па то бих ја онда, по твојем схватању, таквом лупежу морао кроз прсте гледати? Нисте се на правој намерили!

Али наш цветни празник нам сутра не пође за руком. Нели је позлило, те већ није могла да изиђе из собе. И никад више из те собе није излазила.

Умрла је после две недеље. За те две недеље борбе са смрћу она није могла ниједном сасвим доћи к себи, нити се отети од својих чудних визија. Ум њен као да се био помутио. Била је тврдо уверена до саме смрти да је деда зове к себи и да се љути на њу што не долази, лупа штапом и заповеда јој да иде да од добрих људи проси за хиеб и бурмут. често би почињала да плаче у сну, а кад би се пробудила, причала би да је видела маму.

Само неки пут као да би јој се свест потпуно враћала. Једном смо ја и она били остали сами. Она се пови према мени, па дохвати моју руку својом сувом врелом од тешке ватре ручицом.

— Вања - рече ми она - кад умрем, ожени се Наташом!

То је, канда, била њена стална и давнашња мисао Ја јој се ћутећи осмехнух. Видевши мој осмех, она се и сама осмехну, са несташним изразом попрети ми својим мршавим прстићем, па ме одмах поче љубити.

Три дана пред смрт, једног дивног летњег вечера она нас замоли да дигнемо завесу па да отворимо прозор у њеној соби. Прозор је гледао у баштицу. Она је дуго гледала у густо зеленило, у сунчев залазак, па наједаред замоли да мене и њу саме оставе.

— Вања - рече она једва чујним гласом, јер ју је снага већ била сасвим издала - скоро ћу умрети. Врло скоро, па хоћу да ти кажем да ме се сећаш. За успомену ти остављам ево ово (и она ми показа велику амајлију која јој је висила на грудима, заједно с крстићем). То ми је мама дала кад је умирала. Па, ето, кад ја умрем, а ти скини с мене ту амајлију, узми је себи и прочитај шта у њој пише. А ја ћу свима данас рећи да је ником другоме не дају, само теби. А кад прочиташ шта у њој пише, отиђи к њему и реци да сам умрла, али да му нисам опростила. И реци му да сам ту скоро јеванђеље читала. Тамо се каже: праштајте свима непријатељима својим. Па, ето, то сам прочитала, али њему ипак нисам опростила, јер и мама кад је умирала и кад је још могла да говори, последње што је рекла било је: *п р о к л и њ е м* га, па ето, и ја га сад проклињем, не због себе, него због маме... И још да му кажеш како је мама умирала, како сам ја остала сама код Бубнове, испричај му како си ме видео код Бубнове, све, све му то испричај, па му још реци да сам волела чак и код Бубнове бити, али к њему нисам пошла ...

Говорећи то, Нели пребледе, очи су јој се сјајиле, а срце јој поче лупати тако јако да клону на узглавље, те ваљда два минута ни речи није могла проговорити.

— Зови их, Вања - рече она најзад славим гласом - хоћу да се опростим с њима свима. Збогом, Вања! ...

Она ме топло загрли још последњи пут.

Уђоше сви наши. Старац никако није могао да увиди да је она на умору. Он није хтео ни помисао такву да допусти. До последњег часа се са свима нама препирао и уверавао нас да ће Нели неизоставно оздравити. Сав је пропао био од жалости; по читаве дане, па чак и целе ноћи преседео би код Нелине постеље. Последње ноћи није ни тренуо. Трудио се да унапред осети и најмањи прохтев, најмању Нелину жељу, па, излазећи од ње к нама, горко би плакао, али после једног тренутка би се опет почео надати, па би и нас уверавао да ће она оздравити. Сву јој је собу напунио цвећем. Једном јој је донео читав букет дивних ружа, белих и црвених; некуда је по њих далеко ишао па их је донео својој Нелици... Тиме је он њу веома узбуђивао. Она није могла да се свим срцем не одазива на такву општу љубав. Те вечери, вечери, њеног праштања с нама, старац никако није хтео да се с њом занавек опрости. Нели му се осмехну, па се цело то вече трудила да изгледа весела, шалила се с њим, чак би се и смејала... Ми сви изиђосмо од ње скоро у нади, али сутрадан она већ није могла да говори. После два дана је преминула.

Сећам се како је старац украшавао њен мали сандук цвећем и с очајањем гледао у њено измршавело мртво лице, у њен мртви осмех, у ручице њене прекрштене на грудима. Плакао је за њом као за својим рођеним дететом. Наташа, ја - сви смо га ми тешили, али он је био неутешан и озбиљно се разболео после Нелине сахране.

Ана Андрејевна ми је сама предала ону амајлију коју је скинула с Нелиних груди. У тој амајлији беше писмо Нелине мајке кнезу. Прочитао сам га на дан Нелине смрти. Она се обраћала кнезу проклињући га, говорила је да му не може опростити, описивала свој живот у последње време, све оне страхоте у којима оставља Нели, па га је молила да учини бар нешто за дете. »Дете је ваше« - писала је она - »то је кћи ваша и ви сами знате да је она ваша права кћи. Ја сам јој рекла да оде к вама кад умрем и да вам преда у руке ово писмо. Ако не одгурнете Нели, можда ћу вам и опростити тамо и о судњем дану ћу стати пред престо божји, па ћу молити Судију да опрости грехе ваше. Нели зна садржину мог писма. Ја сам јој га читала, и све сам јој објаснила, она зна све, све...«

Али Нели не испуни завет: она је знала све, али није отишла кнезу и умрла је непомирена.

Кад смо се вратили са Нелиног погреб, ја и Наташа смо изишли у врт. Дан је био врео, сав је блистао у светлости. Они су путовали после недељу дана. Наташа ме погледа дугим, чудним погледом.

— Вања - рече она - Вања, па то је био сан!

— Шта је било сан? - запитах је ја.

— Све, све - одговори она - све за ову читаву годину. Вања, зашто сам ја уништила твоју срећу?

А у очима јој прочитав:

»Ми бисмо заједно могли бити заувек срећни!«

КРАЈ

Ф.М. ДОСТОЈЕВСКИ